ACADEMIA ROMÂNĂ | INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

ANGHEL N. RUGINĂ

PRINCIPIA OECONOMICA

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

PRINCIPIA OECONOMICA

FUNDAMENTE NOI ŞI VECHI ALE ANALIZEI ECONOMICE

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

ANGHEL N. RUGINĂ

PRINCIPIA OECONOMICA

FUNDAMENTE NOI ȘI VECHI ALE ANALIZEI ECONOMICE

Îngrijitor de ediție:
prof. **GHEORGHE DOLGU**

Traducerea, cuvîntul introductiv și notele aparțin îngrijitorului de ediție

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 1993

Principia oeconomica.
New and old Foundations of Economic Analysis

Principia oeconomica.
Nouveaux et anciens fondements de l'analyse économique

ISBN 973-27-0402-0

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
R — 79717, București, Calea Victoriei nr. 125

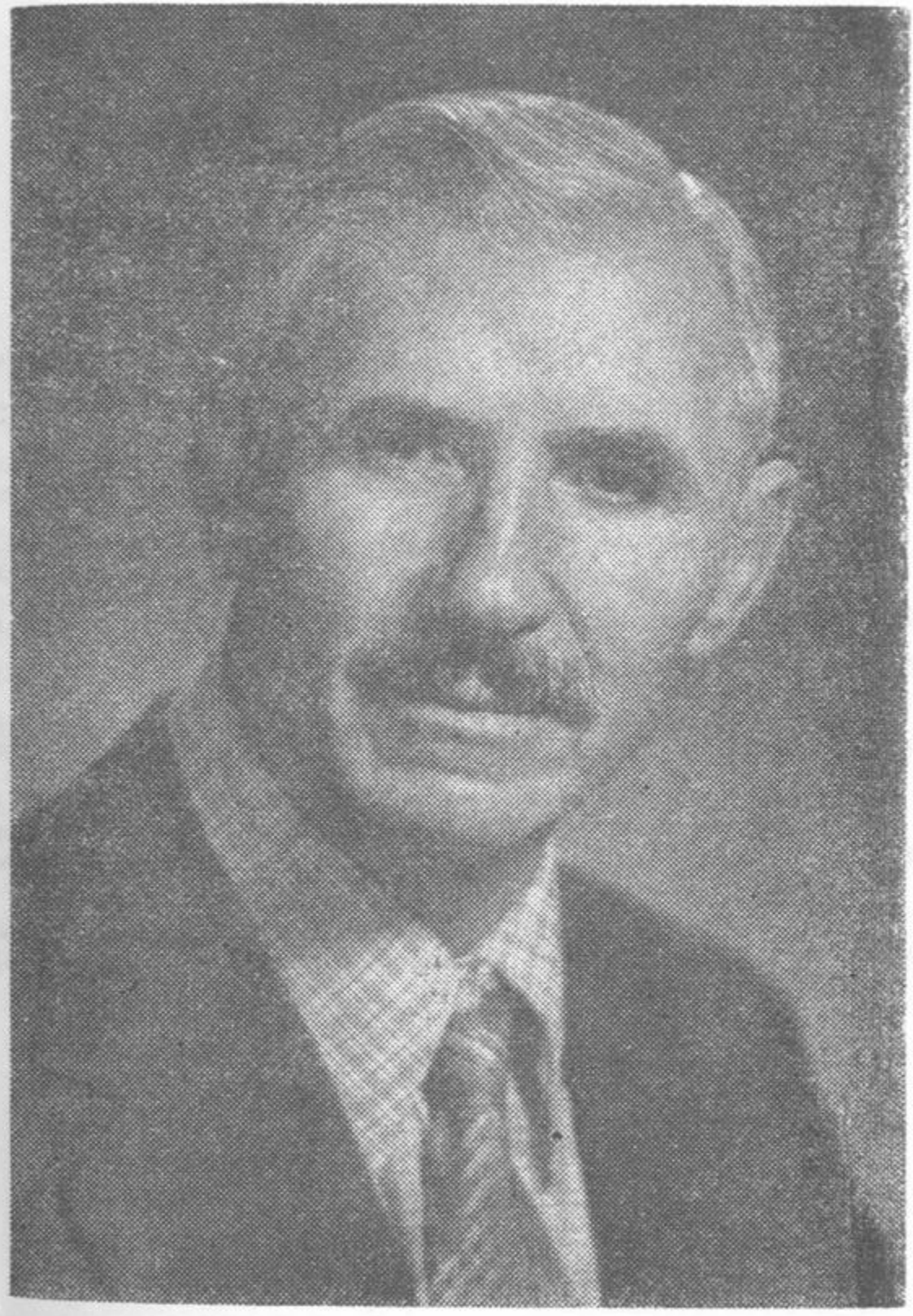

ANGHEL N. RUGINĂ.

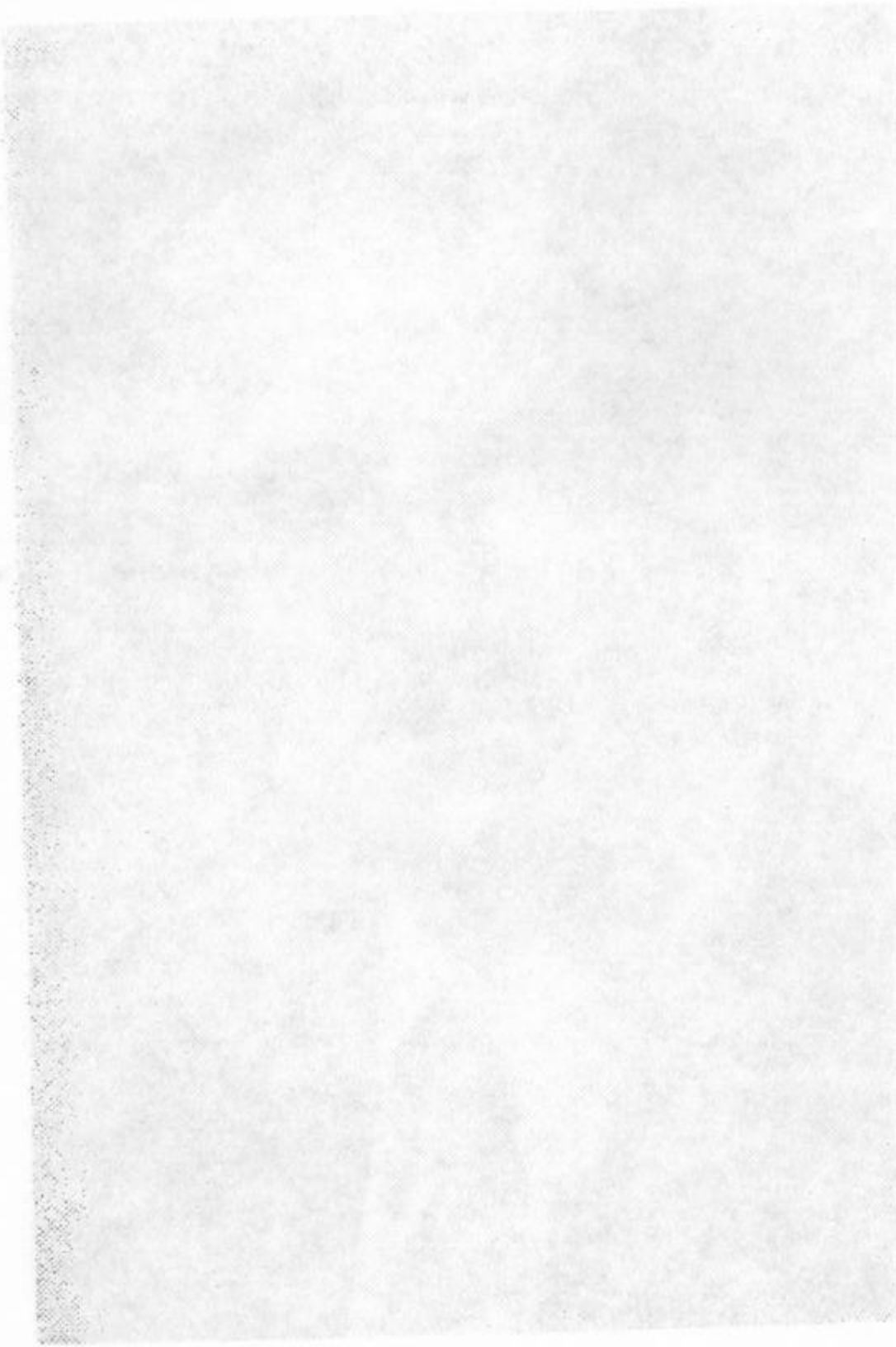

CUPRINS

PREFAȚĂ 9

CUVÎNT INTRODUCTIV 15

1. *Principia Oeconomica* 1: Fundamente noi și vechi ale analizei economice 31

2. *Principia Oeconomica* 2: Imperfecțiunile economiei sau ale științei economice? 137

3. Spre noi *Principia Politica:* a treia revoluție în științele politice 219

4. *Principia Ethica:* a treia revoluție în gîndirea etică. 311

5. Către o a treia revoluție în gîndirea economică: de la Victor Slăvescu la Walter Eucken 347

6. O luptă fără speranțe cu teorema imposibilităților transpusă în practică: o reexaminare critică a politicilor monetare și fiscale tradiționale 405

Scrisoare deschisă către Președintele Statelor Unite — William Jefferson Clinton și către colectivitatea economiștilor 412

Prefață

Știința economică s-a dezvoltat enorm în secolul al XX-lea. În afară de extinderea celor cinci domenii deja cunoscute (istoria economică, teoria economică, etica economică, politica economică *și* istoria doctrinelor economice) *s-a mai adăugat o nouă branșă,* econometria *care unește economia matematică cu statistica. În plus, s-a încheiat o a doua revoluție în gîndirea economică. Este vorba de gîndirea economică modernă, care studiază problemele din punct de vedere al realităților actuale (știință empirică), de cele mai multe ori și, cu precădere în epoca modernă, reprezentate prin condiții de dezechilibru.*

A doua revoluție în gîndirea economică modernă a atins o culme prin opera lordului Keynes, respectiv prin teoria sa privind ocuparea integrală a resurselor materiale și umane expusă în cartea lui celebră The General Theory of Employment, Interest and Money *(1936), care a exercitat cea mai puternică influență asupra profesiunii economice din acest veac.*

Prima revoluție a reprezentat-o gîndirea economică clasică, în care problemele erau studiate din punct de vedere al unui model presupunînd condiții ideale de echilibru stabil, adică așa cum trebuie să fie. O culme în școala clasică a fost atinsă de Leon Walras, pe care un alt vestit economist — Joseph Schumpeter — l-a caracterizat drept cel mai mare dintre toți economiștii, pentru că el a formulat pentru prima dată legea echilibrului general în economie, pe care același Schumpeter o considera drept o Magna Charta *în știința economică.*

Un munte întreg de literatură s-a scris despre cele două revoluții în gîndirea economică, dar nu întotdeauna cu o claritate suficientă, spre a se constata că obiectul de cercetare în cele două revoluții nefiind același, rezultatele nu puteau să nu

fie diferite. Cu alte cuvinte, era vorba de două modele, tota deosebite.

Lipsa unei clarificări metodologice în această problemă fundamentală a dus la o schismă, la o ruptură între cele două școli de gîndire economică, rezultatele școlii moderne fiind interpretate drept o negare a rezultatelor școlii clasice. Cu aceasta s-a rupt continuitatea în dezvoltarea științei economice, ceea ce explică de ce s-a ajuns acolo unde s-a ajuns, anume la situația că nu mai știm ce trebuie făcut ca să rezolvăm satisfăcător problemele social-economice ale timpului nostru: inflație, șomaj, deficite cronice în bugetul statului și în balanța de plăți internaționale, ca să nu mai menționăm inechitățile sociale pe cît de frecvente, pe atît de profunde reprezentînd, cum se spune, „sărăcie în mijlocul opulenței".

În această carte se prezintă o soluție pentru ieșirea din impasul în care se află știința economică. Este vorba de o sinteză unică *dintre cele două școli — cea clasică și cea modernă —, și anume dezvoltînd o paradigmă nouă — cercetarea simultană prin prisma echilibrului și a dezechilibrului care duce la alcătuirea unei* Tabele de orientare *pentru știința economică. Cu ajutorul acestei tabele se vede că școala clasică și școala modernă nu sunt contradictorii, ci, dimpotrivă, complementare.*

Acest rezultat deschide larg porțile către o a treia revoluție în gîndirea economică, *care să restabilească continuitatea în cercetările științifice și, mai departe, să ne dea o fundamentare mai solidă ca să putem rezolva în mod satisfăcător problemele menționate mai sus atît în teorie, cît și în practică. De fapt, nici o problemă practică nu se poate rezolva satisfăcător dacă nu a fost rezolvată corect mai întîi în teorie. Există deci o legătură organică între teorie și practică.*

Restul istoriei, referitor la modul în care am dezvoltat noua paradigmă, se găsește expusă cum nu se poate mai bine în Cuvîntul introductiv. *Mulțumirile mele se îndreaptă către semnatarul său, traducătorul și îngrijitorul ediției, domnul profesor Gheorghe Dolgu, care a depus o muncă de Sisif și a arătat un talent deosebit în mînuirea lexiconului de specialitate atît în română, cît și în engleză. Profesorul Dolgu, cu cunoștințele sale de erudit, nu și-a precupețit timpul spre a reconstrui în românește întreaga lucrare. Nici mai mult și nici mai puțin, la nevoie, el poate continua opera începută aici.*

De asemenea, trebuie să exprim mulțumiri academicianului Tudorel Postolache, care împreună cu fostul meu coleg la Academia de Înalte Studii Industriale și Comerciale, ca și la Banca Națională, regretatul academician Vasile Malinschi, au avut inițiativa publicării în română a acestor lucrări, precum și domnului academician Mihai Drăgănescu, președintele Academiei Române, care a aprobat proiectul.

Mulțumirile mele se îndreaptă, de asemenea, spre domnul profesor dr. Constantin Ionete, director general al Institutului Național de Cercetări Economice, pentru sprijinul acordat în publicarea acestei cărți.

București, 10 noiembrie 1992

ANGHEL N. RUGINĂ

ANGHEL N. RUGINĂ

Prof. Emeritus de Economie Politică și Finanțe
Northeastern University, Boston, Mass. USA

Date biografice

S-a născut la 24 mai 1913, în satul Vizurești, comuna Nicorești, județul Tecuci.

A urmat Școala Comercială Elementară din Tecuci.

A absolvit Școala Comercială Superioară din Galați, în 1932. Licențiat al Academiei Comerciale din București, în 1936.

A urmat Școala Militară de Ofițeri de Cavalerie în Rezervă de la Târgoviște. În 1938 a intrat la Banca Națională a României, prin concurs, fiind repartizat la Serviciul Relațiilor cu Străinătatea, Controlul Importului.

A luat parte la Campania din Răsărit pentru eliberarea Basarabiei. Rănit în lupte, aproape de Chișinău, a fost internat la Spitalul 303 de la Cotroceni, în București.

În 1942 își trece primul doctorat la Academia Comercială cu prof. Victor Slăvescu, având ca subiect: *Viața și opera economică a lui Dionisie Pop Marțian (1829—1865).*

În același an Consiliul Băncii Naționale decide să-l trimită pentru studii de specialitate la Universitatea din Berlin, Germania.

Din cauza războiului este nevoit să se retragă la Universitatea din Freiburg i.Br., unde lucrează cu celebrul economist german prof. Walter Eucken și își susține în 1947 un al doilea doctorat în economie și finanțe, cu subiectul „Geldtypen und Geldordnungen. Fundamente für eine Allgemeine Geld — und Wirtschaftstheorie", care s-a publicat în 1949. Pe baza acestei cărți, a fost invitat să țină pre-

legeri la Universitatea din Portland, Oregon, USA, unde a funcționat între 1950—1952.

În 1953 a făcut cercetări științifice la Library of Congress, US Treasury Department, International Monetary Fund și World Bank.

În 1954 a fost invitat să țină prelegeri la Niagara University, New York, unde a stat până în 1958.

În 1958 se căsătorește cu d-na Aurelia Pantea, originară din Sibiu. Se mută la Northeastern University din Boston, unde rămâne până în 1986, cînd iese la pensie.

În 1965 este numit președinte al Comisiei de Experți Economici pentru statul Massachusetts, post pe care îl deține până în 1970, în afară de cursurile ținute la Universitate.

În 1988 inițiază înființarea unei "International Society for Intercommunication of New Ideas" (ISINI), care a ținut până acum două congrese mondiale, unul la Universitatea Sorbonne în Paris, Franța, în 1990, și al doilea congres la Universitatea din Atena, Grecia, în 1992. ISINI are reprezentanți în 35 de țări. Este ales președinte al Societății.

În 1992 apar numerele 1 și 2 din "International Journal of New Ideas", unde îndeplinește funcția de redactor-șef.

În 1990 este ales membru de onoare al Academiei Române.

În 1992 i se acordă titlul „Doctor Honoris Causa", de către Academia de Studii Economice din București și Universitatea din Iași.

A publicat peste 50 de lucrări în limba engleză, franceză și germană.

Este membru în mai multe asociații internaționale: American Economic Association, Association for Social Economics, History of Economics Society, Canadian Economic Association, British Royal Economic Society.

Cuvînt introductiv

Anghel N. Rugină este primul economist de origine română din emigrație care este primit ca membru de onoare al Academiei Române. Acest prim volum apărut sub egida supremului for științific al țării și prin grija Institutului Național de Cercetări Economice, deși restrîns ca dimensiuni, este destul de revelator, dacă nu și reprezentativ,în ceea ce privește viața și opera profesorului *emeritus* din Statele Unite ale Americii*.

El oferă toate reperele esențiale referitor la itinerariile spirituale — și ce itinerarii de excepție! — de-a lungul cărora, acumulînd frustrări după frustrări, zărea, din cînd în cînd, cîte „o lumină" spre acel ceva nou, „încă nespus" spre care năzuia, fără a bănui la început ce poate fi, pentru ca, în final, să vină cu propria sa lumină. O lumină de o cutezanță extremă, care îți taie respirația. Pentru că Anghel Rugină își propune nici mai mult, nici mai puțin decît să deschidă drumul spre o nouă revoluție, a treia, în știința economică. Dar nu numai în știința economică, ci și în sociologie, în știința politică. Apoi în logică. Pentru ca, finalmente, să vizeze unificarea metodologică a tuturor științelor— sociale și naturale deopotrivă.

* Volumul conține numeroase repetări, adesea chiar ale „sîmburelui dur" al gîndirii ruginiene. Aceasta se datorește faptului că A. Rugină și-a prezentat concepția în eseuri de proporții mai reduse, publicate în diverse periodice. El aborda, desigur, problema din unghiuri de vedere diferite, dar, adresîndu-se unui public diferit, el se vedea nevoit să prezinte de fiecare dată elementele esențiale ale concepției sale. Sigur, repetările puteau fi eliminate. Dar aceasta presupunea să se scrie o altă lucrare. Am discutat în mai multe rînduri cu A. Rugină cum să rezolvăm această problemă. Am ajuns finalmente la un compromis, acceptabil atît pentru autor, cît și pentru cititor. Îl prevenim însă, din nou, pe acesta din urmă că are în față nu o lucrare unitară, ci o selecție unitară de texte.

Indiferent de opiniile care s-au exprimat sau se vor exprima asupra creației lui, A. Rugină simte cu acuitate și demonstrează convingător că timpul a sosit, condițiile sunt coapte pentru o nouă revoluție, cel puțin în domeniul științei economice. El nu este singurul care are o asemenea intuiție. Guitton, economistul francez cunoscut, pe care îl citează, îl stimează și-l comentează, are aceeași intuiție în *Le sens de la durée* (1985).

A. Rugină nu se mulțumește să-și clameze *urbi et orbi* intuiția și să aducă dovezi după dovezi în sprijinul ei. El își suflecă mînecile și trece la treabă. Modesta prepoziție *towards* (către, spre) pe care el o pune înaintea noțiunii de revoluție, din titlul multora dintre studiile publicate în periodice americane și europene de specialitate, nu trebuie să inducă în eroare. Căci A. Rugină nu se mulțumește să indice o direcție sau posibile direcții **spre**, să jaloneze drumul *către* o asemenea revoluție. El realizează *în fapt* toate acele străpungeri *(breakthrough, percée)* care, împreună, constituie o revoluție științifică în sens kuhnian. După cum, nu trebuie să înșele desele referiri pe care le face la imensitatea lucrării care rămîne de făcut, subtextul lor fiind că, în urma oricărei revoluții, se deschide un vast cîmp nou de cercetare, conținut explicit sau implicit în proiectul (programul de cercetare) al inițiatorului; căci în sens lakatosian, orice nou program de cercetare este *progresiv*, cu deschideri mai mult sau mai puțin largi, spre deosebire de programul (sau programele) vechi, care treptat devin sterile, adică *degenerescente*. Și dacă în finalul discursului său de recepție la Academie, citîndu-l pe Max Weber, își exprimă speranța că va fi întrecut, el are în vedere un moment foarte îndepărtat, la orizontul *celei de-a patra* revoluții în știința economică, în științele sociale, deși să recunoaștem, el nu spune acest lucru. Dar, dacă nu ar gîndi acest lucru, programul său de cercetare și-ar pierde valabilitatea.

Creația ruginiană are două dimensiuni fundamentale, în mod paradoxal, destul de îndepărtate una de alta. Cea mai importantă dimensiune, care i-a și atras consacrarea academică este cea *metodologică*. Încă din prima sa lucrare, elaborată și publicată în afara granițelor României, *Geldtypen und Geldordnungen (Tipuri de monede și ordini monetare)*,

de fapt teza sa de doctorat de la Freiburg in Breisgau, el avea să declare, în antiteză cu maestrul său Eucken, „das ist ein methodologisches Buch" (aceasta este o carte de metodologie). În antiteză, întrucît celebrul șef al neoliberalismului (sau ordoliberalismului) german nega cu înverșunare că s-ar ocupa de metodologie. Pe acest teren, dă el marile sale bătălii. Aici, în acest domeniu—dar după ce face numeroase incursiuni temerare în zone infinit mai cuprinzătoare și poate mai fascinante — al metodologiei se avîntă el pe noi orbite, presupus mai înalte decît cele precedente, ale cunoașterii. În acest domeniu, are el iluminarea, în urma căreia poate, ca atîția alții înaintea lui, să strige, sigur de el și de adevărul lui nou, *Evrika!*, iată cum arată revoluția care trebuie să aibă loc.

A doua dimensiune, doar sugerată în acest volum, este cea *normativ-aplicativă*. A. Rugină aplică noua sa paradigmă pentru a propune reforme instituționale și măsuri de politică economică și socială, de natură să asigure un regim caracterizat prin echilibru și stabilitate și prin condiții economice, politice și sociale, garantînd individului atît libertatea, cît și beneficiul egalității și echității. Idealul ruginian, pe care îl denumește *liberalism social*, este o economie de piață fără „anomalii", „imperfecțiuni", „dezechilibre", „fluctuații cumulative", „inechități și tensiuni", o democrație în care individul să fie protejat împotriva exceselor și ingerințelor puterii. În promovarea acestui program, în care crede cu îndîrjire, A. Rugină manifesta o obstinație de profet, dar, și aici, o cutezanță fără limite. Căci în acest caz, el nu se mai adresează „breslei", ca în cazul demersurilor sale metodologice, ci direct „principilor", vîrfurilor puterii. Cartea sa *American Capitalism at a Crossroads (Capitalismul american la o răscruce)* conține pledoaria pe care o face în favoarea reformelor sale în fața a trei președinți ai Statelor Unite. Și a trimis programe de reforme și altor șefi de state din Europa și de pe alte continente. În 1990 ne-a asigurat că „Un miracol economic în România este încă posibil". Și-a propovăduit ideile sale peste Prut. În anul 1992 s-a adresat lui Boris Elțîn și liderilor Poloniei aflată în tranziție. Cine va fi urmă-

torul? Numai A. Rugină știe *. Desigur însă, că mesajul privind „o lume mai bună și mai dreaptă pentru viitor" va fi trimis și în alte state. Cu siguranță, pentru că, oricare ar fi primirea ce i se face, în pofida scepticismului și a rezervei pe care, în mod normal, ceea ce anglo-saxonii denumesc „*mainstream economics*", adică orientarea larg acceptată în știința economică, o manifestă față de orice încercare de a-i repune în discuție fundamentele, A. Rugină rămîne insensibil la ceea ce pentru el reprezintă „argumente tradiționale" și, retranșat în paradigma lui, își va fi spunînd cu o consecvență invincibilă: *E pur si muove!* Căci, după el, oamenii excepționali au nu numai o pregătire „excepțională", sunt nu numai „dotați cu talente deosebite", dar sunt „în plus, înzestrați și cu răbdare, răbdare aproape fără limite". Totodată „oamenii excepționali" nu se sfiesc să pună la îndoială sau chiar să contrazică direct vederile preponderente la un moment dat, precum și metode de lucru științifice, care demult nu mai formează obiect de discuție. Ei sunt aceia care cred cu tărie că mai există ceva nou sub soare și, de aceea, nu se opresc din alergarea pe drumuri necunoscute pînă nu descoperă ceva care nu s-a spus încă sau ceva care nu s-a împlinit de alții și este util societății umane. În această alergare titanică în necunoscut, gînditorii novatori au de luptat nu numai cu probleme în sine, dar adesea și mai vîrtos, cu piedici puse de oponenți, care se cramponează cu înverșunare de ideile dominante de multe ori deja perimate sau chiar dăunătoare.

*

Chiar cu riscul de a prezenta cititorului, mult mai schematic, ceva care se regăsește uneori repetitiv în volum, în exprimarea de mare limpiditate a autorului, trebuie să încercăm o expunere rezumativă a paradigmei ruginiene. Aceasta constă în esență din următoarele propoziții:

— Teoriile coerente explică cazuri particulare ale realității ideatice sau empirice; ca atare, ele nu se neagă, ci se completează una pe alta, alcătuind tabloul global al unei realități variate.

* La 1 februarie 1993, după predarea la editură a lucrării, Anghel N. Rugină i-a trimis o scrisoare deschisă noului președinte al SUA — William Jefferson Clinton (inclusă, la dorința autorului, în acest volum).

— Sistemele din domeniul natural sau social pot încorpora în proporții diverse atît elemente de echilibru, cît și elemente de dezechilibru.

— Între elementele componente ale sistemului trebuie să existe nu numai o forță coezivă, dar și o constantă care, ca legea gravitației, acționează ca parametru natural; de asemenea, sistemele sociale trebuie să aibă în componența lor un cadru instituțional adecvat, așa-numitul *factor R*, o contribuție revendicată de Anghel Rugină ca aport personal. Forța coezivă este concurența. Constanta sau parametrul natural este moneda integral acoperită (în aur, argint sau *in extremis* în alte mărfuri).

— Proporția în amestec a elementelor de echilibru și dezechilibru determină gradul de echilibru și de stabilitate sau instabilitate a sistemului. Toate situațiile imaginabile pot fi reduse la șapte modele de bază, care merg de la echilibru deplin și stabilitatea absolută pînă la dezechilibrul total și instabilitatea absolută constituind împreună o *Tabelă de orientare*. Școala clasică este exprimată de modelele în care predomină elementele de echilibru, cea modernă — de modelele în care predomină elementele de dezechilibru. În realitate, sistemul conceptual imaginat de școala clasică n-a existat însă niciodată, întrucît, adepți fanatici ai ideii suficienței legilor economice ca legi naturale, clasicii nu au realizat necesitatea *factorului R*, a factorului instituțional, care ar fi disciplinat și, adăugăm noi, ar fi „moralizat" (justiția socială, echitatea etc.) concurența și ar fi împiedicat insinuarea în sistem a elementelor de dezechilibru, cu întregul lor cortegiu de urmări în planul (in)stabilității și al (in)echității, respectiv inflație, economii forțate, supraacumulare, cu logica subiacentă a fluctuațiilor ciclice, avans tehnic în ritmuri atît de înalte încît societatea nu-l poate asimila și nu-l poate, cît de cît, controla.

— Situația în care elementele de echilibru sunt egale cu cele de dezechilibru — modelul median — este o situație de echilibru instabil. O dată deranjat, regimul bazat pe acest model nu poate evolua decît spre mai mult echilibru, sau mai mult dezechilibru.

— Pe plan empiric, reformele și măsurile de politică au și ele o natură dublă, *dual*ă: de echilibru și de dezechilibru.

Măsurile de dezechilibru nu pot avea o justificare decît pe termen scurt. Situațiile de dezechilibru structural și de instabilitate cronică nu se pot trata decît prin reforme și măsuri cu caracter de echilibru. Numai asemenea ajustări structurale pot aduce în mod durabil echilibrul și stabilitatea în interiorul unui regim economic.

— Dacă toate teoriile coerente au un domeniu, un cîmp de validitate, nici una dintre ele nu poate explica întreaga realitate. O teorie a teoriilor ar consta, în acest caz, din recunoașterea caracterului dual al realității și din identificarea consecințelor variației în combinarea celor două principii opuse.

— Propozițiile de mai sus sunt valabile și pentru domenii particulare ale economiei — bănci, finanțe etc. — și pentru sociologie, pentru științele politice, pentru etică. De asemenea ele sunt valabile pentru logică. Eseul despre logică nu este cuprins în volum. Dar după ce în 1989 a încheiat această lucrare, Anghel Rugină a ajuns la concluzia că „dacă metodologia nouă se aplică la logică — „regina tuturor științelor" — cum a numit-o J. S. Mill — atunci *ipso facto* trebuie să se aplice la toate științele. Așa m-am încumetat și în domeniul științelor naturii, iar, în cele din urmă, rezultatele au fost promițătoare, nefiind blocate de nici o contradicție" (2). Le-a publicat tot în 1989 în "International Journal of Social Economics", sub un titlu care vorbește de la sine și care în română sună astfel: *Principia Methodologica: O punte de la știința economică spre științele naturii. Către o unificare metodologică a tuturor științelor.* În comunicarea rostită cu prilejul recepției la Academie, el avansează însă unele idei de suport pentru această teză, ca, de pildă:

— O distincție netă trebuie făcută între diversele discipline economice care regrupează cunoștințele economice potrivit naturii lor, și anume: istorie economică, teorie economică, etică economică, politică economică și istoria gîndirii economice. Nu este admisibil a folosi argumente din cadrul uneia din aceste discipline particulare pentru a combate propoziții din cadrul alteia. Argumentele analitice nu pot fi combătute decît cu argumente tot analitice. Dacă

se folosesc argumente de altă natură, de exemplu, din istoria economică, nu se poate ajunge la concluzii corecte *.

— Nimic nu mai justifică împărțirea științelor în științe exacte și fără acest caracter de exacte. Pe de o parte, experimente se pot face și în cîmpul social, chiar dacă nu cu același grad de precizie, care, de altfel, în acest caz, nici nu este necesar. Pe de altă parte, rezultatele mai recente ale cercetărilor privind esența ultimă a materiei și incertitudinea ce decurge din ele fac mai puțin potrivit termenul de exact pentru științele naturii.

— Regularitățile din științele naturii au oarecum alt caracter decît cele din științele sociale, întrucît fenomenele studiate de acestea se referă la ființe omenești vii, dotate cu voință proprie și capacitate de a-și schimba atitudinea în orice moment. Dar, „atît în natură, cît și în societate, avem de-a face cu schimbări sau fluctuații zilnice", iar acestea se explică cel mai bine și mai ușor, utilizînd ipoteza universală a dualității.

— O diferență există totuși. În științele fizice parametrul natural (constanta) și factorul R (cadrul temporal și spațial) sunt incluse *ab initio* în structura universului fizic, de unde și gradul deosebit, mai înalt al regularităților. Dar o constantă și un factor R pot fi introduse și în sistemele sociale, astfel că într-un „regim nou, de echilibru general stabil, comportamentul și deciziile agenților economici... vor fi normale, raționale, iar rezultatele finale vor prezenta un grad înalt de *regularitate*, similar cu cel din natură".

În fond ceea ce urmărește A. Rugină este nu să creeze o economie pură, nouă și nici să inoveze în cîmpul teoriei

* A. Rugină este un adept hotărît al metodei ipotetico-deductive și un adversar al abordării empirice în evaluarea unei teorii, subscriind în fapt la ipoteza Quine-Dahem (o teorie este un păienjeniș, incluzînd observații care nu pot fi înțelese decît luate în ansamblul lor; „masa monetară" sau „nivelul general al prețurilor" nu sunt decît fapte brute; întrucît pot fi înțelese diferit, ele implică considerații teoretice. Dar raportul între teorie și experiență este încă departe de a face unanimitate și, probabil, nici nu va face vreodată. Astfel, Popper vede știința dezvoltîndu-se prin ipoteze și respectiv infirmări (coroborări) cu ajutorul faptelor empirice. Contradicțiile persistente dintre teorii și acestea din urmă sunt „anomaliile" lui Lakatos. Un program de cercetare care rezolvă teoretic doar anomalia respectivă, printr-o soluție *ad-hoc* este un program degenerescent, dar dacă el găsește, în afară de aceasta, noi arii de aplicare, el este un program progresiv.

pure. El se revendică explicit de la Walras și teoria echilibrului general, dar este strîns conectat la gîndirea euckeană și ordoliberalism și are puternice înrudiri cu economia socială de piață.

Ceea ce vrea Anghel Rugină să construiască este o paradigmă nouă în știința economică.

Scrierile sale îl prezintă pe Anghel N. Rugină ca pe un om de știință înzestrat cu o vastă cultură economică. El se mișcă cu ușurință în universul gîndirii și faptelor economice și are modul lui propriu de a-i citi și pe clasici și neoclasici atît din școala veche, cît și din școala nouă și pe anticlasicii de diverse orientări, de la socialiștii francezi, marxism și pînă la școala istorică contemporană — de la Keynes la sinteza neoclasică și la reacția (școala clasică nouă) și la contra-reacțiile care, inevitabil n-au întîrziat să apară împotriva acesteia din urmă. Autorii din breasla noastră, la care se face referire în acest volum, se numără cu zecile sau poate cu sutele.

Temele celor patru eseuri, ca și conținutul comunicării la Academia Română îl recomandă însă pe profesorul american de origine română și ca pe un om de aleasă cultură, în general. El frecventează filozofia, sociologia, științele politice, etica, științele naturii, filozofia științei, epistemologia, nemaivorbind de faptul că iubește atît poezia și proza încît a ezitat, probabil mult, pînă s-a hotărît să se dedice studiului aprofundat al științei economice. Și rămîne un român integral și autentic, prin numeroasele rădăcini, pe care le păstrează împlîntate adînc în spiritualitatea românească, în fluxurile ei cele mai fertile.

Dacă stofa lui umană este de excepție, l-a servit și destinul, căci, așa cum mai remarcam, ce formidabile au fost itinerariile spirituale de care a avut parte! Cînd la recepția de la Academie „vine să dea socoteală", „ca fiul risipitor", de modul cum a folosit „moștenirea luată de la școala economică românească", evocă cu respect, admirație și cu adîncă pietate pe dascălii de seamă, ca Victor Slăvescu și Virgil Madgearu, dar și economiști de frunte ca Ion Răducanu, Cezar Partheniu, Grigore Mladenatz, Gheorghe Tașcă, Nicolae Leon, Victor Bădulescu, Mihail Manoilescu, Ștefan Zeletin, Mircea Vulcănescu, Eugen Demetrescu, L. Gr.

Dimitrescu, P. H. Suciu, Ștefan Dumitrescu, Gheorghe Zane de la Iași, G. Strat și Victor Jinga, de la Cluj. Ideile-forță care îndrituiesc sintagma „școala economică românească" sunt rezumate cu grijă și precizie în cinci puncte, avînd în filigran influența școlii istorice germane.

Dînd socoteală de folosirea moștenirii luate, nu omite să menționeze șansa de a fi putut audia și personalități de anvergura unui Nicolae Iorga, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, P. P. Negulescu, Ovid Densusianu, Octavian Goga, Andrei Rădulescu.

Tînărul care pleacă la specializare în Germania, avînd un doctorat în țară început sub conducerea profesorului Madgearu și încheiat sub conducerea lui Victor Slăvescu, era deja un inițiat. El era conectat la spiritualitatea europeană, pe deplin pregătit pentru ascensiune pe trepte mai înalte și cu apetitul trezit pentru descoperirea de lucruri care n-au mai fost spuse, de idei noi.

La Universitatea din Berlin se interesează de concepțiile lui Ernst Wageman, savantul care, în lucrarea asupra *„strategiei economice"* crease dipticul structură-conjunctură, referindu-se la structură ca la trăsături durabile definind „organele", iar la conjunctură ca la trăsături efemere, ținînd de „funcțiile economiei". Wageman, care, ocupîndu-se de dinamica sistemelor (dinamica de amplificare) distinsese trei stadii ale dezvoltării: *țări semicapitaliste*, în care sistemul începe să pătrundă, dar în care se mențin largi sectoare cu structuri anterioare; *țări neocapitaliste*, în care sistemul se dezvoltă mai ales grație aportului străin; *țări cu înaltă dezvoltare capitalistă*, mai veche sau mai nouă. Wageman, în fine, de la care tînărul cercetător român reține că economia nu poate aspira la rangul de știință decît dacă este în măsură să furnizeze terapii pentru vindecarea bolilor economice și financiare.

În noiembrie 1943, în urma marelui raid aerian împotriva Berlinului, A. Rugină devine sinistrat și este nevoit să plece în altă parte. Spre norocul lui, alege Freiburg. Acolo oficia Walter Euken în fruntea școlii neoliberale din care mai făceau parte Franz Boehm, Leonard Miksch, Constantin von Dietze, Adolph Lampe, Alexander Ruestow. Cu Eucken va avea șansa să lucreze nemijlocit, pregătind

un al doilea doctorat. Or, Eucken, care merge pe linia „tipurilor ideale" ale lui Weber este creatorul conceptului de „ordine economică" și al „morfologiei economice". După o perioadă de dominație a școlii istorice, Eucken marchează revenirea științei economice germane la (neo)clasicism. El are contribuții teoretice excepționale în analiza inflației din Germania, o teorie a capitalului, pornind de la Boehm-Bawerk și Wicksel și, mai ales, o teorie a sistemelor economice și politicii economice. El concepuse un sistem concurențial *(Wettbewerbsordnung)*, diferit atît de un regim *laissez-faire*, în care statul nici nu modelează activitatea economică și nici nu intervine în desfășurarea ei, cît și de economia planificată centralizat, în care statul domină atît ordinea economică, cît și procesul economic. De menționat că ordinea economică nu este altceva decît cadrul instituțional și legal (juridic), — care la Anghel Rugină devine factorul *R*, iar procesul economic — tranzacțiile economice curente ale agenților economici.

În sistemul concurențial special conceput de Eucken, guvernul trebuie să se abțină de la orice intervenție directă, dar trebuie să modeleze ordinea economică asigurînd printr-o *Ordnungspolitik* „principiile constitutive" ale economiei de piață (stabilitate monetară, intrarea liberă pe piață, proprietatea privată, libertatea contractuală, răspunderea materială, coerența în politica economică și în primul rînd — menținerea concurenței! Un rol subsidiar trebuie să aibă „principiile de reglare" în materie de îndiguire a monopolurilor, politică socială, stabilitate economică. Teoria sistemelor economice (1940) și a politicii economice (1952) au creat fundamentul economiei sociale de piață, elaborate conceptual de Wilhelm Röpke * și Müller-Armack și puse în practică sub conducerea lui Ludwig Erhardt. *Wettbewerbsordnung* devine *Marktwirtschaft*, ceea ce înseamnă cam același lucru, dar *Marktwirtschaft* devine *Soziale Marktwirtschaft*, un lucru considerat, inițial de mulți, ca o *contradictio*

* Ca și Eucken, Röpke considera că prin *Ordnungspolitik* statul trebuie să stabilească regulile de joc ale concurenței, dar în aceasta *politica ordinii* includea și descentralizarea, deconcentrarea, politica protejării mediului și un „intervenționism liberal" care să sprijine forțele pieței, promovînd ajustările, dar fără ingerințe în mecanismul prețurilor (principiul conformității cu piața).

in adjecto. Căci sub influența Școlii istorice, statul intervine încă din secolul al 19-lea în activitatea economică, dar prin măsuri *contrare* spiritului pieței. *Principiul conformității* (cu piața) este un principiu de bază al economiei sociale de piață.

Recapitulînd, la Anghel Rugină vom regăsi „elementele constitutive" ale oricărui model (sistem) economic, principiul concurenței așezat la loc central, factorul *R*, care este textual cadrul legal, juridic și instituțional a lui Eucken, și elementele de reglare (preocuparea pentru social, justiție socială, echitate etc.) și politicile de echilibru, care corespund principiului conformității. La Rugină, ca și la Eucken, cu al său *Wettbewerbsordnung* și la Erhardt și la Müller-Armack cu *Soziale Marktwirtschaft*, regimul preconizat este altceva decît un regim de *laissez-faire*, întrucît implică statul, dar nu pornind de la Keynes, ci de la neoclasici și nu în maniera atotcuprinzătoare implicată de economia condusă centralizat, unde statul concentrează totul — și puterea politică și cea economică — și unde piața este de fapt suprimată.

A. Rugină pleacă în Statele Unite în 1950, un an după ce Müller-Armack crease conceptul de *Soziale Marktwirtschaft*. După un popas la Universitatea din Portland, Oregon și altul mai lung la Universitatea Niagara din New York, avea să se stabilească la Boston, unde este Harvard, unde este M.I.T. (Massachussets Institute of Technology), unde activau unele din cele mai luminate spirite care au ilustrat știința economică în ultimele decenii și unde, probabil, că există cea mai formidabilă cutie de rezonanță de pe glob a ideilor economice ale vremii.

Este de presupus că aici face A. Rugină cunoștință cu ideile din *Teoria generală*, care desăvîrșeau *revoluția modernă* economică fundamentînd nu numai un model total diferit de cel propus de școala clasică veche și nouă, dar și intervenția statului în economie. Keynes dădea astfel satisfacție și acelor suporteri ai școlii clasice care, acceptîndu-i partea explicativă (economia funcționînd de la sine în virtutea unor legi naturale), simțeau că anomaliile întîlnite în economia reală nu puteau fi înlăturate decît prin măsuri de reglare statală, pe care ortodoxia teoretică le recuza. Și este de presupus, că Anghel Rugină va fi făcut cunoștință

cu ideile și planul lui Beveridge, care, total fără legătură cu ideile socialiste, puneau bazele teoriilor și practicii statului social, statului-providență, statului bunăstării sau *welfare state*, cum i se spune în țările anglo-saxone.

În aceste condiții, „lumina" pe care A. Rugină o văzuse în Germania apărea în nuanțe diferite. Ordoliberalismul și economia socială de piață îi apar, probabil, consolidate, în mod paradoxal, prin doctrina keynesiană; el preferă însă să păstreze calea de mijloc, dragă lui Eucken, dar nu între sistemul concurenței și cel planificat centralizat, ci între modelul clasic, îmbunătățit cu toate inovațiile, adesea revoluționare aduse de neoclasici și modelul modern, keynesian.

Să nu uităm: A. Rugină se afla la Mecca științei economice — la Boston. Acolo, în una dintre cele cîteva comunități academice lucrau mulți viitori laureați ai „Premiului Nobel" sau spirite care meritau să fie. Acolo lucrau Paul Samuelson care avea să forjeze termenul de *„sinteză neoclasică"*, ca împăcare a școlii clasice cu keynesismul, de fapt, să fim drepți, cam în spiritul ordoliberalismului euckenian al principiului conformității din teoria economiei sociale de piață. A. Rugină nu va fi de acord cu o asemenea împăcare în termeni inegali, dezavantajoși pentru școala clasică. El va veni cu o sinteză proprie, în care și școala clasică și curentul keynesian își au loc ca doctrine valabile într-un spațiu delimitat — cîmpul lor de validitate.

La Boston va fi ajuns la urechile lui A. Rugină pledoaria pasională pentru ordinea concurențială a unui mare învins — Fr. Hayek, care avea să trăiască suficient de mult ca să încerce și amărăciunea înfrîngerii, sub avansul irezistibil și nimicitor al keynesismului, și bucuria dulce-amară a consacrării și beția tardivă a triumfului deplin al ideilor sale neoliberale asupra keynesismului și colectivismului comunist, deopotrivă.

La Harvard University era profesor din 1932 acel *enfant terrible* al profesiei, care nu contenea să uluiască pe colegii de breaslă și care nu era altul decît fostul profesor de la Cernăuți — marele Joseph Alois Schumpeter. În 1939 el publicase impresionanta sa carte asupra *Ciclurilor economice*, iar în 1942 *Capitalism, socialism, democrație*. După moartea sa, survenită în 1950, soția avea să-i publice monu-

mentala lucrare *History of Economic Analysis*. La Harvard University petrecuse doi fructuoși ani (1934—36) marele nostru conațional Nicholas Georgescu-Roegen, care ulterior, în 1948 revenise pentru scurtă vreme, pentru a se stabili apoi pentru mulți ani la Vanderbilt University, la Nashville. Ceea ce un expert în opera lui Georgescu-Roegen avea să spună despre el, se potrivește probabil și pentru A. Rugină, respectiv că ar fi „unul dintre acei rari oameni de știință capabili să îmbine o remarcabilă cunoaștere în domeniul lor specific cu o înclinație filozofică a spiritului. În acest sens, el este un adevărat om al renașterii, ceea ce probabil poate face mai lesne de înțeles acel general *fin de non recevoir* pe care îl opune breasla sa mesajului său esențial, mesajul unui savant care nu poate fi încadrat în nici o școală de gîndire și al cărui demers intelectual reprezintă o contribuție la împingerea mai departe a «frontierelor teoriei și metodologiei economice»" (Stefano Zamogni în *The New Palagrave*, 1989). Și tot pe Charles River a creat un timp, omul de știință cu o gîndire la fel de elegantă și deconcertantă ca cea a lui Schumpeter, și care dacă spre deosebire de inclasabilul N. Georgescu-Roegen poate fi considerat unul dintre *instituționaliștii* moderni, îi împărtășește soarta în ceea ce privește nedreptul *fin de non recevoir* pe care i-l opune breasla sa: John Kenneth Galbraith. Ce să mai vorbim de Wassily Leontief, viitorul laureat Nobel, și atîția alți prinți ai științei economice, în al căror perimetru spațial a evoluat Anghel Rugină, stimulat de apropierea și poate de frecventarea lor, ambiționat de succesul lor în căutarea aurului ideilor noi.

În sfîrșit, probabil că în SUA, A. Rugină pătrunde mai adînc în universul walrasian, după ce în 1954 apăruse în engleză sub o dublă egidă — cea a American Economic Association și cea a Royal Economic Society — cartea lui Leon Walras — *Elements of Pure Economics, or The Theory of Social Wealth*.

Cîteva alte fapte de natură empirică și analitică aveau să-l marcheze pe savantul român transplantat în America.

1. După două decenii de succese, keynesismul se sufocă. Așa cum școala clasică sucombase în fața șomajului, keynesismul, în forma sa îmbunătățită și în aliajul său cu neoclasicismul sucomba în fața inflației. Mai tîrziu, alții printre

care Joseph Stieglitz aveau să spună că, de fapt, cauza o constituiau șocurile externe (cele două șocuri petroliere) și că oricum ceea ce eșua era un element adăugat (de Samuelson și alții) doctrinei keynesiene, anume curba Philips. Oricum în anii '70 și keynesismul și welfare state păreau că se sufocă, ceea ce a permis o revenire în forță a neoclasicismului sub forma școlii clasice noi. În 1973 Lucas și Sargent într-un violent articol polemic se credeau îndrituiți a afirma că predicțiile curentului „sintezei neoclasice a lui Samuelson", de fapt ale postkeynesismului s-au dovedit a fi „un eșec econometric pe scară mare" și că doctrina însăși este „fundamental eronată". Roata se întorsese. Recuzatorii erau recuzați. Un motiv în plus pentru Anghel Rugină să constate cît de dezbinată este breasla economiștilor, în ce mod reciproc exclusivist se tratează școlile și curentele economice și să încerce o altfel de sinteză, să reconstruiască o casă a științei economice în care diferitele școli, curente, și teorii să coexiste, să aibă fiecare locul său.

2. A. Rugină face cunoștință cu scrierile de referință în materie de epistemologie și filozofie a științei aparținînd lui Kuhn, Popper, Lakatos, cu *Out of my Later Years* a lui Einstein, publicată de Philosofical Library din New York, în 1950, și probabil că, tot acum, cu minuscula, dar fundamentala carte a lui Ludwig Wittgenstein: *Tractatus logico-philosoficus*. El realizează și mai mult criza din domeniul științelor, inclusiv al celor sociale, inclusiv al științei economice și iminența unei noi revoluții. Aceasta îl încurajează probabil să-și continue demersul în spirit euckeian, luînd ca suport neoclasic pe Walras și totodată să-l regîndească în spiritul noilor orizonturi epistemologice deschise de Kuhn, Popper, Lakatos, Einstein și Wittgenstein, precum și al interpretărilor filozofice date aporturilor științifice ale unor giganți din domeniul științelor exacte (de exemplu *Principia Mathematica* scrise de Whitehead și Russel în replică la cele newtoniene). „Ceea ce eu am făcut — spune Anghel Rugină — este că am pus laolaltă, unul lîngă altul, vechile concepte analitice pentru a asigura o formulare mai exactă și mai adecvată și pentru a pune în evidență noi consecințe. Produsul final a fost un aparat metodologic, nou, mai cuprinzător, un program nou de cercetare, ca să folosesc terminologia lui Lakatos, sau o nouă paradigmă,

exprimîndu-mă în limbajul lui Kuhn". De la toți cei de mai sus preia noțiuni și concepte, care-l ajută să-și formuleze mai clar și mai inteligibil mesajul, chiar dacă este în dezacord aproape cu fiecare dintre ei. De la ei se inspiră și în formularea titlurilor în latină: *Principia Oeconomica, New Principia Politica, Principia Ethica, Principia Methodologica* etc. El își amplifică, ramifică și aprofundează concepția pornind de la reflecția lui Guitton asupra raportului dintre imperfecțiunea economiei și cea a științei economice; de la contrapunerea lui Samuelson cu Walras; de la reexaminarea teoriei valorii a lui Hicks; de la confruntarea cu Moore, în problema unor noi *Principia Ethica;* de la un posibil dialog cu N. Georgescu-Roegen pe tema entropiei; de la un dialog asemănător cu Max Weber și Ludwig Wittgenstein în problema valorilor și judecăților de valoare.

3. O experiență unică, ce trebuie să-l fi influențat considerabil în sens pozitiv, a fost activitatea ca șef al grupului consilierilor economici ai guvernatorului din statul Massachusetts. Aici va fi realizat Anghel Rugină, că așa cum bine spune românul „teoria ca teoria, dar...", sau că, așa cum spunea magistrul său Ernst Wageman, știința economică nu poate aspira la rangul de știință decît dacă este în stare să ofere economiei și finanțelor terapii curative pentru bolile lor.

Indiferent de opiniile care pot fi formulate asupra creației sale — în plan teoretic, metodologic și mai ales empiric —, A. Rugină rămîne un savant care a cîștigat pariul pe care și l-a propus: să spună ceva nou, să înmulțească talantul pe care l-a luat din țara de origine. Și pentru că este un profet care incită, dar și irită, destinul său pare să-l condamne, ca și pe N. Georgescu-Roegen la o comunicare privilegiată cu grupuri restrînse, chiar dacă aspirația lui este să facă școală, străpungeri, revoluții. Dar cine știe? Hayek nu este oare un exemplu ce insuflă optimism?

În orice caz, chiar și cel mai exigent și sceptic cititor va fi de acord că Rugină se pricepe să pună în practică sfatul lui Montesquieu că pe cititor „trebuie să-l faci nu numai să citească, dar să și gîndească".

Gheorghe Dolgu

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Einstein, A., *Cum văd eu lumea*, Humanitas, București, 1992.

Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosoficus*, Humanitas, București, 1991,

Merleau-Ponty, J., *Cosmologia secolului XX*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

Kuhn, Th. S., *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. Științifică, București, 1976.

Greffe, X. Mairesse, J. Reiffers, J. L. editeurs, *Encyclopedie Economique*, Economica, Paris, 1990.

The New Palgrave, A Dictionary of Economics The Mac Millan Press, Limited, 1987 reprinted 1988 Stockon Press, New York.

Piettre, A., *Pensée économique et théories contemporaines*, Dalloz, Paris 1965.

Marchal, A. *Systemes et structures economiques*, Presses universitaire de France, 1969.

Guitton, H., *Economie politique*, Daloz, Paris, 1965.

Keynes, J.M., *Teoria generală a folosirii mîinii de lucru, a dobînzii și a banilor*, Edit. Științifică, București, 1970.

Kornay, J., *Anti-echilibrum*, Edit. Științifică, București, 1974.

Piaget Jean, *Înțelepciunea și iluziile filozofiei*, Edit. Științifică, București, 1970.

Harrod, R., *La monnaie*, Dunod, Paris, 1971.

Bronowski, J., *The Ascent of Man*, British Broadcasting Corporation, London, 1973.

PRINCIPIA OECONOMICA 1: FUNDAMENTE NOI ŞI VECHI ALE ANALIZEI ECONOMICE

CUPRINS

1. Introducere: două revoluții științifice și o enigmă!
2. Un nou program de cercetare în științele sociale
3. Două concepte diferite de stabilitate
4. Două tipuri diferite de analiză și gîndire economică
5. Conceptul stabilității endogene în literatura de specialitate
6. Două concepte diferite ale echilibrului
7. Observații finale; *Principia oeconomica* și noile frontiere ale cunoașterii

Referințe

1. Introducere: două revoluții științifice și o enigmă! *

Foarte puțini dintre noi sunt în stare să citească lucrarea lui Newton *Philosophiae naturalis principia mathematica* sau lucrarea lui Laplace *Mécanique celeste:* și totuși dînd crezare oamenilor de știință cu expertiză în materie, acceptăm cu toții explicarea universului fenomenelor astronomice pe baza principiului gravitației universale. De ce atunci explicarea universului fenomenelor economice pe baza principiului liberei concurențe n-ar fi și ea acceptată în același fel?

Leon Walras, *Elements of Pure Economics (Elements d'économie politique pure)*

Există un lucru mai puternic decît toate armatele din lume; și acesta este o idee al cărei timp a sosit.

Victor Hugo

Prima lucrare cu titlul *Principia mathematica* (1686), în care Sir Isaac Newton ne oferă o filozofie a naturii și un sistem de înțelegere a lumii, a contribuit într-o largă măsură la *prima revoluție* în gîndirea științifică din timpurile moderne. S-au creat astfel bazele conceptuale ale științei moderne de tradiție clasică, instrumentele de analiză și tehnica de gîndire în termeni de stabilitate endogenă — sau, cum am spune astăzi, potrivit unui model de echilibru stabil.

Efectele primei revoluții în științele naturii s-au extins asupra gîndirii economice și sociale. Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pe continent — datorită lucrărilor lui François Quesnay și ale discipolilor lui, iar în Anglia — lucrărilor

* Acest studiu a fost pregătit inițial pentru și prezentat la Conferința anuală a Societății de Istorie a Gîndirii Economice, ținută în 1983, la Universitatea Virginia, Charlottesville, Virginia, 24—26 mai 1983.

lui Adam Smith și ale altora, se născuse o nouă știință, denumită „économie politique", economie politică.

Sistemul newtonian din mecanică și concepția lui despre lume au fost transplantate în noua știință, economică, la început într-o formă oarecum rudimentară. A trebuit să treacă o sută de ani pînă cînd, în cele din urmă, Leon Walras, cu legea echilibrului general și aplicarea matematicilor la ceea ce el a denumit „économie politique pure", a creat în anii 1870 o replică newtoniană în gîndirea economică. Schumpeter scria: „Deocamdată, în materie de teorie pură, Walras este, după părerea mea, cel mai mare dintre toți economiștii. Sistemul echilibrului economic creat de el și care îmbină calitatea creativității „revoluționare" cu cea a sintezei clasice, este singura lucrare a unui economist care va rezista la comparația cu realizările fizicii teoretice"(1).

Într-adevăr, lucrarea lui Leon Walras, *Elemente de economie politică pură*, poate fi considerată prima versiune a unor *Principia oeconomica* în sens newtonian. Desigur, Walras, ca și Newton nu au fost singuri în această complexă operă pe care o reprezintă înfăptuirea unei revoluții științifice.

Alfred North Whitehead și Bertrand Russell au scris alte *Principia mathematica* (1910), care se deosebeau de cele ale lui Newton nu atît ca formă, cît mai ales ca substanță. Tot cam pe atunci — așa cum avea să scrie Russell mai tîrziu — „revoluția lui Einstein a spulberat orice aducea cît de cît cu acest punct de vedere" (2), ceea ce însemna că percepția clasică, newtoniană a spațiului și timpului a fost înlocuită cu conceptul nou de relativitate. În acest climat științific nou — anticlasic prin definiție — sarcina principală, după cuvintele lui Russell, era „a construi o nouă structură a matematicii, în care, nici una din axiomele și conceptele acceptate tradițional să nu mai fie admise" (3). Whitehead și Russell au scris lucrarea lor *Principia mathematica* în acest spirit nou, relativist și aplicînd un nou concept de logică — formală, simbolică — care se potrivea foarte bine cu natura matematicii pure. Acest mariaj între matematică și logica simbolică a fost consolidat prin contribuția lui Ludwig Wittgenstein (4), logicianul austriac care venise la Universitatea Cambridge din Anglia, unde, la acea vreme, predau Russell și Whitehead. Teoria lui Einstein asupra relativității restrînse (1905) și relativității generalizate

(1916) împreună cu mecanica cuantică (Planck, Bohr și alții), *Principia mathematica* ale lui Whitehead și Russell, *Principia ethica* (1903) ale lui George E. Moore și lucrările lui Sigmund Freud au produs o *a doua revoluție științifică*, care a pus sub semnul întrebării nu numai teoria lui Newton ci, de fapt, toate legile clasice și întreaga știință clasică, așa cum s-a explicat mai în detaliu în altă parte (5).

A doua revoluție din științele naturii s-a extins și ea asupra științei economice. Lucrările lordului Keynes întruchipează aplicarea conceptelor de relativitate, incertitudine și cuantă, ceea ce confirmă în mod evident faptul că el fusese influențat de științele naturii și de rezultatele celei de-a doua revoluții desfășurată în cadrul acestora. În acest context, Keynes a creat o economică a relativității, care, într-un fel, a desăvîrșit cea de-a doua revoluție în gîndirea economică, chiar dacă, așa cum s-a subliniat într-un alt loc (6), mai erau încă necesare multe eforturi în ceea ce privește aplicarea conceptului de „relativitate economică".

Există un *element fundamental* care a nu a fost subliniat în mod explicit nici la începutul și nici în cursul celei de-a doua revoluții, anume precizarea că *obiectul de studiu* nu mai era același cu cel din cursul primei revoluții. Într-adevăr, Newton și partizanii săi din domeniul economiei erau interesați *numai în studiul* elementelor, forțelor, instituțiilor, comportamentelor și valorilor stabile (normale), în timp ce arhitecții celei de-a doua revoluții erau interesați mai ales de devieri, anomalii sau excepții de la modelul sau sistemul clasic de gîndire. Cu alte cuvinte, cea de-a doua revoluție se preocupa de fenomenele și condițiile de dezechilibru, în timp ce gînditorii clasici din științele naturii, precum și din cele economice studiau fenomenele și aspectele de echilibru ale realității. Acesta este elementul crucial care explică confuzia, neînțelegerea și adesea chiar deformarea relației organice dintre știința clasică și cea modernă. În realitate dacă este evaluată corespunzător — știința modernă este nu opusă, ci mai curînd complementară științei clasice. Totuși, un atît de distins istoric al științei cum este Thomas Kuhn* a susținut cu vigoare în cartea sa, devenită clasică,

* Thomas Kuhn a introdus conceptul epistemologic de *paradigmă*, reprezentînd un amestec inextricabil de teorii, metode, procedee. O nouă paradigmă trasează noile frontiere și coordonate ale științei normale.

Structura revoluțiilor științifice, teza că teoria lui Einstein poate fi acceptată numai recunoscînd că Newton a greșit (7) teză discutabilă dacă interpretarea noastră metodologică este corectă.

Există numeroase dovezi că interpretarea noastră este corectă. Einstein și-a construit teoria relativității avînd inițial în minte scopul de a rezolva problema poziției anormale (dezechilibru) a planetei Mercur, domeniu în care mecanica newtoniană nu era aplicabilă. În psihologie Freud vroia să creeze o teorie (psihanaliza) capabilă să explice comportamentul anormal (dezechilibru) al persoanelor cu probleme mentale. Whitehead și Russell au construit o nouă matematică, bazată pe paradoxul că „o clasă (de obiecte) uneori este și alteori nu este un membru al ei însăși"(8).

Într-un mod mai concret, lucrarea lui Russell *Principia mathematica* este bazată pe aplicarea logicii nominale, formale, simbolice, preocupate numai de *forma adevărului* și făcînd abstracție de *conținutul de adevăr* al propozițiilor, ceea ce, în sine, este o logică de tip dezechilibru, deosebită de tipul clasic de echilibru, care se ocupa cu ambele aspecte, dar cu accent pe ultimul aspect.

Autorii volumului *Principia mathematica* au scris în prefață: „Forma simbolică a lucrării ne-a fost impusă de necesitate; fără ajutorul ei nu am fi fost în stare să realizăm raționamentul necesar"(9). În economie, Keynes, mergînd pe drumul celei de-a doua revoluții științifice, are un demers similar cu cel al lui Einstein, Freud, Whitehead și Russell, adică se preocupă de fenomenele și aspectele anormale (de dezechilibru) ale realității economice prezente și trecute. În capitolul 1 al *Teoriei generale*, el scrie încă de la început: „Mi-am intitulat această carte *Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, dobînzii și banilor*, punînd accentul pe adjectivul generală. Obiectul unui asemenea titlu este de a pune în opoziție caracterul argumentelor și concluziilor mele cu cele ale teoriei *clasice* în materie"...(10). În prefața la ediția franceză el repetă această poziție și spune explicit

Dincolo de aceste frontiere se află anomaliile. Cînd acestea se înmulțesc, știința normală intră în criză, iar o nouă paradigmă (revoluție științifică) o va înlocui pe cea veche, cu care de regulă este incompatibilă și incomensurabilă. Dacă este însă acompaniată de anumite restricții, părți ale vechii paradigme pot fi prezentate drept cazuri particulare ale noii paradigme.

că scriindu-și cartea: „(Eu) am simțit cum o rupeam cu această ortodoxie (adică cu economia clasică), că eram hotărît împotriva acesteia, că mă eliberam de ceva, că îmi cuceream emanciparea" (11).

Acest sentiment al lui Keynes de „eliberare și emancipare" de demersul și tipul clasic de gîndire de (echilibru) este la fel cu cel încercat mai înainte de Einstein, Freud, Moore, Whitehead, Russell și Wittgenstein, pentru a nu menționa decît pe acei gînditori originali care au fost deja amintiți în acest studiu.

Nu încape umbră de îndoială că cea de-a doua revoluție a permis un progres pe planul cunoașterii, imposibil de realizat în cadrul abordării clasice. Gînditorii clasici greșeau neacordînd suficientă atenție problemei dezechilibrului, în special în cazul societăților umane și al economiei. De aceea, prima revoluție, inițiată de clasici a eșuat în această privință. Ea s-a discreditat de îndată ce s-au descoperit excepții, deviații sau anomalii mai întîi în științele naturii (nu numai anomalia lui Mercur, ci și o serie întreagă de comportamente anormale ale elementelor noi radioactive) și ulterior în științele sociale, inclusiv în economie (sărăcia în contextul prosperității create de revoluția industrială); fenomenul plusvalorii (Marx); șomajul involuntar de proporții mari (Keynes); fenomenul ciclului de fluctuații ale activității economice (Wicksell) și multe alte contradicții și paradoxuri.

Ironia istoriei științei moderne este că gînditorii moderni și contemporani au manifestat și mai manifestă slăbiciuni metodologice similare cu cele ale clasicilor, numai că, de data aceasta, de sens contrar. Într-adevăr, toți gînditorii cu o viziune modernă s-au concentrat sau se concentrează aproape exclusiv asupra problemelor de dezechilibru și neglijează aproape total, ba mai rău, refuză să studieze, sîrguincios și sistematic, aspectele de echilibru stabil ale realității atît în natură, cît și în societățile umane. Este regretabil că sus-menționata legătură organică dintre știința clasică și cea modernă nu a fost descoperită la timp și că, prin urmare, s-a perpetuat viziunea eronată după care a doua revoluție neagă prima revoluție sau că reprezintă un mai bun substitut al acesteia. Am fost astfel privați de ceva de o importanță vitală, anume înțelegerea echilibrului

stabil (intr-o versiune îmbunătățită), care ne-ar fi ajutat să înțelegem pe deplin complexitatea universului fizic, precum și a societății și economiei din timpurile moderne.

În prezent, atît în științele naturii, cît și în științele sociale, inclusiv în știința economică, avem în față o dilemă, un impas: ne aflăm în umbra unei mari Anomalii a viitorului. În primul rînd, în științele fizice, toate experimentele din ultimele decenii au fost realizate utilizîndu-se elemente radioactive (instabile, de dezechilibru). Prin urmare, nu există nici o șansă ca pe acest drum să cunoaștem vreodată natura reală a materiei (stabile). Un excelent editorial din „New York Times", din 2 mai 1970, dramatiza această dilemă, subliniind: „...haosul care s-a produs în știința cea mai esențială, aflată la baza tuturor celorlalte științe — fizica particulelor, care caută să elucideze și să explice natura intimă a materiei însăși. Dar aici faptul încăpățînat este că cu cît înveți mai mult, cu atît mai complexă se dovedește a fi realitatea".

De ce este așa s-a explicat în alte locuri (12).

Metodologic, situația din știința economică nu este diferită de cea din științele naturii. Și aici, dezbaterile și acțiunile politice se desfășoară în umbra unei mari Anomalii a viitorului. În țările estice, încă înainte de colapsul comunismului, se acumulaseră dovezi empirice, după care, doctrina marxistă ortodoxă, bazată pe o gîndire în termeni de dezechilibru total, nu era în măsură să rezolve eficient problemele unei societăți și economii moderne (13).

În Occident, atît în anii '30 cît mai ales după cel de-al doilea război mondial, s-au experimentat teoriile keynesiene cu caracter relativist, concentrate mai ales asupra cererii agregate, dar pe termen lung nici acestea nu au dat rezultate satisfăcătoare.

În anii '70, un grup de economiști, nemulțumiți atît de gîndirea keynesiană cît și de cea monetaristă, au lansat o formulă nouă, așa-numita „economică a ofertei" (14). Eșecul administrațiilor care s-au succedat după 1980 în promovarea unei politici bazate pe economica ofertei a discreditat rapid, într-o mare măsură, noua orientare, care promitea atît de mult, dar în practică putea să dea atît de puțin. În sfîrșit „teoria anticipărilor raționale", care, într-un

fel este, o reluare a revoluției nominaliste de tip Debreu-Arrow din anii '50, nu poate nici ea să fie de folos, întrucît este lipsită de suportul unei platforme bine concepute de măsuri în domeniul politicii economice și financiare, deduse dintr-o „știință aplicată"(15). În contextul realităților de astăzi pline de dezechilibre și contradicții, a utiliza teoria anticipărilor raționale echivalează cu a căuta un comportament normal, rațional (în tradiția clasică) într-un mediu economic „irațional" confuz și incoerent. Într-un alt cadru, un grup de cercetători în probleme sociale și politice a pus cu deplin temei accentul pe „omul rațional și societatea irațională"(16).

Nimic altceva nu a mai rămas de analizat cu metodologia veche. Din punct de vedere practic, ne vom afla curînd în fața unei „cutii de instrumente" — cum a spus Joan Robinson — dar a unei cutii goale*, în care nu se vor mai găsi nici un fel de instrumente analitice utile (17). Acesta va fi timpul Marii anomalii din economie cînd nu se va ști ce să se mai facă ca reacție la problemele crescînde de dezechilibru, manifeste pretutindeni în lume; un timp primejdios, marcat de acumulări explozive în țările capitaliste, în țările socialist-comuniste (dinainte de 1989) și adaug astăzi, din țările postcomuniste din Europa Centrală și Orientală și spațiul exsovietic.

Lăsînd la o parte științele naturii, profesia economică de astăzi își pierde credibilitatea din cauză că lucrează într-o casă a științei care este divizată și dezbinată: întrucît știința economică modernă bazată pe dezechilibru, se con-

* Lui Joan Violet Robinson, singura femeie dintre marii economiști ori cea mai mare dintre cei ce ar fi meritat să devină Laureat Nobel (the greatest Nobel Prize winner that ever was — The New Palgrave), îi aparține se pare expresia „cutie de instrumente", spre a defini știința economică. Ea a apărut în cadrul unei dezbateri la care a participat și Keynes și care se referea la întrebarea dacă economia ca știință este compusă din anumite principii obiective (clasice) sau este reprezentată prin anumite instrumente de analiză *(analytical tools)*. În „modern economics", accentul se pune pe „analytical tools", iar nu pe principii. În acest sens a întrebuințat Joan Robinson expresia *box of tools* sau „cutia de instrumente". *Cutiile economice goale* este titlul unui celebru articol apărut în „Economic Journal", în 1922, aparținînd lui J.H. Clapham, cunoscut specialist britanic în istoria economică. Sintagma a intrat în vocabularul economiștilor cu conotația de „teorie abstractă fără relevanță practică".

cepe și se consideră în opoziție cu știința economică clasică bazată pe echilibrul stabil sau ca un substitut al acesteia. Nici un progres durabil nu este posibil — nici în teorie și nici în practică — pînă cînd acest handicap, această dilemă metodologică moștenită din trecut nu este rezolvată în mod real și corespunzător. În acest scop, utilizăm aici un program de cercetare nou denumit *abordare simultană prin prisma echilibrului și dezechilibrului*, sau mai clar spus — prin prisma echilibrului versus (vs) dezechilibru, care, dacă este înțeles corect și aplicat sistematic, poate să ne ducă spre o *a treia revoluție în gîndirea economică* (18), capabilă să reconcilieze metodologia trecutului cu cea a prezentului, deschizînd astfel drumul pentru dezvoltarea unei metodologii mai cuprinzătoare și liberă de contradicții a viitorului. Acesta este scopul final al unor *Principia oeconomica* în curs de redactare.

În știința modernă care se ocupă de studierea societăților umane, încă nu s-a atins un stadiu mai rafinat de dezvoltare care să ne permită să privim și să cercetăm efectele unei soluții date în mod simultan în domeniul economic, financiar, politic și social, deși în viața reală aceste sectoare apar ca aspecte diferite ale uneia și aceleiași entități — o ordine socială dată, indiferent de starea — de echilibru sau dezechilibru — în care s-ar afla aceasta la un anumit moment. Un țel al acestui studiu este de a demonstra că o asemenea metodologie unificată este posibilă pentru știința economică și toate ramurile ei și că ea poate fi extinsă spre a include toate științele sociale.

În această problemă de metodologie un lucru este clar: nici o problemă din societățile umane sau din științele fizice nu poate fi considerată efectiv rezolvată pînă cînd nu s-a găsit în prealabil o soluție teoretică, liberă de contradicții, în domeniul de care ține cazul respectiv. Prin urmare, succesul aplicării în practică a unei teorii date necesită o analiză extrem de precisă, imposibilă fără utilizarea unor metode și instrumente de observare și raționament adecvate și cît mai bine puse la punct. Iată de ce, metodologia este atît de importantă pentru economie, finanțe, sociologie, știința politică și de fapt, pentru toate științele.

O sarcină importantă care ne stă în față este de a demonstra din punct de vedere metodologic că sistemul

walrasian și cel clasic în forma sa completă are următoarele caracteristici: (1) activitatea economică este ghidată de mecanisme foarte precise de autoreglare; (2) fluctuațiile de prețuri și de venituri sunt simple și limitate; (2) soluția oricărei probleme este determinată nu numai matematic, ci și în sensul real al cuvîntului; și (4) există o simetrie și proporționalitate a schimbărilor din sistem.

Teoriile economice moderne bazate pe dezechilibru se ocupă însă de studierea unor trăsături diametral opuse ale activității economice: (1) funcționarea mecanismelor clasice de autoreglare are vicii interne; (2) fluctuațiile de prețuri și venituri sunt cumulative; (3) soluția oricărei probleme este de fapt nedeterminată și (4) schimbările din sistem sunt neproporționale și asimetrice.

În continuare, vom prezenta instrumentele analitice necesare pentru înțelegerea celor două maniere diferite de gîndire economică: echilibrul *vs* dezechilibru. Ceea ce urmează reprezintă baza pentru noi *Principia oeconomica* sub forma unei sinteze *sui-generis* ale celor două revoluții precedente, dar diferită de marea sinteză neoclasică a lui Samuelson(19)*.

* „Sinteza neoclasică" este o sintagmă ce aparține lui Samuelson și desemnează consensul făurit în SUA pe la mijlocul anilor '50. „În anii din urmă, scria el în ediția a 3-a a *Economics*, 90 la sută din economiștii americani au încetat să mai fie „economiști keynesieni" sau economiști antikeynesieni. În schimb, ei au lucrat în direcția unei sinteze între tot ce este valoros în teoria economică veche și teoriile moderne ale determinării venitului. Rezultatul poate fi numit economică neoclasică și, în liniile sale mari, este acceptat de toți, cu excepția a vreo 5 la sută din autori — de extremă stîngă și de extremă dreaptă". Spre deosebire de orientarea neoclasică veche, noua sinteză nu considera că în condiții de *laissez-faire* se realizează automat un echilibru cu folosirea deplină a resurselor. Se minimiza, totodată, originalitatea teoretică a lui Keynes, acceptîndu-se însă concluziile sale de ordin politico-practic, considerîndu-se ca prin utilizarea corespunzătoare a politicii monetare și fiscale, vechile adevăruri clasice își redobîndesc relevanța.

Sinteza inițială se baza pe două presupoziții. Prima era că deciziile firmelor și indivizilor erau în mare măsură raționale, pretîndu-se la utilizarea metodelor standard ale microeconomicii. Modigliani scria că (una dintre) „temele de bază care au dominat demersul meu științific a fost de a integra principalele componente ale Teoriei generale cu metodologia statornicită mai de mult a științei economice, care se sprijină pe postulatul de bază al comportamentului rațional maximizator al agenților economici". A doua presupoziție era că prețurile și salariile nu se ajustează foarte rapid

Diferența constă în faptul că produsul final al acestei sinteze o constituie o metodă compozită de a măsura corect validitatea teoremelor economice atît clasice, cît și moderne și de a stabili cîmpul de existență, limitele precise în care unele sunt adevărate și valabile în raport cu celelalte și cu orice sisteme posibile, cuprinse în Tabela de orientare la care ne vom referi în continuare. Problema de bază este aceea de a construi un *aparat metodologic* capabil să demonstreze că rezultatele științei economice moderne nu sunt opuse, ci sunt mai curînd complementare celor ale științei-economice clasice.

2. Un nou program de cercetare în științele sociale

O abordare simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru

Din punct de vedere metodologic, nu încape nici o îndoială că, în afara unor rare excepții (de exemplu, Malthus), economiștii clasici au neglijat să studieze cu atenție problemele de dezechilibru. Sistemul lor de gîndire, bazat pe ipoteza ideală a unor condiții de echilibru stabil, a sfîrșit în

spre a asigura echilibrarea piețelor *(market-clearing, to clear markets)*. Teoria concurenței imperfecte, deși deja populară, nu inducea eforturi teoretice implicînd identificarea unor agenți anume care fixează prețurile și salariile. În schimb, se gîndea în termeni de *tatonări*, cu prețuri care se ajustează la oferta sau cererea excedentară, conform procesului dinamic studiat de Samuelson. Curba Philips, transplantată în SUA de Samuelson și Solow în 1960, oferea un puternic suport empiric raportului ce se stabilește prin tatonări între rata schimbării salariilor nominale și nivelul șomajului.

În toate cele 4 mari componente ale sistemului keynesian — funcția de consum, funcția de investiții, cererea și oferta de bani și mecanismele ce determină prețurile și salariile — progresul a fost enorm.

Hicks, Modigliani, Solow, Tobin, Patinkin, Cloware și mulți alții au contribuit la dezvoltarea acestei școli care avea să reprezinte paradigma dominantă timp de două decenii.

J.F. Kennedy, sub influența lui Samuelson și a altora, s-a convertit în mod explicit la această nouă metodă de gîndire, devenind președintele cu cea mai mare deschidere spre știința economică și abilitate de a-i aplica metodele. Măsurile politice derivate din această metodă de gîndire au permis, pe aproape toate fronturile (cu excepția șomajului) realizări remarcabile (vezi Seymour E. Harris, *Economics of the Kennedy Years*, Harper & Row, New York 1964).

practică cu un eșec. Acest eșec s-a datorat în primul rînd faptului că teoria clasică nu a fost niciodată testată științific pe scară restrînsă spre a se vedea în ce cadru instituțional și juridic este valabilă și poate să opereze cu succes spre a produce rezultatele preconizate de teorie. În al doilea rînd, clasicii erau fascinați de legea cererii și a ofertei în asemenea măsură, încît credeau că această lege va acționa în orice condiții — ceea ce, așa cum știm precis astăzi nu este adevărat, cele mai recente dovezi fiind furnizate de experimentul Statelor Unite ale Americii în materie de economie a ofertei. Ei însă nu și-au dat seama că sistemul monetar și financiar din vremea lor nu răspundea deloc cerințelor unui sistem de echilibru stabil, așa cum, corect, îl vedeau ei în reprezentările lor analitice. În această situație, condițiile de dezechilibru — realitatea vieții economice afectate de perturbări — au infirmat o teorie altminteri valabilă în condiții adecvate de echilibru, condiții, care nu existau pe atunci, așa cum nu există astăzi, ci trebuie să fie create prin reforme corespunzătoare.

Preocuparea economiștilor contemporani, în special după Marea Depresiune din anii '30, se îndreaptă aproape exclusiv spre studierea devierilor de la formele normale de echilibru spre problemele de dezechilibru. Sistemul lor de gîndire, dominat de abordarea cantitativă și aplicat la condițiile de dezechilibru existente, nu poate duce decît la crearea de metode de raționament în termeni de dezechilibru. Noua orientare a fost inițiată în cursul primelor decenii ale acestui secol de lucrările lui Schumpeter, Veblen, Knight, Sraffa și alții, fără a uita influența maestrului gîndirii în termeni de dezechilibru total din secolul trecut — Karl Marx. În sfîrșit, noua orientare a fost conceptualizată și prezentată într-o formă captivantă de către John Maynard Keynes și un grup de alți gînditori din anii '30 printre care Joan Robinson, Sir Denis Robertson, Roy Harrod, Ragnar Frisch, Jan Tinbergen, J.R. Hicks, Nicholas Kaldor, Edward N. Chamberlin, pentru a nu menționa decît cîțiva dintre cei foarte binecunoscuți. Aceeași direcție a fost explorată mai departe de alți economiști proeminenți din anii '40 și '50 din S.U.A., cum sunt: Paul Samuelson, Wassily Leontief, Kenneth Arrow, Laurence Klein, Herbert Simon, James Tobin, Robert Sollow, N. Georgescu-Roegen, Tjalling C.

Koopmans, William J. Baumol, John von Neumann, Oskar Morgenstern și alții.

Nu este surprinzător că în cadrul acestei orientări, animate de o atmosferă intelectuală anticlasică, cercetarea pozitivă în tradiția clasică a sistemului condițiilor de echilibru stabil a fost neglijată și adesea răstălmăcită, ca să nu spunem mai mult. Desigur, au existat și unii economiști din acest secol care nu au acceptat abordarea cantitativă ca cerință fundamentală sau unică a demersului științific (instituționaliștii, instrumentaliștii, evoluționiștii și diverse ramuri ale socialismului și marxismului). Dar, modul lor de gîndire nu s-a putut sustrage influenței spiritului dominant al timpului — percepția problemelor exclusiv în termeni de dezechilibru.

În final, prin urmare, știința economică din timpurile noastre cu multiplele ei aspecte de dezechilibru a fost și mai este vulnerabilă în *practică* și condamnată la un fiasco similar celui al economiei clasice bazate pe echilibrul stabil. Realitatea vieții economice cu perturbările ei arată că milioane de oameni nevinovați au de suferit efectele negative ale unor politici și reforme necorespunzătoare, care continuă să fie aplicate. Publicul larg respinge asemenea teorii economice neadecvate și refuză să sprijine aplicarea lor.

O chestiune de ordin fundamental care ar putea fi ridicată este următoarea: ce anume n-a fost în regulă în știința economică în cursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea? Este surprinzător să descoperi, utilizînd noul program de cercetare, că în ambele cazuri, eșecul s-a datorat incapacității metodologice de a recunoaște la timp și clar că pentru a putea rezolva efectiv și eficient o *problemă practică* din viața economică, este nevoie atît de *teoriile dezechilibrului* pentru a înțelege că ceva este în neregulă, inclusiv pentru a înțelege mărimea perturbării, cît și de *teoriile echilibrului stabil*, pentru a determina, rațional și empiric, ce trebuie făcut pentru a elimina cauzele care au produs dezordine economică și a restabili astfel condițiile unui echilibru stabil.

Această concluzie metodologică nu a fost înțeleasă nici de economiștii clasici, nici de economiștii moderni sau contemporani. Tocmai de aceea ne aflăm unde ne aflăm, anume rătăcind la întîmplare spre Marea anomalie a seco-

lului: avem la dispoziție mai multă informație statistică exactă decît oricînd în istorie; am construit cele mai rafinate modele și teorii matematice și econometrice și totuși nu se conturează semne vizibile că, mergînd pe acest drum, vom fi în stare, acum sau în viitorul apropiat, să rezolvăm satisfăcător problemele majore ale timpurilor noastre, fără a crea alte dificultăți. Iar dacă economiștii clasici au putut să aibă scuza că teoriile dezechilibrului le erau necunoscute, economiștii contemporani nu pot recurge la o asemenea scuză, întrucît teoriile echilibrului stabil create de-a lungul multor generații de la Quesnay și Adam Smith pînă la Walras, Menger, Jevons, Pareto și Marshall sunt binecunoscute, chiar dacă, din păcate, nu întotdeauna sunt interpretate și utilizate corect.

Pentru a remedia această deficiență metodologică moștenită din trecut, am încercat aici, cum am făcut și în alte lucrări ale mele, să folosesc o metodă nouă, combinată, de abordare: să examinez simultan și împreună atît versiunea sau aspectul de echilibru, cît și versiunea sau aspectul de dezechilibru ale oricărui concept sau teoreme, pentru că numai urmînd acest tip de analiză, putem obține viziunea cea mai cuprinzătoare și, în fapt, completă — în măsura în care acest lucru este omenește posibil — asupra oricărei probleme date.

Noul program de cercetare (20) este compus dintr-o axiomă fundamentală (ipoteza universală a dualității) și un număr de teoreme sau legi* legate între ele, totul culminînd cu dezvoltarea unei hărți metodologice ce conține toate sistemele posibile, reduse la șapte modele de bază. Această hartă este numită Tabela de orientare pentru știința economică sau orice altă știință socială.

1. *Ipoteza universală a dualității.* Universul fizic, precum și societățile umane și economia sunt compuse din

* De la clasici și postclasici și pînă în zilele noastre, dezbaterea asupra existenței legilor economice, naturii lor, în special în raport cu legile naturii (ale științelor naturale), n-a încetat niciodată. În această situație unii oameni de știință, din domeniul științelor sociale, în speță unii economiști au început să denumească *teoreme* sau *propoziții*, regularitățile pe care le-au descoperit sau în care cred. Profesorul Anghel Rugină folosește și el noțiunea de lege și pe cea de teoremă, axiomă, ipoteză, sau propoziție în sensul teoretic (realitate potențială sau posibilă), iar nu în sensul istoric de regularitate empirică (realitate concretă).

elemente, forțe, instituții, practici, comportamente și valori stabile, de echilibru și instabile, de dezechilibru. Acest adevăr se impune cu forța evidenței, putînd fi cunoscut cu simțurile noastre direct, fără alte demonstrații. El poate deci să fie considerat ca o axiomă. Fără această axiomă nu putem să explicăm pe deplin de ce, atît în natură, cît și în societățile umane, putem găsi uneori situații de relativă armonie și liniște, în timp ce, alteori, ne găsim în fața unor iregularități și perturbări semnificative.

2. *Corolar*. Dacă axioma (1) este un adevăr irefutabil și este, atunci orice problemă, concept sau teoremă trebuie să aibă cel puțin două versiuni, clar identificabile în microanaliză, una reprezentînd aspectul de echilibru, iar cealaltă, pe cel de dezechilibru.

3. *Legea universală a parametrului natural*. Orice sistem din universul fizic sau din societățile umane și din economie trebuie să aibă, pentru a atinge și a-și menține o poziție de echilibru stabil (ori stabilitate endogenă), un parametru natural foarte puternic (la limită de 100%), care împreună cu o forță corespunzătoare și un mediu (cadru) adecvat asigură coeziunea și armonia sistemului.

Parametrul natural (*PaNa*) nu este o „constantă" admisă — ca în matematicile pure—, ci mai curînd o mărime constantă concretă și reală, reprezentînd instituții sau valori sociale concrete și reale. În lumea reală, din cauza ipotezei universale a dualității, el poate să nu atingă nivelul maxim de 100 la sută, dar pentru o funcționare corespunzătoare, el trebuie să fie aproape de această poziție.

Pentru o economie națională, *PaNa* este *Numéraire*-ul* (ori 100 la sută bani marfă), pe care Walras îl consideră drept o condiție indispensabilă a legii echilibrului general. În plus, față de parametrul natural al *Numéraire*-ului (*PaNaNu*) în care trebuie să fie exprimate toate prețurile și veniturile, legea walrasiană presupune, de asemenea, un sistem de piețe libere în care toate monopolurile sau trăsăturile monopoliste sunt neutralizate, reduse la zero, realizîndu-se un regim de *concurență perfectă*.

* A. Rugină folosește chiar termenul de *Numéraire*, utilizat de Walras.

PaNaNu trebuie să îndeplinească o dublă funcție: a) în primul rînd, să asigure o puternică axă, capabilă să mențină coeziunea unui sistem dinamic în mișcare; și b) în al doilea rînd, să servească în același timp ca absorbant de șocuri, reducînd schimbările și abaterile bruște posibile — mici, mijlocii sau mari — la fluctuații simple și limitate. Ar fi, prin urmare, o mare eroare metodologică ca *PaNaNu* să fie considerat sau utilizat doar ca o simplă constantă matematică, acceptată ca ipoteză, dar care nu schimbă restul raționamentului într-o problemă. Aceasta este probabil cauza principală pentru care, ulterior, mulți economiști matematicieni au găsit erori în modelul walrasian. Pe de altă parte, nici Newton în mecanică, după informațiile mele, nici Walras în știința economică — ambii utilizînd conceptul de *PaNa*, dar fără o formulare precisă — nu au văzut cea de-a doua funcție, de absorbant de șocuri al devierilor posibile într-un sistem dinamic.

4. *Teorema posibilităților generale.* Dat fiind caracterul dublu al structurii realității economice (*Nu* și *anti-Nu*; concurență pură și monopol pur) este logic să se conceapă teoretic un număr nelimitat de sisteme economice și monetare, care, din necesități de studiu, pot fi reduse la cîteva modele de bază.

5. *Conceptul Tabelei de orientare.* O aplicare riguroasă a teoriei posibilităților generale duce la constituirea unei hărți metodologice a tuturor sistemelor posibile, care pot fi reduse la șapte modele de bază.

Elementele constitutive cu care se operează pentru a construi Tabela sunt:

Co = concurența pură	*Nu* = *Numéraire*-ul
Mo = monopolul pur	*anti-Nu* = anti-*Numéraire*-ul (hîrtie-monedă și credit bancar monetizat)

$R_1, R_2, R_3, \ldots R_7$ = cadrul instituțional și legal corespunzător cu fiecare model.

Modele

M_1 = Un sistem de 100 la sută $(Co + Nu) + R_1$. Acesta este modelul walrasian de echilibru general stabil la limita perfecțiunii sale și în forma sa cea mai completă. El este imun la anomalii, relativitate și incertitudine. Acesta este *„modelul economic al concurenței pure și perfecte"* (certitudine).

M_2 = Un sistem de 95 la sută $(Co + Nu) +$ 5% $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_2$.

Aceasta aduce cu modelul pe care Quesnay, Adam Smith și alți gînditori din școala clasică pînă la Marshall inclusiv, l-au utilizat în analizele lor. El poate fi numit „modelul economic al legilor clasice", cu mici devieri. Acesta este domeniul unor dezechilibre minore și slabe.

M_3 = Un sistem de 65 la sută $(Co + Nu) + 35\%$ $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_3$.

Un model de economie mixtă, în care elementele de echilibru sunt încă dominante, dar relativitatea începe să joace un rol semnificativ. Se încadrează în „modelul economic al relativității simple" sau a „relativității I".

M_4 = Un sistem de 50 la sută $(Co + Nu) + 50\%$ $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_4$.

Această combinație specială reprezintă un sistem mixt de natură statică, cu dezechilibru latent. Acesta este chiar modelul pe care Keynes l-a denumit impropriu „echilibru cu șomaj". De fapt, este „modelul de echilibru instabil". În analiza sa dinamică, Keynes a făcut abstracție de limita 50:50 și a avut în vedere în general un model relativist.

Capitalismul modern a evoluat în sus și în jos în jurul modelului M_4 sau între modelele M_3 și M_5, astfel că observația lui Keynes referitoare la „șomajul involuntar" era corectă din punct de vedere empiric și analitic.

Acesta este domeniul unor slabe dezechilibre majore.

M_5 = Un sistem de 35 la sută $(Co + Nu) + 65\%$ $(Nu + anti\text{-}Nu) + R_5$.

Aceasta este o economie mixtă în care elementele de dezechilibru predomină. Sub această limită, ciclul de

afaceri devine incontrolabil. Este domeniul a ceea ce poate fi numit *„teoria economică a relativității compuse sau a relativității II"*.

Acesta este domeniul unor dezechilibre majore puternice.

M_6 = Un sistem de 5 la sută $(Co + Nu) + 95\%$ $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_6$

Acesta este modelul unei economii capitaliste mixte, descompusă aproape total într-o țară în care o revoluție marxistă sau fascistă a reușit să răstoarne vechiul sistem și a instituit un regim nou, fascist sau socialist. Este domeniul *„modelului economic al relativității compuse III"* sau mai explicit, „modelul economic al societății planificate și conduse centralizat".

M_7 = Un sistem de 100 la sută $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_7$.

Acesta este modelul marxist tipic, de revoluție totală, dezechilibru și incertitudine, care presupune — pentru a menține coeziunea sistemului — un regim absolutist al puterii politice. Este „modelul economic al monopolului de stat pur și perfect (incertitudine)".

Denumirea *Tabelă de orientare* este justificată de faptul că ea poate să ne ajute să ne orientăm, atunci cînd suntem confruntați cu o multitudine de concepte și teorii economice, precum și atunci cînd ne ocupăm de sisteme economice și financiare diferite. Într-adevăr, Tabela poate să aibă atît un conținut empiric, cît și unul conceptual (nu în același timp) în funcție de natura problemei pe care o studiem. El poate să reprezinte fie toate sistemele economice și monetare posibile, fie, atunci cînd este necesar, toate teoriile și sistemele de gîndire imaginabile. Vom reveni mai departe asupra importanței acestei tabele.

6. *Legea generală a concordanței logice.* Nici o forță, în nici un sistem, din natură sau din societățile umane nu poate să acționeze într-un mod atît de regulat, încît să producă și să mențină o poziție de echilibru stabil (stabilitate endogenă) fără existența unui mediu corespunzător, cu alte cuvinte, a unui cadru instituțional și juridic adecvat, în concordanță cu *PaNaNu* și *Co* pură.

Elementul identificat în Tabelă ca factorul $R_1, R_2, \ldots, R_7$ lipsește din Legea generală a echilibrului, așa cum a fost ea formulată de Walras și cum este prezentată mai amănunțit într-un alt loc.

7. *Legea compensației investițiilor, venitului real și ocupării depline a resurselor de muncă.* Într-un sistem de echilibru general (stabil) este imposibil ca volumul agregat al investițiilor reale, producției și al ocupării resurselor de muncă, să se modifice la întîmplare, ci dimpotrivă modificările vor avea loc (ca în capitalismul modern sau socialism) întotdeauna într-un mod corelat și sincronizat, potrivit condițiilor existente în economie și societate, inclusiv dorințelor marii majorități a populației.

Această lege este legată de cea de-a doua funcție a parametrului *PaNaNu*. Trebuie să ne fie clar că, într-un sistem de echilibru general, ca cel avut în vedere aici, există un dublu flux circular de investiții reale, producție, venituri și grad de ocupare (a resurselor de muncă), aceste mărimi agregate aflîndu-se într-o continuă mișcare, într-un sens sau altul, atît în sectorul nonmonetar (real), cît și cel monetar (nominal) al economiei, care se influențează reciproc. Acest lucru este posibil întrucît *Nu* este o marfă aparte, aleasă spre a servi drept etalon monetar, iar, pentru ca ea să fie produsă, este nevoie de conlucrarea deplină a acelorași factori (natură, muncă, capital, management și autoritatea publică). În plus, în cursul activității economice, uneori este mai profitabil să se producă o anumită marfă sau serviciu, în timp ce, alteori, poate fi mai rentabil să se investească în producția mărfii — *Nu*.

În cazul în care marfa — *Nu* este aurul sau argintul, s-a exprimat — de către un mare număr de economiști — temerea că nu ar exista cantități suficiente de metale prețioase spre a se asigura necesarul de bani pentru o economie, modernă în expansiune. Pentru a spulbera această temere este posibil să se adauge una sau mai multe mărfuri corespunzătoare care pot fi monetizate sau demonetizate, după aceleași reguli ca și moneda — *Nu*, luîndu-se însă, desigur, măsurile necesare pentru ca sistemul monetar și financiar să nu fie influențat negativ de legea lui Gresham.

În sfîrșit, realizarea în practică a Legii compensației ar îndeplini visul lui Keynes privind ocuparea deplină a resurselor de muncă, de această dată în absența oricărui risc sau cost suplimentar, ci, pur și simplu, printr-un sistem de echilibru general și fără cheltuieli pe bază de deficite sau alte măsuri riscante și costisitoare.

Fluxul circular dublu poate fi prezentat ca în figura nr. 1.

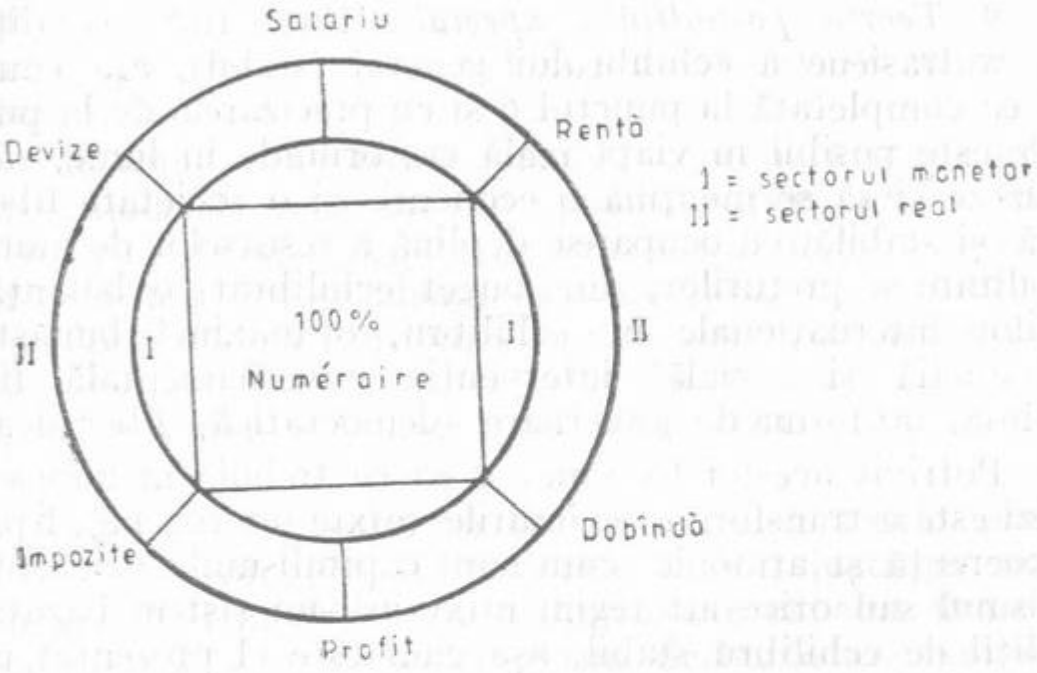

Fig. 1.

8. *Teoria pură și realitatea.* Potrivit ipotezei universale a dualității, natura omului și a societăților umane este dublă și, prin urmare, trebuie să fim conștienți că, în viața reală, pentru a obține roadele unui sistem de echilibru general, se cere ca mai înainte să realizăm toate reformele necesare pentru a aduce realitățile existente confuze și incoerente cît mai aproape posibil de Modelul walrasian M_1, respectiv M_2 din Tabelă. Dar oricît de riguroase și bine concepute ar fi reformele și oricît de reușită ar fi acțiunea de educare a oamenilor în spiritul unui asemenea sistem perfect răspunzînd propriului lor interes și necomportînd nici un cost suplimentar (impozite), va rămîne totuși un mic reziduu de imperfecțiune. Aceasta înseamnă că, cu toată bunăvoința și efortul nostru în cursul pregătirilor și după aceea, s-ar putea să nu atingem niciodată limita de

100 la sută în materie de stabilitate, așa cum cere modelul M_1. Walras era conștient de acest mic grad de imperfecțiune atunci cînd el a prezentat forma dinamică a sistemului său (22).

Pe scurt, trebuie, prin urmare, să facem distincție între „teoria pură" și „realitate", chiar și atunci cînd este vorba de cel mai perfecționat sistem realizat prin înțelepciune și efort uman.

9. *Teoria posibilității speciale.* Date fiind condițiile legii walrasiene a echilibrului general (stabil), așa cum a fost ea completată la punctul 6 și cu precizarea de la punctul 8, este posibil în viața reală ca, oriunde în lume, să se realizeze și să se mențină o economie și o societate liberă, justă și stabilă, cu ocuparea deplină a resurselor de muncă, stabilitate a prețurilor, un buget echilibrat, o balanță a plăților internaționale în echilibru, o maximă bunăstare individuală și socială, intervenția guvernamentală fiind minimă, iar forma de guvernare—democratică, liber aleasă.

Potrivit acestei teoreme, ceea ce trebuie în lumea de astăzi este a transforma regimurile mixte (eterogene), lipsite de coerență și armonie, cum sunt capitalismul, socialismul, fascismul sau orice alt regim mixt într-un sistem bazat pe condiții de echilibru stabil, așa cum este el prezentat mai în detaliu în alte locuri (23).

Teorema posibilității speciale, așa cum a fost ea formulată mai sus, înseamnă totuși o provocare deschisă la adresa binecunoscutei Teoreme a imposibilității, care a adus un premiu Nobel în economie lui Kenneth Arrow (24). Nu este locul aici să intrăm în analiza acestei complexe probleme de dispută. Pot însă să ofer cîteva lămuriri. În primul rînd, Arrow consideră parametrul *Nu* ca pe o constantă matematică. În al doilea rînd, el nu vede funcția dublă al lui *PaNaNu* și, de aceea, nu ia în considerare fluxul circular dublu al investițiilor reale, veniturilor și ocupării resurselor de muncă, ca parte integrantă a ecuațiilor. În plus el se sprijină excesiv pe un tip nominalist de logică (Russell-Wittgenstein) unde numai forma de adevăr (care face abstracție de conținutul de adevăr) al propozițiilor este luată în considerare.

10. *Teorema imposibilităților.* Tot prin analiza cu ajutorul Tabelei de orientare putem formula o nouă Teoremă a imposibilităților, care are un conținut de adevăr și trei variante:

a) Este prin definiție imposibil să se elaboreze o teorie generală unică, în stare să asigure explicarea tuturor sistemelor și combinațiilor posibile, așa cum a încercat să facă Einstein în fizică, cu „teoria cîmpului unificat" (25) și Keynes, în știința economică, cu încercările sale de a formula o teorie generală a ocupării resurselor de muncă, dobînzii și banilor.

Rațiune: orice teorie generală concepută spre a include toate modelele posibile din partea superioară a Tabelei ar fi în mod logic negată de corespondentele acesteia din partea inferioară — dilemă care nu poate fi evitată. Este foarte probabil că Einstein și-a dat seama de această antinomie atunci cînd în *Out of My Later Years* (1950), el a exprimat anumite îndoieli în legătură cu aplicabilitatea propriei sale teorii.

b) Este imposibil să se conceapă în teorie și să se realizeze în practică o economie liberă, justă și stabilă, adică un sistem de liberă întreprindere capabil să funcționeze normal și cu un nivel optim de bunăstare individuală și socială, dacă mai întîi nu se introduce în sistem un puternic *PaNaNu* și nu se întreprind toate reformele necesare pentru a construi un factor „R" corespunzător, adică un cadru instituțional și juridic adecvat. Aceasta explică de ce toate experimentele cu „capitalismul laissez-faire" sau economia de piață liberă din acest secol sau de mai înainte s-au soldat cu probleme insurmontabile de instabilitate financiară și inechitate socială. Așa-numitul *Wirtschaftswunder* german sau „miracolul economic" japonez, de după cel de-al doilea război mondial, nu sunt excepții de la această regulă (b), cuprinsă în Teorema imposibilităților; în fapt ele confirmă validitatea acesteia.

c) Este imposibil să se impună și să se mențină o dictatură politică, socială și economică (de dreapta, stînga sau centru) atîta timp cît sistemul dispune de monedă-*Nu* în proporție de sută la sută, iar sectorul financiar (privat

sau public) inclusiv băncile este organizat în acord cu parametrul *PaNaNu* și cu concurența pură și loială.

Această a treia variantă a Teoremei imposibilităților este concordantă cu moștenirea clasică, acum ignorată, ce ne vine de la Karl Marx nr. 2, gînditorul în termeni de echilibru stabil, atît de deosebit de binecunoscutul Marx nr. 1, revoluționarul sau teoreticianul dezechilibrului total; așa cum se arată în altă parte (26).

Problema continuității în știință: Instrumente analitice vechi și noi în noul program de cercetare

Semințele noului program de cercetare au fost sădite încă de la începutul științei moderne, dar, din păcate, ele au fost cultivate necorespunzător, adică nu au mai fost studiate sistematic în continuare spre a pune în lumină toate celelalte consecințe teoretice și empirice posibile. De exemplu, cînd Newton observa că: „Am numeroase temeiuri care mă fac să cred că acestea (fenomenele din natură) pot să depindă toate de anumite forțe, în virtutea cărora, particulele corpurilor — datorită unor cauze necunoscute pînă acum — sunt silite să se atragă reciproc și să se asocieze în combinații regulate sau să se respingă și să se îndepărteze una de alta" (27), el făcea, în mod clar, distincție între elementele și forțele de echilibru (silite să se atragă reciproc) și cele de dezechilibru (silite să se respingă reciproc).

În economie, cînd François Quesnay și discipolii săi făceau distincție între *droit naturel* (dreptul natural) și *droit positif* (drept pozitiv), ei sesizau de fapt diferența conceptuală între elementele și instituțiile de echilibru (stabile și cele de dezechilibru (instabile) din societățile umane.

Cînd Adam Smith a introdus conceptul de preț „real" și preț „nominal" sau preț „natural" și preț „de piață" al mărfurilor (28), el ar fi putut să vorbească mai simplu de prețul de echilibru și prețul de dezechilibru. Cînd Karl Marx a făcut mai tîrziu distincție între „banii care sunt numai bani" și „banii care devin capital" sau între „circulația de mărfuri simplă și ordinea inversată a circulației" (29), el făcea în mod cert și explicit aluzie la aceeași distincție între formele de echilibru și dezechilibru ale banilor și schim-

bului de mărfuri. Cînd Wicksell utiliza distincția între rata „naturală sau reală" a dobînzii și cea „nominală" sau „oficială" (30), introducea și el în analiza economică diferența între echilibru și dezechilibru în domeniul ratei dobînzii. În sfîrșit, cînd Keynes propaga ideea aplicării unei distincții între nivelele „reale" și cele „monetare" ale salariilor, avea și el în vedere diferența dintre salariile de echilibru și cele de dezechilibru.

Toate aceste exemple nu pot fi simple coincidențe; în fapt, ele sunt o chestiune de principiu, adică au o importanță fundamentală pentru analiza economică și monetară, iar acest procedeu poate fi extins la toate științele sociale (31). Aceste exemple arată în mod incontestabil că ipoteza universală a dualității era cunoscută și parțial utilizată încă de la începuturile științei moderne. Ceea ce n-au făcut gînditorii anteriori este faptul că ei nu au studiat consecințele mai profunde care rezultă din caracterul dual al elementelor și forțelor (de echilibru și dezechilibru) din natură, din economie și din societatea umană. Ceea ce eu am făcut este că am pus laolaltă, unul lîngă altul, vechile concepte analitice pentru a asigura o formulare mai exactă și mai adecvată și pentru a pune în evidență noi consecințe. Produsul final a fost un aparat metodologic nou, mai cuprinzător, un nou program de cercetare, ca să folosesc terminologia lui Lakatos (32), sau o nouă paradigmă, exprimîndu-mă în limbajul lui Kuhn (33).

Noile instrumente analitice din noul program de cercetare sunt cele ce urmează: (1) abordarea simultană prin prisma echilibrului și dezechilibrului; (2) ipoteza universală a dualității în noile sale forme; (3) legea universală a parametrului *PaNaNu* cu o dublă funcție; (4) teorema generală a posibilității; (5) conceptul Tabelei de orientare; (6) legea generală a concordanței logice; (7) legea compensației investițiilor, venitului real și ocupării resurselor de muncă; (8) teorema posibilității speciale; (9) teorema triplei imposibilități cu (10) precizarea relației existente între teoria pură și realitate.

În concluzie, noul program de cercetare reprezintă continuarea unei moșteniri mai îndepărtate (clasice) și mai recente (moderne și contemporane) în știința economică și în celelalte științe sociale.

Înzestrați cu instrumentele suplimentare oferite de noul program de cercetare, ne vom orienta acum spre explicarea conceptului de stabilitate și echilibru, precum și a altor aspecte pertinente legate de acest subiect.

3. Două concepte diferite de stabilitate

Potrivit noului program de cercetare, prezentat mai sus, există un concept de stabilitate bazată pe echilibru, care poate fi numită *stabilitate endogenă* (dinăuntru, intrinsecă) și un concept de stabilitate bazată pe dezechilibru și numită *stabilitate exogenă* (impusă din exterior, extrinsecă). Un motiv de confuzie rezultă din faptul că cele două concepte sunt în realitate cei doi poli ai unei realități unice și sunt utilizate adesea unul în locul celuilalt fără să se precizeze natura „endogenă" sau „exogenă" și chiar fără să se sublinieze că aceste două forme de stabilitate țin de două realități economice total diferite.

Stabilitatea endogenă

Stabilitatea endogenă este stabilitatea existentă într-un sistem de echilibru stabil, așa cum este el prezentat prin modelul M_1 din Tabela de orientare. Este un model în care activitatea economică este liberă, îngrădită doar de limitele ei naturale (echilibrul) și ghidată de o serie de mecanisme de autoreglare ce asigură o funcționare normală a sistemului în ansamblul său, astfel încît rezultatul final este utilizarea optimă a resurselor naturale și umane disponibile, adică ocuparea deplină a resurselor de muncă și un maxim de bunăstare individuală și socială. Desigur, aceasta este în primul rînd o construcție abstractă, teoretică, conceptuală sau un model a ceva imaginabil ca *posibil* la limită și dezirabil — din punct de vedere omenesc — să fie realizat, dacă și atunci cînd anumite condiții sunt împlinite.

În realitate, trebuie să gîndim modelul M_2 prezentat în tabelă ca fiind foarte aproape atît cît este omenește posi-

bil, de M_1. Cum să se realizeze în practică un asemenea sistem de stabilitate endogenă constituie o altă problemă, ținînd de un tip diferit de activitate, de natură empirică. Se mai impune să subliniem, în continuare, că un asemenea sistem este *natural* din punct de vedere uman, întrucît el, corespunde naturii omului, înclinațiilor și aspirațiilor sale spre libertate, justiție socială și posibilitatea de a-și cîștiga o existență corespunzătoare în condiții de ordine și liniște. Într-o mare măsură, sistemul are un caracter mecanic din punct de vedere social, în sensul că forțele principale sunt limitate de către parametrul *PaNaNu* și se echilibrează reciproc armonizîndu-se în acest fel, sistemul funcționează de la sine, iar forțele în cauză care se manifestă prin intermediul unor acțiuni și reacții omenești normale, au o tendință normală de a se mișca spre unul și același punct sau poziție de echilibru stabil. Aceasta este, foarte pe scurt, imaginea unei economii cu adevărat „umane", subiect foarte mult dezbătut în anii din urmă, dar încă neelaborat sub raport conceptual (34).

Între alții, Vilfredo Pareto a dat o foarte bună definiție a ceea ce înseamnă stabilitatea endogenă atunci cînd a scris: „un sistem economic este considerat în echilibru atunci cînd schimbarea în una din condițiile sistemului produce alte schimbări care vor determina o reacție contrară exact opusă; un asemenea echilibru este *stabil* atunci cînd schimbarea are o mărime limitată (35)".

Întrucît schimbările și funcțiile posibile într-un asemenea sistem sunt simple și limitate, nu se mai produc nici fenomenele proprii ciclurilor economice.

Toți economiștii clasici, de la Adam Smith la Marshall Wicksell și Pareto au împărtășit aceeași filozofie economică, bazată pe conceptul de stabilitate endogenă. Leon Walras a fost primul economist care, formulînd legea echilibrului general, a făcut la timpul său, demonstrația cea mai solidă a posibilității creării unui asemenea sistem conceptual. Alți economiști clasici din școala veche sau modernă erau însă atît de impregnați de ideea legilor naturale, încît n-au dat suficientă atenție laturii practice a problemei. Ei nu au realizat că un asemenea sistem ideal nu putea să funcțio-

neze în mod corespunzător fără un cadru instituțional și juridic adecvat, construit special, în acord cu *PaNaNu* și cu concurența pură. În această privință, moștenirea clasică nu a fost dusă pînă la capăt. Dar aceasta nu schimbă faptul că toți economiștii clasici se aflau în căutarea ordinii economice bazate pe libertate, echitate socială, solidaritate umană și pace, adică a unui sistem de stabilitate endogenă.

Stabilitatea exogenă

Sub raport conceptual, aceasta poate să se regăsească într-un mare număr de combinații în sisteme diferite de Modelul M_1 și M_2. Ea poate să descrie unul din cazurile din vastul ocean al dezechilibrelor posibile (minore în partea superioară și majore în partea inferioară a Tablei de orientare) inclusiv curioasa combinație de echilibru instabil reprezentată de Modelul M_4.

De îndată ce un sistem socio-economic și-a pierdut unele mecanisme esențiale de autoreglare — sau nu dispune de ele — asociate cu *PaNaNu* și concurența loială, sistemul este în dezechilibru și este pasibil de fluctuații cumulative și nedeterminate (vizibile sau ascunse), mai mult sau mai puțin severe, în funcție de caracterul — minor sau major — al dezechilibrului care afectează sistemul. Mai mult, sunt imaginabile și condiții în care forțele de echilibru și dezechilibru există în proporții egale în economie, concurența și monopolul fiind în raport de 50 : 50. Acesta este un sistem în mod organic static, în care nici o schimbare nu este posibilă atîta timp cît proporția de 50 : 50 rămîne neschimbată. În ce privește fluctuațiile, el apare ca și cînd ar întruni condiții de echilibru stabil ca în Modelul M_1 la limită, deși nu acesta este cazul în realitate. Aici avem de-a face cu monopol în proporție de 50 la sută și, prin urmare, cu probleme de șomaj involuntar și inechități sociale. Acesta este cîmpul modelului M_4, foarte îndepărtat de M_2.

Modelul M_4 reprezintă un sistem de echilibru instabil întrucît, la primul șoc exterior sistemul cade într-un ocean de dezechilibrare (minore sau majore) și nu mai poate să revină de la sine la poziția inițială. Poate că un termen mai

potrivit pentru această poziție ar fi acela de „dezechilibru stabil", chiar dacă acesta nu este utilizat în literatură. Metodologic, acesta este ceea ce Ricardo considera drept starea staționară a capitalismului modern într-o criză sau, mai precis, ceea ce Keynes numea „echilibru cu șomaj".

Confruntată cu probleme de dezechilibru, o țară n-are de ales decît între două soluții care-i stau la dispoziție: a) să restabilească sau să introducă condiții de echilibru stabil pentru a realiza o stabilitate endogenă și, prin urmare, să întreprindă reformele necesare; sau b) să mențină intact cadrul instituțional existent, adică să prezerve statu-quo-ul și să aplice măsuri, pe care le-am putea numi de tip „efect-contraefect" sau măsurile monetare și fiscale keynesiene, uzuale, care, cum s-ar spune, sunt un fel de „mers contra curentului". În realitate, a doua soluție este o încercare de neutralizare a efectelor negative ale forțelor de dezechilibru fără a se acționa la nivelul cauzelor aflate la originea perturbărilor.

Pe această cale se urmărește să se asigure o anumită contrabalansare între forțele de echilibru și cele de dezechilibru. În realitate, acesta este un echilibru artificial care constituie esența însăși a stabilității exogene. În practică, el nu poate face mai mult decît să compenseze forțele de echilibru instabil sau de dezechilibru stabil. Cel de-al doilea termen este mai precis, întrucît arată că, în pofida intervenției statale, forțele perturbatoare continuă să existe în cadrul sistemului.

O incursiune mai atentă în istoria economică a timpurilor moderne ar arăta că sistemul capitalist modern cu fenomenele sale de fluctuații ciclice a oscilat eratic în sus și în jos în jurul modelului M_4 care este foarte departe de Modelul M_1 sau M_2 — idealul tuturor economiștilor clasici.

Datorită geniului său, Keynes, care n-a avut avantajul de a se folosi de o Tabelă de orientare, a dedus, mai mult intuitiv decît pe baza unui proces rațional, existența echilibrului cu șomaj, ceea ce are sens în M_4 cu 50 la sută monopol, dar în nici un alt model.

Confuzia s-a creat atunci cînd Keynes a ajuns la concluzia — pe care alți economiști ai timpului n-au contestat-o — că, prin analogie, fenomenul „șomajului involuntar" și

„echilibrului cu șomaj" erau parte integrantă a modelului clasic de echilibru stabil, ceea ce nu este și nu poate fi adevărat. Dar, judecînd realist, Modelul M_4 sau reprezentarea capitalismului modern, eterogen și contradictoriu se află în centrul a două oceane de dezechilibre, șomajul involuntar fiind inevitabil. În condiții cînd se dorește să se mențină statu-quo-ul în acest sistem, Keynes are dreptate recomandînd o intervenție guvernamentală activă și permanentă și respingînd filozofia economică a *laissez-faire*-ului. Primul lucru discutabil la Keynes este de natură analitică. Modelul clasic de gîndire nu trebuie să fie confruntat cu forma, sau condițiile reale de existență ale capitalismului modern. Keynes nu avea însă instrumente metodologice adecvate spre a face o distincție clară între Modelele M_1 și M_2 (moștenirea clasică) și M_4 (cursul pe care l-a luat în realitate istoria economică în timpurile moderne).

Cel de-al doilea punct discutabil este de natură empirică. Ceea ce Keynes avea în vedere atunci cînd se pronunța pentru o intervenție guvernamentală activă era, fără îndoială, o stabilitate exogenă, obținută prin ceea ce înseamnă încercarea de balansare a elementelor de echilibru cu cele de dezechilibru controlat, adică exact ceea ce preconizează Modelul M_4. Problema dacă acest tip de dezechilibru reprezentat de stabilitatea exogenă poate fi transformat în condiții de echilibru general (stabil) menținînd *statu-quo*-ul capitalismului modern, așa cum gîndea Keynes, este o problemă de mare complexitate care merită să fie studiată cu atenție.

Experiența noastră din Occident în ce privește aplicarea măsurilor și manierei keynesiene de gîndire între 1930 și 1980 nu confirmă această posibilitate. Cititorul trebuie să se reîntoarcă la Teorema imposibilităților, varianta (b), care explică de ce acest lucru nu este posibil.

În primul rînd, fără *Numéraire* nici un calcul economic satisfăcător nu este posibil, nici în sectorul privat, nici în cel public, indiferent de sistemul social. Orice utilizare pe scară largă a formei *anti-Nu* de monedă (hîrtie-monedă sau credit bancar monetizat) creează prin urmare o stare de inerentă instabilitate, care nu poate fi complet remediată

prin nici o politică rațională. Economica* din acest secol nu recunoaște acest adevăr din cauza conceptului keynesian al „monedei reprezentative" — alt nume pentru *anti-Nu* — acceptat de marea majoritate a economiștilor, atît liberali, cît și conservatori, inclusiv socialiști, ca fiind ceea ce pretinde a fi.

În al doilea rînd, nu există nici o formulă matematică, sau econometrică, sau tehnică, suficient de flexibilă și precisă, care să ne ajute să calculăm masa monetară de echilibru a hîrtiei-monedă și a creditului bancar monetizat, care să permită ocuparea deplină a resurselor de muncă, stabilitatea prețurilor, un buget echilibrat, o balanță echilibrată a plăților internaționale și o repartiție echitabilă a venitului național. Prin urmare, orice experiment cu „monedă dirijată" și cu „economia dirijată" — indiferent de sistemul social — este condamnată la eșec, fiind confruntată cu probleme tehnice insurmontabile.

În plus, există și o problemă de natură strict umană. Procesul decizional și aplicarea măsurilor necesare pentru a realiza stabilitatea exogenă conțin un element de arbitrar, utilizarea monopolului de către cercul restrîns de per-

* Termenul de economică provine din grecescul *oekonomiki*, cu aceeași semnificație ca latinescul *oeconomia*, care avea să fie reținut în sintagma economie politică, atribuită lui Montchretien (1615), dar pe care o găsim mai înainte la Mayerne-Turquet (1611). *Economics* a fost utilizat pentru prima oară ca nume al disciplinei economice de Mac Leod (1875). Pe atunci denumirea de economie politică devenise controversată și se căutau formule de schimb. Primul autor celebru care l-a preluat a fost Marshall care în 1879 publică o lucrare de prezentare elementară a economiei politice sub denumirea de *The Economics of Industry*. Jevons, în 1979, s-a referit la această denumire pe care o găsea corespunzătoare și atractivă științific (potrivindu-se cu matematica, etica și estetica). Așa că în 1905 el a publicat *Principles of Economics*. Robbins, Keynes, Samuelson, Joan Robinson au făcut încercări de a redefini obiectul acestei discipline și caracterul ei. Către sfîrșitul secolului al 19-lea, termenul de economics, pe care francezii îl utilizează acum curent sub denumirea de *economique* surclasase, în afara sferelor marxiste, pe cel de economie politică. *The New Palgrave* constată însă că astăzi ambii termeni supraviețuiesc și că „pot fi priviți esențialmente ca sinonimi", concluzie surprinzătoare dacă ne gîndim la amploarea deschiderii evantaiului definițiilor. În românește, prin analogie cu denumirile de discipline cu rădăcini în greacă *economics* poate fi perfect tradus prin *economică*, deși, în funcție de context, termenul de „economie" poate desemna și el atît procese economice reale, cît și știința care se ocupă de ele.

soane aflate la guvernare, lucru față de care oamenii au resentimente. Aceasta conferă sistemului un caracter artificial, o formă de inerent dezechilibru.

Într-adevăr, măsurile respective vor apărea întotdeauna ca ceva impus, chiar dacă în sine deciziile în cauză sunt bine intenționate. Există un fel de element antiuman inerent sistemului și, de aceea, în asemenea condiții, populația, opinia publică nu acordă de bună voie sprijinul necesar; dimpotrivă, plini de resentimente, oamenii se opun pe față sau în ascuns la aceste măsuri și chiar le sabotează. La rîndul său, aceasta devine o sursă suplimentară de probleme pentru guvern, care încearcă zadarnic să ajungă la o stabilitate exogenă pe termen lung, susceptibilă să nu se materializeze niciodată.

4. Două tipuri diferite de analiză și gîndire economică

Gîndirea prospectivă versus gîndirea retrospectivă

Foarte puțini economiști și, în această materie, sociologi și politologi sînt conștienți de faptul că în general utilizăm astăzi o formă diferită de analiză și gîndire economică, o logică diferită de cea utilizată de gînditorii clasici. Nu este deci de mirare că *Weltanschaung*-ul (concepția despre lume) a intelectualilor și oamenilor de știință de astăzi este atît de diferit de demersul și modul de gîndire proprii clasicilor.

Deși este imposibil să ne ocupăm în amănunt de acest complex subiect aici, ceva despre esența problemei trebuie spus, pentru ca să se poată înțelege deosebirea dintre metoda de gîndire prospectivă *(ex ante)* utilizată de clasici și tehnica retrospectivă *(ex post)* adoptată de gînditorii moderni din acest secol și consecințele care decurg din utilizarea fiecăreia*.

* Noțiunea analitică de *ex ante* și *ex post* a fost introdusă prin Gunnăr Myrdall și Erik Lindahl de către Școala de la Stockholm în anii '30. Acest sistem de gîndire *prospectivă* și *retrospectivă* permite să distingă între schimbările *anticipate* și cele *neanticipate* ce pot avea loc, aceste din urmă schimbări putînd duce la cîștiguri sau pierderi cu caracter fortuit. Datorită articolelor de referință ale lui Ohlin asupra Școlii de la Stockholm (1937), noțiunea și metoda s-au răspîndit în întreaga lume cu o rapi-

Logica clasică de la Aristotel la Wilhelm Wundt la John Stuart Mill se ocupa în același timp și în egală măsură atît de a) forma de expresie, cît și de b) conținutul unei propoziții.

Logica modernă, denumită și nominalistă sau logică formală, asociată printre alții de numele lui Russell și Wittgenstein se ocupă în principal, dacă nu exclusiv, cu forma de exprimare a unei propoziții, deci cu combinația de simboluri pure, detașate de orice conținut.

Promotorii logicii noi, simbolice erau inițial entuziasmați de ceea ce ei considerau a fi „emanciparea logicii" de constrîngerile clasice ale conținutului. Ei credeau că prin această performanță, drumul era deschis, cum de fapt și era, pentru aplicarea pe scară largă a matematicii pure în logică. Dar era trecut cu vederea un punct important, anume primejdia ca utilizînd logica nouă, modernă, o propoziție sau o teoremă dată să fie *adevărată* în *forma ei de exprimare*, dar *falsă* în conținut sau în *aplicare* la problemele vieții practice. Cu alte cuvinte, acești promotori nu recunoșteau sau ignorau diferența dintre „forma de adevăr" și „conținutul de adevăr" al unei propoziții, ceea ce este atît de important și pentru științele naturii și pentru cele sociale.

Economiștii de astăzi sunt încă și mai puțin conștienți (dacă în general sunt conștienți!) de faptul că gînditorii clasici utilizau o metodă specifică de abordare și un mod de gîndire care poate fi numit *tipul prospectiv de analiză*, cu totul diferit de tehnica de gîndire utilizată de Keynes, și alți oameni de știință contemporani, care este de fapt o analiză de tip retrospectiv, *ex post* sau în sens invers. Economiștii clasici își organizau, de regulă, raționamentul pornind de la cauzele inițiale ale unei probleme și urmăreau analitic cursul evenimentelor pînă ce se ajungea la ultimele efecte libere în aparență de orice contradicție logică. În

ditate neobișnuită. Pentru A. Rugină analiza *ex ante* înseamnă privind înainte sau cele *anticipate*, iar *ex post* privind înapoi adică cele realizate care pot fi cele *neanticipate*. În modelul Walrasian care, în concepția lui A. Rugină, este coerent în proporție de 100%, nu există nici o deosebire între analiza *ex ante* și *ex post*. În celelalte modele mixte, de dezechilibru există o deosebire.

fapt, logica clasică însăși impunea acest tip de analiză și raționament. Produsul final, adică rezultatele aplicării în viața practică a deciziilor adoptate astfel de guvern poate fi numit politică de tip *cauză-și-efect*.

Economiștii contemporani utilizează o tehnică diferită, întrucît revoluția keynesiană a devenit, ca să spunem așa, un bun comun, care nu mai formează obiect de critici metodologice. La timpul cînd Keynes și-a scris opera, logica clasică fusese deja dată la o parte și înlocuită cu logica nouă, formală. Ba mai mult, interesul principal al economiștilor chiar în anii'20 (Knight, Sraffa), și din ce în ce mai mult în anii' 30, s-a deplasat de la studierea echilibrului la investigarea modelelor și problemelor de dezechilibru. În cel de-al doilea tip de analiză, legea cauzalității (cu succesiunea naturală a evenimentelor care îi este proprie) nu mai este de actualitate, întrucît activitatea economică în condiții de dezechilibru este expusă la fluctuații asimetrice, cumulative și nedeterminate.

Nu încape îndoială că Keynes a avut de întîmpinat dificultăți metodologice. Logica nouă, formală avansată de prietenul său Wittgenstein (pe care îl admira și îl stima extrem de mult) și noul climat anticlasic l-au ajutat să inițieze și să impună o nouă revoluție în gîndirea economică din acest secol, adică mai concret mutația analitică pe care o reprezintă trecerea de la economia politică clasică, a echilibrului la economia modernă, a dezechilibrului. El a făcut acest lucru pur și simplu inversînd tipul clasic de analiză și creînd o tehnică nouă — gîndirea retrospectivă sau analiza într-o ordine inversă. Această tehnică este atractivă, întrucît dă cercetătorului sentimentul că abordarea sa este realistă, ceea ce într-un fel și este. Analiza începe cu efectele negative (cum sunt șomajul, inflația etc.), care sunt măsurate sau estimate, pentru a avea garanția că există o problemă importantă care se cere studiată. Pentru tratarea datelor empirice sunt formulate anumite ecuații și se utilizează un anumit cadru conceptual. Pornindu-se de la materialul reprezentat de efectele finale, sunt create teorii printr-o gîndire retrospectivă adică luînd ca bază datele empirice existente, independent de cauzele reale care pot determina efectele negative respective. Raționamentul se desfășoară

retrospectiv nu pentru a identifica cauzele unui fenomen, ci mai degrabă pentru a justifica existența lui. Acest proces de gîndire *ex post* mai apare o dată la suprafață, anume în produsul final al procesului de luare a deciziilor de către guvern.

Ajungem astfel la un tip diferit de măsuri practice, anume la politici de tip efect-contraefect. Pentru combaterea șomajului statul caută să creeze noi locuri de muncă apelînd la deficite bugetare sau aplică diverse programe speciale. Pentru combaterea inflației, se utilizează o politică deflaționistă. Pentru combaterea deficitelor bugetare (cînd acestea ajung la dimensiuni importante) se fac reduceri în cheltuieli publice, aplicîndu-se programe de austeritate, sau se măresc impozitele, sau se recurge la ambele tipuri de măsuri. Nu se manifestă nici o preocupare în legătură cu faptul că „șomajul", „inflația", „deficitele bugetare" și alte asemenea fenomene negative de natură economică și socială sunt rezultatul anumitor cauze (deficiențe inițiale rezultînd din cadrul instituțional și juridic al sistemului), care, dacă nu sunt eliminate sau remediate vor genera aceleași efecte negative și în viitor. Această situație inextricabilă este rezultatul inevitabil al metodei moderne de analiză și al modului modern de gîndire.

O reexaminare și o încercare de amendare a legii lui Say

O demonstrație, poate mai convingătoare, a tezelor de mai sus, poate fi construită pornindu-se de la o scurtă reexaminare a legii piețelor a lui Say. Această teoremă, formulată de economistul francez Jean B. Say, în cunoscutul său *Traité d'économie politique* (1803), susține pur și simplu că „oferta își creează propria sa cerere". Dacă acest lucru este adevărat, continuă raționamentul, atunci în cele din urmă și în mod inevitabil, cererea va deveni egală cu oferta. Astfel, echilibrul va fi asigurat ca printr-o lege naturală.

Să aruncăm o privire asupra unei scheme a Legii lui Say, urmînd succesiunea reală a faptelor, de la cauzele inițiale la efectele finale:

Formare nouă de capital bazată pe economii voluntare (E_v)	= 10
Capital vechi reinvestit sau reprodus la începutul unei perioade	= 90
	100
Investiții brute in termeni reali (Brut I)	= 100
Producția inclusiv sporul de productivitate la sfîrșitul perioadei	= 110
Venitul real în economie (NaY)	= 110

Distribuția venitului și cheltuielilor în aceeași perioadă:

1. consum individual	= 75
2. impozite și cheltuieli ale statului	= 25
3. economii noi (E_v) sau formare de capital	= 10
	110

Dacă examinăm această schemă, utilizînd tipul clasic de *gîndire ex ante*, vom constata că producția, oferta la sfîrșitul perioadei este de 110 și este egală cu cererea finală de 110, presupunînd că 10 E_v (economiile noi) vor fi utilizate spre a cumpăra cele necesare pentru sporul de producție și productivitate (10), adică pentru a fi investite în perioada următoare, în această optică, Legea lui Say pare să confirme. Povestea nu se termină însă aici.

Toți economiștii de factură clasică pînă la Marshall inclusiv au acceptat valabilitatea Legii lui Say, pe care însă Keynes și adepții săi au contestat-o. Dintre clasici, numai Malthus a pus la îndoială validitatea în practică a Legii lui Say și, pe această temă, între Malthus și Say a avut loc o controversă celebră, niciodată încheiată satisfăcător.

În realitate, Legea lui Say este adevărată și valabilă numai în condițiile mai riguroase cerute de un sistem de echilibru general (stabil), condiții care erau necunoscute la vremea lui Say. Printre aceste condiții indispensabile se numără următoarele:

1. Toate prețurile și veniturile trebuie să fie exprimate exclusiv în termeni de *Nu*, adică circulația monetară și sistemul financiar trebuie să se bazeze în proporție de sută la sută pe moneda *Nu;*

2. Toate piețele trebuie să fie realmente deschise și supuse liberei concurențe, ceea ce înseamnă concurență pură;

3. Toate investițiile noi de tip *ex ante* trebuie să fie finanțate exclusiv prin economii voluntare (E_v) adică prin formare de capital;

4. Sistemul trebuie să se bazeze numai pe lichiditate naturală, adică pe acea parte din venitul real care este destinată consumului imediat;

5. Creditul practicat în economie trebuie să fie în totalitate real adică limitat la volumul venitului real;

6. Trebuie să se interzică practica bancară a monetizării de credit — sub formă de bancnote, depozite bancare sau orice altă formă — atît pentru sectorul privat cît și pentru cel public, întrucît aceasta injectează *anti-Nu* în economie, ceea ce, la rîndul său, produce instabilitate (inflație, deflație, șomaj, deficite bugetare și în balanța de plăți etc.). În lumina acestor condiții, Legea lui Say rămîne adevărată și valabilă, dar ea trebuie să fie amendată în felul următor: *atunci cînd sunt satisfăcute toate condițiile pentru un sistem de echilibru general (stabil), oferta își creează propria sa cerere.*

Din păcate, în sistemul capitalist mixt (eterogen) și contradictoriu de pe vremea lui Say, nici una din aceste condiții nu era integral satisfăcută, sistemul fiind în dezechilibru.

Malthus avea dreptate observînd noul fenomen pe care el l-a denumit „exces de mărfuri pe piețe"; aceasta a fost, probabil, prima observație științifică privind cea de-a doua fază a ciclului economic.

El însă greșea din punct de vedere metodologic încercînd să infirme adevărul analitic din Legea lui Say cu ajutorul unei simple observații empirice preluate din istoria economică. Cu alte cuvinte, el a contrapus istoria economică teoriei economice în loc să ofere un contraargument adecvat de aceeași natură — analitică, contraargument de care el nu dispunea, căci de-ar fi dispus, l-ar fi utilizat. După toate probabilitățile, Malthus a utilizat tehnica gîndirii *ex post* în timp ce Say a practicat, în mod cert, un tip de gîndire

ex ante. Ei nu vorbeau aceeași limbă, în orice caz, atunci cînd discutau aceleași probleme.

În cursul controversei sale cu Malthus (35) (a), Say repeta insistent că singura problemă de care putea să-și dea seama că ar putea exista în legătură cu teoria sa era o problemă de timp și anume ce se întîmpla în cursul perioadei, destul de scurte, necesare pentru ca noile economii să poată fi investite, ceea ce era adevărat, dar numai în cadrul unui sistem de echilibru general. Malthus nu putea să înțeleagă această stabilitate analitică, întrucît el avea în vedere condițiile de dezechilibru, existente la acel timp în Anglia, unde excesul de mărfuri pe piețe era o realitate. Din punct de vedere metodologic, controversa lor se referea la două probleme diferite: una de teorie pură (o judecată asupra validității teoretice a legii echilibrului piețelor) și alta de istorie economică pură (o judecată asupra aplicabilității unei asemenea legi într-un mediu aflat în dezechilibru). Fără utilizarea noului program de cercetare, adică fără o abordare simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibrul, problemele de acest fel nu pot fi scoase din zona de obscuritate și confuzie a valorilor și judecăților de valoare personale. Cu regret, trebuie să repetăm că în disputa Say-Malthus nu s-a făcut niciodată lumină pe deplin, arătîndu-se de ce Say a avut dreptate în plan teoretic, dar a fost deficitar în observarea realităților, în timp ce, în aceeași problemă, Malthus a excelat în observație, dar a fost mai slab în plan teoretic. Dar cum s-ar fi putut ajunge la o clarificare a acestei controverse dacă nici măcar în anii '80 încă nu se realizase un consens în profesiunea noastră asupra existenței a cinci categorii de probleme: 1. istoria economică; 2. teoria economică; 3. etica economică; 4. politica economică; 5. doctrinele economice sau istoria gîndirii economice precum și obiectul de studiu și limitelor exacte ale fiecăreia dintre aceste discipline.

Apoi a venit Keynes, care a stîrnit și mai multă confuzie în jurul Legii debușeelor a lui Say, el încercînd să demonstreze viciile acestei legi cu ajutorul logicii noi. Punctul tare a lui Keynes, similar cu poziția lui Malthus, era observația lui empirică că există în sistemul capitalist o „lipsă de cerere" efectivă. Dacă aplicăm metoda de gîndire retro-

pectivă și facem o analiză *ex post* a schemei lui Say, economiile noi de la sfîrșitul perioadei apar ca și cînd ar reprezenta o pierdere în sistem, adică un fenomen de dezechilibru. Este exact concluzia la care a ajuns Keynes. Ulterior, el a pus semn de egalitate între pierderea de cerere și economiile voluntare ale populației, mergînd pînă la „paradoxul parcimoniei" ca un rău social, care, la rîndul său, dă naștere la șomajul involuntar. Aceasta este însă un impas în care Keynes s-a vîrît împins de propria sa tehnică de gîndire *ex post*.

Cînd Keynes și-a efectuat observațiile în anii '20 și '30 — o perioadă de dezechilibru — Legea lui Say nu era, desigur, valabilă în practică. O analiză a rațiunilor pentru care Legea lui Say nu se aplica la condițiile date ar fi putut face pe Keynes să descopere cauzele reale ale dezechilibrului care domnea pe atunci.

Aceasta ar fi însemnat însă adoptarea unei abordări noi și totuși de natură clasică, lucru pe care el nu îl accepta. În loc de aceasta, el s-a concentrat pe relația inversă dintre cerere și ofertă (și nu dintre ofertă și cerere ca la Say), iar în capitolul 3 al *Teoriei generale*, el practic a masacrat Legea lui Say.

Este cazul să repetăm că pierderea de cerere există în mod cert în timpul unei depresiuni, astfel încît constatarea lui Keynes este corectă. În ceea ce privește însă procedeul metodologic pe care el l-a folosit spre a demonstra falsitatea Legii lui Say, acesta este discutabil. Într-adevăr, este foarte îndoielnic că pierderea de cerere și șomajul involuntar sunt determinate de economiile populației sau de o lege psihologică, după care aceasta își reduce înclinația marginală spre consum pe măsură ce veniturile cresc.

O explicație mai realistă rezidă în structura mixtă și contradictorie a capitalismului modern, în care băncile moderne folosind monetizarea și demonetizarea creditului, extind sau contractează formarea de capital prin economii forțate, venit nominal și lichiditate artificială. Acest lucru creează, la rîndul său, fie o „cerere excesivă" (inflație), fie „pierdere de cerere" (deflație).

Tocmai activitatea băncilor moderne face inoperantă Legea lui Say, dar nici Say, nici Keynes nu au realizat

legătura dintre aceste două fenomene. Ea nu a fost înțeleasă mai înainte decît de un singur mare economist, anume Schumpeter, care referindu-se la capitalismul modern, a arătat cît se poate de explicit că acesta nu poate să existe fără activitatea bancară modernă (36). Și totuși nici chiar Schumpeter nu a tras semnalul de alarmă spre a sublinia că aici avem de-a face cu o problemă fundamentală de instabilitate structurală, inerentă unei economii capitaliste moderne.

Să ne întoarcem acum la procedeul prin care Keynes a încercat să nege Legea lui Say în *Teoria generală*. Dacă „oferta creează propria sa cerere" — raționa Keynes — atunci acest lucru trebuie să fie adevărat la toate nivelele producției și ocupării resurselor de muncă. În final, ... cererea efectivă, în loc să aibă o valoare de echilibru unică, se prezintă ca o serie infinită de valori, admisibile toate în egală măsură, iar gradul de ocupare a resurselor de muncă este nedeterminat în afara cazului în care dezutilitatea marginală a muncii stabilește o limită superioară (37).

Dacă acest lucru este adevărat, conchide el, atunci potrivit Legii lui Say „nu există nici un obstacol în calea ocupării depline a resurselor de muncă". Dar Keynes deținea deja observația empirică a existenței unei pierderi de cerere și a șomajului involuntar, ceea ce era indiscutabil, ca și excesul de ofertă pe piețe, observat de Malthus, în condiții similare celor existente cu peste 100 de ani înainte. Echipat cu această puternică probă empirică, Keynes putea să scrie în continuare: „Dacă însă aceasta nu este adevărata lege privind raportul dintre funcția cererii globale și cea a ofertei înseamnă că există un capitol de o importanță vitală al teoriei economice care rămîne să fie scris, și fără de care orice discuții privind volumul agregat al resurselor de muncă ocupate sunt inutile" (37).

Ce putem să spunem despre acest mod de a pune problema, care, din punct de vedere logic, pare impecabil? Din punct de vedere al logicii formale, nominale, aceasta este o capodoperă de raționament simbolic. Într-adevăr, în text Keynes a utilizat simboluri pentru a exprima funcțiile ofertei agregate și cererii agregate. Dacă urmărim analiza sa, pas cu pas, formal cel care are dreptate pare să fie Keynes,

iar nu Say. Dar aceasta nu este totul. Noi știm dinainte că în formularea ei originală, Legea lui Say era incompletă, lacunară sub raport tehnic. Cu alte cuvinte, ea nu avea un suficient conținut de adevăr.

Dacă vom completa Legea lui Say, așa cum am făcut mai înainte, tabloul se schimbă: cel care pare să aibă dreptate este Say întrucît acum, din punct de vedere analitic, cererea și oferta efectivă inclusiv gradul de ocupare a resurselor de muncă nu vor avea decît o ,,valoare de echilibru unică'', și anume în cazul ocupării depline a resurselor de muncă. În aceste condiții, ceea ce rămîne din capodopera de raționament formal al lui Keynes se va prăbuși sau, cum spunea Eucken, ,,nu va mai fi actuală''. Totuși poziția lui Keynes rămîne fertilă sub un anumit aspect: date fiind lacunele tehnice din formularea Legii lui Say, un capitol nou urma să fie scris în teoria economică—unul în economia clasică a echilibrului general stabil și altul în economia modernă a dezechilibrului, sau a echilibrului instabil.

În sfîrșit nu trebuie să subestimăm importanța metodei de gîndire *ex post*, a conceptului de stabilitate exogenă și a politicii economice de tip efect-contraefect. Toate acestea sunt organic legate împreună și constituie o parte importantă a fundamentului economicii moderne, a dezechilibrului. Într-adevăr, realizarea stabilității exogene, atît cît este posibil, reclamă o formă inversă, *ex post* de analiză și măsuri politice de gen efect-contraefect. Trebuie, de asemenea, să ne reamintim că analiza *ex post* apare ca mai simplă și mai realistă. Astfel această metodă de gîndire are ecou atît în cercurile guvernante, cît și la cei guvernați, în special cînd este nevoie de acțiuni imediate, în timpul unei crize economice sau financiare și cînd este imposibil de realizat rapid un consens asupra a ceea ce trebuie făcut pe termen lung.

Nu încape îndoială că vremurile noastre sunt încă dominate de gîndirea în termeni de dezechilibru și că, prin urmare, gîndirea retrospectivă, *ex post*, va mai fi prezentă un anumit timp. Dar, problemele crescînde care atît în Occident, cît și în țările estice nu își pot găsi o soluție satisfăcătoare prin abordările care predomină acum, vor acționa în direcția afirmării celeilalte metode de gîndire metoda

prospectivă, analiza de tip cauză-și-efect și realizarea stabilității endogene prin introducerea unui sistem de echilibru general stabil.

5. Conceptul stabilității endogene în literatura de specialitate

Scurtă privire asupra istoriei gîndirii economice

În timpurile moderne François Quesnay cu al său *Tablou economic (Le Tableau Economique*, 1758) și ceilalți membrii ai Școlii franceze, cunoscuți sub numele de fiziocrați, par să fie primii care au creat și utilizat conceptul stabilității endogene. Gîndirea lor de bază ar putea fi prezentată aproximativ în teorema următoare: dacă există un sistem de libertate economică, un preț just și un sistem fiscal echitabil, activitatea economică va fi ghidată de legi naturale, similare cu cele care guvernează universul fizic. Aceasta este exact un sistem de stabilitate endogenă, sau de echilibru general stabil.

Instrumentele analitice — ca și ideea fluxului circular de venituri reale din *Tabloul economic* —care au fost utilizate pentru a demonstra posibilitatea existenței unui asemenea sistem erau rudimentare, dar logice. Unele dintre ele nu erau exacte, așa cum este, de pildă, părerea că numai pămîntul ar fi productiv și că, prin urmare, ar trebui să existe un singur impozit, cel asupra pămîntului. Cu toate acestea schema de gîndire luată în ansamblul ei și, în special, distincția făcută între *ordre naturel* (ordine naturală, cu sensul de echilibru stabil) și *ordre positif* (ordine pozitivă, cu sensul de sistem existent) împreună cu concluzia că sarcina omului politic este să aducă cît mai aproape posibil așa-numita *ordre positif* de *ordre naturel* și după aceea să lase economia să se ghideze singură *(laissez-faire, laissez-passer, le monde va de lui même)*, reprezintă o mare performanță în creația științifică. Trebuie menționat că expresia *laissez-faire*, care mai tîrziu, a devenit un cuvînt de ordine în apărarea intereselor oamenilor de afaceri, avea inițial

un înțeles cu totul diferit, asociat cu conceptul de echilibru stabil, în care profiturile sunt limitate la costul marginal și productivitatea factorului de management. Există temeiuri ca pînă și astăzi să fie apreciată teza lui Mirabeau, prietenul și colaboratorul lui Ouesnay, că au existat trei mari inventii în istoria lumii „care au contribuit hotărîtor la stabilitatea societăților politice", anume: invenția scrisului, a banilor și a așa-numitului *Tableau Economique* (38).

În cartea sa *Avuția națiunilor, cercetare a naturii și cauzelor ei*, Adam Smith, care împărtășea în principiu filozofia economică a legilor naturale avansată de Școala franceză, a corectat unele dintre erorile ei evidente, construind o fundamentare mult mai solidă și mai elaborată a unui sistem bazat pe conceptul stabilității endogene.

Ceea ce la Adam Smith apare ca „sistem de libertate naturală" sau doctrina mîinii invizibile nu este altceva decît o variantă engleză a acelei *ordre naturel*, cu care opera Școala franceză. Într-adevăr, Adam Smith a avut șansa să călătorească în Franța din acel timp, ca preceptor al unui tînăr aristocrat britanic (ducele de Buccleugh) (39). El a rămas în Franța doi ani (1764—1766) și a avut posibilitatea să-i cunoască pe Quesnay, Turgot, Mirabeau și alți membri ai noii școli de economiști, și să discute cu ei idei similare celor pe care le aducea din Anglia. Cît de mult s-a inspirat el din Școala franceză rămîne o problemă deschisă, dar un lucru este clar: el și-a testat propriile sale idei, lucru foarte important pentru un om de știință. După ce s-a reîntors în Anglia, Adam Smith a lucrat zece ani la cartea sa *Avuția națiunilor*, care l-a făcut celebru.

Avuția națiunilor conține multe elemente definitorii ale stabilității endogene, deși nu întotdeauna acestea sunt formulate sau expuse în mod sistematic, cu teoreme și demonstrații, așa cum se obișnuiește astăzi. Raționamentul său se bazează pe tehnica gîndirii *ex ante* și convingerea în stabilitatea endogenă, așa cum vor arăta cîteva exemple. El scrie: „Cînd prețul unei mărfi nu este nici mai mare, nici mai mic decît ceea ce este suficient pentru a plăti renta pămîntului, salariul muncii și profitul capitalului utilizat pentru cultivarea, pregătirea și aducerea ei pe piață, în concor-

danță cu tarifele lor normale, în acest caz marfa este vîndută la ceea ce poate fi numit prețul ei natural" (40).

Sau în altă parte: „Prin urmare, prețul natural este un fel de preț central în jurul căruia gravitează în mod continuu prețurile tuturor mărfurilor. Împrejurări diferite pot uneori să le mențină cîtva timp deasupra acestuia sau uneori să le împingă în jos, chiar ceva sub nivelul lui. Dar oricare ar fi obstacolele care le împiedică să se stabilească aproape de acest centru de repaus și continuitate, ele tind în mod constant spre el" (41).

Contribuția lui J.B. Say se încadrează în aceeași filozofie economică. S-a sugerat mai înainte că legea debușeelor, a piețelor este valabilă în aceleași condiții ca și teoria prețului natural a lui Smith. În fapt, Say a fost economistul care a propagat în Europa continentală doctrina lui Adam Smith. Este adevărat, însă, și faptul că în capitolul XV din acel *Traité*, în care este formulată legea debușeelor, Say a inclus în explicația sa *la monnaie d'argent* (adică Numéraire-ul) (42). Dar, ca să fim drepți, el nu a menționat această cerință într-un enunț formal, ca parte a teoremei sale.

Contribuția lui David Ricardo este mai dificil de tratat, întrucît, în unele locuri el este un analist în termeni de echilibru stabil, în timp ce, în altele, se sprijină pe conceptul de dezechilibru, chiar dacă nu arată în mod explicit cînd procedează într-un fel și cînd în alt fel. El era, desigur, un economist clasic, care accepta legea cererii și a ofertei (43) și conceptul prețului natural, dar, ca și Malthus, era obsedat de faptul că între teoria moștenită de la Adam Smith și realitatea practică există un decalaj vizibil. În controversa dintre Say și Malthus, el a fost însă de partea lui Say.

Ricardo a fost probabil primul economist care a utilizat tehnica gîndirii retrospective *ex post*, în analiza problemei valorii, ajungînd astfel la o teorie *sui-generis* a valorii — teoria valorii muncă. Această teorie care nu a fost o reușită, l-a tentat pe Marx să meargă pe același drum ducînd spre un impas. Teoria ricardiană a rentei diferențiale, a nivelului de subzistență al salariului (așa-numita lege de fier a salariilor) și a venitului foarte scăzut al profitului într-o stare staționară a capitalismului, toate acestea țin, după părerea mea,

de economia dezechilibrului, la care Malthus și-a adus, de asemenea, contribuția.

John Stuart Mill, ultimul mare economist din vechea școală clasică, a dus mai departe această filozofie economică bazată pe legea cererii și a ofertei și prețul natural sau de echilibru, utilizînd același tip de analiză ca și Smith și Say. În cele ce urmează avem un exemplu al manierei sale de a raționa: „Să recapitulăm: cererea și oferta guvernează valoarea tuturor lucrurilor care nu pot fi sporite la nesfîrșit... dacă rămînem la aceeași manieră — metaforică — de exprimare, cererea și oferta aleargă într-una spre un echilibru, iar condiția echilibrului stabil este ca lucrurile să se schimbe între ele potrivit costului lor de producție sau, în expresia pe care am utilizat-o, atunci cînd lucrurile se află în valoarea lor naturală" (44).

Într-un alt pasaj: „În orice moment și în orice loc există un anumit nivel, minim, al ratei profitului suficient de atractiv pentru ca oamenii din acea țară și acel timp să acumuleze economii și să utilizeze acele economii într-un mod productiv" (45).

Toate aceste gînduri optimiste ale lui John Stuart Mill sunt valabile numai într-un sistem de echilibru stabil. Ecuația cererii internaționale sau legea cererii reciproce în comerțul internațional, formulată de Mill, este complementară cu legea avantajului comparativ a lui Ricardo și țin ambele de sistemul stabilității endogene.

Prin 1874, Leon Walras era în măsură să răspundă la provocarea ce se conturase pe atunci în lumea ideilor. Prestigiul vechii școli clasice era în declin. Serioase atacuri împotriva ei veneau din partea Școlii socialiste franceze, prin Sismondi și, mai tîrziu, prin St. Simon și alții, din partea Școlii istorice germane (atît vechi, cît și noi) și, în sfîrșit, ca urmare a apariției primului volum din *Das Kapital* al lui Karl Marx, în 1867.

Scopul final al lui Walras nu era numai să apere sau să salveze prestigiul vechii școli clasice (de fapt, într-un fel sau altul el a criticat pe toți gînditorii clasici mai cunoscuți, cu excepția lui Cournot), ci mai degrabă să așeze știința economică pe o temelie care, după el, era cea mai bună posibilă,

adică pe o temelie ca a oricărei științe a naturii așa cum este fizica. El socotea că operele lui Adam Smith, Say și ale celorlalți economiști clasici erau vulnerabile la interogări și puteau chiar să fie respinse, pentru că ele nu făceau o distincție netă între teorie și problemele de altă natură —istorică, politică (știință aplicată) sau etică. În felul acesta, Walras s-a angajat în proiectul ambițios de a construi și analiza un sistem economic respectînd întru totul legile naturii și bazat exclusiv pe acestea, în același fel în care Sir Isaac Newton își dezvoltase mecanica și legea gravitației.

Desigur, viziunea teoretică a lui Walras era similară cu cea a lui Adam Smith, anume, un sistem economic bazat pe stabilitatea endogenă, dar instrumentele analitice utilizate de Walras și rezultatele lui sunt incomparabil superioare celor ale lui Smith. În timp ce Adam Smith vedea paradoxul valorii, dar nu avea nici o soluție la acesta, Walras a oferit o soluție bazată pe principiul utilității marginale. În timp ce Adam Smith n-a mers înainte decît atît cît a fost necesar spre a elabora o teorie operațională a prețurilor, Walras a creat o teoremă a echilibrului general, inclusiv la scara unei întregi economii naționale.

Walras a fost în stare să corecteze două erori metodologice ale Școlii clasice vechi. Prima dintre ele era credința oarbă că legea cererii și a ofertei va acționa în toate circumstanțele. Walras a făcut demonstrația că un echilibru general stabil și, implicit, o funcționare normală a legii cererii și a ofertei, nu era posibilă decît dacă forțele de monopol sunt reduse la limită pînă la zero (concurență pură) și dacă toate prețurile și deci și veniturile sunt exprimate numai în *Numéraire* sau în bani-marfă, cu acoperire de sută la sută.

Legea stabilirii prețurilor de echilibru a fost formulată de Walras în felul următor: „Dacă avem mai multe mărfuri care se schimbă între ele prin intermediul unui anumit fel de *Numéraire*, pentru ca piața să fie într-o stare de echilibru sau pentru ca prețurile fiecărei mărfi exprimate în *Numéraire* să fie staționar, este necesar și suficient ca la aceste prețuri cererea efectivă la fiecare marfă să fie egală cu oferta ei efectivă" (46). Pe pagina următoare, la același subiect, al unei piețe guvernate de libera concurență, el adaugă: „Dacă

prețurile sunt exprimate în *Numéraire*, condiția echilibrului este *ipso-facto* indeplinită, altminteri pentru atingerea echilibrului general sunt necesare tranzacții de arbitraj" (47).

Pe plan aplicativ, el a corectat o altă deficiență metodologică a economiei clasice vechi subliniind necesitatea de a face distincție între teorie (știința pură) și aplicație (știința aplicată) respectiv, între „știința economică pură" și „știința economică aplicată", două domenii total diferite. Mesajul walrasian era clar: un sistem de piețe libere sau supus legii cererii și ofertei nu poate funcționa în mod normal decît dacă îi asigurăm și un sistem monetar, bancar și financiar, bazat pe moneda *Numéraire* și dacă ne preocupăm ca în practică, forțele de monopol (din sectorul privat și din cel public) să fie reduse la zero. Din păcate, acest mesaj practic a rămas nerecunoscut pînă în zilele noastre, întrucît atenția s-a concentrat asupra aspectelor teoretice ale contribuției lui Walras. Într-adevăr, au fost foarte puține discuții cu privire la modul în care s-ar putea pune în practică și ar funcționa un sistem de echilibru general stabil sau de stabilitate endogenă. Într-o carte publicată în 1977, *American Capitalism at a Crossroads!* (*Capitalismul american la o răscruce!*) am încercat să remediez această deficiență. La un moment dat, în cursul vieții sale, Walras s-a plîns cu amărăciune că cei din breasla sa erau gata să-i asculte explicația teoretică pe o temă dată, dar manifestau puțin interes față de posibilitatea ca teorema dată să fie utilizată la rezolvarea de probleme practice.

Mă voi reîntoarce la Walras, în ultima parte a acestui studiu, pentru că multe probleme economice și financiare ale vremurilor noastre nu pot fi rezolvate efectiv decît prin noi eforturi vizînd completarea teoriei walrasiene a echilibrului general și aplicarea ei consecventă în probleme de politică economică. Atît în teorie cît și în practică, echilibrul stabil reprezintă o mare cucerire a minții omenești, atît pentru prezent cît și pentru viitor.

La sfîrșitul secolului trecut, lucrările lui Alfred Marshall, în special teoria sa asupra curbelor normale ale cererii și ofertei (48), au confirmat posibilitatea unui sistem de sta-

bilitate endogenă, chiar dacă Marshall nu a insistat asupra cerinței *Numéraire*-ului. Același lucru poate fi spus despre Knut Wicksell, cu teoria sa asupra deosebirii dintre rata naturală și cea oficială (nominală) a dobînzii. Rata naturală a dobînzii din opera lui Wicksell nu este în principiu nimic altceva decît rata de echilibru a dobînzii, sau elementul care corespunde prețului natural la Adam Smith.

De ce și cum un concept atît de solid ca cel de stabilitate endogenă sau de echilibru stabil a putut fi abandonat în acest secol, cedînd locul conceptului opus — de stabilitate exogenă, este o întrebare interesantă, care merită să fie cercetată într-un studiu separat. Au existat, desigur, multe forțe în acțiune, și în primul rînd, vocea activă și persistentă a criticilor menționați mai înainte — Școala socialistă franceză, Școala istorică germană, Karl Marx și adepții săi, mai tîrziu Școala instituționalistă americană, iar, după primul război mondial, ascensiunea fascismului în Europa. Este însă probabil că acești critici nu ar fi avut succes dacă nu ar fi existat anumite slăbiciuni de esență sau probleme reale nerezolvate. Adevărul istoric este că asemenea slăbiciuni au existat. Succesul experimentului liberal din secolul al XIX-lea a fost ambiguu. Pe de o parte, au existat progres și prosperitate, dar, pe de altă parte, au existat multe probleme sociale: dezvoltarea de monopoluri, șomaj, pungi semnificative de sărăcie într-un context de prosperitate și alte aspecte de inechitate socială. Cu alte cuvinte, a existat, pe termen lung, o *discrepanță vizibilă* între avantajele sociale promise de un sistem de stabilitate endogenă, rezumat în sloganul politic al neamestecului guvernului în treburi economice, sau al capitalismului *laissez-faire*, pe de o parte, și realitățile existente, pe de altă parte.

O explicație pentru această regretabilă stare de lucruri nu a fost, după părerea mea, prezentată niciodată în mod clar. Eu cred că principala cauză pentru care experimentul liberal a eșuat atît în secolul trecut, cît și după primul război mondial, cînd s-a încercat o revenire a lui, au fost lipsa unei distincții metodologice clare între știința economică pură (teorie) și știința economică aplicată (politică economică științifică), precum și faptul că nu s-au studiat sistematic cerințele de ordin practic — de structură și funcționare —

pe care trebuie să le îndeplinească un sistem stabil așa cum este el enunțat în teorie de către economiștii clasici. *Condițiile reale* pentru o ordine economică bazată pe stabilitate endogenă nu au existat niciodată în cursul secolului al XIX-lea și nici înainte sau după primul război mondial. Această problemă nu a fost niciodată analizată sau dezbătută în mod sistematic. Ceea ce a existat în realitate a fost un amalgam de instituții și practici, unele cu caracter de echilibru, iar altele de dezechilibru și cu un grad înalt de instabilitate cu sursa în sectorul privat.

Printr-o ironie a soartei, în Occident (după Marea Depresiune de la 1929—1934), urmîndu-se conceptul opus al stabilității exogene și raționamentul keynesian privind dezechilibrul, am sfîrșit, în anii '70 prin a ajunge la situația contradictorie și confuză din așa-numitul *welfare state*, în care forțele majore de dezechilibru s-au deplasat din sectorul privat în cel public, în timp ce, în condițiile vechiului sistem al capitalismului *laissez-faire*, problemele de bază păreau să se fi concentrat în economia privată, acum în era statului bunăstării generale, aparatul și finanțele de stat sunt grevate de dificultăți mari, insolubile, similare cu cele din vechea eră mercantilistă.

În lumina acestei situații, sînt convins că o reactualizare a conceptului de stabilitate endogenă sau a filozofiei economice bazate pe sistemul walrasian de echilibru general (stabil), cu îmbunătățirile necesare, este indispensabilă și va avea loc mai devreme sau mai tîrziu. Rațiunea este simplă, dar esențială: nu există nici o altă cale de rezolvare efectivă și eficientă a problemelor care frămîntă astăzi majoritatea națiunilor, dacă nu întreaga omenire.

6. Două concepte diferite ale echilibrului

Varianta unui concept de echilibru vs. dezechilibru

Varianta bazată pe echilibru a unui concept sau teoreme este mai puțin vulnerabilă la critici întrucît presupune un set unic de condiții economice și financiare de natură

a satisface pe deplin cerințele legii walrasiene a echilibrului general în forma ei completă. Cu toate acestea, pentru ca această lege să merite cu adevărat calificativul de „generală", ea trebuie să fie extinsă spre a include și alte elemente de bază, lăsate de Walras în afară, întrucît ele creau dificultăți în concepția sa destul de îngustă, puritană, despre știința pură. În Tabela de orientare ce urmează, aceste elemente ignorate de Walras sunt incluse în factorul R_1, care exprimă cadrul instituțional și juridic corespunzător. Aceasta înseamnă că sistemul walrasian de echilibru stabil presupune nu numai concurență pură și monedă-*Numéraire* în proporție de sută la sută, ci și un *tip de echilibru* al activității bancare, pieței de mărfuri și valori, finanțelor publice și private, al întregii activități economice de stat și private, precum și ocuparea deplină a resurselor de muncă, o repartiție echitabilă a venitului național și echilibrul balanței de plăți.

În acest set unic de condiții ale unui model de echilibru general stabil nu există loc pentru ambiguități sau valori și judecăți de valoare personale. Un concept sau o teoremă dată este fie în concordanță cu un anumit model de echilibru și, prin urmare, este adevărată și valabilă sub acest raport, fie în dezacord, căzînd deci în categoria dezechilibrului. În microanaliză, problema selecției este relativ simplă, întrucît un concept dat presupunînd că el are un conținut de adevăr reprezintă fie aspectul de echilibru, fie cel de dezechilibru al unui domeniu determinat.

În cele ce urmează va fi prezentată o listă recapitulativă, conținînd condițiile de bază care caracterizează un sistem de echilibru general (stabil), unele luate de la Walras, altele de la alți economiști clasici, iar unele dezvoltate de către autorul acestui studiu. Iată, deci caracteristicile principale ale unui sistem de echilibru general sau cu stabilitate endogenă:

1. Cererea efectivă = oferta efectivă de bunuri și servicii, bunuri de capital, factori de producție, bunuri și servicii publice și devize străine.

2. Prețurile pentru bunuri și servicii (private și publice) = cel mai mic cost total mediu pe unitatea de producție = costul marginal = venitul marginal = unitatea marginală.

3. Prețurile factorilor de producție (plătite sau imputabile):

renta = productivitatea marginală a pămîntului
salariile = productivitatea marginală a muncii
dobînda = productivitatea marginală a capitalului
profitul = productivitatea marginală a managementului sau a patronatului și impozitele = utilitatea marginală a bunurilor și serviciilor publice

4. Investițiile noi = economiile voluntare

5. Creditul utilizat în sistem = venitul real economisit în cadrul economiei și alocat pentru acest scop

6. În cadrul economiei să nu aibă loc monetizare a datoriei sau a creditului bancar

7. Legea de bază a finanțelor: întîi venitul și apoi cheltuielile, regulă aplicabilă atît la sectorul privat cît și la cel public.

8. Venitul bănesc (renta, salariile etc.) = venitul real

9. Formarea de capital în cadrul economiei să se bazeze exclusiv pe economiile voluntare.

10. Bugetele publice ca și cele private să fie echilibrate (pe ansamblu) din venitul real curent.

11. Valoarea internă a monedei = valoarea ei externă

12. Cursul valutar pe piață = paritatea oficială.

Aceste 12 condiții garantează la rîndul lor realizarea și menținerea ocupării depline a resurselor de muncă, stabilității prețurilor, un maximum de echitate în repartiția venitului național, funcții optime de bunăstare individuală și socială, un buget echilibrat și o balanță de plăți echilibrată.

În domeniul microanalizei, noul program de cercetare poate fi folosit pentru cercetarea aprofundată a societăților moderne, alcătuindu-se o Tabelă A, cu elemente de echilibru (de stabilitate) și o altă tabelă , Tabela B — cu elemente de dezechilibru (de instabilitate). Voi prezenta o imagine a unor asemenea tabele pe care le-am realizat prin activitatea mea de-a lungul unui număr de ani, făcînd mențiunea că ele nu sunt nicidecum complete. Ceea ce importă este nu numărul de elemente dintr-o tabelă sau alta, ci mai degrabă felul nou de analiză, care conduce la dezvoltarea de concepte

simple, clare și coerente, lucru de care avem extrem de mare nevoie pentru o mai bună înțelegere a complexității societăților și economiilor moderne, complexitate care apare sub forma unor mixturi de diferite proporții:

Tabela A: a elementelor de echilibru	Tabela B: a elementelor de dezechilibru
1	2
I. Domeniul social	
1. Libertatea individuală ca drept legitim, natural și inalienabil	1. Suprimarea totală sau parțială a libertăților individuale ale omului.
2. Justiție socială prin asigurarea unei participări juste și echitabile la distribuția venitului național.	2. Injustiție socială în ceea ce privește participarea la distribuția venitului național.
3. Inegalități normale, naturale, în repartiția venitului național și a avuției naționale, inegalități datorate diferențelor naturale între performanțele diverșilor indivizi.	3. Egalitate sau inegalitate în repartiția venitului național și a avuției naționale realizate cu forța artificial sau impuse prin lege.
4. Cooperare liberă, voluntară bazată pe consimțământ social	4. Cooperare impusă, obligatorie, bazată pe constrîngerea socială.
5. Echilibru stabil sau stabilitate endogenă.	5. Echilibru instabil și dezechilibre minore sau majore (fățișe sau ascunse).
6. Solidaritate umană și pace (liniște).	6. Conflicte sociale, revoluții și război
7. Toleranță și înțelegere socială rasială, religioasă și ideologică.	7. Intoleranță de clasă, rasială, religioasă sau ideologică, precum și activități subversive.
8. Ordine naturală în sensul de ordine decurgînd din natura lucrurilor, respectiv dintr-un sistem de echilibru general	8. Dezordine (fățișă sau ascunsă), anarhie și turbulențe sau o ordine socială artificială și impusă dinăuntru sau din afară.
II. Domeniul politic	
1. Opinia majorității este recunoscută și respectată prin lege și în fapt.	1. Opinia unei minorități ori opinia unui despot sau dictator unic este cea care prevalează.
2. Drepturile minorităților sau disidenților sunt garantate.	2. Preocuparea redusă sau inexistentă pentru drepturile majorității, minorităților și ale disidenților.
3. Alegeri deschise, libere și repetate în mod regulat.	3. Absența alegerilor libere sau organizarea de alegeri de fațadă (măsluite).
4. Guvernare pe baza consimțămîntului majorității, cu respectul drepturilor minorităților.	

1	2
5. Guvernare prin puteri delegate și limitate. 6. Principiul separării sau echilibrării celor patru puteri în stat (legislativă, executivă, judecătorească și presa liberă). 7. Sursa ultimă a puterii politice rezidă în voința liber exprimată a poporului. 8. Democrația veritabilă, adevărată (socială, politică și economică).	4. Guvernare prin constringere socială. 5. Guvernare pe bază de puteri inerente, sau absolute. 6. Principiul concentrării politice într-un singur loc sau poziție. 7. Sursa ultimă a puterii politice rezidă în prerogativele inerente ale suveranului (rege, regină, șef tribal) sau persoană care deține autoritatea supremă. 8 Existența unei adevărate, autentice dictaturi sau oligarhii.
III. Domeniul economic	
1. Concurența liberă, deschisă, loială, echitabilă 2. Proprietate privată și publică bazată pe performanțe reale și egalitate de șanse. 3. Opțiuni individuale libere în ce privește cheltuirea venitului obținut legitim și modul de consum. 4. Decizii private în ceea ce privește investițiile în producția de bunuri și servicii private. 5. Un comerț exterior și mișcări libere, deschise, corecte și echitabile. 6. O piață valutară, deschisă, corectă și echitabilă. 7. Veniturile de orice fel (salarii, rentă, dobîndă, profit și impozite) sunt exprimate în monedă-*Numéraire* și corespund cu venitul real. 8. Prețurile de echilibru = cel mai mic CTM = CM = VM CTM = costul total mediu pe unitatea de producție compus din: renta plătită/sau renta imputabilă, salariile, dobînda impozitele și o rată normală de profit egală cu costul managementului și inovațiilor; CM = costul marginal; VM = venitul marginal.	1. Monopol (privat sau public) inclusiv oligopol, practica distrugerii adversarului, concurență imperfectă (în sensul avut în vedere de Joan Robinson) și alte forme de concurență neloială și inechitabilă. 2. Proprietate privată sau publică bazate pe abuzul de încredere, forța brută sau speculații pure pe piețele de mărfuri și valori. 3. Decizie îngrădită în mod arbitrar, posibilități reduse sau inexistente pentru opțiuni individuale în ceea ce privește consumul sau utilizarea venitului cîștigat. 4. Decizii ale statului în ceea ce privește investițiile în producția privată de bunuri și servicii. 5. Monopol privat sau public pentru dirijarea sau controlarea comerțului exterior și a mișcărilor de capital. 6. Piețe valutare controlate și manipulate de stat. 7. Veniturile de orice fel (salarii, rentă, dobîndă, profit și impozite) sunt exprimate în anti-*Numéraire*, veniturile nominale putînd fi diferite de cele reale. 8. Prețurile artificiale, fie mai mari decît CTM (așa cum este definită pe partea stîngă), cu o diferență

1	2
	nejustificată de profit(plusvaloare), fie grevată de sarcini suplimentare din motive de ineficiență (plusvaloare negativă), sau mai mici decît CTM, ceea ce înseamnă o risipă de resurse sau o pierdere pentru economia națională.
IV. Finanțele private	
1. O bancă centrală liberă și independentă, cu sarcina de a crea exclusiv monedă—*Numéraire*, care este forma naturală de bani-marfă.	1. O Bancă centrală de stat sau controlată de stat și care creează monedă nominală (credit monetizat, hîrtie-monedă) sau anti-*Numéraire*.
2. Pieţele monetare sunt separate de pieţele de capital prin cerința ca să se dispună în orice moment de o lichiditate de sută la sută, astfel încît să nu poată avea loc nici o criză financiară.	2. Pieţele monetare sunt amestecate cu pieţele de capital, astfel încît, din cauza speculațiilor pure, în unele momente poate exista ori un exces de lichiditate (inflație) ori un deficit de lichiditate (deflație).
3. Ca rezultat al punctului 2 va exista o rată de echilibru a dobînzii pe pieţele monetare (lichiditate optimă) și rate de echilibru ale dobînzii pe pieţele de capital (optimul formării de capital și al investițiilor).	3. Ca rezultat al punctului 2 este imposibil să se formeze rate de echilibru real ale dobînzii pe pieţele monetare sau pe pieţele de capital.
4. Formare de capital bazată exclusiv pe economiile voluntare ale publicului, firmelor și ale guvernului.	4. Formare de capital bazată pe efectul inflaționist produs de tehnica creditului bancar monetizat, adică reducerea automată a venitului real al maselor (altă formă de plusvaloare, denumită în literatură economii forțate).
5. Rată a dobînzii reală, naturală, în sensul lui Wicksell.	5. Rață nominală, artificială a dobînzii în sensul lui Wicksell.
6. Investițiile noi = economiile voluntare.	6. Investiții noi mai mari sau mai mici decît economiile voluntare.
7. Interdicția prin lege ca băncile private sau publice inclusiv Banca centrală să monetizeze sub orice formă creditul.	7. Băncile private sau publice, inclusiv Banca centrală — pornind de la regula fracțiunii sau regula zero în formarea rezervelor — se pot anagaja în practica monetizării creditului pentru sectorul privat, sectorul public, sau pentru ambele sectoare.
8. Pe pieţele organizate — de mărfuri, de valori și valutare — sunt permise legal numai tranzacții reale.	8. Pe pieţele organizate — de mărfuri, de valori și valutare sunt permise și speculații pure, adică asu-
9. Fluctuații de prețuri și venituri simple și finite.	

1	2
10. Concordanță organică între scopurile stabilității prețurilor și ocupării depline a resurselor de muncă pentru economia internă și stabilitatea monetară pentru balanța de plăți.	pra fluctuațiilor de prețuri în viitor. 9. Fluctuații cumulative și nedeterminate de prețuri și venituri. 10. Conflict organic între scopurile stabilității prețurilor și folosirii depline a resurselor de muncă pentru economia internă, precum și între stabilitatea valutară și balanța de plăți internaționale.
V. Finanțele publice	
1. Separarea clară între sectorul public (activitatea economică de stat) și sectorul privat al economiei.	1. Separare insuficientă sau inexistentă între sectorul public și cel privat al economiei.
2. Emisiunea de monedă-*Numéraire* clar separată de administrarea bugetului și finanțelor publice.	2. Administrația bugetului și finanțelor publice amestecată cu problemele monetare.
3. Descentralizare în administrația publică potrivit naturii țelurilor sociale — naționale, regionale și locale.	3. Centralizare în administrația publică, adoptarea deciziilor fiind concentrată în mîinile autorității centrale de stat.
4. Existența unor bugete, naționale, regionale și locale ca entități independente.	4. Toate bugetele sunt legate direct de bugetul autorității centrale de stat, dependente de acesta sau subordonate acestuia.
5. Toate veniturile publice sunt separate la sursa de origine într-o proporție corectă (echitabilă), între cele trei nivele ale conducerii de stat și potrivit obiectivelor stabilite.	5. Toate veniturile publice sau majoritatea lor merg la guvernul central sau sunt cheltuite mai mult sau mai puțin la discreția lui inclusiv prin stabilirea de către acesta a cotelor alocate celorlalte nivele ale administrației de stat.
6. Impozitarea voluntară, în sensul că bugetele sunt supuse la un referendum, o dată în cursul fiecărei perioade legislative (de 4—5 ani) și sunt aprobate prin votul unei majorități calificate. Impozitele vor fi limitate la cuantumul stabilit prin votul majorității. Potrivit experienței din timpurile moderne, această importantă sarcină nu poate fi lăsată la discreția reprezentanților poporului, pe care, în probleme financiare, așa cum s-a demonstrat, nu se poate conta.	6. Impozitarea obligatorie sau pe bază de constrîngere socială, în sensul că puterea executivă, singură sau împreună cu puterea legislativă decide cuantumul cheltuielilor publice, iar cetățenii sunt constrînși să suporte povara respectivă, fie sub formă de impozite directe, fie indirect prin inflație. Nu există recurs sau vreo procedură la care cetățenii să apeleze spre a aminti unor deputați care în timpul alegerilor promit un lucru (de pildă, că nu se vor stabili noi impozite sau că se vor face econo-

1	2
7. Datoria publică și cea privată sunt separate de emisiunea monetară în sensul că nu se practică monetizarea datoriei publice sau private.	mii în cadrul guvernului), iar după ce sunt aleși fac exact contrariul, adică votează pentru mai multe cheltuieli. Și, prin urmare, pentru o mai puternică impozitare directă sau indirectă.
8. Sectorul public este în echilibru atunci cînd costul marginal al serviciilor publice este egal cu utilitatea marginală a serviciilor publice, așa cum s-a stabilit mai sus la pct. 6.	7. Problema monetară nu este separată de datoria publică sau privată, astfel încît masa monetară (în acest caz anti-*Numéraire*) poate fi extinsă sau restrînsă potrivit nivelului datoriei publice sau private.
Marea majoritate a populației nu va avea resentimente față de plata impozitelor întrucît 100$ cheltuit pentru serviciile publice va avea aceeași utilitate ca și 100$ cheltuit pentru bunuri private.	8. Sectorul public este într-o stare de dezechilibru sau de echilibru instabil (dezechilibru stabil) ori de cîte ori costul marginal al serviciilor publice este mult mai ridicat decît utilitatea lor marginală. Drept urmare, cetățenii care plătesc factura, în acest caz prin supraimpozitare simt intuitiv injustiția socială. În aceste condiții, sunt desigur ostili la plata impozitelor și recurg la tot felul de tertipuri și scuze pentru a se sustrage de la o povară fiscală nejustă.

Cum putem fi siguri, sau cum putem testa în mod obiectiv că elementele prezentate în Tabela A sunt realmente elemente de echilibru sau stabile, iar cele din Tabela B sunt elemente de dezechilibru sau instabile? În acest scop, am alcătuit un fel de etalon metodologic compozit, pe care l-am denumit Piramida înțelepciunii umane, în sensul de moștenire acumulată sub formă de idei și experiențe ce ne-au fost

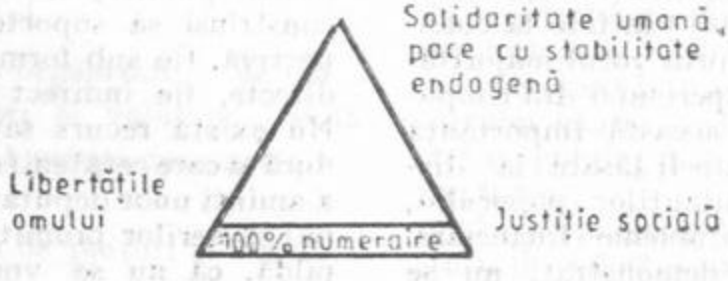

Fig. 2.

transmise de generațiile, civilizațiile și culturile trecute. Ea poate fi reprezentată ca în figura 2. Această piramidă este compusă din trei valori finale: 1. libertățile omului: 2. justiție și echitate și 3. solidaritate umană, pace și stabilitate endogenă, ancorate în temelie solidă a parametrului *PaNaNu*. Aceste valori supreme, care sunt de fapt în număr de 5 sunt legate una de alta, precum și cu parametrul *PaNaNu*. În fapt, ele constituie toate la un loc o entitate conceptuală, logică și empirică. Ceea ce se ignora în trecut era legătura organică existentă între *PaNaNu* și celelalte valori fundamentale. Mesajul special pe care îl extragem din Piramida înțelepciunii umane este că libertățile umane, justiția și echitatea socială, solidaritatea omului, pacea și stabilitatea endogenă nu sunt și nu pot fi complete fără a avea o monedă și un sistem financiar bazate pe *Numéraire* în proporție de 100%. Istoria pare să confirme adevărul acestei relații din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre.

Toate elementele incluse în Tabela A trebuie să satisfacă toate valorile fundamentale, precum și parametrul *PaNaNu*. Orice alt element care poate fi sau va fi adăugat în această Tabelă trebuie să satisfacă aceeași cerință. Toate elementele incluse în Tabela B nu satisfac cerința respectivă. Dacă o dovadă în sens contrar poate fi adusă la vreun element, în acest caz singura schimbare necesară este de a transfera elementul respectiv în cealaltă Tabelă.

În ceea ce privește microanaliza nu există probleme deosebite pentru a determina natura stabilă a unui element, Piramida înțelepciunii umane fiind suficientă pentru a permite un raționament complet în cazul dat. Este posibil, desigur, să se adauge mai multe cerințe, lucru care va fi determinat de natura problemei, cu mențiunea că cerințele suplimentare trebuie să fie în concordanță cu elementele cuprinse în structura piramidei.

Dificultățile cele mai serioase pot apărea atunci cînd vrem să determinăm natura unui întreg sistem în dezechilibru, adică în cazul unei macroanalize. În acest caz un concept sau o teoremă să fie raportate la una sau mai multe poziții de dezechilibru posibil. În oceanul vast al dezechilibrelor posibile, intră în calcul și fenomenele de relativitate și incertitudine, ceea ce face ca fiecare variantă de dezechilibru a unui concept

sau teoreme să poată lesne duce, dacă nu este clar definită, la ambiguități și numeroase dispute. După știința mea, nici un economist cunoscut nu a ridicat problema metodologică a modalității de a defini în mod precis diferența dintre un dezechilibru minor, și unul major care pot să țină de două lumi economice diametral opuse de instabilitate. Nu a existat niciodată vreo dezbatere serioasă privind distanța dintre un model de echilibru general, stabil, cu ocupare deplină a resurselor de muncă în sensul walrasian și un model de echilibru instabil, cu șomaj, în tradiția keynesiană. Dacă se utilizează Tabela de orientare se poate vedea însă importanța distincției între un dezechilibru minor și unul major și stabili în mod precis distanța între domeniul metodologic al modelului walrasian M_1 și domeniul metodologic keynesian M_4, două lumi economice total diferite.

Două legi diferite ale cererii și ofertei

O altă problemă larg dezbătută dar la care nu s-a găsit un răspuns definitiv este următoarea: între ce limite, pe plan științific, se dovedește adevărată și valabilă legea clasică a cererii și ofertei și cînd putem ajunge în prezent la acel pămînt al făgăduinței reprezentat de funcționarea ei normală? Foarte adesea, nu numai oamenii obișnuiți, cu puțină sau fără pregătire economică, dar și o parte importantă a economiștilor (școala monetaristă de la Chicago, economica ofertei și teoria anticipațiilor) pornesc, ca și economiștii din școala clasică veche, de la premisa că, în absența obstacolelor pe care le pot constitui reglementările și intervențiile statale legea cererii și a ofertei va acționa indiferent de condițiile monetare financiare și economice din țară. Această veche convingere continuă să formeze obiect de dezbateri, atît în teorie cît și în practică.

Leon Walras a fost primul economist modern care a pus sub semnul întrebării această concepție (făcînd abstracție de Karl Marx și Școala socialistă), el condiționînd echilibrul general de existența concurenței pure și a monedei-*Numéraire* ca instrument unic de exprimare a tuturor prețurilor. Dar nici chiar marele Walras nu a mers atît de departe încît să formuleze și o a treia condiție de bază pentru un sistem de echilibru general stabil, anume un cadru instituțional și ju-

ridic adecvat, în concordanță cu concurența pură și cu parametrul natural al *Numéraire*-ului *(PaNaNu)*.

În lumina legii walrasiene a echilibrului general în forma ei completă și a cunoștințelor empirice pe care le avem despre funcționarea reală a unei economii moderne afectate de problemele asociate cu fluctuațiile ciclice și inechitățile sociale, inclusiv șomajul de proporții mari, putem identifica, cu ajutorul noului program de cercetare, două legi total diferite ale cererii și ofertei, dintre care una a fost ignorată sau prost interpretată, atît în trecut, cît și în prezent. Acestea sunt:

1. *Legea clasică a cererii și ofertei* reprezentată de curbele marshalliene normale, regulate ale cererii și ofertei, așa cum sunt ele atît de generos prezentate în toate cursurile introductive de economie politică sau de economică, chiar de nivel postuniversitar.

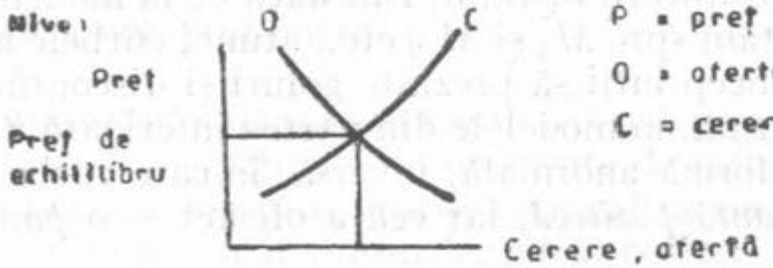

Fig. 3.

Regula nr. 1: Cererea și oferta pe o piață perfect concurențială converg spre o poziție unică de echilibru

O atenție insuficientă s-a acordat totuși, faptului că aceste curbe frumoase și regulate reflectă numai *comportamentul normal, natural* al consumatorilor și producătorilor, ceea ce se întîmplă numai într-un sistem de echilibru general stabil. În acest caz și numai în acest caz, consumatorii cumpără mai mult la prețuri mai scăzute și mai puțin la prețuri mai ridicate, iar producătorii oferă mai puțin la prețuri scăzute și mai mult la prețuri ridicate. Cu alte cuvinte, curba cererii are o pantă negativă, iar cea a ofertei — o pantă pozitivă: ele se intersectează într-un punct în care cererea efectivă este egală cu oferta reală, adică la prețul de echilibru. Dar toate acestea sunt simple ipoteze valabile doar în mod abstract, atît

timp cît în viața reală condițiile necesare pentru un echilibru general (p. 24) nu sunt pe deplin întrunite.

Potrivit Tabelei de orientare, legea clasică a cererii și ofertei este adevărată și valabilă numai în modelul M_1 fără excepție și în modelul M_2, cu ușoare devieri. În funcție de forța sau slăbiciunea parametrului *PaNaNu*, valabilitatea acestei legi scade, atît în teorie cît și în practică, la 65 la sută în M_3, la 50% în M_4 la 35% în M_5 și la 5% în M_6. La limită, în modelul M_7, legea clasică a cererii și a ofertei este complet nulă, nu mai are nici un sens real.

Bazîndu-se pe istoria economică a timpurilor moderne, marcată de fenomenele ciclului economic, crize financiare repetate și șomajul involuntar de proporții mari, putem demonstra că sistemul modern mixt (eterogen) și contradictoriu al capitalismului, inclusiv statutul bunăstării a oscilat dezordonat în sus și în jos în jurul Modelului M_4, care reflectă condițiile de echilibru instabil. Dar dacă de la modelele M_1 și M_2 ne îndreptăm spre M_4 și M_5 etc., atunci curbele marshalliene normale încep întîi să prezinte goluri și discontinuități și, în cele din urmă, în modelele din partea inferioară a Tabelei, ele capătă o formă anormală, inversă, în care curba cererii prezintă o *pantă pozitivă*, iar cea a ofertei — o *pantă negativă*.

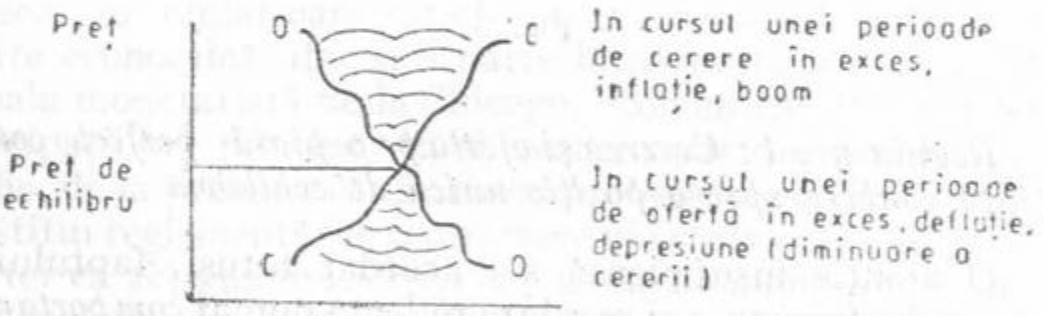

Fig. 4.

Dacă lucrurile stau astfel — și eu nu văd cum ar putea fi altfel! — în acest caz avem în economie și finanțe un concept nou, care poate fi formulat ca cea de-a *doua* versiune, mult mai realistă, a legii tradiționale a cererii și ofertei, anume:

2. *Legea modernă a cererii și ofertei anormale* care poate fi reprezentată prin curbe non-marshalliene, inverse cu aspect oscilatoriu, ca în diagrama din figura 4.

Regula nr. 2: Cererea și oferta pe pieţele imperfecte se îndepărtează (dispersează) de poziţia de echilibru

Un timp, economiștii au încercat să justifice posibilitatea unor asemenea curbe inverse. Marshall, de exemplu, a utilizat paradoxul lui Giffen (pentru a explica o curbă a cererii cu o pantă pozitivă) în care oamenii săraci cumpără mai multă pîine la prețuri mai ridicate din cauză că nu pot să-și permită produse alimentare mai scumpe (carne) și de aceea ei consumă mai multă pîine (49). Economiștii contemporani utilizează exemplul unui muncitor care, la nivele mai înalte ale salariului, se hotărăște să lucreze mai puține ore ca un exemplu de curbă cu pantă negativă a ofertei. Dar, de fapt, nu este necesar să facem uz de asemenea exemple nesemnificative. Calea cea mai bună și mai ușoară este de a ne referi la condițiile economice și financiare ale unui sistem în dezechilibru major, cum este capitalismul modern (și socialismul eșuat în țările estice de astăzi), care oferă numeroase date statistice pentru a construi curbe inverse și oscilatorii ale cererii și ofertei.

În capitalismul modern sau regimurile care au existat în țările estice pot fi identificate, în momente de inflație puternică, sau atunci cînd există teama de raționalizare a consumului, situații cînd cresc atît prețurile, cît și cererea. Astfel, în condiții de dezechilibru semnificativ, la nivele de prețuri ridicate și crescînde (chiar pe piața neagră dintr-o țară socialist-comunistă) cererea crește și capătă în mod inevitabil o alură pozitivă, ca și cînd ar fi o curbă normală a ofertei, deși nu este. În aceleași condiții, curba ofertei, pe de altă parte, se orientează spre stînga, capătă adică o pantă negativă, ca și cînd ar fi o curbă normală a cererii, deși nu este. Cu noul program de cercetare, explicația acestor noi curbe este simplă și convingătoare. De exemplu, în capitalism, rate ale dobînzii artificial ridicate duc nu la mai multe investiții reale în scopuri productive pentru a spori oferta de bunuri, ci mai degrabă la mai multe tranzacții pur speculative. Rezultatul final este o curbă a ofertei cu o alură negativă și șomaj involuntar. O observație similară poate fi făcută în cursul unei perioade de stagflație, cînd deși ratele dobînzii sunt foarte ridicate și în creștere, cererea de fonduri crește și ea, ceea ce determină alura pozitivă a curbei cererii.

În concluzie, curbele de dezechilibru cu alură inversă indică, la început, un exces prelungit al cererii asupra ofertei de bunuri sau fonduri, ceea ce face ca prețurile, inclusiv ratele dobînzii să se ambaleze atît de puternic încît o explozie (o criză economică și financiară) devine inevitabilă. În momente de depresiune, se înregistrează fenomenul opus, ofertă în exces față de cerere (surplus de mărfuri pe piețe, ca în observația lui Malthus) sau pierdere de cerere (cum observa Keynes). Acest fenomen continuă pînă ce criza financiară ajunge la punctul cel mai scăzut. Ulterior, întreaga istorie se repetă, dacă *statu quo*-ul regimului nu este schimbat. Cea de-a doua lege — a curbelor inverse ale cererii și ofertei— este, evident, un instrument mai bun de analiză pentru a explica ceea ce se întîmplă într-un sistem în dezechilibru. Din păcate, atît în cursuri, cît și în publicații cu reputație bine stabilită, mulți economiști utilizează curbele normale, marshalliene pentru a demonstra probleme de dezechilibru, ceea ce nu este corect și nu atacă miezul problemelor în discuție.

Echilibrul stabil vs. echilibrul instabil

În ceea ce-i privește pe economiștii clasici, aceștia, ori de cîte ori se ocupă de conceptul de echilibru au în vedere în mod implicit *echilibrul stabil*. La vremea respectivă, în științele naturii acesta era conceptul dominant.

Webster's New Twentieth Century of the English Language descrie echilibrul stabil ca fiind „acea condiție în care un corp, ușor mișcat dintr-o poziție de repaus, tinde întotdeauna să se reîntoarcă la poziția sa, iar dacă este lăsat liber, se va și reîntoarce la ea" (50). Aceasta ne aduce aminte de binecunoscuta lege a pendulului. În aceeași sursă, echilibrul este caracterizat ca fiind o „...egalitate de greutăți sau forțe; ca o stare de repaus produsă de contrareacția reciprocă a două sau mai multe forțe, ca o stare a celor două capete ale unei pîrghii sau balanțe atunci cînd ambele sunt încărcate cu greutăți egale și își mențin o poziție egală sau echilibrată, paralelă cu orizontul" (51).

Legea pendulului, ca și teorema balanței (egalitate de greutăți sau forțe) poate fi aplicată la înțelegerea naturii și funcționării unui sistem socioeconomic bazat pe legea walrasiană a echilibrului general stabil, așa cum a fost ea

extinsă și formulată în lumina Teoremei posibilității speciale. Walras, care a utilizat legea pendulului, descrie echilibrul stabil în felul următor: „Un astfel de echilibru este exact ca cel al unui corp suspendat al cărui centru de greutate se află direct sub punctul de suspensie, astfel încît dacă acest centru de greutate este deplasat de la linia verticală de sub punctul de suspensie, el se va reîntoarce automat la poziția lui originală prin forța gravitației" (52). Pentru a aplica acest concept la economie trebuie să înlocuim „forța gravitației" cu „forța concurenței" și „punctul de suspensie" (care este o constantă) cu „parametrul natural al *Numéraire*-ului".

Putem, de asemenea, să utilizăm teorema balanței pentru a descrie condiția de echilibru stabil. În acest caz, trebuie să înlocuim cele „2 capete ale balanței... încărcate cu greutăți egale", cu situația economică în care cererea agregată globală este egală cu oferta agregată globală, neuitînd că balanța are și un punct de suspensie exact în mijloc (parametrul natural) și că acest parametru este asociat cu forța gravitației. Tradusă în termeni economici, teorema balanței cere nu numai ca cererea să fie egală cu oferta, dar și ca aceste două cantități egale să fie în concordanță cu parametrul natural al *Numéraire*-ului și totodată, ca ambele să fie determinate sub incidența aceleiași forțe — concurența. Dacă, de exemplu, cererea a fost determinată în condiții de concurență, iar oferta în condiții de monopol, în acest caz, chiar dacă cele două cantități sunt egale, teorema balanței nu mai este aplicabilă (calitativ nu cantitativ) și, prin urmare, condițiile economice reale din acest caz particular nu reprezintă echilibrul stabil. Același lucru este adevărat atunci cînd prețurile, atît la nivelul ofertei, cît și la cel al cererii, nu sunt exprimate în monedă-*Numéraire*. Indiferent dacă utilizăm legea pendulului sau teorema balanței, *echilibrul stabil* se caracterizează prin acel set unic de condiții în care forțele majore din sistem converg spre un punct sau o poziție, în care nu există nici un fel de probleme.

Conceptul de *echilibru instabil* este mai puțin înțeles pentru că, după părerea mea, el nu a fost niciodată definit clar. Teorema posibilităților generale, așa cum a fost ea

formulată în noul program de cercetare ne poate ajuta să elucidăm și această chestiune. Walras a descris echilibrul instabil prin analogie cu un pendul într-o poziție inversată, avînd centrul de greutate deasupra și nu sub (așa cum este obișnuit) punctul de suspensie. În cuvintele sale: „Acest echilibru este întru totul asemănător cu cel al unui corp suspendat, al cărui punct de suspensie se află direct sub centrul de greutate, astfel încît dacă acest centru de greutate părăsește linia verticală de deasupra punctului de suspensie, corpul nu mai revine în poziția inițială, ci continuă să se miște tot mai departe de ea pînă ce, prin forța gravitației, atinge poziția aflată sub punctul de suspensie" (53). Walras considera că analogia cu un pendul într-o poziție inversă este suficientă pentru a exprima și explica poziția de echilibru instabil în economie, dar eu nu cred că aceasta este suficientă. Mai există alte două puncte nemenționate de Walras, care se cer elucidate. În primul rînd, este imposibil să se conceapă echilibrul în această poziție, dacă nu presupunem și că, exact în punctul în care se află centrul de greutate, acționează simultan două forțe opuse și de egală putere (50:50). Numai două asemenea forțe opuse pot aduce pendulul inversat într-o poziție de echilibru aparent (static, înghețat), care nu este stabil, ci, mai degrabă instabil. El este instabil, întrucît de îndată ce proporția de 50 : 50 a forțelor opuse este încălcată, pendulul se va afla automat într-o poziție de dezechilibru și va tinde să se îndepărteze și mai mult de poziția sa de echilibru instabil. Walras conchide totuși că prin forța gravitației, în cele din urmă „el atinge poziția aflată vertical sub punctul de suspensie", ceea ce înseamnă echilibru stabil. Cum este posibil ca o condiție de echilibru instabil să fie transformată, nu imediat, ci după unele perturbări, într-o poziție de echilibru stabil? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să introducem o a doua ipoteză, anume că și atunci cînd pendulul se află într-o poziție inversată, anormală, parametrul său natural (punctul de suspensie) era totuși prezent și împreună cu forța de gravitație aducea pendulul înapoi, într-o poziție de echilibru stabil.

Dacă aplicăm acum același concept, al pendulului inversat la economie, situația ne apare ca fiind mult mai

complicată decît cea avută în vedere de Walras. În primul rînd, la Walras se pare că poziția de echilibru instabil se află undeva în vecinătatea echilibrului stabil și astfel, prin unele mișcări într-o parte și alta, el se autoreglează. Ceva mai tîrziu, Alfred Marshall, folosind o prezentare diferită („cumpăna apelor care separă două bazine fluviale") a ajuns la aceeași concluzie, anume că un echilibru se realizează de la sine (54). Lucrurile nu pot sta, însă, astfel!

Marshall, care în atît de multe alte probleme este atît de clar, a estompat distincția dintre cele două feluri de echilibru. În ceea ce privește conceptul de echilibru stabil, el a împărtășit aceeași concepție cu Walras și Pareto (55). După părerea mea, poziția sa devine discutabilă numai în ceea ce privește echilibrul instabil. El a scris: „Pe lîngă pozițiile de echilibru stabil există, cel puțin teoretic, poziții de echilibru instabil: ele reprezintă hotarele despărțitoare între două poziții de echilibre stabile, cumpene ale apelor separînd, ca să spunem așa, două bazine fluviale, iar prețul tinde să fugă de aceste cumpene în ambele direcții. Cînd cererea și oferta se află în echilibru instabil, atunci, dacă în scara producției se produc perturbări, reprezentînd devieri fie și restrînse de la poziția de echilibru, vor avea loc deplasări spre una din pozițiile de echilibru stabil" (56).

Pe aceeași pagină, Marshall a prezentat grafic această problemă ca în figura nr. 5.

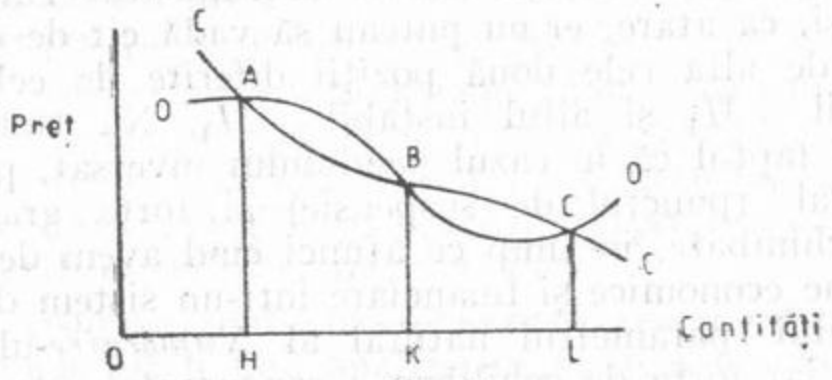

Fig. 5.

Punctele A și C reprezintă două poziții de echilibru stabil, și, prin urmare, sunt amplasate într-un teritoriu al curbelor normale sau de echilibru ale cererii și ofertei. La

mijloc, Marshall a interpus punctul B la intersecția unui tip total diferit de curbe. Mai înainte, m-am referit la acestea ca la curbe inversate, anormale, sau neregulate, asociate cu comportamentul anormal, atît al consumatorilor, cît și al producătorilor.

Pentru a atinge punctul B, condițiile economice trebuie să se schimbe atît de radical încît, la prețuri mai ridicate, consumatorii să cumpere mai mult (curba cererii căpătînd o pantă pozitivă), iar producătorii să ofere mai puțin (curba ofertei căpătînd astfel o pantă negativă). Prin urmare, atît metodologic, cît și empiric, curbele inversate ce trec prin punctul B nu pot fi asociate cu două poziții de echilibru stabil. Interpretarea dată de Marshall în această problemă este de nesusținut. Curbe ce trec prin punctul B sunt însă foarte potrivite pentru a exprima situații ca în sau în jurul modelului M_4 din Tabela de orientare, în care cele două forțe opuse 50:50 (concurență și monopol) creează condiții pentru o situație de imobilitate, adică pentru ceva care se aseamănă cu echilibrul, dar nu cu un echilibru stabil. Acesta este un *locus* de echilibru instabil, o poziție amplasată nu în vecinătatea echilibrului stabil (M_1), nici între două poziții de echilibru stabil, ci în mijlocul a două oceane de dezechilibre, unul de dezechilibre minore, iar altul de dezechilibre majore.

Nimeni nu poate blama pe Marshall sau Walras că nu au fost în stare să ajungă la o asemenea interpretare, întrucît, la vremea lor, nu exista instrumentul Tabelei de orientare și, ca atare, ei nu puteau să vadă cît de departe erau una de alta cele două poziții diferite de echilibru: unul stabil — M_1 și altul instabil — M_4. Nu trebuie să uităm nici faptul că în cazul pendulului inversat, parametrul natural (punctul de suspensie) și forța gravitației rămîn neschimbate, în timp ce atunci cînd avem de-a face cu probleme economice și financiare într-un sistem de echilibru instabil, parametrul natural al *Numéraire*-ului este inexistent, iar forța de echilibru a concurenței este redusă la jumătate sau oscilează în jurul a 50 la sută din intensitate. Concluzia: o situație economică de echilibru instabil sau ceea ce Keynes a denumit „echilibru cu șomaj" nu poate să se amelioreze de la sine. Observația lui Keynes era corectă.

În științele naturii, Albert Einstein a demonstrat în mod explicit că, schimbînd cadrul de referință — sau ceea ce Thomas S. Kuhn denumea paradigma dominantă — soluția și chiar natura elementelor pertinente ale unei probleme date se schimbă. În economie, Keynes a fost cel care în acest secol a deplasat cadrul de referință de la modelul clasic, abstract și ipotetic de echilibru stabil spre un model nou pentru timpul său, mai realist și relativist — modelul condițiilor de dezechilibru instabil. În acest fel, el a ajuns la rezultate noi, atît în teorie, cît și în materie de politică economică. Și deși, metodologic, revoluția realizată de Keynes în gîndirea economică este similară cu cea săvîrșită mai înainte de Einstein în fizică, totuși nimeni nu a încercat să asocieze pe cei doi gînditori prin conceptul comun al relativității.

Scurt dialog cu Keynes și Ragnar Frisch privind echilibrul vs. dezechilibru

La vremea cînd Keynes își scria lucrarea intitulată *A Treatise on Money (Tratatul asupra monedei)* (1930), el înțelegea foarte clar conținutul conceptului de echilibru stabil vs. dezechilibru, așa cum fusese el moștenit de la maestrul său, Alfred Marshall: „Obiectul meu a fost să găsesc o metodă utilă spre a defini nu numai caracteristicile echilibrului static, ci și pe cele ale dezechilibrului și să descopăr legile dinamice care guvernează trecerea unui sistem monetar de la o poziție de echilibru la alta".

Acesta este un raționament tipic pentru un economist neoclasic, care privește lumea economică reală în mișcare de la o poziție la alta, chiar dacă acest lucru nu este adevărat dacă ne gîndim la situația reală din capitalismul modern sau din socialism, în orice moment dat.

Există mai multe pasaje în care ceea ce prezintă Keynes corespunde foarte bine analizei unui sistem de echilibru stabil, așa cum era văzută el de Walras. Acesta este, de exemplu, cazul atunci cînd Keynes scrie: „Dacă producția exprimată prin costul de producție se împarte în bunuri de consum și bunuri de investiții în aceeași proporție în care cheltuielile se împart între consumul curent și economii, atunci nivelul prețurilor bunurilor de consum va fi în echilibru cu costul lor

de producție" (57), acesta însemnînd că C (consumul) plus I (investițiile) = C (consumul) + S (economiile). În ultima analiză I = S ceea ce constituie condiția primordială pentru un sistem de echilibru general stabil. El nu uită să adauge aspectul de dezechilibru, întrucît continuă în felul următor: „Dar dacă proporțiile în care se face împărțirea nu sunt aceleași în ambele cazuri, atunci prețul bunurilor de consum va diferi de costul lor de producție" (58).

Mai departe el repetă: „în condiții de echilibru, prin urmare, atît valoarea cît și costul investițiilor curente trebuie să fie egale cu suma economiilor curente, iar profiturile să fie egale cu zero" (59). Aici din nou constatarea lui este corectă pentru un sistem de echilibru stabil, dar cu mențiunea că și Keynes, ca și alți economiști din acest secol, a luat de la Walras teza discutabilă că profiturile trebuie să fie, în acest caz, egale cu zero. Dar acest lucru nu este adevărat și nu poate fi adevărat, așa cum, în altă parte, am explicat mai în detaliu (60). Dacă o lungă perioadă de timp profiturile ar fi egale cu zero, atunci activitatea economică n-ar mai fi posibilă, nici conceptual, nici empiric. Ceea ce trebuie să înțelegem din citatul de mai sus este că profiturile „suplimentare. supranormale sau superioare celor normale" trebuie să fie egale cu zero. În acest caz totul este în ordine. Profiturile normale urmează să fie definite ca reprezentînd costul marginal al factorului managerial, antreprenorial. El repetă pînă și viziunea neoclasică a procesului economic atunci cînd scrie: „Un obiect principal al acestui tratat este de a stabili... dacă acestea (fluctuațiile nivelului de preț) se datorează oscilațiilor în jurul unui nivel de echilibru stabil sau trecerii de la o stare de echilibru la alta" (61). În ambele cazuri, această constatare nu pune la îndoială concepția clasică.

În 1930, Keynes a acceptat și conceptul wicksellian al ratei naturale a dobînzii, care era echivalentul ratei de echilibru a dobînzii într-un sistem de echilibru stabil. În acest sens el a scris: „În felul acesta, rata naturală este rata la care economiile și valoarea investițiilor sunt perfect echilibrate, astfel încît nivelul de preț al producției luate în ansamblu corespunde în mod exact expresiei monetare a sporurilor de eficiență ale factorilor de producție" (62).

El nu uită să sublinieze din nou că „orice îndepărtare a ratei de piață de la rata naturală tinde, pe de altă parte, să producă o perturbare a nivelului de preț" (63).

Chiar distincția pe care el a făcut-o în 1930 între echilibrul „intern" și „extern" nu este în dezacord cu modul de a raționa al unui gînditor clasic. El a făcut observația că atîta timp cît sistemul monetar internațional este bazat pe aur datoria primordială a unei bănci centrale este să mențină echilibrul extern cu urmarea — pe care el nu o agreează — că „situația internă trebuie, mai devreme sau mai tîrziu, să fie pusă în echilibru cu situația externă" (64). Ceea ce lui nu-i plăcea în activitatea unei bănci centrale era faptul că ajustarea la situația externă era dăunătoare economiei interne, întrucît sfîrșea, de regulă, cu șomaj de mari dimensiuni. Această observație a sa era și ea corectă, dar nu lua în considerare structura diferită pe care etalonul aur modern o avea pe plan intern și pe plan internațional. Pe plan intern, etalonul aur modern era diluat sau poluat cu anti-*Numéraire* (credit bancar monetizat) în proporție de aproape 90%, în timp ce la nivel internațional, el era pur. Nu este de mirare că, la nivel internațional, acest sistem funcționa corespunzător, ceea ce nu se întîmpla pe plan intern (65). Keynes însă nu recunoștea și nu putea să recunoască aceste diferențe, întrucît el era împotriva etalonului aur sub orice formă.

În jurul anului 1936, cînd și-a publicat *Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, dobînzii și banilor*, pozițiile sale conceptuale în ceea ce privește echilibrul se schimbaseră radical. Un studiu comparativ care ar arăta ce s-a întîmplat între 1930 și 1936 în atelierul de lucru și modul de gîndire al lui Keynes ar fi cît se poate de util pentru o mai bună înțelegere a contribuției sale la știința economică modernă. El scrie: „Dacă mai înainte conceptul unei rate „naturale" a dobînzii îmi apărea ca o idee foarte promițătoare, în prezent nu mai împărtășesc părerea potrivit căreia conceptul de rată naturală a dobînzii, care la un moment dat mi s-a părut a fi o idee dintre cele mai promițătoare, poate să aducă vreo contribuție foarte utilă sau importantă la analiza noastră" (66).

Se constată o schimbare în optica și gîndirea lui Keynes, care se îndepărta de tradiția clasică, reprezentată în acest caz prin conceptul lui Wicksell asupra ratei naturale a dobînzii.

El îl privește și îl interpretează pe Wicksell într-o lumină nouă, total diferită, așa cum rezultă din cele ce urmează: „Am trecut cu vedere faptul că în orice societate dată trebuie să existe, potrivit acestei definiții, o rată naturală diferită a dobînzii pentru fiecare nivel ipotetic de ocupare a resurselor de muncă. În mod similar, pentru fiecare rată a dobînzii există un nivel al ocupării resurselor de muncă, la care rata respectivă este „naturală", în sensul că sistemul va fi în stare de echilibru la acea rată a dobînzii și la acel nivel al ocupării... Pe atunci nici nu-mi dădusem seama că în anumite condiții sistemul poate fi în stare de echilibru la un nivel al ocupării situat sub ocuparea deplină" (67).

Avem aici de-a face cu o chestiune diferită, cu un Keynes diferit în rolul său de gînditor original, el vorbind acum o limbă diferită și utilizînd o logică diferită. La Wicksell, rata naturală sau reală a dobînzii era o rată unică, corespunzînd stabilității prețurilor în condiții de echilibru stabil, și, prin urmare, și de ocupare deplină a resurselor de muncă. Aici, constatarea că „pentru fiecare rată a dobînzii există un nivel al ocupării resurselor de muncă la care rata respectivă este «naturală»" contrazice, desigur, pe Wicksell și modul clasic de a raționa. Aici nu mai este Wicksell, aici este un nou Keynes.

Termenul de „natural" și-a pierdut conținutul de adevăr în sensul clasic și este utilizat de către Keynes în cele de mai sus ca un simbol pur, o denumire lipsită de orice conținut concret și aplicabilă, astfel, la orice nivel de ocupare a resurselor de muncă și la orice societate dată, așa cum se raționează în termenii filozofiei nominaliste utilizată de Wittgenstein în sistemul său de logică (68). Fără îndoială, că, în acest caz, Keynes era un gînditor nominalist în economie și că, fără legătură cu logica lui Wittgenstein, este greu să se explice această poziție a lui.

Sublinierea că, „în anumite condiții" — pe care el nu le precizează — „sistemul ar putea fi în stare de echilibru la un nivel al ocupării situat sub ocuparea deplină nu poate să aibă un alt înțeles decît acela al unui sistem în stare de echilibru instabil". Din păcate, el nu avea instrumente metodologice adecvate pentru a defini mai precis acest model special. Cu toate acestea, atunci cînd el este în situația să prezinte un

rezumat al teoriei sale generale, prezentarea pe care el o face se potrivește foarte bine cu aspectul empiric al unui sistem în stare de echilibru instabil, sau cu modelul M_4 din Tabela de orientare.

„Între altele, o caracteristică remarcabilă a sistemului economic în care trăim constă în aceea că, deși expus la mari fluctuații ale producției sociale și ocupării resurselor de muncă, nu este totuși marcat de instabilitate violentă. Într-adevăr, el pare a fi capabil să se mențină de-a lungul unei perioade considerabilă într-o stare cronică de activitate subnormală fără să manifeste vreo tendință evidentă nici spre redresare, nici spre o prăbușire totală" (69). Mai mult prin intuiție decît printr-un proces rațional genialul Keynes, care era înzestrat cu un extrem de puternic simț al observației, oferă aici cea mai bună descriere a capitalismului modern, conceput *teoretic* ca în modelul M_4, sau în jurul acestuia, adică un sistem în stare de echilibru instabil, respectiv de dezechilibru stabil. La urma urmelor, Keynes a fost în acest secol un maestru al gîndirii economice în termeni de dezechilibru.

Așa cum s-a arătat, ar fi interesant un studiu în care să se identifice momentul în care Keynes a început să se îndepărteze de moștenirea clasică, orientîndu-se spre o viziune nouă mai modernă, în căutarea de instrumente analitice corespunzătoare, pentru a explica anomaliile, devierile și perturbările dintr-un sistem în stare de dezechilibru, moment pe care l-aș situa în perioada 1930-1936. Cîteva detalii ar putea fi aici utile în această privință. În metamorfoza lui Keynes pot fi identificate două surse de bază. Prima este propria sa activitate și desfășurarea evenimentelor în cursul anilor zbuciumați ai Marii Depresiuni. Cea de-a doua a fost influența noii metodologii din științele naturii, care, de la începutul secolului, treceau printr-o revoluție. Trebuie, de asemenea, să adăugăm și lucrările de logică ale lui Wittgenstein și Russell, care îi erau binecunoscute. Din evoluția activității sale de creație rezultă că adoptînd în *A Treatise on Money (Tratatul asupra monedei*, 1930), conceptul monedei reprezentative drept „concept fundamental al unei teorii asupra monedei", Keynes ar fi ajuns inevitabil mai devreme sau mai tîrziu într-un conflict direct și deschis cu tradiția clasică și conceptul de echili-

bru stabil sau de stabilitate endogenă. Prima frază din *Tratat* are următoarea precizare clară: „Moneda de calcul, anume aceea în care sunt *exprimate* datoriile și prețurile și puterea de cumpărare, reprezintă conceptul fundamental al unei teorii a monedei" (70). Dar acest concept asupra banilor include numai bancnote și depozite bancare fără acoperire sau parțial acoperite, create de băncile particulare împreună cu banca centrală, precum și monedă — fiat sau monedă cu curs forțat, emisă direct de către guvern — adică anti-*Numéraire*, sau formele de dezechilibru ale banilor. Aceasta însă face abstracție de forma *Numéraire* a monedei (aur, argint sau orice altă marfă care poate juca rolul de bani) lucru acceptat implicit sau explicit de către toți gînditorii clasici fără excepție, inclusiv Marshall. Conflictul dintre Keynes și acești gînditori de factură clasică era, prin urmare, inevitabil. După toate probabilitățile, înrăutățirea continuă a situației în anii 1930 și trecerea de la depresiunea primară (1929—1931) la o depresiune secundară (1931—1933) l-a convins definitiv că procesul economic real — atît din anii 1930, cît și de mai înainte — nu evolua de la o poziție de echilibru stabil la alta. Din punctul său de vedere, concepția economică clasică era moartă. Iată de ce, el s-a hotărît în grabă să caute instrumente de analiză diferite, mai corespunzătoare.

Cea de-a doua sursă de influență a fost nu mai puțin importantă. Intelectul viu al lui Keynes nu putea să rămînă impasibil la ceea ce se întîmpla în științele naturii, unde, de la începutul secolului, o grandioasă revoluție generase concepte noi și o nouă perspectivă în activitatea științifică. Teoria relativității a lui Einstein, principiul incertitudinii al lui Heisenberg și mecanica cuantică al lui Planck, Bohr și alții nu numai că au produs o profundă impresie asupra lui Keynes, dar l-au și influențat puternic, determinîndu-l să treacă de la tradiția clasică, de analiză a problemelor exclusiv prin prisma echilibrului la o abordare nouă, similară cu cea utilizată în domeniul științelor naturii din secolul XX, adică la studierea anomaliilor, devierilor și aspectelor de dezechilibru ale realității. Așa cum s-a menționat mai înainte, cea mai reprezentativă contribuție a lui Keynes pare să fie „economica" nouă, relativistă sau economica dezechilibrului.

Ragnar Frisch, primul laureat al „Premiului Nobel" pentru economie, a trecut printr-o experiență traumatică,

similară cu cea a lui Keynes și, probabil și cu a altor economiști proeminenți ai timpului, atunci cînd a fost confruntat cu problema tranziției de la tradiția clasică, a echilibrului stabil la abordarea mai modernă, a dezechilibrului, inclusiv a echilibrului instabil. Într-un articol *Asupra naturii echilibrului și dezechilibrului*, publicat în *Review of Economic Studies*, vol. III, nr. 2, februarie 1936, Frisch scrie că: „...la reuniunea de la Namur a societății de econometrie, din septembrie 1935, s-a iscat o discuție privind conceptul lui Wicksell asupra ratei „naturale a dobînzii". Discuția s-a extins apoi spre a se găsi un răspuns la întrebarea: ce trebuie înțeles în general printr-o poziție „naturală" sau „de echilibru" a unui anumit ansamblu de variabile economice".

Termenii în care este înfățișată deplasarea centrului de interes de la echilibrul stabil la dezechilibru, mai precis la o poziție în jurul celei de echilibru instabil sunt mai puțini categorici decît la Keynes. Acest lucru se datora probabil diferenței de stil dintre cele două personalități, precum și faptul că Frisch era un econometrician și ca atare era mai interesat de teoria pură decît de latura aplicativă, sau de problemele de politică economică și monetară. Keynes, pe de altă parte, era foarte interesat atît să descopere instrumente analitice noi, cît și să treacă la aplicarea lor imediată pentru a soluționa probleme ale vieții economice reale. Asupra participării lui Keynes la Reuniunea din 1935, de la Namur, există îndoieli, întrucît el nu a fost menționat printre cei care au alimentat inițial discuția pe tema echilibru vs dezechilibru respectiv Breit, F.G. Koopmans, Marschak, Tinbergen și Frisch.

În primul rînd, referirea la o „poziție naturală sau de echilibru a unui anumit sistem de variabile economice", legată de conceptul lui Wicksell asupra unei rate naturale a dobînzii, reflectă în mod clar percepția clasică despre existența unei valori sau preț (dobînzi) unice în cadrul unui ansamblu unic de condiții în care nu există probleme de dezechilibru. Aceasta este imaginea sistemului walrasian, sau Modelul M_1 din Tabela de orientare, care, la limită, este static, dar, de fapt, este susceptibil de schimbări dinamice. În felul acesta, el permite evoluția (în sens istoric), dar cu mențiunea că el admite numai devieri sau fluctuații simple și limitate. Aceasta

înseamnă că sistemul walrasian — contrar multor interpretări înguste sau eronate — este și static, la limită și dinamic prin însăși natura lui. Orice șocuri externe suportate de acest sistem vor genera fluctuații simple și finite, dar nu vor altera natura sistemului, decît dacă sunt extraordinar de puternice.

Este absolut clar că Ragnar Frisch și-a început cercetarea cu un asemenea model. Folosind propriile sale cuvinte: „Caracterul esențial al unui sistem de ecuații dinamice în sensul de mai sus este, într-adevăr, acela că el nu *închide* sistemul „nu oprește mișcarea" deși el este determinat (adică deși conține același număr de ecuații cu numărul necunoscutelor). Din acest punct de vedere el diferă de un sistem de ecuații statice" (71).

Evident, ne aflăm aici în fața unui *sistem dinamic normal* în tradiția walrasiană. Putem introduce aici noțiunea de „evoluție", dar *elementul timp* va genera în acest caz numai o ajustare normală, naturală și *nu* probleme de dezechilibru.

Nu există indicii clare că, în acest caz, Frisch manifestă vreun interes special sau era conștient de existența unei distincții clare cu toate consecințele decurgînd din ea, între *dinamica normală* asociată cu sistemul walrasian (modelele M_1 și M_2) și *dinamica anormală*, reflectînd fluctuații cumulative nedeterminate, în afara spațiului metodologic al modelelor M_1 și M_2, adică un vast ocean de dezechilibre minore și majore, așa cum rezultă din Tabela de orientare. Pentru studiul problemelor rezultînd din introducerea „evoluției", Frisch propune două metode: una, „modelată după noțiunea mecanică a stării staționare" și alta, bazată pe „un concept economic (sau social) mai special".

Aplicînd prima metodă, el a propus să se opereze cu conceptul de stare staționară, care nu pare să fie identic sau apropiat de conceptul clasic al echilibrului stabil. „Este imaginabil", scrie el, „că pot exista unele situații particulare în care să nu existe tendințe de schimbare". El a denumit aceasta „stare staționară sau echilibru staționar". În cursul expunerii, el a pus condiția ca „sistemul să fie permanent în repaus". El a ajuns apoi la concluzia că ori de cîte ori nu există tendințe de schimbare, sistemul poate fi considerat „ca fiind în stare de echilibru".

El nu pare să fie conștient că, prin aceasta, a intrat într-o zonă de ambiguități, rezultate din utilizarea conceptului de echilibru instabil, așa cum este reprezentat de modelul M_4 în Tabela de orientare. Într-adevăr, Ragnar Frisch pare să nu-și dea seama de faptul că „echilibrul staționar", așa cum îl definește el, nu este un echivalent perfect al conceptului de echilibru stabil (modelul M_1), în care forțele economice nu sunt blocate, ci mai curînd sunt libere să acționeze, și nici măcar nu se apropie de acest concept. În cazul de mai sus, avut în vedere de Frisch, sistemul trebuie să fie blocat, întrucît numai atunci, condiția lui, după care „sistemul trebuie să fie permanent în repaus", este pe deplin satisfăcută. El pare să nu înțeleagă că există două feluri diferite de poziții „statice": una de echilibru stabil la limita sistemului walrasian (M_1) și alta — de dezechilibru special, la limita lui M_4, adică de echilibru instabil, sau, altfel spus de dezechilibru stabil ca să evităm astfel orice ambiguitate în utilizare a termenului de echilibru. Cred însă că n-ar fi drept să-l acuzăm pe Frisch pentru această neînțelegere, întrucît fără ajutorul Tabelei de orientare este foarte greu, dacă nu imposibil, să se vadă diferența dintre cele două categorii de statică și de echilibru și distanța lungă care separă pe plan metodologic domeniile lor de existență. Frisch nu este conștient de faptul că aceleași șocuri vor duce într-un caz dat (*statică de echilibru într-un sistem de echilibru stabil*) la ajustări simple și finite, în timp ce, în celălalt caz (*statică de dezechilibru într-un sistem de echilibru instabil*), vor duce la discontinuități în condițiile inițiale sau mai precis, la fluctuații cumulative și nedeterminate. Totuși, introducînd în calcul un șoc sub forma unei mici perturbări, el ajunge la concluzia clară că dacă „tendința este să se revină la situația de echilibru inițială", atunci „echilibrul în cauză este stabil, iar în caz contrar — el este instabil" (73). Nu există însă indicii precise că în spatele celor două poziții diferite — una de echilibru stabil și alta de echilibru instabil — el ar fi văzut două sisteme diferite. El se referă numai la „starea staționară sau valori de echilibru staționar", ca și cînd ar fi implicat numai un singur sistem, ceea ce poate crea confuzii pentru înțelegerea deplină a celor două concepte de statică și echilibru.

Nu am putut găsi nimic greșit în prezentarea matematică a lui Frisch. Ea pare elegantă și logică sub raport formal. Pe alocuri, pentru cineva fără pregătire în domeniul matematicilor superioare, întreaga schemă poate să apară ca fiind cam complicată. Eu însă pot spune că pe plan conceptual, și poate și din punct de vedere matematic, multe lucruri s-ar putea simplifica și clarifica cu ajutorul noului program de cercetare și mai concret, al Tabelei de orientare. De exemplu, conceptele de „valori normale" sau „normalitate", utilizate de Frisch, pot fi raportate pur și simplu la modelul M_1 (în teoria pură) și M_2 (în practică). „Abaterile de la normal" sau „variabilele de dezechilibru" pot fi raportate la orice model de dezechilibru minor sau major aflate dincolo de modelul M_3, pînă la modelul M_7 inclusiv. În ceea ce privește aparatul matematic utilizat, acesta trebuie însă să fie de un fel atunci cînd se tratează un dezechilibru minor și de alt fel cînd se tratează un dezechilibru major, întrucît cele două categorii de dezechilibre sunt diferite prin natura lor. De asemenea, din punct de vedere metodologic „echilibrul în mișcare" trebuie să fie limitat la modelul M_1 și modelul M_2.

Revenind la teoria lui Wicksell asupra ratei naturale a dobînzii, nu încape nici o îndoială din punct de vedere analitic că trebuie asociată organic cu sistemul walrasian, așa cum este el reprezentat de modelele M_1 sau M_2, cu ușoare devieri în practică. Ea decurge din poziția de echilibru stabil a piețelor de capital, în care volumul investițiilor este egal cu volumul economiilor voluntare. Contribuția originală a lui Wicksell constă nu în faptul că a ajuns la o definiție a ratei naturale a dobînzii, care nu era foarte precisă, ci mai curînd în magistrala constatare că în capitalism există uneori o *diferență semnificativă* între ceea ce el numea rata naturală sau reală (în fapt de echilibru) a dobînzii și rata efectivă sau nominală (în fapt de dezechilibru). Din păcate, el nu a definit din punct de vedere teoretic cele două forme de dobîndă prin raportarea lor specifică la condițiile de echilibru stabil și, respectiv, de dezechilibru. Din această cauză, în analizele ulterioare s-au ivit unele confuzii și neînțelegeri.

O asemenea interpretare eronată era ideea că simultan, ar exista două rate ale dobînzii în unul și același sistem. Acest lucru nu este și nu poate fi adevărat. Pînă și Frisch pare să fi căzut în acest gen de capcană, atunci cînd a definit cele două rate ca o „funcție de timp". Acest lucru nu este suficient. Diferența dintre cele două rate ale dobînzii este o chestiune de sistem. Rata naturală este determinată de un sistem de echilibru general stabil, în timp ce rata nominală sau efectivă, așa cum este văzută ea de Wicksell, este produsul unui sistem în stare de dezechilibru, cum este capitalismul modern. Diferența în acest caz este foarte mare. În timp ce rata naturală fluctuează în jurul modelului M_1 de echilibru stabil, rata nominală oscilează în sus și jos împreună cu capitalismul modern în jurul modelului M_4. În concluzie, diferența sau decalajul dintre cele două rate ale dobînzii nu pot fi explicate ca o funcție de timp, ci mai curînd ca o funcție a unui sistem în stare de dezechilibru. În sfîrșit, este adevărat — așa cum Ragnar Frisch a subliniat în articolul său — că studierea decalajelor dintre cele două rate ale dobînzii „revarsă o puternică lumină asupra proceselor care au loc în timpul unui ciclu de fluctuații ale activității economice" (74). Ceea ce este discutabil poate rezulta din teza lui Frisch că un astfel de sistem de decalaje „este prin esența sa un sistem dinamic determinat în care totul determină totul" (75). Există aici, într-adevăr, o problemă deschisă dezbaterii. Potrivit Tabelei de orientare numai sistemul walrasian, adică modelul M_1 sau M_2 (cu precizări) este „prin esența sa un sistem dinamic determinat". Restul, inclusiv modelul wicksellian pot fi numite „sisteme dinamice nedeterminate prin esența lor".

Este posibil ca în această dezbatere să existe o fațetă în care ecuațiile utilizate să ceară o coerență formală, pur matematică, fără de care nu se poate lucra. Nu pun la îndoială acest lucru, recunoscut ca o caracteristică a logicii formale moderne. Ceea ce mă interesează este numai aplicabilitatea teoriei wickselliene, ceea ce presupune ca ecuațiile utilizate să aibă nu numai o consistență matematică, ci și o consistență economică. În această privință dacă avem în vedere un sistem economic în dezechilibru în care decalajul wicksellian există, nu putem spune că un asemenea sistem

este „prin esența lui un sistem dinamic determinat", întrucît, în condițiile date și sub raportul conținutului de adevăr, soluția problemei nu este și nu poate fi determinată, chiar în cazul în care ecuațiile utilizate sunt adevărate din punct de vedere matematic. Toate acestea ne arată limitele posibilităților de a aplica cu succes la economie matematica și econometria.

În sfîrșit, dacă ar fi adevărat că asemenea sisteme eterogene și contradictorii cum sunt capitalismul modern și socialismul sunt într-adevăr sisteme dinamice determinate, atunci problema ciclului fluctuațiilor ciclice ale activității economice ar fi putut să fie rezolvată încă de mult, ambele sisteme putînd să fie stabilizate. Din păcate, condițiile economice și financiare din anii '80, și de la începutul acestui deceniu nu lasă să se întrevadă vreo perspectivă de reală și durabilă de stabilizare, atîta timp cît *status-quo*-ul este menținut.

Legile clasice n-au fost niciodată testate corespunzător, nici în teorie și nici în practică

O altă sursă de confuzie și de inepuizabile controverse o constituie absența unei evaluări obiective a legilor clasice, care ori sunt acceptate orbește, ori sunt total respinse, fără temeiuri suficiente. Printre cele mai disputate legi din economia clasică figurează Legea debușeelor a lui Say și legea cererii și a ofertei aplicabilă la aproape tot ceea ce se produce în condiții de raritate a resurselor umane sau naturale.

Argumentele pro și contra utilizate în această controversă formează o imensă literatură. Nu avem intenția să analizăm aici vreun segment al acestei vaste literaturi. Dacă revenim la acest subiect, la care ne-am mai referit de cîteva ori înainte, o facem pentru a sublinia principalul aspect al problemei, anume acela că legile clasice n-au fost niciodată testate corespunzător nici în teorie și nici în practică. Cu siguranță, însă, că legile economice clasice nu sunt moarte, ci sunt doar aruncate la o parte, multitudinea dovezilor care infirmă presupusa lor funcționare normală deschizînd porțile pentru acceptarea unor substitute mai atractive.

Pe măsură ce trece timpul, aceste substitute se dovedesc însă, la rîndul lor tot mai puțin utile. Ca atare, legea cererii și a ofertei revine din nou la suprafață dar numai pentru ca, ulterior, să fie, din nou, dată laoparte.

Care este adevărul, în acest carusel, în ceea ce privește legea cererii și a ofertei și toate celelalte legi clasice? Adevărul este că vina pentru această ambiguă stare de lucruri o poartă atît partizanii, cît și criticii acestor legi. Partizanii sunt răspunzători de faptul că nici în trecut și nici în prezent, n-au recunoscut și nu recunosc că legile respective sunt discutabile în măsura în care anumite condiții, indispensabile pentru valabilitatea lor, n-au fost asigurate nici în teorie, nici în practică.

Criticii au și ei partea lor de vină pentru că, urmărind să denunțe în mod continuu diferența dintre teorie și practică, manifestă în cazul acestor legi, ei au utilizat în trecut și utilizează și în prezent un procedeu critic de îndoielnică valabilitate metodologică, anume acela de a culege de ici de colo date empirice (luate din realitatea economică plină de contradicții) și de a le opune cunoștințelor teoretice (a concluziilor trase din analiza și gîndirea conceptuală). Chiar mari economiști moderni de felul lui Keynes au folosit acest tip de argument prin care nici nu învingi cu adevărat, dar nici nu riști să fii cu totul înfrînt.

Se pare că nu am învățat îndeajuns din experiența economiștilor germani în cursul așa-numitei *Methodenstreit** din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd istoria economică era folosită împotriva teoriei economice. Chiar dacă, la vremea lui, Carl Menger din Școala economică de la Viena părea să fi marcat multe puncte

* *Methodenstreit*, controversa sau disputa asupra metodelor, l-a opus pe Carl Menger (1840—1921) lui Gustav Schmoller (1838—1917) și reprezintă una dintre cele mai importante dezbateri metodologice din istoria analizei economice. A început cu publicarea cărții lui Menger asupra metodei (1833), în care se avansau argumente în favoarea teoriei pure sprijinite pe supoziții asupra comportamentului și condițiilor anterioare. Schmoller, într-o recenzie (1883), a reacționat polemic susținînd o metodologie bazată pe datele istorice și metoda inductivă. Disputa a continuat timp de cîteva decenii, concretizîndu-se într-o serie de cărți și articole și antrenînd numeroși gînditori. La baza ei se aflau dezacorduri mai complexe asupra caracterului și obiectului științei economice și a implicațiilor

pentru teoria economică, rezultatul bătăliei nu a fost niciodată decis în mod clar. La drept vorbind, cunoașterea teoretică nu poate fi negată în mod corespunzător decît printr-un contraargument de aceeași natură, exact în același fel în care cunoașterea empirică (istorică) nu poate fi combătută decît prin alte cunoștințe sau informații istorice, mai consistente sau mai aproape de adevăr. În mod similar, nu este corect ca politica economică sau devierile de la o funcționare normală a legilor clasice să fie utilizate pentru a contesta teoria economică ce se află la baza lor.

Este timpul să se recunoască faptul că în știința economică, ca și în alte științe sociale, putem întîlni cinci categorii distincte de probleme și cunoștințe: 1) istoria economică; 2) teoria economică; 3) etica economică; 4) politica economică; 5) doctrinele economice. Dacă este înțeleasă și acceptată în mod corespunzător, această clasificare poate să faciliteze rezolvarea sau să asigure evitarea unor dispute inutile ca *Methodenstreit*, sau disputa actuală dintre partizanii pozitivismului și cei ai normativismului în știința economică.

ei pe plan empiric, al politicii economice. Menger susținea existența unor legi economice asemenea celor naturale, principiul *laissez faire*, în timp ce Schmoller se pronunță pentru intervenționism și protecționism în vederea consolidării economice a statului german.

C. Menger considera că o economie politică pură poate fi dezvoltată pornind de la ipoteze deduse pe calea analizei logice. Concluziile bazate pe date empirice nu pot fi valabile decît în circumstanțele concrete pe care se bazează. Studiile empirice în concepția lui pot servi la verificarea și ilustrarea cercetării teoretice. Ele erau necesare de asemenea pentru stabilirea domeniului de aplicabilitate a concluziilor teoretice.

G. Schmoller respingea logica deductivă a lui Menger pe motiv că supozițiile sale erau nerealiste; că gradul său înalt de abstractizare le făceau în mare măsură irelevante pentru economia din lumea reală și, pentru că era lipsită de conținut empiric. El susținea metoda inductivă a derivării de principii generale, pornind de la studii istorico-empirice.

Concomitent cu Schmoller și școala istorică germană și istoriștii britanici conduși de Hobson și instituționaliștii americani, conduși de T. Veblen au supus criticii metoda deductivă, respectiv școala clasică. *Methodenstreit* a avut însă o mare influență în dezvoltarea științei economice. Adepții *școlii neoclasice* au început să folosească mai larg studiile empirice și s-a acceptat necesitatea îmbunătățirii teoriei cu studiile empirice, în spiritul celor propuse de Menger.

Dacă atît partizanii, cît și criticii legilor clasice și-ar fi îndeplinit pînă la capăt menirea, am fi descoperit de mult că 1) formularea teoretică a acestor legi era incompletă și că 2) în practică, funcționarea lor normală presupunea reforme ample vizînd introducerea și menținerea unui sistem de echilibru general stabil.

Din legea echilibrului general a lui Walras — chiar dacă ea era incompletă — trebuia să fi învățat că în practică, dacă vrem să ne bucurăm de toate avantajele legii cererii și a ofertei, trebuie ca mai întîi să se neutralizeze toate monopolurile și oligopolurile, stabilindu-se printr-o lege de justiție economică regula ca toate întreprinderile, indiferent de talia lor, să-și calculeze prețuri reale, de echilibru, în care, în afară de costurile reale, să fie inclusă doar o rată normală de profit. Aceasta ar însemna crearea de condiții apropiate de concurență pură, așa cum era ea văzută de Walras.

În al doilea rînd, nu putem fi îndreptățiți să impunem întreprinderilor obligația de a calcula prețuri de echilibru, dacă, în același timp, nu se iau măsurile necesare pentru a expurga sistemul financiar de orice formă de anti-*Numéraire* și pentru a introduce simultan un sistem monetar și financiar bazat pe *Numéraire* în proporție de sută la sută. Vom avea atunci condiții adecvate pentru un *calcul economic*, sigur și echitabil, atît în sectorul privat, cît și în cel public. În sfîrșit, în al treilea rînd, ne trebuie ceva nesubliniat de Walras, anume un cadru instituțional și juridic adecvat, în acord cu *PaNaNu* și cu forța creatoare a concurenței pure, loiale și echitabile. Numai atunci cînd toate aceste trei cerințe fundamentale sunt îndeplinite, putem spune, în numele științei, că legile clasice sunt adevărate și valabile, atît în teorie cît și în practică.

În cursul acestui secol, cea mai mare eroare care a fost comisă în societatea occidentală din punct de vedere economic și financiar a fost campania incredibilă dusă mai întîi în cercurile științifice, iar apoi prin litera legii, pentru a defăima și elimina conceptul solid și sănătos al monedei-*Numéraire*. În felul acesta corpului social al civilizației occidentale i-a fost injectat un extrem de puternic element de descompunere și instabilitate economică — moneda de hîrtie și de credit — și de inechitate socială pe

scară întinsă, ceea ce duce în final la conflicte sociale și chiar la convulsii sociale grave.

Cea mai mare deficiență a analizei economice și financiare de astăzi o constituie neglijarea — dacă nu respingerea — unei componente majore a unui sistem de echilibru stabil, anume o monedă bazată sută la sută pe *Numéraire*, cu două funcții de bază: una — de mărime *constantă* sau de etalon pentru un calcul economic sigur și obiectiv și cealaltă — de amortizor puternic al perturbărilor posibile prin legea compensației, așa cum s-a arătat mai înainte în text.

Adevărul este că, la nivel microeconomic, fiecare element stabil din natură și fiecare ființă biologică (inclusiv omul) are propriul său parametru natural, sub forma unui punct, axe sau mărimi *constante* care, împreună cu anumite forțe de echilibru asigură coeziunea entității. Avem, prin urmare, de-a face cu o lege universală a parametrului natural. În universul fizic în care trăim, parametrul natural este dat. În structura unei ființe umane, dotate cu liber-arbitru parametrul natural nu se manifestă într-o formă vizibilă, ca în natură. Deși în străfundul ființei umane există o dorință de ceva *constant* (valori și instituții), care să ofere siguranță și pace spirituală pe plan social, acest lucru trebuie însă să fie descoperit, formulat și materializat în obiceiuri, legi și instituții.

În ceea ce privește societățile umane, o „ordine naturală", cu minim de probleme și cu stabilitate endogenă este de domeniul posibilului, așa cum corect apreciau gînditorii clasici. Din păcate, ea nu este însă dată, ca în restul naturii, ceea ce deosebește științele naturii de științele sociale. Cu toate acestea, de îndată ce cunoaștem roadele unei asemenea ordini sau „economii umaniste", în care sistemul servește pe om, și nu *viceversa* problema care se pune este construirea și menținerea condițiilor necesare pentru existența și funcționarea ei normală. Aceasta necesită, desigur, o lucrare empirică dificilă, anume a face uz de ceea ce Kant numea *praktische Vernunft* pentru a concepe și pune în practică instituții și legi cît mai bune în concordanță cu *PaNaNu* și în acord cu tot ce este mai bun în natura umană și cu aspirațiile omenirii de pretutindeni

pe glob, așa cum s-a arătat în Piramida înțelepciunii umane, utilizate mai înainte în text (vezi infra, p. 86).

Acesta este, în esență, mesajul special pe care ni l-a lăsat tradiția clasică, dar care, din păcate, ne-a fost transmis într-o formă incompletă. Este regretabil că nu ne-am adus și noi o contribuție adecvată. Sper că în acest studiu s-a subliniat cu toată claritatea că toate legile clasice necesită o formulare mai completă și trebuie să fie testate în mod corespunzător. Un argument repetat adesea ca scuză este că în domeniul economic și social nu putem face experimente. Această atitudine negativă, preluată de la trecut, trebuie să fie abandonată — cu cît mai repede, cu atît mai bine — întrucît din punct de vedere științific nu este nici dezirabilă și nici justificată. Adevărul este că fiecare act legislativ sau reformă aplicată la scara unei întregi țări este un *experiment*, efectuat mai mult sau mai puțin orbește, în întuneric. Într-adevăr, orice normă juridică este instituită cu speranța că va beneficia de suport popular și cu iluzia că circumstanțele vor fi favorabile, contribuind la reușita experimentului. Din păcate, în viața reală de astăzi sau de ieri experimentele n-au beneficiat nici de cooperarea voluntară a populației, nici de împrejurări favorabile, întrucît sistemul în cauză (capitalism modern sau socialism) era, în trecut, și este, în prezent, într-o stare de dezechilibru major, semnificativ. Nu este, deci, de mirare că, cel mai adesea, rezultatul final a fost și este fie un eșec total, fie un iluzoriu succes pe termen scurt, însoțit mai tîrziu de dificultăți mai numeroase.

N-am suferit îndeajuns de pe urma unor asemenea politici și reforme arbitrare de tip efect/contraefect? A sosit timpul să terminăm cu asemenea mijloace inoperante și să trecem la experimentarea, la început pe o scară mică, a unor politici și reforme economice de un tip nou, de echilibru și bazate pe principiul clasic de cauză și efect. Aceasta va permite să observăm reacția oamenilor și să le cîștigăm încrederea, convingîndu-i că asemenea reforme sunt în propriul lor interes. Dacă miniexperimentul reușește, politicile economice respective pot fi aplicate la scara întregii țări.

Legea parametrului natural al Numéraire-ului confirmată într-o carte asupra istoriei economice britanice și americane

O carte publicată în anii '70, de profesorul Roy W. Jastram și intitulată simbolic *Constanta de aur: Experiența engleză și americană, 1560-1976*, New York, 1977, aduce numeroase dovezi statistice cu privire la faptul că legea parametrului natural al *Numéraire*-ului există și funcționează bine (chiar și în condiții imperfecte) atîta timp cît autoritățile monetare recunosc și respectă această lege, care, mai simplu, ar putea fi denumită regula Constantei de aur, așa cum am explicat în cartea mea *American Capitalism at a Crossroads (Capitalismul american la răscruce)*, 1976.

Jastram nu a avut intenția să facă o demonstrație în sensul concluziei mele. În fapt, sunt sigur că el nu a avut în vedere formularea dată de mine legii respective. Cartea sa este esențialmente statistică și cuprinde „un studiu cantitativ al istoriei economice a Angliei și Statelor Unite" (Introducere) între 1560 și 1976, cu referiri specifice la aur și la indicele prețurilor de vînzare cu ridicata a mărfurilor. El a luat ca bază statistică 1930 = 100.

Nu există indicii că Jastram a fost conștient de distincția antinomică între aur utilizat ca *Numéraire* (tipul de echilibru al banilor) și banii de hîrtie, cu credit bancar monetizat, sau anti-*Numéraire* (tipul de dezechilibru). Cert este că el n-a auzit niciodată de legea parametrului natural al *Numéraire*-ului *(PaNaNu)*, așa cum este ea formulată în cartea mea și în acest studiu. Cu toate acestea, materialul adunat de profesorul Jastram (în pofida interpretării sale, bazate pe filozofia economică keynesiană) arată clar din punct de vedere statistic faptul că analiza mea conceptuală cu privire la sus-numita lege este confirmată de istoria economică engleză și americană.

Să luăm cîteva exemple din această interesantă și incitantă carte a lui Jastram. În primul rînd, referitor la experiența engleză, constatăm că etalonul aur a fost introdus în 1717 la propunerea făcută de Sir Isaac Newton, care în acel timp era înaltul demnitar din fruntea monetăriei. Instituționalizarea s-a realizat printr-o Proclamație regală, care

stabilea că o guinee de aur reprezenta 21 de șilingi, ceea ce însemna că paritatea oficială sau prețul monetar al unciei de aur era stabilită la 3 lire, 17 șilingi și 10,5 peni.

Cu excepția războaielor napoleoniene, a primului război mondial și a cîtorva suspendări temporare care au avut loc între timp, libera convertibilitate a lirei britanice a fost menținută pînă în 1931, la paritatea din 1717. Aceasta înseamnă că legea parametrului natural al *Numéraire*-ului sau regula Constantei de aur a fost respectată din punct de vedere legal în această perioadă de timp. Rezultatul cel mai de seamă a fost că indicele prețurilor de vînzare cu ridicata, cu baza 1930 = 100, a oscilat în sus și în jos de la 96,4 în 1718 la 88,3 în 1750, la 96,5 în 1790, la 79,4 în 1850, la 77,3 în 1900 la 80,4 în 1910, la 87,6 în 1914, la 118,6 în 1929 și la baza 100 în 1930 (Jastram, Tabelul nr. 2, p. 31—33).

Aceasta pune în lumină o remarcabilă stabilitate pe termen lung a prețurilor, chiar dacă, pe termen scurt, existența fenomenului ciclului conjunctural pe care nu trebuie să o ignorăm, face ca tabloul să fie diferit. Aceasta nu afectează însă stabilitatea decurgînd din legea parametrului natural, întrucît perioadele de prosperitate și depresiunile de scurtă durată nu erau finanțate cu aur (*Numéraire*), ci mai ales cu hîrtie monedă și credit bancar monetizat (anti-*Numéraire*). Un fapt mai trebuie să fie adăugat. Frîna pe care o constituia aurul nu permitea o sporire nelimitată a *Numéraire*-ului. Regula Constantei de aur cerea ca inflația din orice fază de avînt să fie eliminată înainte de începerea unui ciclu nou, iar procesul de eliminare era dureros, întrucît era realizat cu instrumentele brutale ale politicilor deflaționiste. Conceptul unei unități monetare multiple pentru a drena și elimina instantaneu inflația nu era cunoscut. Toate aceste elemente suplimentare nu schimbă însă legea parametrului natural al *Numéraire*-ului cu remarcabila stabilitate ce îi este asociată; dimpotrivă, ele pun mai bine în lumină trăsăturile și forța ei.

Apoi, în septembrie 1931, guvernul britanic a abandonat etalonul aur și a adoptat în schimb conceptul keynesian al monedei administrate (neconvertibile). Aceasta a marcat, desigur, sfîrșitul regulei Constantei de aur și a

legii parametrului natural al *Numéraire*-ului. Care a fost rezultatul introducerii sistemului hîrtie-monedă administrate și al creditului bancar monetizat? Cartea profesorului Jastram oferă cele mai puternice argumente împotriva concluziei că „o monedă administrată" poate da vreodată rezultate bune în practică. De la 100 în 1930 indicele britanic al prețurilor de vînzare cu ridicata a urcat la 105,2 în 1937, la 162 în 1946, la 406,1 în 1956, la 506,8 în 1966 și la cifra uluitoare de 1248,4 în 1976 (Jastram, Tabelul nr. 2, p. 33). Aceasta poate fi considerată drept o inflație progresivă, de durată, fără un sfîrșit vizibil și care subminează încet dar sigur temelia economică a societății britanice, altminteri libere și democratice.

Oricît de sofisticate ar fi politicile economice de ajustare și oricît de mare ar fi cantitatea de petrol din fundul mării în dreptul coastelor sale nordice, Marea Britanie nu poate, mergînd pe această cale, să se redreseze din punct de vedere economic și financiar. Această țară duce o bătălie pierdută dinainte cu Teorema imposibilităților (b) care arată că este imposibil să se realizeze o adevărată stabilitate dacă, între altele, nu este satisfăcută legea parametrului natural al *Numéraire*-ului. Dar, după cum știm, în Marea Britanie, începînd din 1931, această lege fundamentală a stabilității a fost complet ignorată, atît juridic cît și *de facto*. Nu este de mirare că, în condițiile unei asemenea filozofii economice negative (dezechilibru), nici o politică economică nu poate da rezultate bune, indiferent de guvernul, liberal, socialist sau conservator, aflat la putere.

Dacă ne întoarcem privirea spre experiența americană și utilizăm statisticile din cartea lui Jastram, concluziile sînt identice. Faptele sînt următoarele. Ca bază pentru indicele prețurilor de vînzare cu ridicata a fost luat tot 1930 = 100. În cursul aceleiași lungi perioade, dintre 1800 și 1930, cînd legea parametrului natural al *Numéraire*-ului sau regula Constantei de aur a fost respectată prin legi, deși cu unele excepții (ca în timpul războiului civil), indicele prețurilor s-a situat la 100 în 1804, la 66,6 în 1850, la 100 în 1874, la 64,8 în 190, la 81,4 în 1910, la 78,7 în 1914, la 110,1 în 1929 și la baza = 100 în 1930

(Jastram, Tabelul nr. 7, p. 145—146). Putem constata că și în istoria economică americană dinainte de 1930 a dominat o neobișnuită stabilitate a prețurilor influențată desigur, pe termen scurt și în acest caz, de fenomenul ciclului economic — cu aceeași explicație ca cea dată pentru Marea Britanie.

Ulterior, Marea Depresiune din anii '30 a schimbat tabloul economiei americane, al gîndirii economice și al politicii economice a statului. Convertibilitatea dolarului a fost suspendată în 1933, dar numai pe plan intern, păstrîndu-se convertibilitatea pe piețele străine. În 1945 poziția internă a dolarului a fost slăbită prin reducerea de la 40 la 25 la sută a cerinței legate de acoperirea în aur. Pe plan internațional însă, dolarul american continua să fie utilizat ca și cînd ar fi fost 100 la sută acoperit în monedă *Numéraire*, întrucît libera sa convertibilitate pentru posesorii străini fusese păstrată intactă, ca înainte de 1933. În 1965 și 1968 poziția internă a dolarului s-a deteriorat în continuare prin abolirea oricăror condiții legale de acoperire în aur. Țara s-a îndreptat spre un sistem de hîrtie-monedă sau de monedă administrată. Finalmente, în august 1971, administrația Nixon a suspendat convertibilitatea dolarului pe piețele internaționale și, astfel de la o zi la alta, dolarul american a devenit și pentru străină anti-*Numéraire*.

Care a fost rezultatul final al acestor încercări de a elimina Constanta de aur în America? În cartea lui Jastram putem găsi un răspuns clar: indicele prețurilor de vînzare cu ridicata a trecut de la 100 în 1930 la 90,8 în 1940, la 185,7 în 1948 = la 204,3 în 1951 la 247,5 în 1970 și la 410,2 în 1976 (Jastram, Tabelul nr. 7, p. 146).

Cititorul poate să tragă propria sa concluzie, dar este evident că guvernul american dintre 1933 și 1976 a urmat exemplul britanic de — desconsiderare a parametrului natural al *Numéraire*-ului, prima dată parțial (doar în interiorul țării), iar ulterior — total. Drept urmare, ca și în Marea Britanie, guvernul S.U.A. s-a angajat în 1930 într-o luptă zadarnică cu aceeași Teoremă a imposibilităților. Diferența între nivelurile de inflație, așa cum rezultă ele din indicele prețurilor de vînzare cu amănuntul (248 pentru Marea Britanie și 410 pentru Statele Unite), este

doar o chestiune de timp, întrucît suspendarea completă a convertibilității lirei engleze a avut loc în 1931, în timp ce aceea a dolarului — abia în 1971. Astfel, ne aflăm în fața unui exemplu clasic de cauze similare care produc efecte similare.

Există și un alt fapt important care trebuie să fie pus în lumină. Tabelul nr. 1 în care Jastram prezintă evoluția indicelui prețului aurului poate produce o anumită confuzie pentru orice cititor și nu numai pentru acela care nu este familiarizat cu problemele de economie monetară. Luînd ca bază 1930 = 100 pentru Marea Britanie, cartea lui Jastram ne prezintă următoarele rezultate: 99,5 în 1718, 99,5 în 1750, 100 în 1773, 99,5 în 1790, 109,1 în 1800, 99,8 în 1850, 100 în 1897, 99,9 în 1900, 99,9 în 1929, și îndărăt la baza = 100 în 1930 (Jastram, Tabelul nr. 1, p. 27—29). Pentru Statele Unite, indicii sunt similari și chiar și mai grăitori: 93,8 în 1800, 100 în 1850, 100 în 1897, 100 în 1900, 100 în 1929 și îndărăt la baza = 100 în 1930 (Jastram, Tabelul nr. 6, p. 143—144).

Ne aflăm din nou în fața unei remarcabile stabilități pe termen lung, întrucît legea parametrului natural al *Numéraire*-ului a fost respectată din punct de vedere legal. Dar, în Marea Britanie, același indice al prețului aurului a țîșnit în sus de la 100 în 1930 la 220,7 în 1940, la 319,1 în 1950, la 418,7 în 1968, pentru ca finalmente să atingă cifra uluitoare de 1697,5 în 1976 (Jastram, Tabelul nr. 1, p. 29). Pentru Statele Unite, același indice a trecut de la 100 în 1930 la 169,3 în 1940, a rămas la 169,3 în 1950, spre a trece apoi la 200 în 1969 și 612,3 în 1976, după ce atinsese 781,5 în 1975 (Jastram, Tabelul nr. 6, p. 144).

Cum trebuie să interpretăm aceste rezultate destul de ciudate ale comportamentului indicelui prețului aurului, aproape perfect stabil între 1800 și 1930, dar care apoi începe brusc să fluctueze cu o violență fără precedent? Nu este un paradox faptul că acest indice a rămas stabil de la 1718 la 1930, în timp ce între 1930 și 1976 a sporit de 17 ori în Anglia și aproape de opt ori în Statele Unite? Profesorul Jastram nu are nici un răspuns la acest paradox. Mai mult decît atît, chiar și pentru stabilitatea din prima perioadă, pe care a numit-o „Fenomenul de recuperare"

(*Retrieval Phenomenon*), el nu are nici o explicație precisă, afară de sublinierea că aceasta a reprezentat un comportament unic pe termen lung. Pe termen scurt, Jastram chiar neagă stabilitatea Constantei de aur.

Și acum, iată care este explicația, cum nu se poate mai clară și simplă a acestui paradox. Între 1718 și 1930, indicele prețului aurului a fost exprimat în *Numéraire* (tipul de echilibru al banilor), în timp ce, între 1930 și 1976, el a fost exprimat în anti-*Numéraire* (tipul de dezechilibru). Fluctuațiile demonstrează instabilitatea inerentă și deprecierea continuă a formei anti-*Numéraire* a banilor, care a precumpănit după 1930. În această privință, cartea profesorului Jastram suferă de lipsa unei distincții clare între două concepte total diferite ale valorii aurului. Unul este reprezentat de valoarea naturală (reală, de echilibru) a aurului, determinată de utilitatea marginală a producției de aur și exprimată în unități stabile (constante) ca în forma de *Numéraire* 100 la sută. Celălalt este reprezentat de valoarea nominală (artificială sau de dezechilibru) a aurului, determinată într-o mare măsură de speculații pure și exprimată în unități monetare abstracte inerent instabile) ca în forma de anti-*Numéraire* (hîrtie-monedă sau credit bancar monetizat), cînd 1$ = 1$, un simbol nominal fără vreun conținut real obiectiv.

Este, desigur, inexact (economic și științific) ca ascensiunea fulgerătoare a indicelui prețului aurului, care de la 100 în 1930 a trecut la 1697,5 în 1976 să fie interpretată în sensul că valoarea naturală (reală) a aurului nu ar fi fost stabilă în cursul acestei perioade. Adevărul este că în acest caz este vorba de altceva, anume de valoarea nominală (artificială) a aurului, exprimată în dolari și lire sterline de hîrtie, depreciate. De fapt, nu valoarea aurului a fost aceea care a luat-o în sus, ci mai degrabă valoarea dolarului și lirei de hîrtie, afectate de inflație, a fost aceea care s-a dus în jos, ceea ce nu poate să nu modifice într-o mare măsură prezentarea și înțelegerea problemei.

Cartea profesorului Jastram poate să devină o carte revoluționară din punct de vedere științific, dar numai dacă este interpretată cu ajutorul noului program de cercetare, deci al analizei prin prisma echilibrului vs dezechi-

libru și în lumina parametrului natural al *Numéraire*-ului și a corolarului său. Statisticile, oricît ar fi ele de complete și de rafinate, nu sunt relevante *per se*, în sensul că numai ele singure nu pot să arate sau să explice natura unei probleme. Numai în asociere cu o teoremă sau un concept adecvat, datele statistice încep să prindă viață, ca să spunem așa, să capete un sens, pot dezvălui foarte strînse legături reciproce. Teoria, conceptele... acestea dau semnificații faptelor și nu *viceversa*. Buna noastră Terra se învîrtea de milioane de ani în jurul Soarelui, dar numai teoria gravitației a dat un înțeles deplin acestui fapt simplu, dar deloc ușor de înțeles și a creat baze pentru știința modernă a fizicii.

*

Ultima și cea mai presantă întrebare pe care trebuie să și-o pună orice om de știință responsabil și orice cetățean luminat este: cît timp societatea occidentală va mai putea să meargă pe drumul actual al subordonării complete față de un concept eronat (bazat pe dezechilibru) al banilor de hîrtie și de credit și pe o filozofie economică de încredere oarbă în capacitatea statului de a conduce cu succes economia și finanțele, în condiții cînd pînă acum, toate indiciile (din practică) arată contrariul?

În tabelul nr. 1 sunt prezentate unele date statistice referitoare la Statele Unite care se potrivesc cu rezultatele din cartea profesorului Jastram asupra aceleiași peri-

Tabelul nr. 1

PMB	PNB	Cheltuieli ale guvernului federal (în miliarde de dolari -cifre rotunde)	Datoria națională
1929	100	3	16
1960	600	100	320
1970	1000	200	400
1977	2000	460	710

oade de timp, în care regula Constantei de aur și legea parametrului natural al *Numéraire*-ului au fost neglijate.

Între 1929 și 1977 PNB al SUA a crescut de aproximativ 20 de ori, în timp ce cheltuielile guvernului federal au crescut de 150 de ori, iar datoria națională — de 45 de ori. Dacă trîmbițatul „efect multiplicator" al lui Keynes ar exista în realitate, ar trebui ca, pe termen lung PNB să crească mai repede decît datoria națională și cheltuielile guvernamentale. În acest caz și numai în acest caz, am putea accepta teza că, sprijinindu-se pe anti-*Numéraire*, un stat modern poate să asigure conducerea cu succes a unei economii naționale și a finanțelor acesteia. Din păcate însă, prin datele statistice de mai sus, istoria economică americană neagă în mod absolut această posibilitate. În fapt, avem de-a face cu paradoxul efectului multiplicatorului. Revolta fiscală din iunie 1978 din California și alte state pare, de asemenea, să fi fost justificată.

Anti-*Numéraire*-ul sub formă de hîrtie-monedă și credit bancar monetizat împreună cu iluzoriile politici de reglare (de acord fin) erodează zi de zi temelia sau, mai bine zis partea sănătoasă a societății și civilizației libere și democratice moderne, tot astfel cum pe vremuri, într-un context diferit, el a erodat caracterul sănătos al societății și civilizației romane și grecești.

Un subtil recenzent al cărții lui Jastram a desprins următoarea concluzie interesantă: „Toate acestea au importanță în măsura în care ne reamintesc faptul că inflația prețurilor este nu o componentă a condiției umane, ci mai curînd un dar al științei economice moderne" (76).

7. **Observații finale:** *Principia oeconomica* **și noile frontiere ale cunoașterii**

Drumul spre elaborarea a ceea ce numim *Principia oeconomica* este deschis. Studiul de față reprezintă o parte a preliminariilor necesare pentru o aplicare mai semnificativă și, să sperăm, mai plină de succes a noului program de cercetare, bazat pe o abordare simultană a echilibrului vs dezechilibru. Aceasta trebuie să ne ajute să asigurăm cla-

ritate în evaluarea rezultatelor acumulate pînă acum în știința economică. Deocamdată profesiunea economiștilor nu dispune de un aparat metodologic adecvat, capabil să arate precis pînă unde și în ce împrejurări rezultatele (modelele) din trecut și din prezent sunt adecvate și valabile. Utilizîndu-se însă maniera nouă de abordare pe care am prezentat-o devin accesibile noi frontiere ale cunoașterii.

În ceea ce privește situația actuală în științele economice, James Tobin, laureat al „Premiului Nobel" a scris: „Mulți economiști contemporani se simt ne la îndemînă în fața unor asemenea mari probleme, cum sunt organizarea economiei naționale, interpretarea istoriei economice, raporturile de forță pe plan economic și politic, originile și funcțiile instituțiilor economice. Terenul este nepotrivit pentru instrumentele noastre. Considerăm, deci, că este dificil să se formuleze probleme semnificative în acest sens și cu atît mai mult să se găsească răspunsul la ele" (77).

Profesorul Tobin are dreptate făcînd această observație, dar el nu este suficient de explicit în ceea ce privește dificultățile întîmpinate. Adevărul este că, deși autoritățile recurg pretutindeni la consultanți și cheltuiesc enorme resurse financiare, problemele presante ale prezentului nu sunt rezolvate satisfăcător. Care este explicația acestei enigme? Faptul că, așa cum s-a arătat mai înainte, problemele sunt privite exclusiv prin prisma dezechilibrului și a gîndirii *ex-post* (sau a metodei de analiză inversă) duce inevitabil la supremația *abordării cantitative* și a politicilor economice de tip efect-contra efect. În realitate, însă, rădăcinile problemelor din timpurile noastre nu pot fi exprimate numai în termeni cantitativi. Cauzele fundamentale ale dificultăților economice și financiare întîmpinate în prezent rezidă în relativ scăzuta calitate a cadrului instituțional și juridic sau factorul *R* din Tabela de orientare. Focarul fenomenului de dezechilibru îl reprezintă și reacțiile umane din sectorul privat și din cel public ale unei economii moderne care evoluează într-un cerc vicios, ca o barcă fără cîrmă, ca o apă care ajunge într-un vîrtej. Evident că abordarea cantitativă utilizată în economia pozitivă și econometrie nu este suficientă, iar observația lui Tobin este binevenită și trebuie să fie luată în serios.

Dr. Barrie O. Pettman, directorul Institutului internațional de economie socială, din Anglia, situîndu-se pe terenul economiei sociale, trece în revistă multe probleme nerezolvate ale lumii de azi, cînd scrie: „Posibilitatea ca reformismul științific să devină o mișcare politică majoră, în special în țările avansate industrial, este atît de evidentă, încît, într-o bună zi, poate să accelereze considerabil evoluția omenirii spre o societate bazată cu adevărat pe ideea de justiție socială" (78).

Dr. John C. O'Brien, care în același spirit, pornește de la necesitatea pregătirii unei lumi viitoare mai bune, insistă de mulți ani ca etica economică să devină o componentă obligatorie a programelor de învățămînt, cel puțin pentru toți studenții din învățămîntul economic. Pentru el „părerea dominantă... că economia este o știință speculativă și nu o știință normativă" este discutabilă. După ce face o analiză critică a lui Gunnar Myrdal ca filozof moralist, a lui R. H. Tawney și apelului său la principii, a lui Marx cu părerile sale despre morala burgheză și a pragmaticului Ayres, O'Brien scrie: „Orice progres își are sursa în dezvoltarea științei și tehnicii. Și cum nimeni nu pare să știe încotro ne îndreptăm, căutarea (de valori) continuă" (79).

Noul program de cercetare are un răspuns clar la toate dificultățile posibile care s-au ridicat pînă acum. Viziunea lui Pettman merge mînă în mînă cu realizarea Modelului M_1, adică în practică Modelul M_2 conceput ca fiind cît se poate de aproape de primul model. „Strigătului din deșert" a lui John O'Brien i se răspunde cu ajutorul aceluiași nou program de cercetare care înfățișează în mod clar cele cinci categorii diferite, atotcuprinzătoare în sensul kantian, de probleme. Acestea sunt următoarele:

1) descrierea relațiilor economice din prezent sau din trecut, adică *istoria economică*;

2) explicarea realităților de fapt sau posibile, indiferent de timpul istoric sau de loc, adică *teoria economică;*

3) determinarea țelurilor, valorilor și obiectivelor finale, adică *etica economică;* avem, desigur, în vedere aici valorile sociale și nu pe cele personale;

4) crearea de mijloace și procedee practice pentru atingerea anumitor obiective sau sarcini precise, fără a se

atrage apariția altor probleme, adică *politica economică* în sensul de știință aplicativă; și

5) reconstruirea teoriilor și școlilor de gîndire economică și evaluarea lor corespunzătoare în perspectiva timpului istoric, adică *istoria gîndirii economice* sau a doctrinelor economice.

Pe scurt, atunci cînd se elaborează *Principia oeconomica*, reperele călăuzitoare trebuie să fie: o distincție clară între cele cinci categorii diferite de probleme; o respectare riguroasă a diferenței dintre logica clasică, a conținutului de adevăr și logica modernă, a formei de adevăr și, mai presus de orice, aplicarea Tabelei de orientare. Pentru a clarifica și mai bine problema posibilității aplicării noului program de cercetare nu numai la toate ramurile economiei, dar și la toate științele sociale, am adăugat în Anexă o posibilă Tabelă de orientare pentru studierea problemelor monetare și bancare; ale riscului incertitudinii și profitului; a problemelor de sociologie și știință politică.

Noua metodologie, în cazul de față Tabela de orientare demonstrează că, atît în teorie cît și în practică, în funcție de modelul de bază sau sistemul adoptat, pentru una și aceeași problemă există cel puțin șapte soluții posibile. Din punct de vedere analitic, fiecare dintre aceste soluții este adevărată și valabilă, dar numai în propriul său context metodologic.

În lumina noii abordări prin prisma echilibrului vs dezechilibru, cercetătorii din viitor vor fi în măsură să realizeze în creația lor mai mult decît predecesorii lor. Climatul intelectual va fi mai flexibil, permițînd ca forțele creatoare ale cercetătorilor de mîine să fie folosite nu atît pentru a detrona sau infirma o teorie dominantă din trecut sau din prezent, ci pentru a cerceta, în mod obiectiv și stăruitor, măsura și domeniul, adică tipul de model specific în care conceptul sau teorema respectivă este adevărată și valabilă. Rivalitățile personale și disputele înveninate se vor reduce la minim, întrucît, în orice fel de dialog în care se înfruntă păreri sau interpretări opuse, problema care se va pune, în primul rînd, va fi aceea de a se identifica cele două modele pertinente în care fiecare parte are dreptate, admițînd că există un conținut de adevăr în fiecare poziție. Ultima problemă care rămîne de clari-

ficat după aceea este de a stabili care din cele două modele este mai potrivit pentru a duce la o soluție rezonabilă și satisfăcătoare a problemei date.

Tocmai un asemenea *nou climat intelectual*, marcat de mai puține dispute negativiste și de o activitate mai creatoare, va duce la o *a treia revoluție* pașnică în gîndirea economică, pe care o văd în plină desfășurare pe la sfîrșitul secolului. Plănuitele *Principia oeconomica* trebuie să fie considerate drept un prim pas sau uvertura la marea operă a generației viitoare de economiști. Sunt sigur că, încă de pe acum, economiștii tineri sunt și, în foarte scurt timp, vor fi convinși din ce în ce mai mult că știința economică dominantă bazată pe dezechilibru (în occident sub egida lui Keynes, iar în țările estice—în cadrul moștenirii lăsate de Marx)* nu este și nu poate fi adecvată și suficientă pentru a rezolva problemele urgente de ordin economic și social ale contemporanității.

După părerea mea, neputința rezolvării problemelor de astăzi prin acest mod de raționament care pornește de la dezechilibru și echilibru instabil, este cea mai bună garanție că viitorul aparține *economiei sociale a echilibrului general stabil* în sensul tradiției walrasiene, dar într-o formă îmbunătățită. În plus, se pare că în timpurile moderne există o lege ciclică a evoluției ideilor economice, potrivit căreia are loc o alternare în ceea ce privește dominația teoriilor bazate pe echilibru și, respectiv, pe dezechilibru. Secolul al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea par să fi fost dominate de o gîndire prin prisma dezechilibrului, avînd în centrul său sistemul sau doctrina mercantilistă.

În cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea, s-a produs o schimbare în orientarea gîndirii, pe coordonatele unui model incomplet de echilibru stabil, sau ceea ce Adam Smith a numit „sistemul de libertate naturală". Aceasta a fost școala clasică, adică rezultatul *primei revoluții* în gîndirea economică.

În secolul nostru, după ce experimentul liberal cu sistemul *laissez-faire* al capitalismului a eșuat, sfîrșind cu Marea Depresiune, atenția pare să se fi concentrat cu precădere asupra studiului condițiilor de dezechilibru. Aceasta

* Studiul de față a fost publicat în 1986.

ne-a adus roadele *celei de-a doua revoluții*, adică economia dezechilibrului, așa cum este ea exprimată în lucrările lui Keynes și ale unei întregi școli din anii '30 și de mai tîrziu.

Între 1930-1980, economica dezechilibrului și-a trăit traiul, iar succesorul său nu poate fi decît o nouă școală de gîndire economică, bazată pe echilibrul general stabil într-o formă mai perfecționată. Astfel condițiile sunt coapte pentru o *a treia revoluție* în gîndirea economică. În mod profetic, ultimul paragraf scris de Victor Hugo în jurnalul său este următorul: „Există ceva mai puternic decît toate armatele din lume, iar aceasta este o idee al cărei timp a sosit". Acesta este mesajul timpurilor noastre ca să ne exprimăm ca Toynbee. Nu ne trebuie decît un răspuns adecvat la chemarea istoriei care, sunt sigur, a fost găsit și se va amplifica în continuare.

Se impune să aducem un binemeritat tribut memoriei lui Leon Walras, primul care a întrevăzut posibilitatea unor *principia economica*, desigur, într-un sens mai îngust și mai restrictiv, așa cum impunea spiritul vremii, dar similar contribuției lui Newton în științele naturii și reprezentînd, în fapt, o replică a ei în științele sociale. Iată cum se exprimă în această privință Walras:

„Foarte puțini dintre noi sunt în stare să citească *Philosophiae naturalis principia mathematica* a lui Newton sau *Mécanique celeste* a lui Laplace și totuși, dînd crezare oamenilor de știință cu experiență în materie acceptăm cu toții descrierea universului fenomenelor astronomice pe baza principiului gravității universale.

De ce atunci explicarea universului fenomenelor economice, pe baza principiului liberei concurențe n-ar fi și ea acceptată în același fel"? (Walras, *Elements*, p. 428).

Principia economica, așa cum au fost ele concepute în această lucrare, au un conținut mai larg și mai profund decît cel pe care Walras îl avea în vedere cînd își scria volumul de economie pură. În primul rînd, urmîndu-se *Quintha Methodica*, conceptul însuși de știință economică devine mai larg, în fapt atotcuprinzător în sensul kantian, cu cinci ramuri diferite, dar legate între ele: istoria, teoria, etica, politica și gîndirea economică. În al doilea rînd, noul program de cercetare, în care se procedează la o abordare simultană a echilibrului în raport cu dezechilibrul, oferă analistului posibi-

litatea ca, încă de la început, să aibă, în analiza microeconomică, o privire mai cuprinzătoare asupra problemei date. În al treilea rînd, cu ajutorul Tabelei de orientare, un om de știință poate să facă explorări mai profunde și la nivele diferite ale cunoașterii economice. El poate începe cu o situație de certitudine, imaginînd un regim de concurență pură, perfectă, adică existența unor condiții de echilibru general, stabil la limita (modelul walrasian M_1) sau în proximitatea certitudinii (în termeni realiști), așa cum au conceput-o Adam Smith, Quesnay și alți economiști clasici pînă la Marshall și Pareto (Modelul M_2). El poate să meargă apoi la cel puțin două nivele de *relativitate* (Modelele M_3 și M_5) și la cazul keynesian special al „echilibrului cu șomaj" sau al echilibrului instabil (adică în jurul modelului M_4). El poate analiza, în continuare, un grad foarte înalt de relativitate, ca în cazul unei economii și societăți planificate centralizat (modelul M_6) în care un dezechilibru major apare într-un veșmînt deghizat, într-o formă modificată. În sfîrșit, el poate să trateze cazul limită al *incertitudinii* complete, imaginînd un regim de monopol de stat pur și perfect (modelul M_7) sau de dezechilibru total, ca în condițiile de anarhie totală din timpul unei revoluții marxiste. Într-un cuvînt, Tabela de orientare oferă cadrul metodologic sau, pentru a utiliza langajul kantian, prolegomenele la orice studiu economic, în sensul analitic și empiric al termenului, privind trecutul, prezentul sau viitorul.

Scopul acestor prolegomene este de a pregăti terenul pentru prezentarea ulterioară a corpului de bază a ceea ce numim *Principia economica*, care va conține o reexaminare a celor șase probleme-complexe fundamentale (salarii, rentă, dobîndă, profit, fiscalitate și valută străină) în lumina noului program de cercetare. În felul acesta, sper să adun laolaltă fundamentele noi și vechi ale analizei economice concepute și să le prezint ca fiind nu opuse, ci mai curînd complementare.

În același timp, voi continua preliminariile aplicînd același aparat metodologic la alte probleme importante, dar încă nerezolvate, cum sunt:

1) imperfecțiunile economiei versus imperfecțiunile științei, un dialog cu Henri Guitton;

2) conceptul revizuit de analiză statică vs dinamică, un dialog cu Samuelson versus Walras;

3) reexaminarea lucrării *O reconsiderare a teoriei valorii*, un dialog cu Sir John R. Hicks;

4) căutarea unor noi *Principia ethica*, un dialog cu George E. Moore;

5) reexaminarea legii entropiei în știința economica, un dialog cu Nicholas Georgescu-Roegen;

6) o reconsiderare a legii a walrasiene a echilibrului general; și

7) problema valorilor și a judecăților de valoare în știință, un dialog cu Max Weber și Ludwig Wittgenstein.

Această listă nu epuizează, desigur, problemele importante încă nerezolvate, dar este suficient de cuprinzătoare pentru a permite cititorului să-și formeze o idee despre conținutul preliminariilor. De altfel, sunt conștient de faptul că indiferent cît de mare sunt efortul și strădania depuse într-o asemenea cercetare vor exista întotdeauna destule elemente ignorate sau omise, ceea ce va lăsa altora foarte mult loc și șanse să-și aducă contribuția.

În acest spirit, un citat din Montesquieu pare să fie cel mai bun mod de a încheia această prezentare: „Il ne faut pas toujours tellement epuiser un sujet, qu'on laisse rien a faire au lecteur. Il ne s'agit pas de faire lire, mais de faire penser" (80). („Nu trebuie ca un subiect să fie descifrat într-o asemenea măsură încît cititorului să nu i se mai lase nimic de făcut. Problema este nu de a-l face să citească, ci de a-l face să gîndească").

ANEXE

Anexa 1

Tabelă de orientare pentru studierea monedei și băncilor

Mon = sistem monetar	*Bs*=sistem bancar	E_v=economii voluntare
Nu=*Numéraire*	*Li*=lichiditate	E_f=economii forțate
anti-Nu=anti-*Numéraire*	*Caf*=formare de capital	

R_1, R_2... R_7 = un cadru instituțional și legal în acord cu modelul dat

Modele

M_1 Mon 100% *Nu* + *Ba* 100% *Li* + *Caf* 100 *Ev* + R_1 = un sistem de echilibru monetar, bancar și financiar liber, just și stabil, la limita perfecției.

M_2 Mon 95% *Nu* = 5% *anti-Nu* + *Ba* 95% *Li* + *Caf*(95% E_v + 5% E_f) + R_2 = un sistem monetar, bancar și financiar cît se poate de perfect, conceput în termeni cît mai realiști.

M_3 Mon 65% *Nu* + 35% *anti-Nu* + *Ba* 65% *Li* + *Caf*(65% E_v + 35% E_f + R_3 = un sistem monetar, bancar și financiar 65% stabil.

M_4 Mon 50% *Nu* + 50% *anti-Nu* + *Ba* 50% *Li* + *Caf*(50% E_v + 50% E_f + R_4 = un sistem monetar și financiar organic static.

Dincolo de această linie, apare fenomenul ciclului economic, cu fluctuații cumulative de prețuri și venituri.

M_5 *Mon* 35% *Nu* + 65% *anti-Nu* + *Ba* + 35% *Li* + *Caf*(35% *Ev* + + 65% E_f + R_5 = un sistem monetar, bancar și financiar instabil în proporție de 65%. Fluctuațiile cumulative de prețuri și venituri pot să aibă loc în toate direcțiile și nu mai pot fi stăpînite cu politicile monetare și fiscale keynesiene. Fenomenul de stagflație poate apărea oricînd în această zonă. Gradul înalt de instabilitate reclamă schimbări structurale. Sistemul ori se îndreaptă, prin reforme, spre modelul M_1 de stabilitate completă, ori, dacă este lăsat în voia lui, este condamnat să cadă sub controlul deplin al guvernului.

M_6 *Mon* 5% *Nu* + 95% *anti-Nu* + *Ba* 5% *Li* + *Caf*(5% E_v + 95% E_f + + R_6 = un sistem monetar, bancar și financiar naționalizat în proporție de 95%

M_7 *Mon* 100% *anti-Nu* + *Caf* 100% E_f + R_7 = un sistem monetar, bancar și financiar controlat de stat în mod absolut.

Anexa 2

Tabelă de orientare pentru studierea incertitudinii riscului și profitului

Eco=sistem economic — *Nu*=*Numéraire* — E_v = economii voluntare

Co=concurență pură — *Mo*=monopol pur — E_f=economii forțate

Fin=sistem financiar

R_1, R_2... R_7 = un cadru instituțional și legal în acord cu modelul dat.

Modele

M_1 *Eco* 100% *Co* + 100% *Nu* + *Fin* 100% E_v + R_1 = un sistem de concurență pur și perfectă și de stabilitate financiară 100%, aflat la limita perfecțiunii (certitudine). Acesta este modelul walrasian incluzînd finanțele. La limitele acestuia, incertitudinea este egală cu zero; prin urmare riscul este egal cu zero și nu există exces de profit (profit pur).

M_2 *Eco* $95\%(Co + Nu + E_r) + 5\%(Mo + anti\text{-}Nu + E_f) + R_2$ = un sistem economic și financiar perfect, conceput în coordonate cît se poate de realiste. Este perimetrul unei dinamici normale, cu minim de incertitudine (5%). Tot astfel sunt și riscul și profitul pur.

M_3 *Eco* $65\%(Co + Nu + E_r) + 35\%(Mo + anti\text{-}Nu\ b + E_f) + R_3$ = un sistem economic mixt de stabilitate în proporție de 65%. Este și el perimetrul unei dinamici normale, dar în care gradul de incertitudine este relativ ridicat (35%). Riscul și profitul sunt și ele relativ ridicate. Este terenul unor dezechilibre minore semnificative.

M_4 *Eco* $50\%(Co + Nu + E_r) + 50\%(Mo = anti\text{-}Nu + E_f) + R_4$ = un sistem economic financiar organic static cu un regim staționar de echilibru instabil în sensul conceptului keynesian al echilibrului cu șomaj.

M_5 *Eco* $35\%(Co + Nu + E_r) + 65\%(Mo + anti\text{-}Nu + E_f) + R_5$ = un sistem economic mixt cu o instabilitate de aproximativ 65%. Aici putem introduce conceptul lui Frank Knight de incertitudine incomensurabilă. Este perimetrul unei dinamici anormale, cu un grad înalt de incertitudine și, prin urmare, cu riscuri și profituri înalte.

M_6 *Eco* $5\%(Co + Nu + E_f) + 95\%(Mo + anti\text{-}Nu + E_f) + R_6$ = un sistem economic cu un grad foarte înalt de instabilitate (95%) care, în mod necesar, reclamă riguroase măsuri de control și reglementări guvernamentale. Este perimetrul unei economii conduse și planificate centralizat.

M_7 *Eco* $100\%(Mo + anti\text{-}Nu + E_f) + R_7$ = un sistem de monopol de stat pur și perfect.

Anexa 3

O Tabelă de orientare pentru știința politică

Dem = democrație pură sau tipul ideal al unei forme de echilibru a guvernării bazate pe consimțămîntul social potrivit cu opinia majorității, dar asigurîndu-se protecție drepturilor minorității

Olig = oligarhie pură sau tipul ideal al unei forme de dezechilibru a guvernării bazate pe constrîngere socială și voința arbitrară a unui număr restrîns de guvernanți.

Nu = *Numéraire* sau tipul de echilibru al banilor.

anti-Nu = anti-*Numéraire* sau tipul de dezechilibru al banilor.

$R_1, R_2, R_3 \ldots R_7$ = un cadru instituțional și legal corespunzător fiecărui model.

Modele

M_1 *Dem* $100\% + Nu\ 100\% + R_1$ = un sistem politic de democrație pură. Un sistem perfect de libertăți, justiție și echitate socială și solidaritate umană (Partheniu) la limită.

M_2 *Dem* 95% + *Olig* 5% + *Nu* 95% + *anti-Nu* 5% + R_2 = un sistem politic de perfectă democrație în termeni realiști. Cîmpul unor conflicte sociale minore.

M_3 *Dem* 65% + *Olig* 35% + *Nu* + *anti—Nu* 35% + R_3 = un sistem politic de democrație cu proporție de aproximativ 65%.

M_4 *Dem* 50% + *Olig* 50% + *Nu* 50% + *anti-Nu* 50% + R_4 = un sistem politic bazat în proporție de 50:50 pe democrație și oligarhie.

M_5

M_6 *Dem* 5% + *Olig* 95% + *Nu* 5% + *anti-Nu* 95% + R_6 = un sistem politic cu 95% dictatură (de dreapta, stînga sau centru). În mod obișnuit aceasta este asociată cu o economie și societate planificate și conduse în mod centralizat.

M_7 *Olig* 100% + *anti-Nu* 100% + R_7 = un sistem politic de oligarhie sau dictatură pură.

P.S. Sistemele dominante de capitalism și socialism-comunism pot să se miște în aceeași direcție (Modelul M_1) atunci cînd au fost realizate reformele necesare.

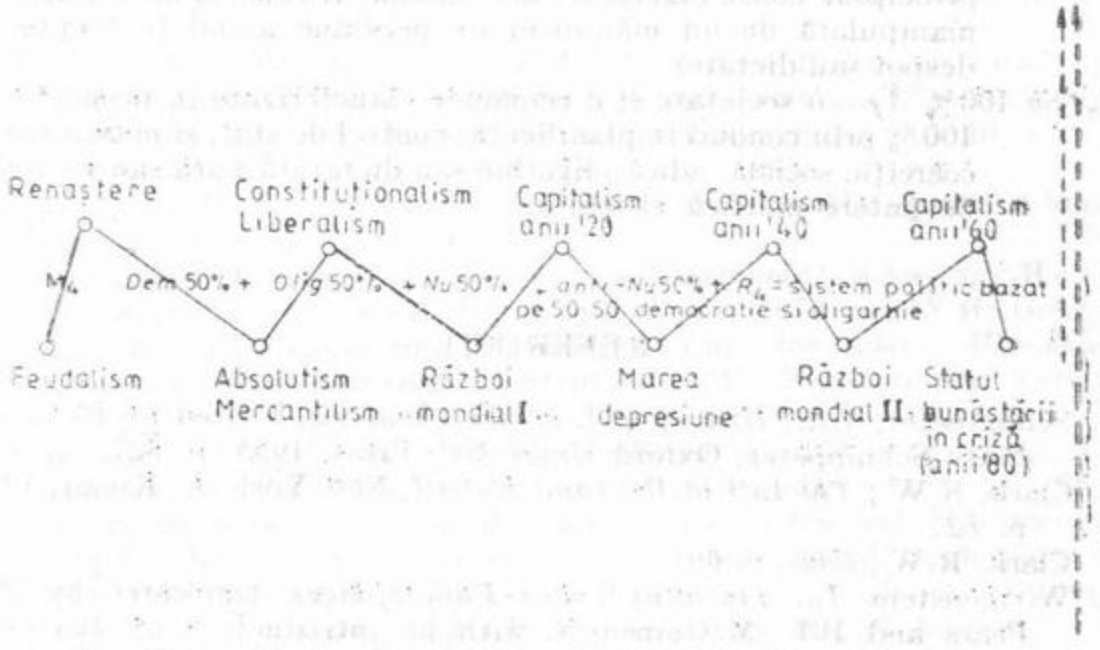

Fig. 6.

Anexa 4

O Tabelă de orientare pentru sociologie

So = sistem social

A_v = acțiune și reacție umană voluntară și liberă, potrivit principiilor de coeziune socială (Parsons)

A_f = acțiune și reacție umană involuntară forțată potrivit constrîngerii sociale (Hobbes)

Modele

M_1 *So* 100% Av = o societate liberă, justă și stabilă la limita perfecțiunii sale și un sistem social bazat pe condiții de echilibru general stabil

M_2 *So* 95% A_v + 5% A_f = un tip cît mai aproape de perfecțiune de societate liberă astfel incît să fie posibilă în realitate

M_3 *So* 65% A_v + 35% A_f = o societate liberă mixtă, în care precumpănesc elementele de echilibru. Cele 35% conflicte sociale posibile reprezintă un factor serios, dar aceste conflicte pot fi ținute sub control dacă majoritatea înțelege situația și este gata să le rezolve prin consens.

M_4 *So* 50% A_v + 50% A_f = o societate mixtă, divizată egal între democrație și oligarhie. Un sistem social de stratificare socială osificată. Arenă a unor conflicte sociale majore

M_5 *So* 35% A_v + 65% A_f = o societate mixtă, în care o minoritate are controlul legal și instituțional asupra unei majorități dezavantajate, în virtutea unor circumstanțe istorice, politice

M_6 *So* 5% A_v + 95% A_f =o societate sub dictatură de orice fel, în care principiul constrîngerii sociale devine regulă; o ordine socială manipulată de un mănunchi de persoane avînd în frunte un despot sau dictator

M_7 *So* 100% A_f =o societate și o economie caracterizate în proporție de 100% prin conducere planificată, control de stat, și maximum de coerciție socială, adică oligarhie sau dictatură pură sau un regim de putere politică absolută.

REFERINȚE

1. Schumpeter, J.A., *History of Economic Analysis*, Edited by Elizabeth Body Schumpeter, Oxford University Press, 1955, p. 827.
2. Clark, R.W.; *The Life of Bertrand Russell*, New York, A. Knopf, 1976, p. 62.
3. Clark, R.W., *ibid.*, p. 69.
4. Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*, translated by D.F. Pears and B.F. McGuineness, with an introduction by Bertrand, Russell, (first English edition, 1922). Routledge & Kegan Paul, 1961; ediție românească în editura Humanitas, București, 1991.
5. Rugină, A., *The Problem of Anomalies' in Natural Sciences and Economics: Toward a Methodological Unification of all Sciences*, paper presented at the 1981 Annual Meeting of the History of Economic Society held at Michigan State University in East Lansing, Michigan. Revăzută și publicată sub titlul: *Principia Methodologica 1: A Bridge from Economics to all other Natural Sciences. Towards a Methodological Unification of all Sciences in "International Journal of Social Economics"*, vol. 16, No. 4, 1989.
6. *Ibid.*
7. Kuhn, T., *The Structure of Scientific Revolutions*, 2-nd edition University of Chicago Press, 1970, p. 98. Ediție română, p. 143.

8. Clark, R.W., *op. cit.*, p. 80.
9. Whitehead, A.N., and Russell, B., *Principia Mathematica*, Cambridge University Press, reprinted 1978, Preface, p. vii.
10. *The Collected Writtings of John M. Keynes*, Vol. VII: The General Theory of Employment, Interest and Money, (1936), London, Macmillian, St. Martin Press, 1973, p. 3.
11. *Ibid*, pag. XXXI.
12. Rugina, A., *op. cit.*
13. Rugina, A., *What is the Alternative for the East? Neither Orthodox Marxism nor Capitalism but "Liberal Socialism"*, "International Journal of Social Economics", vol. 10, nr. 4, 1983.
14. *The Crisis in Economic Theory; The Public Interest; Essays in Supply-Side Economics*, Edited by David G. Raboy with a foreword by Edwin J. Faulner, Jr., Institute for Research on the Economics of Taxation, Washington, DC 1982.
15. Lucas, R.E., and Sargent, T.J., (Eds.) *Rational Expectations and Econometric Practice*, University of Minnesota Press, 1981.
16. Barry, B. and Hardin, R., (Eds.) *Rational Man and Irrational Society*, Sage Publications, Beverly Hills, California, 1982.
17. Ward, B., *What's Wrong With Economics?* New York, Basic Books, 1972.
18. Rugina, A., *Toward a Third Revolution in Economic Thinking: The Concept of Balanced* (Equilibrium) *Growth and Social Economics*, International Journal of Social Economics, vol. 10, nr. 1, 1983.
19. Samuelson, P., *Economics*, 5th edition, New York, McGraw-Hill Book Co., 1973, p. 82.
20. Rugina, A., *American Capitalism at a Crossroads! Where Do We Go From Here?* New York, Exposition Press, 1976, p. 15 ff; *Geldtypen und Geldordnungen: Fundamente Fur eine echte Allgemeine Geld und Wirtschaftstheorie*, Sttutgart, W. Kohlhammer Verlag, 1949.
21. Rugina, A., *The Missing Parts of the Walrasian Law of General Equilibrium*, Graduate School of Industrial Studies, Piraeus, 1982; *A Reconsideration of the Walrasian Law of General Equilibrium*, nnpublished paper presented at the International Conference of the International Conference of the Atlantic Economic Society held at the London School of Economics on 14—21 August 1981.
22. Walras, L., *Elements of Pure Economics*, or The Theory of Social Wealth, translated by William Jaffe, published by the American Economic Association and the Royal Economic Society, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin, 1954, p. 117, 307, 318 and 380.
23. Rugina, A., *What is the Alternative for the West?*, „International Journal of Society Economics", vol. 8, nr. 2, 1981.
24. Arrow, K.J., *Social Choice and Individual Values* (1951), 2nd edition, New Haven, Yale University Press, 1963.
25. Einstein, A., *Out of My Later Years*, New York, The Wisdom Library, 1950, p. 100 ff, în românește, în antologia *Cum văd eu lumea*, Humanitas, București, 1992.
26. Rugina, A., *What is the Alternative for the East?, op. cit.*

27. Newton, Sir I., *Principia Mathematica*, translated by Florian Cajori, Vol. I, University of California Press, 1962, p. XVIII.
28. Smith, A., *The Wealth of Nations*, edited by Edwin Cannan with an introduction by Max Lerner, New York, The Modern Library, 1937, Chapters. V & VII.
29. Marx, K., Capital, Vol. I: a *Critical Analysis of Capitalist Production*, Edited by Frederick Engels, New York, International Publishers, 1967, p. 146, 148 ff.
30. Wicksell, K., *Interest and Prices*, translated by R.F. Kahn and with an introduction by Bertil Ohlin, Reprints of Economic Classics, New York, Kelly, 1962.
31. Rugina, A., *Considerations for a New Methodology in Economics: The Development of an Orientation Table and its Significance* unpublished paper presented at the annual conference of the History of Economics Society held at Duke University, North Carolina, 23—26 May, 1982.
32. Lakatos, I., *History of Science and its Rational Reconstructions*, in Method and Appraisal in the Physical Sciences, Cambridge University Press, 1976, p. 1—39, *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes*, in *Criticism and the Growth of Knowledge* (1970), by I. Lakatos and A. Musgrave (Eds.), Cambridge University Press, reprinted 1976, p. 91—196.
33. Kuhn, T., *op. cit.*
34. Houmanidis, L., *Humanitarian Economics*, SPOUDAI, vol. 28, nr. 2, Piraeus 1978, Lutz, M. and Lux, The Challenge of Humanistic Economics, Palo Alto, Benjamin Cummings, 1979.
35. Pareto, V., *Corso di Economia Politica*, vol. 1 (1896), Editore Boringhieri, Torino, 1961, p. 26.
35a. Say, J.B., *Lettres à Mr. Malthus sur different sujets d'economie politique*, Paris, 1820.
36. Schumpeter, J., *Money and the Social Product*, translated by A.W. Margaret, International Economic Papers, Nr. 6, New York, Macmillian, 1956, p. 205—206.
37. Keynes, J. M., *op. cit.*, p. 26.
38. Quesnay, F., *Tableau Economique*, prima ediție din 1758, reprodusă în facsimil pentru British Economic Association, London, 1894, p. VI.
39. Rae, J., *Life of Adam Smith*, London, Macmillian, 1985, cap. XII.
40. Smith, A., *op. cit.*, p. 55.
41. *Ibid.* p. 58.
42. Say, J.B., *Traité d'Economie Politique*, ou Simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses, Paris, Guillaumin et Cie, 8-e edition, 1876, p. 146 ff.
43. Ricardo, D., *The Works and Corespondence of David Ricardo*, edited by Piero Sraffa, vol. I: On the Principles of Political Economy and Taxation (1817), Cambridge University Press, p. 91 ff.
44. Mill, J.S., *Principles of Political Economy with Some of their Application to Social Philosophy*, (1848), Edited by W. J. Ashley Longmans, Green & Co, 1909, p. 456.
45. Mill, J.S., *op. cit.* p. 728.
46. Walras, L., *op. cit.*, p. 172.
47. *Ibid.*, p. 173.

48. Marshall, A., *Principles of Economics* (1890), 8th edition, New York, Macmillian, 1952, p. 346.
49. Marshall, A., *op. cit.*, p. 132.
50. *Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language*, unabridged, Cleveland and New York, The World Publishing Co., 1950, p. 1652.
51. *Ibid.*, p. 589.
52. Walras, L., *op. cit.*, p. 109.
53. Walras, L., *ibid.*, p. 112.
54. Marshall, A., *op. cit.*, Appendix H, op. 806.
55. *Ibid*, p. 363 ff.
56. *Ibid.*, Appendix H, p. 806.
57. Keynes, I.M., *The Collected Writings*, Vol. V: *A Treatise on Money: The Pure Theory of Money*, Published by the Royal Economic Society, Cambridge, Macmillian, St. Martin Press, 1971, p. 121.
58. *Ibid.*
59. *Ibid.*, p. 137
60. Rugina, A., *Leon Walras: The Pure Scientist versus the Social Reformer*, International Journal of Social Economics, vol. 9, nr. 3, 1982, p. 10—11.
61. Keynes, I. M., A Treatise, *op. cit.*, p. 137.
62. *Ibid.* p. 139.
63. *Ibid.*
64. Ibid., p. 147.
65. Rugină, A., *A Monetary and Economic Dialogue with Lord Keynes*, SPOUDAI, Quarterly economic journal published by the Piraeus Graeduate School of Industrial Studies, nr. 2, 1977, p. 270—273.
66. Keynes, J. M., *The General Theory, op. cit.*, p. 243. Ediția română, p. 255.
67. *Ibid.*, p. 242—243. Ediția română, p. 255.
68. Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus, op. cit.*
69. Keynes, J. M., *The General Theory, op. cit.*, p. 249. Ediția română, p. 261.
70. Keynes, J. M., *A Treatise, op. cit.*, p. 3.
71. Frisch, R., *On the Notion of Equilibrium and Disequilibrium*, "The Review of Economic Studies", vol. III, nr. 2, February, 1936, p. 100.
72. *Ibid*, p. 101.
73. *Ibid*, p. 102.
74. *Ibid*, p. 105.
75. *Ibid.*
76. Wanniski, J., *Barbaric Metal or Gold Anchor?*, editorial page in the. Wall Street Journal, 15 March, 1978.
77. Tobin, J., citat în *Views on Capitalism*, 2nd editions R. Romano and M. Leiman (Eds), Beverly Hills, Glencoe Press, 1975, p. 305
78. Pettman, B. O., *Socioeconomic Systems and Economic Synthesis*, referat prezentat la primul Congres Mondial de economie socială, Mexico City, 7—9 August) 1980, p. 18.
79. O. Brien, J. C., *The Economist in Search of Values*, "International Journal of Social Economics", vol. 9, nr. 4, 1982, p. 2.
80. Citat din lucrarea lui Mill: *Principles of Political Economy* (1848), W. J. Ashley (Ed.), London, Longman, Green & Co., 1909, p. 482.

PRINCIPIA OECONOMICA 2: IMPERFECȚIUNILE ECONOMIEI SAU ALE ȘTIINȚEI ECONOMICE?

Dedic această lucrare în onoarea lui Henri Guitton, membru și fost președinte la *Institut de France*, unul dintre primii care au înțeles natura și potențialul noului program de cercetare, bazat pe o abordare simultană prin prisma echilibrului versus dezechilibru

CUPRINS

Introducere: unele precizări

1. Clasic *versus* modern în știința economică: contradicție sau complementaritate?
2. O Tabelă de orientare în știința economică și aplicațiile ei
3. Unele reguli de analiză deduse din Tabela de orientare
4. *Quintha methodica* și legea concordanței logice în dezbaterile științifice
5. Teorema imposibilităților

Imperfecțiunile unei economii moderne sau ale științei economice moderne? Un dialog deschis cu Henri Guitton

1. Perfecțiune creatoare sau imperfecțiune creatoare?
2. Imperativul unificării metodologiei clasice (bazate pe echilibru) cu cea modernă (bazată pe dezechilibru)
3. „Efectul Serendip" și problema puterii economice
4. Guitton ca șef al unei noi școli franceze care critică economismul sau economia contrasensului
5. Discrepanța existentă între cultura modernă și civilizația modernă și rădăcinile ei
6. Problema tranziției de la precapitalism la capitalismul modern
7. Aspectul „intern" și cel „extern" al fenomenelor economice
8. Evaluări asupra capitalismului occidental și a socialismului estic

Referințe

Surse bibliografice

Introducere: Unele precizări

Obiectul oricărei științe, fie că e vorba de o știință a naturii sau de psihologie, este de a ordona experiențele noastre și de a le orîndui într-un sistem logic.

ALBERT EINSTEIN

Ori de cîte ori o teorie nu a putut fi aplicată în practică, cauzele trebuie căutate nu în respectiva teorie ca atare, ci mai curînd în faptul că nu se dispunea de suficientă teorie pe care omul să o fi învățat din experiență.

IMMANUEL KANT

Întrucît prezint acest studiu sub forma unui dialog, am fost nevoit să apelez la citate mai frecvent decît într-o cercetare obișnuită. O mare parte din text se referă la o carte purtînd în franceză titlul *De l'imperfection en économie*, de Henry Guitton (1). Dată fiind importanța problemelor ridicate în această carte și personalitatea proeminentă a autorului ei, profesorul Guitton, unul dintre cei mai mari economiști contemporani din Franța și fost președinte al prestigiosului Institut de France, care reunește Academia de Științe și Academia de Științe Morale și Politice, o grijă deosebită trebuie să se manifeste încă de la început spre a se evita orice interpretări sau percepții eronate. Dezbaterea va urmări exclusiv prezentarea adevărului științific, supus doar rigorilor logicii științifice sau ale probei practicii.

Cartea lui Guitton este o contribuție remarcabilă la știința economică într-un moment cînd aceasta se afla realmente la o răscruce. Este o carte bine scrisă și, pentru orice

economist, indiferent de convingerile lui reprezintă o provocare la dezbatere, întrucît ca și demersul științific al lui Toynbee, ea reclamă o replică sau o poziție explicită din partea cititorului. Guitton are darul rar al scrisului literar în domeniul științei, un stil aparte ca al unui Schumpeter și Kant în germană, sau Marshall și Keynes în engleză, un stil captivant, care absoarbe în asemenea măsură pe cititor încît el uită de alte probleme, conexe, și se concentrează întru totul asupra chestiunilor de fond prezentate în text. Este întotdeauna o mare plăcere să citești și mai ales să studiezi, asemenea cărți.

Eseul de față nu este o recenzie a cărții în sensul obișnuit al cuvîntului, ci mai degrabă un autentic dialog cu autorul ei asupra unor poziții de principiu, referitoare, pe de o parte, la economia modernă și problemele ei de astăzi, iar, pe de altă parte, la știința economică însăși și la problemele care se pun în cadrul ei. În carte se lansează o dezbatere de mare anvergură, iar scopul dialogului este de a se aduce o contribuție la elucidarea problemelor puse în discuție.

1. Clasic *versus* modern în știința economică: contradicție sau complementaritate?

În cursul acestui dialog, se va proceda la o confruntare în spirit nepolemic între două curente de gîndire considerate pînă acum ca fiind mai mult sau mai puțin opuse. În ceea ce mă privește, eu cred că, folosindu-se noile instrumente metodologice, se poate face o demonstrație deplină și incontestabilă că raportul dintre ele nu este de opoziție, ci, mai curînd, de complementaritate. Să precizăm, însă, mai întîi, în ce constau aceste două diferite curente de gîndire.

Primul dintre ele este cercetarea clasică a problemelor economice pe baza unui model, cum se spune astăzi, sau a unui „sistem", în terminologie clasică — de echilibru general stabil. Aceasta este calea pe care au bătut-o un șir lung de gînditori începînd cu François Quesnay și Adam Smith și sfîrșind cu creatorul, deși într-o formă incompletă, a legii

echilibrului general — Leon Walras (2) și cu cei care au adus bogate contribuții la dezvoltarea ei — Marshall, Wicksell, Menger, Jevons și Pareto, pentru a nu menționa decît cîțiva dintre titanii clasici.

Cel de-al doilea curent este reprezentat de ceea ce ar putea fi numit cercetarea modernă în termeni de dezechilibru parțial sau total. Aici, de asemenea, există o listă lungă de gînditori originali începînd cu Malthus, care, primul, a pus sub semnul întrebării validitatea practică a Legii debușeelor a lui Say și continuînd cu școala socialistă franceză, Karl Marx și școala istorică germană, inclusiv instituționalismul american.

John Maynard Keynes a încheiat acest lung șir de gînditori în termen de dezechilibru formulînd în 1936 Teoria sa generală a ocupării resurselor de muncă în care se pot găsi fragmente din conceptele și analizele utilizate de Malthus, înainte de el — de autori mercantiliști, iar după el — de Marx și instituționaliștii americani. Desigur, spre a ajunge la rafinamentul ei final, Teoria generală a lui Keynes a trebuit să beneficieze și de contribuția ulterioară a altor economiști proeminenți contemporani, a căror listă include pe Joan Robinson, Ragnar Frisch, Gunnar Myrdal, Jan Tinbergen, Paul A. Samuelson, Sir John R. Hicks, James Tobin și mulți alții, din diferite părți ale lumii, toți acceptînd, cel puțin în principiu, moștenirea lui Keynes.

În ce categorie se încadrează Guitton? Un cititor imparțial al cărții sale l-ar plasa inevitabil în cea de-a doua categorie, a gînditorilor moderni în termeni de dezechilibru, dar cu o „precizare". Pe de altă parte însă, cel care scrie ține de prima categorie de gînditori, adepți ai cercetării în termeni de echilibru general stabil într-o formă îmbunătățită și mai completă — așa cum am mai arătat, între altele, în *Principia oeconomica 1*, unde reexaminez conceptul de stabilitate și echilibru(3). Aceste sublinieri sunt, cred, suficiente pentru a arăta cum înțeleg eu natura și esența dialogului. Ce înseamnă, însă, în context termenul de „precizare"?

Profesorul Guitton și cu mine suntem de acord, așa cum rezultă din numeroasele scrisori pe care le-am schimbat în anii din urmă, că nici modul clasic de gîndire, nici cel

modern nu mai pot, dacă sunt folosite separat, să permită rezolvarea efectivă și eficientă a problemelor zilelor noastre, nici în teorie și nici în practică. Avem, prin urmare, nevoie de teorii noi pentru a explica mai veridic realitățile economice și financiare din zilele noastre, precum și de politici și reforme noi, în stare să îndrepte cursul istoriei în direcția justă spre făurirea unei lumi mai bune, caracterizate prin stabilitate, maximum de bunăstare economică și justiție socială. În esență aceasta este puntea de legătură dintre gîndirea ambelor orientări, chiar dacă uneori s-ar părea că singurul punct de acord este constatarea că există un dezacord.

Exprimînd o convingere intimă, aș putea spune, în continuare, că ambele școli de gîndire au vizat, de la început, înfăptuirea unei lumii mai bune pentru viitor. Principala problemă în dispută a fost și mai este încă aceea a drumului de urmat:

1) efectuarea de *reforme structurale* pentru a schimba prin mijloace pașnice, raționale, *statu quo*-ului de astăzi, potrivit condițiilor de bază ale echilibrului general stabil (în sensul lui Walras), sau

2) *menținerea statu quo*-ului, adică, evident a unui sistem de dezechilibru, și dotarea guvernului cu suficiente puteri și mijloace financiare pentru a planifica și domina economia și populația din țara respectivă, fie sub forma unui compromis democratic ca în Occident, fie într-o manieră mai cuprinzătoare și mai autoritară, ca în țările estice dinainte de colapsul comunismului.

Acest tablou arată lipsa de unitate și dezbinarea ce domnește în știința economică, atît în teorie cît și în practică. Confruntările din trecut și, într-o mare măsură chiar și de astăzi, n-au dus la nici o concluzie pozitivă, ci numai la constatarea că o școală de gîndire o neagă pe cealaltă. Putem deschide orice capitol din Keynes sau din Marx spre a ne convinge că acest lucru este adevărat.

Nu tot așa vor sta lucrurile și în ce privește prezenta contribuție. Acest dialog cu Guitton nu va avea un caracter polemic; el nu va face uz de vechiul stil inamical și negativist de confruntare, care nu face decît să antagonizeze pe doi gînditori. În loc de aceasta, se va recurge la o formă

rațională și calmă de cercetare comparată, în care judecățile subiective de valoare sunt ținute în afara dezbaterii. Totodată, ori de cîte ori va fi necesar, se va apela la judecăți de valoare științifice, impersonale, obiective. Acestea, așa cum se arată într-un alt loc (4),presupune că problema valorilor și a judecăților de valoare în știință, cu un amendament la principiul neutralității formulat de Max Weber, are o soluție pozitivă.

2. O Tabelă de orientare în știința economică și aplicațiile ei

O teză importantă, pe care o prezentăm, mai pe larg într-o altă lucrare(5) este aceea că,în opoziție cu opinia curentă promovată în lucrarea lui Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, și în lumina rezultatelor noului program de cercetare, în care problemele sunt abordate simultan prin prisma echilibrului vs. dezechilibru, cele două curente de gîndire — clasic și modern, în pofida faptului că au rezultat din două revoluții diferite, sau tocmai de aceea, apar nu ca opuse, cum se credea în mod obișnuit, ci mai curînd ca fiind complementare, în sensul că fiecare este adevărat și valabil în mediul, modelul sau lumea care îi sunt proprii. Într-adevăr, aplicat riguros și sistematic, noul program de cercetare duce la alcătuirea unei Tabele de orientare pentru știința economică, care nu este altceva decît o hartă metodologică a tuturor sistemelor economice și financiare posibile, reduse, din necesități de studiu, la șapte modele de bază. Cu ajutorul acestei Tabele de orientare, care va fi prezentată în continuare, hotarele celor două lumi economice diferite, implicate sau considerate de economia clasică și cea modernă, sunt simple, clare și finite. Dacă lucrurile stau astfel, atunci cele două curente principale de gîndire nu sunt și nu pot fi opuse, ci mai curînd, complementare. Din gîndirea ambelor curente putem extrage cunoștințe utile pentru o mai bună înțelegere a lumii de astăzi. Opinia eronată contrarie, moștenită din trecut, se datora faptului că lipseau instrumentele metodologice adecvate care să permită să vedem și liniile despărțitoare dintre cele două orientări. Acum însă aceste

instrumente există. Noile rezultate schimbă radical întregul aspect al controversei dintre cele două școli de gîndire. Înainte însă de a merge mai departe, să aruncăm o privire asupra noii Tabele de orientare, bazată mai ales pe Ipoteza universală a dualității după care: „Universul fizic în care trăim, ca și economiile și societățile umane sunt compuse din elemente, forțe, instituții, comportamente și valori stabile (de echilibru) și instabile (de dezechilibru)".

Spre a construi modele de studiere a economiei naționale, se va folosi conceptul de elemente constitutive preluat din teoria tipurilor ideale* a lui Max Weber (7), îmbunătățită într-o anumită măsură de Walter Eucken (8).

* Prin *tipuri ideale*, Max Weber înțelegea conceptele sau modelele dezvoltate de teoreticieni din domeniul științelor economico-sociale și folosite în analiza empirică, precum și o metodă specifică de analiză în științele sociale. Viață socială fiind infinit de complexă, ea nu poate fi descrisă inteligibil decît cu ajutorul unor concepte *artificial pure*, cum ar fi *economia naturală, economie de piață, monedă, meșteșuguri, capitalism, socialism*, care sunt construcții intelectuale, implicînd un grad înalt de abstracțiune din lumea reală. Ele cuprind cele mai tipice elemente ale unei forme de acțiune ce se repetă istoricește, relații, instituții etc., așa cum se văd ele dintr-un unghi parțial de vedere (economic, politic etc.) și combinate într-o unitate cu coerență internă și inteligibilă. Sprijinindu-se pe asemenea concepte, cercetătorul din domeniul științelor sociale este în stare să definească un anumit obiect de studiu și să facă inteligibilă complexitatea lui (în concordanță cu gradul de conformitate cu prescripțiile conceptului sau modelului respectiv). Adesea un anumit complex social va necesita o combinație de asemenea concepte. Astfel, structura de clasă a unei societăți date poate fi explicată ca o combinație de elemente separabile analitic — proprietate (clasă), respectul social (statut) și poziția în ce privește autoritatea (putere).

Utilizînd ceea ce el a numit *morfologia economică*, Walter Eucken pornește de la premisa că orice acțiune economică se desfășoară, pretutindeni și oricînd pe baza unui plan. Aceasta înseamnă că toate situațiile posibile pot fi reduse la două tipuri de bază:

a) planul unei autorități superioare se impune tuturor agenților (economie centralizată, condusă de la centru), situație imaginabilă atît pentru unități simple — familia, domeniul, mînăstirea — , cît și pentru unități complexe ca economie națională.

b) planurile diverșilor agenți sunt independente și deci incompatibile *ex ante*, ceea ce înseamnă o economie descentralizată, de schimb.

Eucken subliniază că în realitatea economică prezentă și trecută nu se întîlnesc alte forme economice și nici nu este de conceput că ar exista și altele.

Elemente constitutive:

Eco = Sistem economic
Co = Concurență pură
Nu = Monedă *Numéraire* (aur sau marfă-bani)
Mo = Monopol pur
anti-Nu = monedă anti-*Numéraire* (hîrtie-monedă și monedă de credit)
$R_1R_2 \ldots R_7$ = cadru instituțional și legal adecvat la modelul respectiv $M_1, M_2 \ldots M_7$.

Tabela de orientare se pretează la adaptări pentru utilizări diferite în probleme de metodologie. Așa cum arată denumirea ei, ea a fost alcătuită pentru nevoi de orientare. Ea poate fi utilizată în analiza microeconomică, pentru a stabili natura empirică, dar și conceptuală a unei unități economice: companie comercială sau menaj, agenție particulară sau publică. Ea poate fi utilizată, de asemenea, în analiza macroeconomică spre a determina natura unui întreg sistem sau regim economic, național ori internațional.

Economia națională și finanțele unei țări, la un moment dat, se pot încadra în una din cele șapte categorii de bază indicate în Tabelă, începînd cu modelul M_1 (un sistem de echilibru general stabil în forma sa pură), așa cum a fost conceput de Walras, M_2 (același sistem de echilibru general conceput ca posibil în lumea reală); un ocean de dezechilibre minore (între M_2 și M_3 și M_4); un alt ocean de dezechilibre majore, de proporții (între M_4 și M_5 și M_6) și sfîrșind cu un alt model limită, de dezechilibru total ca M_7, care reprezintă o stare de anarhie totală, ca cea din timpul primei faze a unei revoluții marxiste victorioase, respectiv al instalării unei puteri absolute în domeniul politic, economic și social în condiții cînd vechea ordine a fost desființată. Tot acest exercițiu de clasificare ține de istoria economică.

După Raymond Barre, *economia centralizată* este o economie bazată pe injoncțiuni (ordine, comenzi): planul de stat este determinat pentru stabilirea obiectivelor, mijloacelor, termenelor de realizare, ea este o economie de unități tehnice de producție, tehnicianul birocrat substituindu-se antreprenorului; ea este, în al treilea rînd o economie de calcul administrativ, prețurilor de piață substituindu-se estimările administrative.

Modele:

$M_1 = Eco$ 100 la sută $(Co + Nu) + R_1$

Acesta este sistemul walrasian de echilibru general stabil la limita perfecțiunii sale și în forma sa cea mai completă (economie politică pură sau model al echilibrului stabil).

$M_2 = Eco$ 95 la sută $(Co + Nu)$ + 5 la sută $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_2$

Acesta se apropie de modelul utilizat de Quesnay, Adam Smith și alți economiști clasici pînă la Marshall inclusiv. Este modelul legilor clasice cu mici abateri.

$M_3 = Eco$ 65 la sută $(Co + Nu)$ + 35 la sută $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_3$

Acesta este un model mixt în care elementele de echilibru mai precumpănesc, dar în care relativitatea începe să joace un rol important. Acesta este baza, fundamentul pe care se manifestă dezechilibre minore mai puternice.

$M_4 = Eco$ 50 la sută $(Co + Nu)$ + 50 la sută $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_4$

Acesta este un model mixt de natură statică și cu inflație latentă. Este însuși modelul folosit de Keynes, dar denumit impropriu „echilibru cu șomaj". În realitate, acesta este domeniul economiei echilibrului instabil. Keynes a făcut abstracție de limită 50: 50 și s-a ocupat de economia relativității în termeni generali. În realitate, capitalismul modern s-a deplasat în sus și în jos în jurul modelului M_4 sau între modelul M_3 și M_5. Astfel observația lui Keynes cu privire la șomajul involuntar era și continuă să fie corectă.

Aici începe zona unor dezechilibre majore întîi slabe și apoi mai puternice.

$M_5 = Eco$ 35 la sută $(Co + Nu)$ + 65 la sută $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_5$

Acesta este un model mixt în care elementele de dezechilibru predomină. Sub această linie ciclul conjunctural

devine incontrolabil. Este domeniul economiei relativității I.

Aici începe zona unor dezechilibre majore puternice.

$M_6 = Eco$ 5 la sută $(Co + Nu)$ + 95 la sută $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_6$

Acesta este modelul unei economii capitaliste mixte în descompunere în care o revoluție marxistă sau fascistă a reușit să răstoarne vechiul regim și să introducă o economie planificată și condusă centralizat. Este domeniul economiei relativității II.

$M_7 = Eco$ 100 la sută $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_7$

Acesta este modelul limită al revoluției, dezechilibrului și incertitudinii totale, care presupune o autoritate politică cu puteri absolute. Este domeniul economiei monopolului de stat pur și perfect sau al incertitudinii pure.

O problemă pertinentă care poate fi ridicată este cum evaluăm sau măsurăm gradul de stabilitate sau instabilitate dintr-un sistem dat? Răspunsul este că trebuie să calculăm dimensiunea relativă pe care o are în cadrul său moneda-*Numéraire*, întrucît *Numéraire*-ul constituie axa (constanta) sau parametrul natural a unui sistem cu deplină stabilitate endogenă, ca în M_1 și M_2. Pe același plan cu *Numéraire*-ul se află forța de echilibru a concurenței pure.

Aceeași Tabelă de orientare poate fi utilizată în teoria economică și financiară pentru a determina modelul în care un concept sau o teorie dată sunt adevărate și valabile. De exemplu, Legea echilibrului general a lui Walras este adevărată și valabilă numai în modelul M_1 și modelul M_2 cu precizarea că persistă un mic reziduu de dezechilibru, care însă nu ridică nici o problemă cît de cît serioasă. Același lucru se poate spune despre legea cererii și a ofertei, Legea debușeelor a lui Say și multe alte legi clasice. Conceptul de „echilibru cu șomaj", elaborat de Keynes, este adevărat și valabil numai în modelul M_4, de echilibru instabil, care poate fi folosit pentru a caracteriza, capitalismul modern într-un moment cînd nu există nici faza de „boom", cu expansiunea ce-i este caracteristică lui, și nici depresiune

profundă și persistentă, ca în anii '30. Observația lui Keynes că „echilibrul cu șomaj" poate fi întîlnit în realitate în timpurile moderne este absolut corectă, dar el nu dispunea de instrumentele metodologice necesare spre a repera, a identifica modelul M_4. El credea însă și susținea în mod eronat că fenomene ca „șomajul involuntar" sau subutilizarea involuntară a resurselor disponibile (umane și naturale) ar reprezenta o caracteristică a modelului clasic M_2(9).Conceptul și teoria plusvalorii a lui Marx sunt adevărate și valabile, dar numai de la modelele M_3, M_4 și pînă la M_7, indiferent de sistemul social sau politic. Într-adevăr, observația lui Marx despre existența unui fenomen de plusvaloare în lumea reală din vremea sa și chiar de mai înainte era corectă, însă formularea ei lasă de dorit sub raportul preciziei științifice. Tocmai de aceea, în opinia mea, ea nu s-a bucurat de o acceptare deplină în lumea științei. Această deficiență poate fi însă corectată, iar adevărul și valabilitatea teoriei plusvalorii poate fi demonstrată (10).

Același lucru poate fi spus despre observația magistrală a lui Wicksell referitoare la discrepanța sau decalajul dintre rata naturală (reală) și cea oficială (nominală) a dobînzii în capitalismul modern. Din păcate, nici Wicksell nu poseda instrumentele metodologice necesare pentru a putea demonstra cu exactitate în care anume fel de sistem sau model discrepanța respectivă constituie realmente o problemă serioasă. Cu ajutorul Tabelei de orientare se poate însă demonstra că *procesul wicksellian*, termenul folosit în literatura de specialitate pentru a defini discrepanța sus-menționată, pune o problemă serioasă numai în modelele M_3, M_4, M_5 pînă la M_7. Decalajul dintre salariile exprimate în bani și salariile reale, sau dintre investiții exprimate în bani și investițiile reale de capital, care joacă un rol atît de important în teoria keynesiană este și el adevărat și valabil în același cîmp bine determinat aflat dincolo de modelul clasic. În sfîrșit, teoria lui Pigou (11) despre rezervele în numerar reale și rezervele nominale are aceeași valabilitate restrînsă.

3. Unele reguli de analiză deduse din Tabela de orientare

Din aceeași Tabelă de orientare putem deduce o serie de reguli fundamentale de gîndire în orice dezbatere pe probleme economice și financiare.

Regula numărul 1: Înțelepciunea acumulată din experiență și gîndire

Din punct de vedere analitic, ca și din punct de vedere practic, o examinare mai aprofundată a Tabelei arată în mod explicit că, în realitate, există o singură soluție cu adevărat durabilă, efectivă și eficientă la orice problemă semnificativă de dezechilibru din lumea de azi și de mîine, și anume să se întreprindă reformele structurale necesare și să se aducă sistemul sau regimul respectiv (în Vest, Est, Nord sau Sud) cît mai aproape posibil de modelul M_1, în care gîndirea și practica de echilibru și cea în termeni de dezechilibru converg spre realizarea țelurilor finale arătate mai jos.

Această regulă a înțelepciunii acumulată este asociată cu cea ce poate fi numită „Piramida înțelepciunii umane", în care țelurile finale sunt explicit reprezentate de o entitate logică și empirică (vezi figura 2 de la pagina 86).

Regula numărul 2: Necesitatea științifică

Din punct de vedere strict analitic, studiul modelelor și teoriilor de dezechilibru, ca cele moștenite de la Marx nr. 1 revoluționarul, de la Keynes, Sraffa, Joan Robinson și alții menționați mai înainte este nu numai instructiv, dar și absolut necesar pentru explicarea și înțelegerea discrepanțelor de tot felul din orice sistem gravat de dificultăți economice și sociale. De precizat însă este regula că nu trebuie să se încerce rezolvarea finală a problemelor respective numai cu ajutorul acelorași teorii bazate pe dezechilibru, întrucît în acest caz, aceasta ar însemna ignorarea sau încălcarea Regulei numărul 1. Teoria dezechilibrului este utilă pentru explicarea, iar teoria echilibrului — pentru rezolvarea finală a problemelor.

Regula numărul 3: Legea contradicțiilor și discrepanțelor care se reproduc în cadrul sistemului de dezechilibru

O nouă lege economică nescrisă ne previne că: dacă sistemul dat este în stare de dezechilibru, iar de-a lungul unei perioade de timp se aplică numai politici cu caracter de dezechilibru (măsuri gen efect-contra-efect) (12), există riscul ca, pe termen scurt, să fim induși în eroare de anumite ameliorări, în timp ce, pe termen lung, se va înregistra, în mod sigur o sporire a dificultăților, datorită contradicțiilor și discrepanțelor cumulative din lumea reală.

Acțiunea acestei legi poate fi ușor sesizată dacă ne străduim să identificăm efectele pe termen lung ale politicilor de genul aplicate în Vest, ca și în Est în perioada dintre 1930 și 1992.

Regula numărul 4: Căutarea adevărului în știință

În cadrul cercetărilor științifice avem posibilitatea să căutăm două genuri de adevăr (bazat pe echilibru și bazat pe dezechilibru) pe care trebuie să le urmărim în mod separat, spre a evita confuziile și controversele sterile și ireductibile, controverse de tip antinomic, în care nu se poate ajunge la o soluție.

Două alte întrebări s-ar mai putea pune, spre a completa regula numărul 2, referitoare la necesitatea științifică:

1) de ce trebuie să studiem modul de gîndire în termeni de echilibru?

2) de ce trebuie să studiem modul de gîndire în termeni de dezechilibru?

Să luăm prima întrebare. Care este scopul studiului gîndirii în termenii unui model de echilibru general stabil, de genul celui formulat de Walras, chiar dacă nu într-o formă completă (13, 14) și care își are originea în gîndirea lui Quesnay și Smith? Răspunsul este simplu, clar și consecvent. Utilizarea unui model avînd o asemenea structură ideală, perfectă, cu alte cuvinte, coerent în proporție de 100 la sută, este cea mai bună cale de pregătire pentru studierea aprofundată a problemelor economice, sociale și politice, întrucît acesta este singurul model în care soluția oricărei probleme este simplă, clară și finită. Avem aici o parte a răspunsului.

Nu trebuie uitat însă (așa cum au făcut gînditorii clasici), că un model de ordine perfectă de acest fel poate fi departe de condițiile existente într-o țară dată sau în lume, în special în lumea de astăzi, plină de contradicții, divergențe și dezordine.

Dacă trăim într-o lume plină de contradicții, ceea ce este evident, se poate pune întrebarea de ce trebuie să irosim un timp prețios pentru studiul prin prisma condițiilor de echilibru cînd ar fi mai practic (regula pragmatismului) să investim tot timpul și energia noastră în studiul prin prisma condițiilor de dezechilibru. Astfel, economistul maghiar Janos Kornai a scris cartea *Antiechilibrul* (15) — în spiritul timpului nostru, iar economiști celebrii și fundații cu reputație din SUA l-au ajutat s-o publice. Care este adevărul adevărat în această problemă controversată?

Ignorarea modelului clasic este ceva lipsit de sens dacă nu de-a dreptul absurd. Procedînd astfel, se renunță la un instrument de cunoaștere de o importanță vitală pentru salvarea noastră în acest timp al tentațiilor, iar consecința inevitabilă este grevarea inutilă cu o povară incredibil de grea a nivelului de trai al celor mulți. Nu numai că am încălca, dar de fapt am ignora Regula Numărul 1 referitoare la înțelepciunea acumulată și ne-am pune în situația să viețuim într-un sistem condamnat la dezechilibru și îndreptîndu-se încet, dar sigur, spre infernul condițiilor de dezechilibru total și anarhie deplină. Iată ceea ce este în joc și ceea ce constituie cea de-a doua parte a răspunsului la întrebarea de ce trebuie să nu abandonăm niciodată sau să nu ignorăm gîndirea în termenii modelului clasic de perfecțiune.

Mai explicit, ordinea de mărime a dezechilibrului sau dezordinii ce domnesc într-un sistem dat nu poate fi evaluată corect și nici nu există o cale mai bună spre a-i preveni din timp pe cei de la putere și pe toți cei implicați decît de a te folosi cu pricepere și consecvență de modelul de echilibru general stabil sau de ordine perfectă. În aceeași ordine de idei, fără cunoașterea condițiilor de echilibru perfect nu vom fi niciodată în stare să examinăm și să formulăm cu precizie ce înseamnă relativitate, incertitudine sau dezordine. Cu alte cuvinte, fără un Newton și alți gînditori clasici (Copernic, Galileo Galilei, Kepler), Einstein n-ar fi fost în

stare să formuleze conceptul și teoria relativității. Fără un Adam Smith, Quesnay, Walras, Pareto sau Marshall, John Maynard, Keynes n-ar fi fost niciodată în stare să intuiască și să formuleze complexa sa teorie asupra discrepanțelor și contradicțiilor din economia capitalistă modernă. Acestea sunt învățămintele istoriei în ceea ce privește dezvoltarea științei moderne și ele nu pot fi schimbate, atîta timp cît respectăm adevărul științific.

În ce privește cea de-a doua întrebare, anume de ce trebuie să studiem modul de gîndire în termeni de dezechilibru, răspunsul este la fel de simplu, clar și consecvent. Tabela de orientare arată că, în afară de cele două modele relevante din perimetrul echilibrului general stabil (M_1 și M_2), mai pot exista două vaste oceane de dezechilibre (unele minore în partea superioară a tabelei și altele majore, în partea inferioară) separate printr-o zonă de echilibru instabil (M_4).

O explorare sistematică a celor două oceane de dezechilibru reprezintă o arie imensă de cunoaștere potențială, din care pînă acum nu s-a materializat decît o fracțiune prin lucrările lui Malthus, ale socialiștilor francezi, ale școlii istorice germane, ale lui Marx, Keynes și adepților lor. Vom vedea mai departe că Guitton are dreptate atunci cînd se plînge că generația sa a fost educată numai în spiritul echilibrului perfect și că instrumentele însușite din studierea unui asemenea model nu pot fi utilizate cu succes pentru a înțelege aspectele complexe ale unor condiții posibile de dezechilibru. Într-adevăr, cu instrumentele analitice rezultate din studierea unui model de echilibru perfect nu putem explica nimic substanțial în legătură cu natura modelelor de dezechilibru, nu putem spune nimic altceva decît că este vorba despre o problemă diferită, ceea ce este departe de a fi suficient. Aceasta a fost, de fapt, principala carență sau deficiență a școlii clasice atît în științele naturii, cît și în științele sociale neglijarea studierii aprofundate a diferitelor sisteme în dezechilibru.

Dintr-o investigare riguroasă a sistemelor în dezechilibru, putem afla nu numai cît de complexe sunt (în teorie și în practică) problemele de dezechilibru, dar și ce nu trebuie făcut, respectiv necesitatea de a nu repeta greșelile

trecutului, așa cum facem astăzi. Pe de altă parte, nu trebuie să judecăm prea sever pe economiștii clasici și nici chiar pe economiștii moderni, pentru că n-au văzut toate aspectele complexe pe care le comportă studiul fenomenelor de dezechilibru; diferența între un dezechilibru minor și unul major sau distanța lungă ce separă o poziție de echilibru stabil față de una de echilibru instabil. De fapt, nici Marx, nici Keynes n-au reușit să vadă mai mult decît o imagine neclară, confuză a dezechilibrului, primul o imagine total neagră, iar celălalt — una în tonuri, cenușii. La drept vorbind, cum ar fi putut cineva să identifice toate implicațiile unei infinități de sisteme în dezechilibru posibile, fără ajutorul Tabelei de orientare care, numai din necesități de studiu, reduce toate sistemele la șapte modele de bază diferite.

În studierea problemelor care se pun în diferitele sisteme în dezechilibru posibile mai avem un lung și greu traseu de parcurs. Conceptele de relativitate și incertitudine, de o importanță vitală în orice teorie economică a dezechilibrului au fost utilizate de Keynes, dar numai în termeni generali. Deși în deceniile din urmă s-a putut apela la economia matematică, ducem încă lipsa unei teorii a relativității sau incertitudinii în problemele economice și financiare, teorie din care ar trebui să avem, probabil, cel puțin trei ramuri sau versiuni. În această privință, Tabela de orientare oferă o viziune nouă și deschide noi perspective în vastul cîmp de studiu al dezechilibrului. O asemenea tabelă este absolut necesară pentru a restabili și consolida studiul echilibrului general stabil în teorie și practică. Fără acesta, grandioasa civilizație și cultură modernă se află în marea primejdie de a fi distruse ca urmare a efectelor negative generate de înțelegerea greșită a naturii reale a problemelor urgente care confruntă lumea contemporană pretutindeni.

4. *Quinta methodica* și legea concordanței logice în dezbaterile științifice

Dispute numeroase, cu argumente și contraargumente inutile și adesea lipsite de fundament, ar putea fi evitate dacă sau atunci cînd următoarele cinci categorii de probleme (atotcuprinzătoare în sensul kantian) ar fi acceptate și tratate în mod separat, deși sunt concepute ca fiind organic

legate între ele:

1) Chestiuni în legătură cu ce s-a întîmplat, sau o descriere a realităților economice și financiare ale trecutului și prezentului, adică *istoria economică și financiară;*

2) Chestiuni în legătură cu întrebarea de ce, sau explicarea fenomenelor economice și financiare avute în vedere, sau *teoria economică și financiară;*

3) Chestiuni legate de întrebarea cum ar trebui să stea lucrurile, sau concepția despre țelurile, sarcinile și obiectivele finale, adică *etica economică și financiară;*

4) Chestiuni legate de întrebarea cum să se transpună în practică anumite obiective, țeluri și sarcini, adică *politica economică și financiară;*

5) Chestiuni privind întrebarea cine este autorul sau școala de gîndire de care este legată un anumit concept, o anumită teorie și explicarea lor, adică *istoria gîndirii sau doctrinelor economice și financiare.*

Aceasta este, în esență, ceea ce s-ar putea numi *Quinta methodica.* Dacă aceste cinci categorii de probleme ar fi investigate separat, iar respectivele cunoștințe (istorice, teoretice, etice, practice și de doctrină) dobîndite n-ar fi amestecate între ele sau opuse unele altora, multe dispute într-o anumită măsură insolubile din trecut sau din prezent ar fi putut fi încheiate demult sau n-ar mai fi avut loc. Exemplele sunt numeroase, ca *Methodenstreit* din școala istorică germană sau conflictul peren dintre abordările economice așa-numite pozitive și normative sau dintre teoria pură și instrumentalism, instituționalism sau pragmatism.

Din *Quinta methodica* putem formula o *lege* a concordanței logice în controversele științifice, după care, în orice problemă supusă dezbaterii, contraargumentul trebuie să fie întotdeauna de aceeași natură.

Dacă un concept sau o teorie devin discutabile, ceea ce li se opune trebuie să fie de aceeași natură. Dacă, de exemplu, se încearcă să se combată teze teoretice utilizîndu-se cunoștințe istorice, cum s-a făcut în timpul așa-numitei *Methodenstreit* germane, se creează o antinomie, care niciodată nu poate fi rezolvată pînă la capăt. Într-un asemenea caz, legea concordanței logice în disputele științifice

este încălcată și orice încercare de a continua discutarea problemei în chestiune devine sterilă, inutilă.

5. Teorema imposibilităților

Din Tabela de orientare se poate dezvolta Teorema imposibilităților după cum urmează:

1. Este imposibil prin definiție să se dezvolte o singură teorie generală capabilă să explice toate combinațiile sau sistemele posibile, așa cum a încercat Einstein să facă atunci cînd a elaborat Teoria cîmpului unificat și Keynes în economie cu încercarea sa de a crea o teorie generală a folosirii resurselor de muncă, a dobînzii și banilor.

Raționament: Orice teorie generală, elaborată spre a include toate modelele posibile din partea superioară a tabelei, va fi negată logic de corespondentul ei din partea inferioară (de fapt orice model — M_1, M_2 etc. — are o teorie generală). Nu există nici o posibilitate de a evita această antinomie. În cartea sa *Out of My Later Years* (16), Einstein a subliniat în mod explicit că o asemenea teorie universală era, după toate probabilitățile, imposibilă. Sir John R. Hicks în faimosul său articol publicat, în 1937, în *Econometrica* ajungea la concluzia că teoria generală a lui Keynes reprezintă de fapt „economica depresiunii" sau „economica crizei", o apreciere care era pe de-a întregul exactă, dar care totuși a fost ignorată de contemporanii săi, inclusiv de Keynes însuși (17).

2. Este imposibil să dezvolți în teorie și să realizez în practică o economie liberă, justă și stabilă cu un optim de bunăstare individuală și socială, dacă mai întîi nu se introduce în sistem monedă-*Numéraire* în proporție de 100 la sută și dacă nu sunt întreprinse reformele necesare pentru a realiza un cadru instituțional și juridic în concordanță cu parametrul natural al *Numéraire*-ului și cu forța concurenței pure. Aceasta explică de ce capitalismul modern, inclusiv „welfare state", statul bunăstării *, a eșuat în practică.

* Termenul de *welfare state* (statul bunăstării) a fost creat în 1941 de arhiepiscopul Temple pentru a sublinia diferența dintre Anglia aflată în război și *warfare state* (statul provocator de război) al Germaniei. El a intrat rapid în uz, în legătură cu planul Beveridge (1942) care preconiza responsabilitatea statului pentru bunăstarea individului „din leagăn și

3. Este imposibil să se înscăuneze și să se mențină o dictatură politică, socială și economică (de stînga, dreapta sau centru) atîta timp cît sistemul în chestiune păstrează o monedă-*Numéraire* în proporție de 100 la sută și un sistem financiar fără monetizare a datoriei sau creditului (anti-*Numéraire*).

Această introducere pregătitoare conținînd cîteva lămuriri esențiale a fost necesară ca bază informativă pentru înțelegerea lungului dialog ce va urma cu profesorul Guitton. El nu va fi, în sine, decît un dialog deschis între un gînditor în termeni de echilibru general stabil și un gînditor în termeni de dezechilibru, două moduri de gîndire în care versiunea clasică și cea modernă a economiei se întîlnesc și-și joacă rolul nu ca abordări care se exclud reciproc, ci mai degrabă ca parteneri complementari, interesați în căutarea adevărului neprihănit.

pînă la mormînt". Culmea ironiei este că, în practică, rolul de pionier l-a jucat Germania, care a introdus atît sistemul modern de asigurări sociale, în anii '80 ai secolului trecut, cît și termenul de stat al bunăstării *(Wohlfahrstaat)* în anii '20 ai secolului nostru.

Welfare state definește intervenția statală în scopuri de protecție socială într-o economie de piață, capitalistă vizînd: a) să asigure indivizilor și familiilor lor un venit minim, indiferent de valoarea de piață a proprietății lor; b) să reducă marja de insecuritate, ajutînd pe indivizi și familiile să facă față la anumite „accidente" sociale (cazuri de boală, vîrstă înaintată, șomaj); c) să garanteze că toți indivizii, indiferent de clasă sau statut, pot să beneficieze de cele mai bune servicii sociale (Briggs, A., *The welfare state in historical perspective*, „Archives europèenes de sociologie", 2 (2), 221–259).

Desigur, obiectivele de mai sus nu sunt unanim acceptate, dar există consens că statul răspunde de bunăstarea individului în virtutea drepturilor (sociale) ale omului.

Evantaiul serviciilor sociale în definiția OIM cuprinde toate drepturile bănești acordate indivizilor (asigurări sociale, asistență socială și drepturi cu caracter general), precum și serviciile medicale publice. De regulă această listă cuprinde și învățămîntul, alte prestații sociale în folosul indivizilor și construcția de locuințe sociale. Dincolo de acest „nucleu dur", obiectivele de asistență și protecție socială sunt discutabile.

Calculat prin ponderea cheltuielilor sociale în PNB, *welfare state* s-a dezvoltat considerabil. În secolul XX și, în pofida unor încercări de a inversa tendința, cheltuielile respective reprezentau peste o treime din PIB (în 1981) în Olanda, Danemarca, Suedia și R. F. Germania. Dispersia statelor este însă destul de mare. Către baza scării se află SUA și Japonia, iar către vîrf Suedia și R. F. Germania.

În franceză, cel mai adesea, termenul este tradus prin *Etat-providence*, mai rar *Etat social*.

Imperfecțiunile unei economii moderne sau ale științei economice moderne? Un dialog deschis cu Henri Guitton

1. Perfecțiune creatoare sau imperfecțiune creatoare?

În unele locuri Henri Guitton se referă în mod specific la ceea ce este cunoscut ca teorie pură (în sensul walrasian), în timp ce în alte locuri apare ca un critic înverșunat al teoriei pure, avansînd alte puncte de vedere, cum sunt filozofia economică, sociologia economică, economia culturii, economie instituțională și, nu în ultimul rînd, economia socială. Aceasta n-ar trebui să ne mire, întrucît el este recunoscut de mult ca un om cu o formație intelectuală renascentistă, îmbrățișînd domenii multiple, respectiv de economist matematic, sociolog, istoric social și politic, filozof, fiind cum spunea un comentator, „o sursă inepuizabilă de inspirație... un spirit deschis spre universul cunoașterii umane potențiale" (18). În contactul cu o asemenea personalitate poți avea tot felul de surprize. Traducerea din textul francez este liberă, iar nu *mot à mot.*

În introducerea la cartea sa, există un pasaj în care el ajunge foarte aproape de cercetarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru, și anume atunci cînd arată că „ideile echilibrului și dezechilibrului constituie fondul dezbaterii *(le fond du débat)*. În continuare, el adaugă: „Ideea de echilibru nu va fi prea mult timp absentă. Echilibrul într-un flux circular pare să fie mai bogat decît echilibrul de pe piață, tocmai din cauza noțiunii timpului care se scurge în mod ireversibil, precum și a faptului că noi

forme de ordine se ivesc din aparenta dezordine a istoriei. Aceasta poate conferi gîndirii o formă (de echilibru) mai apropiată de realitate" (19).

Aici Guitton încearcă să aducă teoria (analiza) cît mai aproape de realitate, dar lucrurile sunt prezentate ca și cînd istoria economică s-ar afla în poziție de comandă, dacă ne putem exprima astfel. Teoria economică pură, în forma ei walrasiană, apare ca o Cenușăreasă, analogie, care, fără îndoială nu i-ar fi fost pe plac lui Walras. Vom putea vedea mai departe că acest mic incident poate fi depășit dacă este restabilit adevăratul model walrasian, iar critica lui Guitton este legată de o interpretare eronată a lui Walras, preluată și continuată de așa-numita revoluție nominalistă, realizată de economia matematică în anii '50.

Piața însăși poate fi privită ca un flux circular; de fapt, așa cum se va arăta mai departe, ca un dublu flux circular, dacă introducem elementul timp (analiza dinamică) într-un sistem walrasian de echilibru general cu 100 la sută monedă-*Numéraire*. Dar indiferent de modul cum privim problemele — în termeni de piață sau de flux circular — rămînem confruntați, atît în teorie, cît și în realitate cu condiții de echilibru sau dezechilibru. Pe Guitton nu-l interesează să meargă pe analiză comparativă, el fiind atras mai mult spre analiza puterii economice în economia modernă (în istorie, în realitate) și a moștenirii noastre în domeniul cunoașterii economice (teorie pură, așa cum a fost ea plămădită de Școala clasică, în special de Walras). El juxtapune întotdeauna „perfecțiunea" și „imperfecțiunea", atît în sensul empiric, cît și în cel conceptual, pentru a sfîrși în cartea sa cu un elogiu al „imperfecțiunii creatoare". Scrie Guitton: „Oamenii din generația mea și-au petrecut o bună parte din viața lor fie învățînd de la alții, fie învățînd pe alții cum să înțeleagă perfecțiunea economică sau cedînd tentației de a construi o teorie a perfecțiunii economice. Frumoasă contribuție, nu-i vorbă! Spiritul gîndește și cere perfecțiune. Dar realitatea nu este sensibilă la acest apel. Și cu timpul îmbătrînim, iar după ce studenții noștri părăsesc universitatea și intră în viața activă, ajungem împreună la concluzia că ceea ce am învățat sau gîndit nu corespunde realității. Aceasta ne face să ne întrebăm din ce cauză: a teoriei sau a realității? întrucît între ele

există o diferență, care are dreptate și care nu are dreptate. Ce atitudine trebuie să avem față de acest decalaj? Să încercăm să-l eliminăm, desigur.

Există însă două căi pentru a elimina acest decalaj. Una este să acționezi asupra realității, care nu are altă vină decît că nu este în acord cu modelul ales. Un om cum este Colson ar spune că în general teoria are dreptate. Cea de-a doua cale este de a corecta teoria astfel ca ea să poată fi adaptată mai ușor la realitate.

Suntem aici în prezența a două atitudini opuse; a două maniere de a concepe metoda științifică; poate chiar a două filozofii. Fără îndoială că nu există un singur răspuns bun, absolut, categoric. Un grăunte de adevăr există în fiecare dintre cele două metode de a elimina diferența sus-numită. Totuși ținînd seama de locul în care ne aflăm în procesul evoluției, se înțelege că, din respect pentru realitate, prefer să modific teoria și să fac din imperfecțiune noul centru de interes" (20).

Ce putem spune după lectura acestui lung citat? Mai întîi, cred că, fără cea mai mică umbră de îndoială, adevărul este că în anii 1930 (dar nu și în perioada de după 1970) noi am învățat sau ni se preda doar o singură teorie — cea a economiei clasice, care nu era suficientă sau adecvată spre a ne permite să înțelegem pe deplin condițiile de dezechilibru prevalent pe atunci. Decalajul dintre „teorie" și „realitate" apar în acest caz ca indiscutabil. Este însă aceasta suficient pentru a-ți pune întrebarea „care are dreptate și care nu are dreptate": teoria clasică sau realitatea? Decalajul în chestiune este nu de natură etică, ci mai degrabă de natură tehnică și provine din faptul că nu se înțelege clar adevăratul raport dintre teorie și realitate. Kant ne-a prevenit încă din 1793 că dacă o teorie este inadecvată în practică (în cadrul unor realități ca cele din anii 1930) de vină este nu teoria în cauză, ci mai curînd faptul că omul n-a învățat destulă teorie din experiență (21). În plus, regula concordanței logice, dedusă din *Quintha Methodica* nu permite să negi o teorie a perfecțiunii economice utilizînd instrumente istorice deduse dintr-un model de imperfecțiune, care reprezintă realitatea istorică a unei perioade date caracterizate prin dezechilibru.

Desigur că Guitton are dreptate cînd vorbește de un conflict între teorie și realitate, dar cu precizarea că acest conflict a existat numai în perioada în care teoria clasică a perfecțiunii s-a bucurat de un fel de monopol în lumea ideilor. Din Tabela de orientare rezultă că pentru acest conflict potențial există un amplu teren de manifestare dincolo de modelul clasic M_2, de-a lungul celor două vaste oceane de dezechilibru.

Perioada monopolului teoriei clasice a luat însă sfîrșit în anii 1930, cînd economica keynesiană, bazată pe dezechilibru, a devenit predominantă. Tabela de orientare ne arată că, din experiență și din analiză, ar trebui să ne însușim cel puțin șapte teorii diferite spre a fi în stare să explicăm toate combinațiile posibile într-o stare de echilibru și cea de dezechilibru, inclusiv realitățile din anii '30. Atunci și numai atunci am putea da un răspuns satisfăcător la problema inadecvării teoriei la realitate a conflictului dintre ele. Din păcate, suntem încă departe de a fi dezvoltat teoria atît de mult cît ne recomanda Kant. Astfel tema ridicată de Guitton referitor la modul de a rezolva problema decalajului sau conflictului dintre teorie și realitate rămîne o problemă deschisă spre dezbatere în viitor.

Citind observațiile lui Guitton, gîndul ne duce la ecoul unei alte voci, cea a lui Keynes, care încă de la începutul capitolului I din *Teoria generală* a scris: „Scopul acestui titlu *(Teoria generală)* este de a opune caracterul argumentelor și concluziilor mele celor ale teoriei *clasice* asupra problemelor tratate, teorie în spiritul căreia am fost crescut și care domină gîndirea economică practică și teoretică a cercurilor guvernante și academice ale generației actuale, așa cum a dominat-o în ultimii 100 de ani" (22).

Cu instrumente analitice diferite, Guitton încearcă și el să dezvolte o teorie economică mai apropiată de condițiile de dezechilibru sau imperfecțiune și deci, și ea în contrast cu teoria clasică a echilibrului sau perfecțiunii. El crede că dacă acceptăm să modificăm teoria (în acest caz doctrina clasică, a perfecțiunii) introducînd teze mai apropiate de realitate, problema va putea fi rezolvată. După spusele lui „din respect pentru realitate, prefer să modific teoria și să fac din imperfecțiune noul centru de interes. Dar Keynes n-a adoptat și el aceeași poziție în

anii '30? Poate cineva să conteste acest lucru? Chiar dacă Guitton are propriile sale instrumente de analiză, diferite de cele utilizate de Keynes, aici persistă o neclaritate, ceea ce impune noi cercetări.

Decalajul dintre *teorie* și *realitate* a existat pe timpul gînditorilor clasici (chiar dacă ei nu l-au văzut), în perioada anilor '30 și nu mai puțin în anii '80, desigur, în circumstanțe istorice diferite. În această privință să lăsăm istoria să-și spună ultimul cuvînt. După al doilea război mondial, ceea ce se preda invariabil, aproape pretutindeni în lume, nu mai era teoria clasică a perfecțiunii, ci noile teorii economice ale imperfecțiunii și dezechilibrului, prezentate sub egida lui Keynes în Occident și a lui Marx în țările estice. Cu alte cuvinte, teoria clasică fusese deja înlocuită; cu toate acestea în anii '70 și '80 pretutindeni pe glob, problema care se punea era aceea a decalajului dintre teoria dominantă a dezechilibrului și aplicația ei în practică. Desigur liderii politici și experții economici de pretutindeni doresc și se străduie din răsputeri să realizeze ocuparea deplină a resurselor, stabilitatea și justiția socială, dar citîndu-l pe Guitton „realitatea răspunde în mod diferit la acest apel". Ce întorsătură negativă a mai survenit acum? Suntem victima unui concurs de împrejurări amintind de dramele antichității grecești, sau suntem noi înșine de vină pentru că am ignorat anumite relații analitice pe care ar fi trebuit să le fi învățat pînă acum din istorie și din analiză așa cum ne sfătuia Kant cu multă vreme în urmă? Am motive puternice să înclin spre opinia că n-am tras și nu tragem din istorie învățămintele care ar fi trebuit să fie trase. Aceasta este, după părerea mea, adevărata problemă asociată cu cea ridicată de Guitton. Este problema raportului dintre „teorie" și „practică", dintre știința pură și știința aplicată în domeniul economic.

Potrivit noului program de cercetare bazat pe abordarea simultană a problemelor prin prisma echilibrului vs. dezechilibru, trebuie să lucrăm în ambele direcții în același timp. Astfel problema reală, cum o văd eu, prezintă două aspecte distincte: 1) *Explicarea realităților date*, în care își au originea problemele de dezechilibru sau imperfecțiune, adică o sarcină analitică ce se pretează la aplicarea economiei

dezechilibrului, așa cum este ea prezentată în lucrările lui Keynes, Marx, Joan Robinson, E. H. Chamberlin, Ragnar Frisch, Jan Tinbergen, von Neuman, Hicks, Kaldor, Guitton și mulți alți economiști contemporani proeminenți;

2) *Corectarea acestor realități, caracterizate prin contradicții*, discrepanțe și inechități sociale, adică o sarcină practică (știință aplicată), care trebuie să fie bazată pe o riguroasă aplicare a principiilor din Teoria echilibrului general stabil. E vorba de o formă îmbunătățită a moștenirii clasice conținute în lucrările lui Quesnay, Adam Smith, iar mai tîrziu — în cele ale lui Walras, Menger, Jevons, Marshall, Wicksell și Pareto, spre a nu menționa decît pe cîțiva dintre marii gînditori clasici. De ce trebuie procedat în acest fel? Răspunsul este că, din rațiuni evidente, o soluție operațională atît pe termen scurt, cît și pe termen lung reclamă mijloace și proceduri (reforme și politici) de echilibru, capabile să asigure restabilirea sănătății organismului economic și menținerea unui regim în ordine, fără a crea și perpetua noi probleme.

Guitton vede și el problema sub două aspecte, dar care sunt cu totul diferite și independente — unul negativ și altul pozitiv.

1. „A acționa asupra realității", gîndește el, este greșit pentru că „realitatea n-are altă vină decît că nu este în concordanță cu modelul ales".

2. A aduce necesarele corective teoriei (citește teoria clasică) „astfel încît ea să se poată adapta mai ușor la realitate".

Deși nu spune acest lucru în mod explicit, linia gîndirii sale implică acceptarea și prelungirea *sine die* a status quo-ului, adică a condițiilor existente de dezechilibru. Am mari rezerve în legătură cu posibilitatea de a rezolva efectiv și eficient pe această cale problemele care ne confruntă în zilele noastre pe toate fronturile. Potrivit Tabelei de orientare, dacă modificăm teoria clasică a perfecțiunii, valabilă pentru modelul M_1 (Walras) și M_2 (toți ceilalți clasici), așa cum recomandă Guitton, ne deplasăm în mod automat în cîmpul teoriilor noi, ale dezechilibrului, valabile pentru modelele M_3, M_4, M_5, M_6 și M_7. Dacă lăsăm de o parte teoria perfecțiunii atunci, în oricare alt model de

imperfecțiune, vom fi nevoiți să aplicăm teoriile moderne ale dezechilibrului atît pentru explicare (sarcina analitică cît și pentru corectarea situației și eliminarea contradicțiilor discrepanțelor și dificultăților (sarcina practică). Aceasta înseamnă a rămîne la discreția unei politici monetare, fiscale și a veniturilor mai mult sau mai puțin arbitrare, fie în forme de compromis ca în Occident, fie sub imperiul unui plan cuprinzător ca în fostele țări comuniste. Este exact ceea ce s-a făcut începînd din anii '50. Dovada eșecului acestei abordări și politici bazate pe dezechilibru nu mai poate rămîne mult timp ascunsă. Rezultatul final este că o nouă poziție, necunoscută de dezechilibru, este iarăși substituită unei situații anterioare de dezechilibru.

Slăbiciunea gînditorilor clasici a fost că ei au lucrat numai cu factorul „*P*" (realitatea potențială de echilibru stabil) neglijînd factorul „*A*". Gînditorii moderni comit aceeași greșeală metodologică, dar în sens invers adică lucrînd numai cu factorul „*A*" (realitatea actuală de dezechilibru) neglijînd factorul „*P*". O soluție practică justă la o problemă dată (S) cere conlucrarea la „*A*" și „*P*". Aceasta explică deficiențele din teoria keynesiană și din cea marxistă în secolul nostru; nu e vorba de faptul că n-ar exista nimic adevărat în cele două teorii, ci mai curînd de faptul că ele au fost aplicate fără discernămînt dincolo de perimetrul lor firesc de valabilitate, dincolo de tema analitică a explicării condițiile și fenomenelor de dezechilibru.

Disputa nu se încheie însă aici. Este adevărat că s-a mers pe două drumuri diferite, dar acum aceste drumuri se apropie și se vor uni unul cu altul. Acest lucru nu este chiar așa de surprinzător întrucît în ambele cazuri amîndoi am fost preocupați de același obiectiv final, respectiv făurirea unei societăți și economii mai bune, mai libere, juste și stabile. Profesorul Guitton a fost nemulțumit de tipul *laissez-faire* al economiei clasice bazate pe echilibru, inclusiv de revoluția nominalistă matematică din știința economică a anilor '50 (lipsită de aplicații practice) și a căutat o alternativă, pe care el a numit-o „imperfecțiunea creatoare". Dat fiind că și eu eram nemulțumit de tipul de dezechilibru al teoriei economice moderne așa cum a fost moștenit de la

Keynes și Marx nr. 1, revoluționarul, am căutat o alternativă, care, în lexicul guittonian, ar putea fi numită „perfecțiune creatoare".

După mai multă reflecție și după o analiză mai aprofundată, am constatat că ceea ce el numește „imperfecțiune creatoare", iar eu „perfecțiune creatoare" reprezintă de fapt modelul M_2 din Tabela de orientare, adică o economie și societate liberă, justă și stabilă. Dar să continuăm dialogul spre a afla mai mult despre cele două drumuri.

2. Imperativul unificării metodologiei clasice (bazate pe echilibru) cu cea modernă (bazată pe dezechilibru)

Deși nu într-o formă pe deplin elaborată, cercetarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru este tot atît de veche ca și știința economică. Ea a fost utilizată de prima școală economică franceză, în cursul secolului al 18-lea, cînd Franța se afla în avangarda progresului civilizației și culturii moderne. Într-adevăr, atunci cînd François Quesnay (23) și discipolii săi aplicau teoria distincției între *le droit naturel* (dreptul natural) și *le droit positif* (dreptul pozitiv), ei nu făceau altceva decît să aplice cercetarea simultană prin prisma echilibrului (dreptul natural) și a dezechilibrului (dreptul pozitiv).

Ceva mai tîrziu, în 1776 cînd în cartea sa *Avuția națiunilor* (24), Adam Smith făcea distincție între prețurile naturale (reale) și cele nominale (de piață), el aplica aceeași cercetare simultană bazată pe echilibru (prețuri naturale) vs. dezechilibru (prețuri nominale). Din păcate, el n-a explorat mai în profunzime consecințele unei asemenea metode de cercetări.

Cînd în 1867, Karl Marx a ridicat problema (25) discrepanței dintre „banii care sunt numai bani" și „banii care devin capital" și dintre „circulația de mărfuri simplă" și ordinea inversă a circulației, a continuat și a extins și el aceeași veche metodologie clasică, făcînd clar distincția între conceptul de echilibru și cel de dezechilibru al banilor și schimburilor, respectiv pieței. Interesul lui Marx și

contribuția lui principală se situau, însă în domeniul dezvoltării unei metodologii moderne (de dezechilibru).

Cîțiva ani mai tîrziu, în 1874, Leon Walras (26) avea să formuleze legea echilibrului general, compusă din două elemente de bază—o variantă de echilibru a banilor și o forță de echilibru pe piață, respectiv concurența pură — făcînd astfel o distincție netă între economia echilibrului pe care (el o numea „economie pură") și economia dezechilibrului. Walras a studiat prima dintre aceste două forme de economie și a lăsat altora sarcina de a cerceta pe cea de-a doua. El a pus însă o tușă finală la metodologia clasică a studiului problemelor de echilibru.

În 1896 Knut Wicksell (27) a venit cu teoria decalajului între rata naturală (reală) și cea nominală (oficială) a dobînzii, o observație magistrală pentru înțelegerea naturii mixte, contradictorii a capitalismului modern. El a continuat, de asemenea, vechea metodologie clasică, punînd accent pe cercetarea bazată pe echilibru.

În sfîrșit, în 1936 Lord Keynes (28) a formulat în mod tranșant, cu fermitate o nouă problemă în știința economică, aceea a distincției dintre „echilibrul cu ocupare deplină a resurselor de muncă și echilibrul cu șomaj". Cînd însă, cu atîta abilitate el a analizat consecințele discrepanței între salariul real (natural) și cel bănesc (nominal), el s-a situat pe platforma, vechii metodologii clasice, bazate pe abordarea simultană a echilibrului vs. dezechilibru. Keynes însă, ca și Marx nu era interesat în explorarea mai aprofundată a moștenirii clasice, întrucît el era un critic al acesteia. Atenția și interesul său se concentrau asupra studierii fenomenelor de dezechilibru cu instrumente nemarxiste de analiză. În ce-l privește, Keynes a avut un succes enorm reușind să deplaseze preocupările economiștilor de la metodologia clasică bazată pe echilibru la cea modernă, bazată pe dezechilibru.

Mă simt dator să aduc un omagiu lui Walter Eucken care, în cursul său de economie, monedă și credit, de la Universitatea din Freiburg i.Br., Germania, prezenta întotdeauna problemele economice majore sub un dublu aspect: „economia liberă, de piață" *(freie Verkehrwirtschaft)* și „economia condusă centralizat" *(zentralgeleitete Wirtschaft)*.

La universitatea din Freiburg, unde am avut privilegiul să lucrez cu Eucken, am fost frapat de faptul că el realiza, *sur le vif*, cum spun francezii, o analiză în care erau juxtapuse condițiile de echilibru și cele de dezechilibru.

Curînd, am realizat că abordarea sa era oarecum incompletă. Frămîntat de această idee, am încercat să o completez. Drept rezultat, am ajuns la această cercetare simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru ducînd de-a dreptul la Tabela de orientare, căreia la început nu i-am dat nici un nume, dar pe care am aplicat-o în cartea mea, scrisă în germană, *Geldtypen und Geldordnungen (Tipuri de monedă și de ordini monetare)*(29). Gîndirea în concepte de *„Ordnungen"* era proprie școlii din Freiburg, dar nimeni nu dispunea de instrumente analitice necesare spre a merge dincolo de cele două principale *„Ordnungen"*, imaginate și utilizate de Eucken. Tabela de orientare avea să furnizeze aceste instrumente.

Din nefericire, Eucken a murit curînd după aceea, în primăvara lui 1950, în timpul unei vizite în Anglia, unde fusese invitat să țină o serie de prelegeri la „London School of Economics". În aceste tragice circumstanțe, prefața pe care Eucken mi-o promisese la cartea mea, a rămas nescrisă. În ultimul moment, acest angajament a fost preluat de un foarte cunoscut economist și sociolog german, profesorul Oswald von Nell Breuning, din Frankfurt am Mein, căruia îi sunt veșnic recunoscător.

Nu voi putea uita niciodată cursurile lui Eucken și personalitatea lui extraordinară, pe omul cald atît de disponibil oricînd să sprijine activitatea științifică a discipolului său din România care avea deja un doctorat în țara sa. Eucken mă invita în casa lui, unde aveam împreună lungi convorbiri despre profunzimea crizei politice din vremea aceea, ca și din știința economică. În aceste împrejurări, am reușit să întrevăd o nouă rază de lumină în știința economică. Așa am ajuns să extind vechea metodologie clasică (bazată pe echilibru), în care am fost educat și să o leg de metodologia modernă, mai recentă (bazată pe dezechilibru), ceea ce și-a găsit încarnarea în Tabela de orientare.

Mi-a făcut plăcere faptul că profesorul Guitton împărtășește acest profund interes pentru metodologie. În primul capitol din cartea sa, intitulat *Perfecțiunea „ismelor"*, el

încearcă cu deplin temei să separe problemele legate de procesul cunoașterii de cunoaștere (epistemologice) de problemele privind aspectul empiric al puterii economice, adică de observarea realității unei economii naționale. În prima parte a cărții sale, atenția lui se îndreaptă mai ales spre tema perfecțiunii și imperfecțiunii puterii economice.

Personal, nu pot să subscriu la concluzia că un „ism", indiferent de formă, este întotdeauna perfect. O asemenea afirmație nu poate și nici nu trebuie acceptată ca atare; și totuși Guitton are ceva dreptate trăgînd această concluzie. Pentru el, un „ism" (liberalism, capitalism, socialism etc.) este ceva pur abstract, un concept ideologic, ceva ce „nu poate cunoaște un eșec". Acest ceva nu poate nici măcar să dispară pentru că nici nu apare în realitate. Dar chiar și cu o asemenea precizare, afirmația în cauză rămîne discutabilă. Citate ca „Socialismul, așa cum îl înțelegem noi, nu există nicăieri" (Jean Ellenstein), sau „Astăzi nu există nici o țară socialistă în lume, nici în Vest și nici în Est" (Ygal Allon), sau „Capitalismul încă nu există. Dar el proiectează în viitor ceva ce apare dacă nu ca perfecțiune, atunci măcar ca un regim de mai puțină imperfecțiune" (Henri Lepage) (30) nu sunt suficiente pentru a fundamenta o asemenea concluzie discutabilă. Vom reveni asupra acestei probleme.

Observația lui Guitton că trebuie să facem distincție între termenul de „sistem" și cel de „regim" este pertinentă, dar, din nou, se pot ridica probleme în legătură cu modelul în care înțelege să facă această distincție *. De exemplu, un sistem este definit ca un „ansamblu de elemente legate între ele și care formează astfel un tot coerent", care, „se apropie mai mult de conceptul de perfecțiune" (31).

* Conceptul de *regim*, folosit de economiștii francezi, apare ca un releu între conceptul de sisteme și tipuri ideale, utilizate de economiștii germani, și realitate. Sistemele concrete, denumite „regimuri economice" sunt mult mai puțin coerente și specifice decît sistemele pure și abstracte. Între altele regimurile își datoresc incoerența faptului, că, de regulă, conțin vestigii *(survivances)* ale regimurilor anterioare sau prefigurări *(prodromes)* ale regimurilor viitoare, care pot stimula sau frîna evoluția economică reală. Profesorul A. Rugină folosește și el noțiunea de regim de pildă, în formularea „ipotezei universale a dualității". De asemenea, el este implicit prezent în conceptele ruginiene de sisteme sau modele *mixte*.

Această definiție pare să-și găsească foarte bine locul în domeniul teoriei pure, adică în modelul walrasian M_1, care este coerent în proporție de 100 la sută.

În ceea ce privește termenul de „regim" el spune: „întrucît perfecțiunea se degradează în procesul realizării sale (în practică) vom desemna regimul ca încarnare reală a unui sistem, deci ca tranziția de la domeniul logicului la cel al istoricului, de la puritate la impuritate" (32).

Nu avem obiecții față de utilizarea expresiei de „regim" cu o conotație empirică, practică în istoria economică sau în problemele de politică, dar serioase îndoieli provoacă interpretarea că „perfecțiunea se degradează în procesul realizării" în practică. Vom relua această temă atunci cînd se va discuta problema transformării precapitalismului în capitalism.

Sub aspect metodologic este interesantă de menționat și calea inversă pe care Guitton o utilizează pentru a-și elabora fundamentele conceptuale (elementele constitutive) pentru analiza fenomenelor economice legate de subiectul său predilect — puterea economică, fenomen care reprezintă într-adevăr o caracteristică a economiei moderne. El pune trei întrebări fundamentale: cine? de ce? și cum? și în răspunsul său cu două posibilități antitetice, el identifică două tipuri opuse, bipolare de organizare, susceptibile să explice realitatea economică; unul este bazat pe principiul multiplicității și altul — pe principiul unicității. După propriile sale cuvinte „cînd există multiplicitate, distribuția rezultatelor are loc printr-un schimb liber între agenți responsabili pe ceea ce numim piață", iar „cînd unicitatea este cea care prevalează nu mai există schimb liber piața fiind înlocuită printr-un plan care stabilește dinainte ce i se cuvine fiecăruia"(33).Nu este nici o dificultate să realizezi că primul caz se identifică cu modelul sau sistemul de liberă întreprindere, iar cel de-al doilea cu o economie planificată și condusă centralizat de stat.

Am ajuns astfel la punctul în care ne lăsase Eucken în prelegerile sale, în care, la orice problemă, el căuta separat soluția atît în condiții de liberă întreprindere, cît și în condițiile economiei planificate și conduse centralizat. Spre deosebire de Eucken, profesorul Guitton merge mai departe

și ridică o problemă fundamentală întrebîndu-se ce există între cele două modele extreme. Din păcate, el nu are la dispoziție suficiente instrumente analitice spre a rezolva această problemă pînă la capăt, și anume, să identifice clar un număr mare de combinații posibile. Pot să-i înțeleg sentimentul de frustrare pe care l-a încercat ocupîndu-se de această chestiune, întrucît și eu am trecut printr-o experiență similară înainte să elaborez Tabela de orientare. Guitton are însă de partea sa *le gênie français*, forța raționalismului așa cum a fost moștenit de la Descartes, deși lui nu i-ar place să se considere sau să fie considerat drept un cartezian.

Așa cum am menționat, Guitton are în vedere două răspunsuri analitice la cele trei întrebări fundamentale — cine, de ce și cum. Unul este abstract logic și pur, iar celălalt concret, istoric și impur. Sprijinindu-se pe această caracterizare el abandonează cele două modele — de liberă întreprindere și de economie condusă centralizat — lăsîndu-le în domeniul ideologiei, și rezumîndu-se deci la un fel de exercițiu spiritual lipsit de aplicații practice.

Explicația dată de Guitton în legătură cu primul fel de răspunsuri, poate ridica unele probleme cînd spune: „Răspunsuri de un fel abstract, pur și logic pe care spiritul le poate concepe el însuși, fără legătură cu experiența" (34). Desigur, această teză este consecventă cu poziția sa de a trata teoria pură separat de aplicație, dar este aceasta o interpretare justă, constructivă? Nu pot să nu subliniez că o astfel de interpretare este contrară opiniei lui Walras — părintele teoriei pure în economie — după cum este contrară vederilor lui Einstein cuprinse în *motto*-ul utilizat la începutul acestui studiu, din care rezultă că teoria nu trebuie să fie separată de experiență.

Să ne întoarcem însă la chestiunea fundamentală pe care am ridicat-o mai înainte, și anume de a identifica ce se află între cele două modele extreme deasupra lor sau dincolo de ele și să vedem ce păreri are Guitton. Mai întîi, el spune că: „De-a lungul secolelor răspunsurile date de oameni au fost de tip concret, istoric și impur, dar, în timp ce spiritul uman caută să simplifice, istoria complică. Termenul de sistem ține de această tendință de simplificare, în timp ce termenul de regim pare mai apropiat de realitate" (35). Apoi, două pagini mai departe, el adaugă: „Mi-am per-

mis să scriu că nu pot exista mai mult de două sisteme perfecte. Dacă ele sunt amalgamate, sistemele nu mai pot fi definite ca perfect coerente. În acest caz de la raționalitate s-ar reveni la imperfecțiune" (36). Punctul culminant al demonstrației este următorul: „Răspunsurile simplificate ale logicianului trebuie acum să lase locul răspunsurilor complexe ale istoricului. Răspunsurile istoriei sunt răspunsuri impure. Astfel un sistem liberal n-a existat niciodată în forma sa pură, după cum nici un sistem socialist n-a existat în forma sa pură. Ceea ce s-a realizat au fost regimuri mixte, în care principii opuse au fost într-o măsură sau alta asociate" (37).

Ce înseamnă toate acestea? Să ne asumăm pentru un moment rolul de avocat al diavolului. Este oare adevărat că spiritul tinde întotdeauna să simplifice, în timp ce istoria (practica) — să complice? Dacă acțiunile noastre sunt dictate întotdeauna de spirit, nu trebuie să distingem între spiritul binelui (echilibru) și spiritul răului (dezechilibru)? Nu este de asemenea adevărat că, în general viața reală încearcă să simplifice lucrurile în timp ce un spirit mai puțin organizat, care are puțin sau nimic de spus, va manifesta tendința de a complica lucrurile sau de a le face să pară mai complicate decît sunt în realitate? Putem noi oare demonstra în mod științific, că cele două sisteme extreme (libera întreprindere în condiții de concurență pură și economia condusă centralizat în condiții de monopol pur) sunt realmente „perfecte", în același sens, dacă facem uz de „Piramida înțelepciunii umane"? Este, într-adevăr, necesar să se abandoneze raționalitatea dacă sau atunci cînd concepem sau analizăm un sistem mixt (amalgamat) în care, desigur, caracterul de imperfecțiune va apărea? Dacă procedăm în mod sistematic la elaborarea unei teorii capabile să explice un sistem economic mixt cu un anumit grad de imperfecțiune aceasta nu mai este rațională?

Repet, este oare bine să abandonăm cu totul teoria și să ne bizuim pe „răspunsurile complexe ale istoricului", deși suntem conștienți că „răspunsurile istoriei sunt impure"? Este oare bine să se abandoneze teoria economică în favoarea istoriei economice, așa cum recomanda cu un secol în urmă școala istorică germană? Dacă un sistem liberal „n-a existat niciodată în forma lui pură", înseamnă oare aceasta că

nici în viitor nu vom putea construi un sistem de acest fel, care să fie cît se poate de aproape de forma lui pură? O călătorie pe lună nu era decît un vis acum 50 de ani, un simplu vis de care se extaziau doar poeții. Acest vis a devenit o realitate datorită tehnologiei moderne, bazată pe aspectele aplicative ale fizicii, chimiei, astronomiei. De ce o știință economică reîntinerită n-ar putea ca, împreună cu alte discipline sociale să înfăptuiască un vis similar, vizînd realizarea aici pe pămînt a unei economii și societăți libere, juste și stabile, cu un guvern dotat numai cu puterile strict necesare?

Toate aceste întrebări pot fi privite ca jenante sau ca reprezentînd o critică negativistă dacă nu le însoțim de o motivare rațională sau cel puțin de o explicație, dacă nu de un răspuns complet. În ceea ce mă privește, eu cred că o explicație poate fi adusă și că se poate demonstra că deși Guitton merge pe un drum diferit (al dezechilibrului) și utilizează propriile sale instrumente de analiză, el ajunge pînă la urmă la un punct, dincolo de care nu mai poate înainta. Acest punct a fost deja atins atunci în momentul sus amintit cînd s-a identificat (cu repere sigure) vastul cîmp eterogen al vieții reale, al imperfecțiunii, al sistemelor sau regimurilor hibride, mixte. În acest moment critic, putem însă trece de la conceptul său de perfecțiune și imperfecțiune la conceptul nostru de echilibru vs. dezechilibru care, în principiu, reprezintă, de fapt, același lucru. Mergînd de aici mai departe și folosind Ipoteza universală a dualității putem să construim cu ușurință Tabela de orientare, în care, ceea ce Guitton denumește „realitate" se întinde pe o distanță mare pe care din loc în loc sunt bornele indicînd clar M_2, M_3, M_4, M_5, M_6, între care putem interpune oricîte combinații sau repere dorim sau avem nevoie.

Dacă dispunem de noile instrumente metodologice, chestiunile ridicate mai înainte nu mai apar ca supărătoare pentru nimeni, întrucît ele pot fi studiate fără să se înfrunte dificultăți insurmontabile. Problema cea mai importantă rămîne probabil aceea dacă este într-adevăr necesar ca teoria să fie abandonată în favoarea răspunsurilor impure ale istoricului. Tabela de orientare răspunde limpede la această întrebare, subliniind că nu dispunem de suficientă teorie și

că tocmai de aceea suntem confruntați cu paradoxul guittonian al conflictului între teorie și realitate, între perfecțiune și imperfecțiune. De îndată ce vom fi elaborat cele minimum șapte teorii fundamentale de la M_1 la M_2, paradoxul guittonian va fi rezolvat.

Spre a lămuri și mai bine lucrurile, aș aduce unele elemente suplimentare. Pe cînd participam la Primul Congres al Asociației Internaționale a Economiștilor, care s-a ținut la Roma în 1956, m-am decis în urma unei mici dispute cu Sir Denis Robertson să revăd metodele mele anterioare de cercetare și să utilizez întărindu-l, conceptul Tabelei de orientare. În acest scop, a trebuit să transform conceptele pereche de ordine și dezordine (utilizate de Eucken la Școala din Freiburg) de ordine naturală și ordine artificială (38), de perfecțiune și imperfecțiune (utilizată acum de Guitton) în conceptul privind elementele, forțele, instituțiile, comportamentele și valorile de echilibru și cele de dezechilibru. De atunci, n-a mai fost nevoie să mai schimb ceva, ci doar să explorez noi și noi consecințe și aceasta, nu numai în economie și alte științe sociale, dar și în științele naturii.

Rezultatul final a fost că cercetarea simultană prin prisma echilibrului și dezechilibrului s-a dovedit a fi o bază solidă pentru unificarea metodologică a tuturor științelor (39). Convingerea mea este că, în felul acesta, ușa a fost deschisă pentru ca metodologia clasică (a echilibrului) și cea modernă (a dezechilibrului) să poată fi unificate fără contradicții și discordanțe fără ca ele să-și piardă identitatea, ci, dimpotrivă, consolidîndu-se printr-o asociere sub același acoperiș, fiecare continuînd să aibă cîmpul său propriu și limitat de aplicare. Imperativul unificării lor se resimțea de mult timp. Grație noului program de cercetare, ele sunt pe cale de a fi unificate.

3. „Efectul Serendip" și problema puterii economice

Guitton, ca orice intelectual francez, este foarte preocupat de problema puterii economice, care într-o economie modernă este asociată cu puterea politică, ambele legate, la rîndul lor, de problema drepturilor naturale ale omului.

El este îngrijorat de faptul că în sistemul capitalist puterea economică impietează asupra puterii politice legitime și într-o anumită măsură se substituie acestei puteri chemate să țină sub control privilegiile dobîndite în domeniul economic și financiar.

Problema puterii politice se întrepătrunde într-o măsură cu cea a puterii economice, ca urmare a unui fenomen straniu, numit „efectul Serendip". Ca sursă de inspirație, Guitton a utilizat cartea *Le mal français (Răul francuzesc)* de Alain Peyrefitte, fost prim ministru în timpul cînd generalul de Gaulle era președinte al Franței. Ce este „efectul Serendip"? Guitton îl descrie ca pe un fapt foarte curios care se întîmplă cînd realizezi ceva la care nu te-ai așteptat. Astfel, în cele din urmă, te trezești în față cu ceva ce n-ai căutat și nici n-ai dorit. Expresia face aluzie la o poveste de Horace Walpole, în care este vorba de o insulă imaginară numită Serendip, un alt nume pentru Ceylon.

În limba franceză se face o distincție între cuvîntul *pouvoir* (care înseamnă putere, adică dorință de dominație) și *puissance* (rezultatul obținut prin exercițiul puterii). Distincția este relevantă pentru a înțelege că ceea ce rămîne în istorie este *puissance* și nu *pouvoir* și că aceasta din urmă fără cea dintîi are foarte puțină sau nici o semnificație practică. În cartea lui, Alain Peyrefitte face o confidență referitoare la de Gaulle, care într-o zi i-a spus: „Puterea este neputință!". Distincția făcută mai sus explică ce avea în vedere de Gaulle. Guitton, la rîndul lui se întreabă: „Nu este acesta un paradox?", după care scrie: „Mărturisesc că am observat acest fenomen din propriile mele experiențe. Și el face o referire concretă la unele mostre de țesuturi care au rezultat dintr-un experiment de laborator, considerat altminteri ca un eșec. Dar noile țesuturi s-au dovedit a fi o descoperire, un nou punct de plecare în domeniul cercetării.

Ca toți intelectualii francezi, înzestrați de natură și prin formație cu un simț analitic deosebit, Guitton nu se oprește aici, ci continuă: „Vercingetorix (șeful gal) a fost înfrînt de Caesar. Sfîntul Ludovic a murit într-o cruciadă soldată cu un eșec. Ioana d'Arc a fost abandonată de regele pe care l-a ajutat să-și recîștige tronul. Napoleon a fost deportat de britanicii pe care a vrut să-i pedepsească

cu foametea" (40). După acest *tour de force* în istorie, el conchide că „Toate regimurile noastre politice au reușit să realizeze exact contrariul a ceea ce au urmărit. Revoluția duce la dictatură, iar excesele acesteia din urmă permit revenirea regalității, și așa mai departe" (40).

Mare admirator al lui de Gaulle, Alain Peyrefitte, este nevoit să declare deschis că cea de-a cincea Republică n-a putut să evite efectul Serendip. „În dorința de a restaura autoritatea statului", scrie Peyrefitte, „cea de-a cincea Republică a dat amploare fenomenului birocrației, ceea ce a dus la subminarea statului dinăuntrul său" (41). Vom mai reveni asupra acestui interesant subiect al cauzelor pentru care experimentul întreprins de de Gaulle și materializat în cea de-a cincea Republică a reprezentat într-o anumită măsură, un eșec.

În paragraful următor Guitton face o descriere foarte pertinentă a aspectelor de suprafață ale problemei puterii economice:

„Existența dublului aspect al puterii politice *(pouvoir et puissance)* nu poate fi pusă la îndoială. Dar putem oare transpune asupra vieții economice un raționament de asemenea natură? La drept vorbind nu există nici o prevedere constituțională care să definească și să distribuie puterea economică. În realitate, cei care dețin puterea economică *(pouvoir)* dețin și capacitatea *(puissance)* de a o utiliza. Eu nu pot să disociez una de alta. Fără îndoială că această problemă se pune diferit în funcție de natura regimului respectiv. Într-un regim de tip liberal, puterea economică aparține celor care au inițiativa și responsabilitatea conducerii întreprinderilor. Într-un regim de tip socialist, ea aparține grupului care acționează în calitate de conducere politică; puterea economică este identică în acest caz cu puterea politică" (43).

După acest tablou clar, Guitton revine la aforismul lui de Gaulle și repetă întrebarea: „Este oare adevărat că și în domeniul economic acționează efectul Serendip, șefii de stat obținînd altceva decît au dorit?" (42). Apoi el se referă la un alt fost prim ministru francez (de profesie economist), Raymond Barre, pe care autorul acestei cărți a încercat în zadar să-l convingă că vechile metode de analiză

și de gîndire nu mai dau rezultatele dorite (43). Barre a rămas însă mai departe la terapia keynesiană de gen *ex-post* pentru a combate flagelul inflației, ceea ce a dus, desigur, la un alt fiasco. Comentariul lui Guitton este următorul: „Primul ministru are putere, dar pentru ca aceasta să fie convertită într-o *puissance* efectivă, mai trebuie și ca realitatea să se conformeze". Or, realitatea nu s-a conformat! Efectul Serendip a fost din nou în acțiune.

Ce s-ar mai putea spune de efectul Serendip și de semnificația lui? Nu încape îndoială că acest efect a fost și este o realitate a timpurilor moderne și în special a zilelor noastre. El se manifestă nu numai în domeniul politic, ci și în cel economic. Ne vom ocupa aici mai mult de aplicarea efectului Serendip la domeniul economiei, lăsînd în sarcina specialiștilor în științe politice celălalt aspect.

Ceea ce trebuie spus mai întîi este că efectul Serendip nu este deloc un fenomen neobișnuit. Neobișnuit este numai faptul că breasla economiștilor n-a reușit o perioadă îndelungată să-l sesizeze și și-a dat seama de existența lui numai cînd noua școală critică franceză l-a semnalat ca problemă majoră în știința economică. Trebuie să fim conștienți că această problemă (ca orice alte probleme majore) implică trei stadii ale cercetării:

1) o observare clară și repetată de natură istorică și descrierea fenomenului respectiv;
2) o explicație sintetică, teoretică, adică științifică a acestuia;
3) asumarea sarcinii practice de a elabora reforme și măsuri politice de natură să ducă la eradicarea acestui fenomen evident anormal (dezechilibru) și nociv din punct de vedere social.

Guitton prezintă o listă de eminenți oameni de știință economiști francezi care au observat această problemă și au fost conștienți de importanța ei, dar din examinarea mai atentă a materialului prezentat în cartea sa, rezultă că investigarea problemei n-a depășit prea mult stadiul istoric al observației și descrierii. În ceea ce mă privește, pot spune că de cel puțin trei decenii am observat acest straniu fenomen, chiar dacă nu l-am numit efectul Serendip, ci am utilizat o terminologie diferită.

Noul program de cercetare ne poate ajuta să rezolvăm problema enunțată în stadiile 2 și 3. Spațiul nu ne permite să abordăm aici probleme din stadiul 3, dar ne putem referi la stadiul 2. În acest scop apelăm la teoria cererii și a ofertei, care arată comportamentul consumatorilor și producătorilor într-o economie modernă mixtă.

Într-un sistem de echilibru general, așa cum este înfățișat el în modelele M_1 și M_2, în care cerințele cardinale ale Piramidei înțelepciunii umane sunt satisfăcute, consumatorii și producătorii nu se tem de inflație sau deflație și, prin urmare, într-o economie de piață liberă ei se comportă într-o manieră naturală, în acord cu natura umană. Cu alte cuvinte, la prețuri mai ridicate, ei vor tinde să cumpere mai puțin, iar la prețuri mai scăzute — să cumpere mai mult. În domeniul ofertei, la prețuri înalte producătorii și oamenii de afaceri vor oferi mai mult, iar la prețuri mai scăzute vor fi înclinați să ofere sau să producă mai puțin. Iată ceea ce guvernul poate să anticipeze și, totodată, ceea ce oamenii vor face în realitate. Drept urmare. într-un regim de adevărat echilibru, nu există diferență sau contradicție posibilă între ceea ce oamenii sau statul doresc să facă și rezultatele finale. În acest caz avem de-a face cu curbe normale, marshalliene sau walrasiene ale cererii cu pantă negativă și curbe ale ofertei cu pantă pozitivă care, la punctele de intersectare, ne indică prețurile de echilibru.

Concluzie

Într-un sistem de echilibru general într-o formă completă, atît în teorie, cît și în practică, nu există nici o rațiune, nici o posibilitate pentru apariția unui efect Serendip.

Într-un sistem în stare de dezechilibru și în special, într-un model caracterizat prin dezechilibru major, ca în M_5 sau M_6 din partea inferioară a Tabelei de orientare, aceeași problemă se prezintă într-un mod cu totul diferit. Aici fenomenul inflației sau deflației (în formă deschisă sau ascunsă) este o realitate a vieții de fiecare zi. În asemenea condiții (pe piața liberă sau cea neagră) la prețuri mai ridicate largi segmente ale masei de consumatori vor fi înclinați să

cumpere mai mult, întrucît se tem că mai tîrziu pot fi nevoiți să plătească și mai mult. În acest caz curba cererii va căpăta o pantă pozitivă. Potrivit aceluiași scenariu, producătorii sau oamenii de afaceri vor tinde să micșoreze oferta pe piața sau, pot chiar decide să producă mai puțin, atunci cînd, de pildă statul ar încerca să impună prețuri maximale (reduse artificial). În acest caz, curba ofertei ca căpăta o pantă negativă,

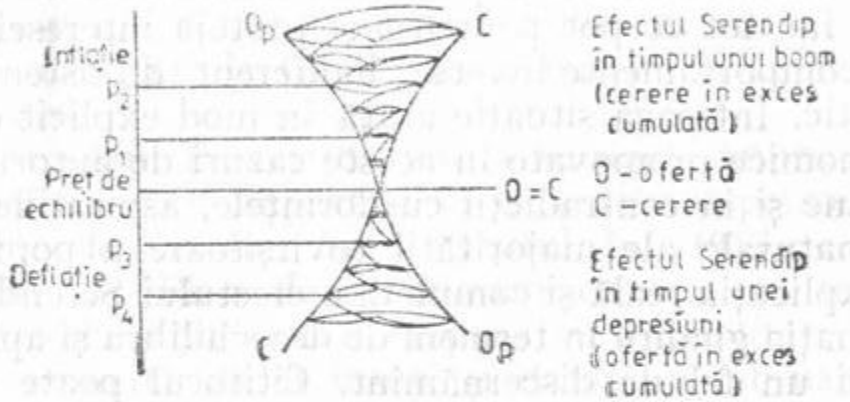

Fig. 7.

orientîndu-se spre stînga, în timp ce curba cererii, cu o pantă pozitivă, se va orienta spre dreapta, așa cum se arată în *diagrama* care urmează. Pe aceste curbe le-am denumit curbe nemarshalliene, inverse sau pur și simplu curbe anormale ale cererii și ofertei. Ele caracterizează și explică perfect efectul Serendip, care de fapt este o „anomalie" a unei economii moderne mixte, în special în vremurile noastre.

Toate politicile economice de după anii '30 promovate sub auspiciile moștenirii keynesiene în Occident și sub cele ale moștenirii revoluționare marxiste în țările estice, fie că a fost vorba de Franța, Anglia, Statele Unite sau Uniunea Sovietică, s-au sfîrșit cu un eșec, adică cu efectul Serendip. Același lucru se poate spune despre așa-numitele *programe de austeritate*, aplicate în diferite țări în deceniile din urmă, de guverne liberale sau conservatoare, de regimuri capitaliste și socialiste, care au dus la același fiasco. Fondul Monetar Internațional urmează politici similare, care se soldează cu aceleași rezultate negative.

De ce se întîmplă acest lucru? Analitic, deoarece așa cum s-a arătat mai înainte, dacă o țară are o situație de deze-

echilibru, această țară trebuie să aplice nu o soluție de dezechilibru, ci o soluție de echilibru. Aceasta este Regula Numărul 1 a înțelepciunii acumulate, care în deceniile din urmă a fost încălcată în repetate rînduri, ceea ce în mod inevitabil a dus la repetate rezultate negative, adică la efectul Serendip. Putem examina și latura practică a acestei explicații. Desigur, pretutindeni autoritățile doresc stabilitatea prețurilor, dar ele încearcă să lupte împotriva inflației sau deflației folosind măsuri nepotrivite, eronate. În același timp, oamenii fac tot ce pot pentru a-și proteja interesele, recurgînd la comportamente inverse, indiferent de sistemul social sau politic. Întreaga situație arată în mod explicit că politicile economice promovate în aceste cazuri de autorități sunt antiumane și în contradicții cu dorințele, aspirațiile și înclinațiile naturale ale majorității covîrșitoare a populației.

Explicația reală și completă a efectului Serendip rezidă în dominația gîndirii în termeni de dezechilibru și aplicarea ei fără nici un fel de discernămînt. Cititorul poate să tragă singur concluzii în ce privește soluția la asemenea regretabile stări de lucruri din epoca noastră. Un lucru este însă sigur: există un conflict fundamental între populație care, la nivel individual, gîndește și acționează pretutindeni în termeni de echilibru, și oamenii politici aflați la putere, care, urmînd sfatul unor falși profeți (experți), gîndesc și acționează , iau și aplică decizii în termeni de dezechilibru. Aceasta este o maladie universală a timpurilor noastre și numai o nouă generație, în stare să vadă că „paharul s-a umplut" și că nu mai e cazul să se repete greșelile trecutului, va putea pune capăt acestei jalnice stări de lucruri.

În ceea ce-i privește pe francezi, ei au fost printre primii care s-au ridicat în timpurile moderne spre a face înțeleasă pretutindeni pe glob ideea că drepturile naturale ale omului și idealul de justiție și echitate socială nu pot fi de-a pururi călcate în picioare. Înțeleg pe deplin sentimentele lor de dezamăgire și frustrare cărora le-au dat glas de-atîtea ori în istoria mai recentă. Francezii au aspirat, desigur, la idealurile de *Liberté, Egalité et Fraternité* și au sprijinit Revoluția de la 1789, dar ei n-au fost de acord cu modul în care revoluționarii (Robespierre, Marat și alții) o dată ajunși la putere s-au comportat și au luat decizii. De aceea, în cele din urmă ei și-au retras suportul.

În același spirit, la francezi au găsit ecou idealurile generalului de Gaulle de a restaura grandoarea virtuților și instituțiilor Franței. Cînd însă ei au realizat că o dată ajuns la putere, generalul încearcă să folosească mașina tentaculară a statului modern pentru a stoarce mai multe impozite decît putea să suporte omul de rînd și că pe de-asupra, pregătea și alte măsuri de austeritate, aceeași francezi au căutat să se apere recurgînd la comportamentul invers, iar efectul Serendip a intrat în acțiune din nou. Oamenii erau dezamăgiți, iar cînd în 1968 o minoritate militantă era pe punctul de a-l răsturna pe de Gaulle de la putere, ei au reacționat cu nepăsare.

Ca și Alain Peyrefitte, am și eu unele impresii personale pe care le pot împărtăși în legătură cu personalitatea generalului de Gaulle. Spre sfîrșitul lui 1957 am trimis generalului un „Plan de stabilizare economică, financiară și socială a Franței". Mi-a răspuns cu amabilitate printr-o scrisoare semnată de el însuși și datată 6 februarie 1958. În această scrisoare aprecia că planul era „îndrăzneț" și, totodată, sprijinit pe o solidă argumentație. În ansamblu, mi s-a părut foarte interesant, încheia el.

Curînd după aceea, de Gaulle a venit la putere, iar planul în chestiune a fost publicat în „Révue d'Economie Politique", martie/aprilie 1959 (44), prin amabilitatea redactorului șef din acea vreme, René Courtin. În decembrie 1959, o importantă reformă financiară a fost făcută în Franța, în cadrul căreia, între altele, 100 de franci vechi, erodați de inflație au fost înlocuiți cu un franc nou. Acest lucru a fost făcut spre a elimina o inflație instalată de mai multă vreme. În planul meu și potrivit estimărilor mele de atunci, pentru a extirpa cum se cuvine și pînă la capăt inflația, ar fi trebuit ca schimbul să se facă după formula 1 franc nou = 10 000 franci vechi. Mi-am dat seama imediat că reformele din 1959 erau slabe și insuficiente și că, prin urmare erau sortite eșecului.

Știind că generalului de Gaulle îi era cunoscut planul meu, am încercat de mai multe ori să-l previn de deficiențele reformelor și de posibilitatea unui eșec, dar el nu mi-a mai răspuns personal niciodată. Confirmarea cu mulțumiri a primirii scrisorii era semnată întotdeauna de unul dintre

colaboratorii săi de la *Présidence de la République*. Această experiență poate da de gîndit. Nu încape îndoială că generalul a fost o mare, copleșitoare personalitate, dar nu poți să nu te întrebi: cînd a devenit prim ministru și apoi președinte al Republicii Franceze, generalul de Gaulle mai era persoana care fusese înainte de accesul său la cea mai înaltă magistratură? Se mai pot adăuga și alte întrebări. Este adevărat că, așa cum am observat lordul Acton, istoricul britanic, puterea privată sau publică corupe pe liderii politici, cu precizarea că puterea absolută corupe în mod absolut? Nu cumva falșii profeți (experți numiți sau angajați) ai epocii noastre sunt direct implicați într-un fel de cenzură discretă, dar de fapt brutală, prin faptul că nu lasă să parvină celor de la putere nici un fel de idei opuse sau avertismente cu privire la posibilitatea eșecului anumitor măsuri politice curente? La aceste întrebări nu se poate da un răspuns aici pentru simplul fapt că ele se situează în afara cîmpului științei. Dacă le pun, o fac pentru generația următoare, cu speranța că ea poate fi mai atentă la prezervarea adevăratei și deplinei libertăți de dezbatere în lumea ideilor, eliminînd orice fel de cenzură privată sau publică.

Poate că ar mai fi necesar un cuvînt, spre a-i caracteriza pe „falșii profeți" Cine sunt aceștia? Ei sunt, în primul rînd, cei despre care se crede că ar cunoaște problemele respective și că ar avea soluții concrete la ele. Tocmai de aceea li se spun experți și sunt numiți sau angajați pentru a fi consilieri ai celor de la putere. În realitate, ei nu au soluții concrete sau, mai bine zis, au o filozofie economică falsă de unde și expresia de „falși profeți". În ce constă această filozofie falsă? Ea este, de fapt, ideea că ori de cîte ori există o problemă în societate sau în economie, autoritatea politică este aceea care trebuie să o rezolve prin intervenția sa directă sau indirectă și că acest lucru este posibil dacă există voință politică și mijloace financiare și administrative adecvate. Ambele premise sunt false, așa cum știm foarte bine din experiențele trecute din anii '30 și pînă în anii '90. Așa cum arată experiența din Occident, ca și din țările foste socialiste, guvernul singur nu poate să facă acest lucru, și prin urmare, întreaga filozofie devine discu-

tabilă; în fapt ea este eronată. Efectul Serendip își face apariția. Autoritatea politică, poate interveni cu succes numai promovînd măsuri politice și soluții de echilibru, în condiții în care și-a asigurat cooperarea voluntară a populației ceea ce nu costă nimic. Acest lucru este subliniat și de Guitton atunci cînd scrie că „primul ministru are putere, dar pentru ca această putere să fie convertită într-o forță efectivă, mai este necesar și ca realitatea să se conformeze".

În ceea ce privește problema propriu-zisă a puterii economice — privată sau publică — nu încape îndoială că aceasta este complexă și plină de enigme, dar ea nu este insolubilă dacă aplicăm noul program de cercetare. Detalii mai multe au fost prezentate în alte locuri (45), astfel că aici ne vom limita la unele chestiuni de esență. În primul rînd, trebuie să fie clar că cetățenii, oamenii de afaceri și persoanele publice luate individual trebuie să dispună de un anumit grad de libertate și, prin urmare, să aibă suficientă putere spre a-și îndeplini activitatea de zi cu zi, indiferent că trăiesc în capitalism, socialism sau orice alt regim. Această putere specifică destul de limitată nu ridică nici o problemă în teorie sau în practică și nu este de natură să genereze controverse. Ea este ceea ce poate fi numită putere naturală (în sensul că derivă din natura lucrurilor implicate) finită sau determinată. Orice depășește nivelul natural de putere constituie o problemă în orice sistem sau regim social, economic și politic.

De aceea, pentru a înțelege complexitatea întregii probleme a puterii este necesar ca atît teoretic, cît și practic să facem distincție între:

1) Nivelul justificat natural sau de echilibru al puterii care exista într-un sistem de echilibru general; și

2) Nivelul nejustificat, artificial, monopolist sau simplu spus excesul cu caracter de dezechilibru al puterii care există, de regulă, într-un sistem în stare de dezechilibru.

Tratîndu-se efectul Serendip, s-a explicat de ce și cum un sistem în dezechilibru reclamă intervenția statală și, prin urmare un surplus de putere. Dacă această intervenție nu este utilizată pentru a introduce condiții de echilibru general, în acest caz un dezechilibru nou este substituit unui dezechilibru vechi, iar lumea, care are resentimente

față de noua situație, recurge la comportamentul invers. Efectul Serendip devine deci inevitabil. Un dezechilibru mai mare naște nevoia de tot mai multă putere și, începînd din acest moment se formează un cerc vicios, la discreția efectului Serendip. În acest caz, așa cum observa în mod judicios de Gaulle, „puterea" este asociată cu „neputința". În zilele noastre acest fenomen se manifestă pregnant în cadrul Administrației Mitterand din Franța, precum și în restul lumii.

În concluzie, cel mai dificil aspect din problema puterii este faptul că linia de demarcație dintre puterea justificată și cea nejustificată este clară din punct de vedere teoretic, dar nu poate fi stabilită în practică, cu excepția cazului că se introduc sistematic condițiile de echilibru general stabil, care fac inutile orice forme de putere nejustificată și permite înlăturarea lor.

4. Guitton ca șef al unei noi școli franceze care critică economismul sau economia contrasensului

Profesorul Henri Guitton este foarte preocupat de impasul în care se află pretutindeni economia în zilele noastre. Într-adevăr este binecunoscut că există o inflație generalizată în întreaga lume, ceea ce înseamnă că trăim în condițiile unui efect Serendip extins la scară globală.

Există două mari probleme la care trebuie dat răspuns. Una din ele constă în a explica în mod conceptual cum a luat ființă economia modernă a contrasensului și cum s-a transformat ea spre a ajunge la situația precară de astăzi. A doua problemă, de natură practică, se referă la modalitatea de a pune capăt acestei situații. Ne vom ocupa aici numai de prima chestiune.

Guitton și această nouă școală franceză, în întregul ei, au un singur punct de vedere în ceea ce privește cauzele pentru care am căzut victimă situației precare de astăzi. Foarte pe scurt, ei cred cu toții că s-a pornit prost încă din secolul al 18-lea, cînd s-a creat doctrina clasică a armoniei „universale"; am avut perfecțiunea și acum trebuie să

culegem roadele imperfecțiunii; sau cum spune Guitton „perfecțiunea se degradează în procesul realizării ei" în practică. În aceasta constă, în esență, conceptul economiei moderne a contrasensului. „Perfecțiunea este imposibil de obținut", iar acesta este păcatul originar pentru care trebuie să plătim un preț atît de mare astăzi.

„De la sfîrșitul secolului al 18-lea domnește doctrina armoniei universale. Fiecare individ, spun liberalii, își urmărește propriul său interes, chiar dacă o face în detrimentul altora. În pofida acestui fapt, totul se petrece ca și cînd o mînă invizibilă ar dispune dispariția diverselor antagonisme și întronarea societății perfecte, fără ca cineva să-și fi propus aceasta ca un scop precis. Fericită contradicție, să obții ceva mai prost decît ceea ce se urmărea să se obțină. Dar tocmai aceste contradicții fericite sunt cele care pun probleme. Iar autorii socialiști sunt cei care au acceptat provocarea.

În lucrarea sa *Contradictions économiques*, Proudhon a subliniat că atunci cînd concurența devine generală, ea sfîrșește prin a ucide concurența, ducînd astfel la contrariul ei, adică la monopol. Marx a fost acela care a lansat ideea existenței unor paradoxuri ale sistemului capitalist.

Contradicțiile scoase la iveală de istorie își schimbă forma, dar nu dispar și nu vor dispare din lumea noastră. Dacă ele sunt semne ale imperfecțiunii, aceasta poate fi o modalitate de a spune că perfecțiunea este imposibil de atins" (46).

Ce putem spune citind aceste observații? Pentru un gînditor în termeni de echilibru, ele par cam stranii. Dar nu încape îndoială că ele au un conținut de adevăr care se cere analizat în continuare. Întreaga teorie a sistemului perfect ce se autodegradează nu pare să fie corectă. Lucrurile bune nu se degradează decît numai dacă elemente sau forțe rele venind din afară invadează teritoriul celor bune. Cu alte cuvinte, chestiunea trecerii de la un regim precapitalist la un regim capitalist (cu probleme în sensul marxist) nu poate fi explicată prin teoria guittoniană a perfecțiunii ce se autodegradează. Va trebui să mai revenim asupra acestui subiect deosebit de important.

Oricum motivele pentru care doctrina clasică a „armoniei universale" a eșuat rămîne o problemă de elucidat „Economia contrasensului" este o realitate și, pînă la un punct, poate fi pusă în legătură cu eșecul doctrinei clasice. Aceasta nu este însă decît o observație corectă, ori cum spun francezii *Comparaison n'est pas raison!*, cu alte cuvinte nu am lămurit încă problema respectivă. În rezumat, iată care sunt, după părerea mea, motivele care explică eșecul doctrinei clasice, dar care nu confirmă existența unei legi a perfecțiunii ce se autodegradează:

1) Gînditorii clasici nu fac o distincție clară între „știință pură" (teorie) și „știința aplicată" (politici economice științifice);

2) Clasicii nu și-au dezvoltat niciodată complet modelul teoretic al unei economii și societăți libere juste și stabile, în concordanță cu idealul „armoniei sociale". Walras a fost singurul care a încercat să construiască un asemenea model introducînd în legea echilibrului general, două cerințe de bază: concurența pură (absența monopolului) și 100 la sută, monedă-*Numéraire*. Dar chiar și Walras căruia îi era foarte clar conceptul de știință aplicată a omis să includă ceea ce eu numesc „Factorul R" (în Tabela de orientare), adică un cadru instituțional și juridic corespunzător în care un asemenea regim de armonie socială să poată funcționa cum trebuie pentru a asigura în permanență prețuri de echilibru, excluzînd plusvaloarea.

3) Întrucît gînditorii clasici n-au dezvoltat niciodată un model teoretic complet al unei economii și societăți libere, juste și stabile și n-au testat niciodată legile denumite de ei naturale (cerere și ofertă, legea lui Say etc.), este evident că ei n-au putut să conceapă necesitatea unor reforme imediate pentru a crea un mediu adecvat pentru un asemenea sistem perfect.

Rezultatul final a fost un fiasco inevitabil, o discrepanță între teoria economică și istoria economică, o antinomie între teoria curentă și practică, într-un cuvînt tot felul de „contradicții", pe care socaliștii le-au prezentat ca deficiențe ale sistemului capitalist. Din păcate, socialiștii nu aveau o explicație corectă a problemei transformării regimului precapitalist în capitalism și, de aceea ei au rămas

pînă în prezent *buni critici* ai capitalismului, dar nu și *buni constructori* ai unei mai bune societăți și economii.

Guitton are o viziune cam *pesimistă*, în timp ce eu sunt înclinat spre o viziune mai *optimistă*. Sunt conștient că în lumea de astăzi există contradicții și discrepanțe și că nu este ușor să se atingă perfecțiunea într-o societate de oameni liberi. Dar nu văd nici un motiv pentru care aceste contradicții și discrepanțe să nu poată fi reduse la minimum astfel încît ele să nu mai creeze probleme pentru cei ce trăiesc într-o societate civilizată. Este adevărat că se poate ca perfecțiunea să nu fie atinsă niciodată pînă la ultimele limite, adică în proporție de 100 la sută. Dar dacă punem cu perseverență și sistematic în acțiune toate cunoștințele și întreaga noastră energie, perfecțiunea poate fi atinsă în proporție de 95 sau 98 la sută; contradicțiile scoase la iveală de istorie s-ar reduce astfel la un procent minim de pînă la 5 la sută, sau mai puțin ceea ce ar permite autorităților rezolvarea lor cu ușurință la un nivel scăzut de impozite. La mai mult nici n-ar trebui să aspirăm, fiindcă ar fi imposibil de realizat și nu e necesar.

Cum fundamentez eu o asemenea viziune mai curînd optimistă? După opinia mea, legile clasice și modelul unui sistem ideal, chiar dacă sunt imperfecte în primele stadii, pot fi îmbunătățite, așa cum am încercat să demonstrez în alte lucrări. Aceasta este calea spre realizarea vechiului vis al omului și al omenirii — realizarea unei societăți și economii libere juste și stabile. Ca om de știință nu doresc ca cineva să sufere pe nedrept din cauza mea ca urmare a aplicării unui asemenea sistem de echilibru general. Tocmai de aceea am recomandat ca principiile respective să fie testate la o scară restrînsă și să se acumuleze un volum mare de probe care să ateste că ele pot opera fără să genereze probleme. Prejudecata în virtutea căreia se spune că nu putem experimenta în cîmpul social și economic este complet nejustificată. Aceasta este scuza celor care vor să perpetueze *statu-quo*-ul în Vest, ca și în Est. Resursa inepuizabilă a „cunoașterii umane" (47) n-a fost încă utilizată pe deplin în scopuri *constructive*, ci, dimpotrivă, nu rareori a fost utilizată în scopuri negative. Este relativ ușor să critici, dar dificil să utilizezi imaginația și judecata pentru a găsi căi

și metode pentru a îndrepta și îmbunătății condițiile (realitățile) sociale nesatisfăcătoare, lucru care trebuie făcut mai întîi analitic (în teorie) și apoi empiric (în practică). A sosit timpul să punem punct capitolului vechi — al criticii negativiste — și să ne consacrăm toate energiile inaugurării unui capitol nou, de activitate creatoare, atît în domeniul teoriei pure, cît și în cel a științei aplicative.

O altă chestiune fundamentală pe care o ridică profesorul Guitton și care, de asemenea, ne intrigă este următoarea:

„Nu ne trădează oare opulența la care avem acces în timpurile moderne?"

„Nu avem odihnă în strădania noastră de a cuceri și perpetua progresul. Nu este greu să alcătuim o listă de realizări care pentru părinții noștri ar fi părut incredibilă. Minunile vitezei, realizările permise de calculatoarele electronice, călătoria pe lună... toate acestea n-au avut darul să amelioreze condiția umană și nici să faciliteze rezolvarea conflictelor sociale" (48).

Sursa de inspirație pentru această teză este o carte, *La trahison de l'opulence (Trădarea opulenței)* de Jean-Pierre Dupuy, un tînăr inginer economist de la *École Polytechnique* un fel de Massachusetts Institute of Technology din Franța, care s-a făcut cunoscut prin analiza și critica economiei contemporane. Se face referire și la *Nemesis medicale, L'expropriation de la santé* (1975) *(Nemesis în medicină, Exproprierea sănătății publice)*.

Tema o puteți bănui. Se presupune că opulența aduce fericire. Acum însă, se pare că ea ne-a trădat. În această lucrare, destul de densă, care utilizează un limbaj puțin cam sibilinic, formulele paradoxale captivează pe cititor: medicina creează pacientul, școala joacă un joc nepotrivit; creșterea intensității traficului duce la imobilizare; comunicarea pare să fie surdă și mută. În spatele acestor aforisme se ascunde un adevăr, uneori puțin cam brutal. Aș alege două exemple; medicina împotriva sănătății publice și marasmul transporturilor. Întrucît dincolo de un anume punct (prag), creșterea consumului tinde să aibă efecte inverse, sănătatea publică nu se ameliorează. Morbiditatea pare să fie legată de accesibilitatea tot mai mare a asisten-

ței medicale. Illitch denumea asemenea boli „iatrogenes". Există aici ceva care seamănă cu un proces cumulativ paradoxal. Cu cît ești mai sănătos cu atît ai mai mare nevoie să apelezi la medic și cu atît mai mult cresc cheltuielile pentru asistența medicală, care, la rîndul lor. sporesc povara asupra bugetului de stat.

Transporturile sunt similare cu asistența medicală. Nu e nevoie să fii un mare savant ca să realizezi că sporirea producției de automobile face ca circulația să fie tot mai dificilă. Dincolo de un anumit punct, traficul supracongestionat va face circulația imposibilă și e clar că ne apropiem tot mai mult de acest punct critic.

În oraș, la orele de vîrf, te poți deplasa mai rapid cu o bicicletă decît cu un automobil. Ce să mai vorbim despre costul accidentelor rutiere, de pierderea de timp și de tensiunea nervoasă, provocate de congestia traficului, de suprimarea mersului pe jos... cum să nu fie impresionat cînd privești la celălalt taler al balanței?

Există aici un paradox. Năzuind fără încetare la o continuă ameliorare a productivității, dorind să se așeze totul pe umerii economiei, societatea contemporană a obținut cu totul altceva decît își propusese. Este ceea ce *Dupuy* a numit *l'économie du contre sens* (economia contrasensului) și, de asemenea, *l'économie de la contre-productivité* (economia contraproductivității) (49).

Guitton invocă și alți autori care s-au ocupat de paradoxul respectiv. De exemplu, el citează pe Cornelius Castoriades) care, în cartea sa *Développement et rationalité*, scrie „Puterea sporită este *ipso facto* și neputință sporită sau chiar antiputere, adică putere de a crea opusul a ceea ce s-a urmărit sau dorit" (50).

André Grjebine în „Le Monde", din 28 octombrie 1977, a scris cele ce urmează: „Cea mai rea dintre contradicții este aceea care împinge pe om (și toți suntem oameni) să caute remedii la nemulțumirea sa, să ia decizii care, fără ca el să-și dea seama îi sporesc răul de care suferă. Dezorientat de propriul său succes și în dorința de a scăpa de neliniștea și nesiguranța care-l frămîntă, Occidentul va căuta refugiu tocmai în răul care-l înconjoară. Pentru a realiza ocuparea deplină a resur-

selor de muncă, care apare ca un obiectiv major, el va recomanda un gen de activitate, care este mai mult sau mai puțin lipsit de interes, respectiv să se consume mai mult din bunurile care sunt tot mai puțin utile. Ființe umane care să intre în relații directe cu natura nu mai există. Mașinile sunt cele care ne conduc. Aceasta înseamnă domnia lucrurilor, care înlocuiește domnia ființelor umane. Valorile de schimb determinate de piață și de producția celorlalți dau la o parte valorile de întrebuințare și o dată cu ele — producția însăși".

Suntem astfel conduși de un „anonim colectiv", de un *determinism material,* care poate fi cel al pieței sau cel al planului. Este timpul să încercăm a stabili cum și cine poate să ne ajute să ne eliberăm de domnia lucrurilor și mașinilor și să ne întoarcem la rolul care ne revine ca ființe umane.

„Genialul Illitch ne-a ajutat să înțelegem că dincolo de un anumit punct al excesului este posibil ca fenomenele să-și schimbe sensul, iar acțiunile umane să ducă la rezultate opuse celor urmărite".

Dupuy

„Spiritului genial al lui Girard îi datorăm observația că dincolo de un anumit punct, toate realitățile umane sunt marcate de o tragică răsturnare care face ca orice adevăr să se transforme în opusul lui" (51).

Guitton

Aceasta este natura economismului sau a economiei contrasensului, care este nu perfecțiune, ci deviație de la normal și care ne amenință la fiecare pas în lumea contemporană, atît sub imperiul pieței libere (capitalism), cît și sub imperiul unui riguros plan de stat (socialism). Tabloul condiției umane apare în culori destul de sumbre.

Înainte de a trece în capitolul următor la o discuție mai în detaliu a aceleiași probleme este cazul să menționăm încă o dată altă problemă care merită o atenție specială. Este vorba de o componentă a economiei moderne a contrasensului, și anume de concentrare monopolistă a puterii în mîinile unui grup restrîns de lideri sindicali. Într-o foarte

interesantă cercetare pe care sper că o va continua, Barrie O. Petman a denumit acest fenomen „problema celei de-a patra puteri" (52). Este adevărat că lupta sindicatelor este motivată de existența unui profit anormal, nejustificat (plusvaloare netă) în sistemul economic, dar, pe de altă parte, mijloacele utilizate de aceste organizații (oprirea activității economice prin greve) nu diminuează, ci mai curînd sporesc forțele de dezechilibru din economie. Cu alte cuvinte, efectul Serendip se instalează din nou.

5. Discrepanța existentă între cultura modernă și civilizația modernă și rădăcinile ei

Ce se poate spune citind acuzația globală adusă de Guitton economiei moderne din zilele noastre?

Înainte de toate, trebuie să ne fie clar că reprezentanții noii școli franceze privesc problemele în termeni de dezechilibru. În acest sens, după părerea celui care scrie, gîndirea lor este logică, dar nu și suficientă. Să ascultăm acum și opinia unui economist, preocupat și el de aceste probleme, dar care le privește atît prin prisma echilibrului, cît și prin cea a dezechilibrului, modalitate caracteristică noului program de cercetare.

Toate observațiile critice de mai înainte sunt pertinente și judicioase, dar cu o precizare adecvată. Acumularea de bogăție, sau cum spunea Keynes, propensiunea sau înclinația spre îmbogățire ne-a trădat într-un anume sens. Minunile tehnice moderne ne-au cucerit mintea, trupul și sufletul. Suntem în stare să ajungem pe Lună, dar, în pofida incredibilului progres al științei și tehnicii, n-am fost în stare să ameliorăm în aceeași măsură și condiția umană; după cum reușim să rezolvăm satisfăcător conflictele sociale existente. Statul bunăstării *(welfare state)* n-a făcut decît să stîrnească apetitul unui mare număr de nefericiți. Unii dintre ei nu găsesc locuri de muncă adecvate. Alții pur și simplu nu sunt interesați să lucreze cum se cuvine și se mulțumesc cu acel minim pe care-l asigură alocațiile de șomaj sau alte alocații acordate de stat în cadrul asistenței sociale. Ei nu fac astfel nimic decît să

sporească acel segment al societății care ar trebui să dea dovadă de abținere în ceea ce privește procreația. Economiștii poartă în mare măsură răspunderea de a fi provocat haos în problema socială și de a fi utilizat statul bunăstării, ca un panaceu pentru a găsi soluții la toate problemele sărăciei și suferințelor umane.

Chiar dacă aceste critici sunt întemeiate, ele nu explică de ce am ajuns într-o asemenea situație în care, într-o anumită măsură, opulența și sărăcia, progresul tehnic și regresul social merg mînă în mînă. Ridicîndu-se la un nivel mai înalt, mai cuprinzător, problema de bază care se pune este aceea a cauzelor discrepanței apărute între civilizație și cultură. Prin *civilizație* înțelegem progresul tehnic, material, iar prin *cultură* progresul spiritual, intelectual, științific. De ce civilizația modernă a luat-o înaintea culturii? Necazurile de astăzi se datoresc, în principiu, faptului că nu dispunem de suficientă cultură, de o suficientă dezvoltare a științelor sociale și economice pentru a înțelege ceea ce s-a întîmplat în timpul primei revoluții și lucru și mai condamnabil, în timpul celei de-a doua revoluții industriale de după cel de-al doilea război mondial. Aceasta este problema problemelor și aceasta ne face să privim într-o lumină nouă criticile care vin din partea noii școli franceze, și anume să avem față de viitor o atitudine mai optimistă, iar nu pesimistă.

Personal cred că rădăcinile discrepanței dintre civilizația modernă și cultura modernă (două culturi diferite, cum le-a numit C. P. Snow) rezidă în metoda specială (dăunătoare din punct de vedere social) de finanțare a tehnologiei, folosită în întreaga perioadă cuprinsă între prima și cea de-a doua revoluție industrială și, cu atît mai mult, în zilele noastre. Dintre toți marii economiști, Schumpeter a fost acela care a descris cel mai bine această metodă dăunătoare din punct de vedere social a formării de capital pe care a numit-o *„funcția capitalistă a monedei"* (53) și care constă în expansiunea excesivă a volumului monedei de credit pentru finanțarea inovațiilor în economie și în general în cadrul liberei întreprinderi.

În literatura de specialitate, acest lucru, rar menționat, este cunoscut sub denumirea de fenomen al *„economiilor forțate"*, care pot fi obținute prin utilizarea unor pro-

cedee variate. Spunînd lucrurilor pe nume, este vorba de faptul că mase largi de consumatori sunt expropriate de o anumită parte a venitului lor real, ceea ce în formă agregată devine o sursă suplimentară de acumulare de capital în plus față de ceea ce se economisește în mod voluntar. În capitalism, economiile forțate sunt extorcate prin tehnicile bancare moderne de monetizare a creditului nominal sau datoriei de către băncile moderne sub forma bancnotelor fără acoperire (practicată acum doar de băncile centrale) sau depozitelor bancare neacoperite, manipulate de băncile private, ceea ce produce un *„efect inflaționist"*. Inflația se caracterizează prin faptul că se creează condiții de dezechilibru în care, în mod automat veniturile reale se micșorează în raport cu cele nominale, bănești. Astfel, economiile forțate nu sunt nimic altceva decît exproprierea unei anumite părți a venitului real al maselor fără ca aceasta să fie însoțită de vreo compensație corespunzătoare, juridică sau de altă natură. Aceasta constituie totodată și adevărata bază a fenomenului plusvalorii nete sau pure, atît de magistral observată de Karl Marx, dar din păcate definită într-un mod necorespunzător adevărului. În sistemul socialist — comunist modern, metoda economiilor forțate, adică a reducerii venitului real al maselor, este utilizată chiar mai intens decît în capitalism ca principala sursă de acumulare de capital. O modalitate de finanțare utilizată prin planurile cincinale socialiste era aceea de a ține salariile la nivel relativ scăzut, iar prețurile multor bunuri și servicii la nivel relativ ridicat. O altă modalitate era de a pune impozite foarte mari asupra tranzacțiilor sau bunurilor importate și de a recurge la alte procedee monopoliste similare. În final, ne regăsim în fața aceluiași fenomen al plusvalorii pure (distinctă de conceptul de plusvaloare brută utilizat de Marx), adică al economiilor involuntare, forțate, extorcate de la populație. Cu alte cuvinte, asistăm în socialism la aceeași expropriere a unei părți a venitului real de la masele de consumatori, fără asentimentul lor și fără a li se acorda o despăgubire corespunzătoare.

Formarea de capital prin *economii forțate* are două urmări principale. În primul rînd, ea generează o serie de fenomene economice și sociale de instabilitate, indiferent

de sistemul social sau politic. Pe de o parte, în raportul (echilibrul) dintre investițiile în producția de bunuri și servicii de consum imediat și investițiile în producția de echipamente de producție intervine o distorsiune ceea ce face inevitabilă, mai devreme sau mai tîrziu o criză în sectorul bunurilor de consum. Această criză perenă sub forma penuriei de bunuri de consum apare mai curînd și este mai vizibilă în socialismul modern decît în capitalismul modern.

Pe de altă parte, în special, în capitalismul modern, reducerea venitului real al celor aflați la baza scării sociale îi condamnă la imposibilitatea de a economisi și de a-și îmbunătăți statutul social în viitor. Ca urmare a repetatelor crize economice (fenomenul ciclului conjunctural), un număr destul de mare de oameni din categoriile inferioare de venituri nu pot niciodată să urce pe scara socială, ceea ce generează paradoxul sărăciei în cadrul opulenței. Acești oameni devin clienții statului bunăstării, adică al așa-numitului „Welfare State". Din toate aceste motive, putem să denumim metoda formării de capital prin economii forțate „o adevărată *înșelăciune pe seama maselor*", atît în capitalismul modern, cît și în socialismul modern. Dacă ar putea să reapară și să vadă ce-a făcut din visul său social acumularea prin economii forțate, Karl Marx ar merge mai în profunzime în activitatea sa teoretică și ar schimba titlul cunoscutului său *magnum opus* în felul următor: *Capital prin economii forțate*.

Cel de-al doilea aspect al aceluiași fenomen de acumulare prin economii forțate constă în faptul că atunci cînd progresul tehnic modern este finanțat în acest fel, atunci, în același timp, și ritmul industrializării este inevitabil forțat, iar tehnologia modernă se extinde pe o scară mai mare. Această creștere de ritm poate induce în eroare la prima vedere, în măsura în care, în practică, ea apare, ce-i drept, ca o îmbunătățire a utilizării resurselor, ca o utilizare în proporție mai mare a resurselor umane și naturale și, deci ca o sporire a calității vieții. În același timp însă se acumulează și *problemele sociale* ale adaptării la noul stil de viață, mai mult sau mai puțin mecanizat, care se adaugă la sus-menționatul fenomen al înșelării maselor și la conflictele sociale potențiale.

În ultimă analiză, ne trezim confruntați cu problemele sociale create printr-un ritm accelerat artificial al *civilizației moderne*, care nu lasă suficient timp pentru adaptare naturală, antagonizînd astfel pe intelectuali (poeți, scriitori, filozofi, oameni de știință) în atitudinea lor față de noile schimbări. Guitton sesizează această problemă de adaptare, dar îi dă o explicație diferită:

„În fiecare epocă, fiecare generație are nevoie de un efort de adaptare pentru a rezolva inevitabilele tensiuni dintre corp și spirit. Indiferent de epocă, omul transgresează temporalul spre a păși în etern" (54).

Este un adevăr, exprimat într-o formă filozofică și un stil agreabil. Dar el nu face distincție între:

a) tensiunile individuale, personale dintre trup și spirit, care sunt relative și solubile și b) tensiunile sociale dintre individ și societate, care sunt absolute, individul izolat nefiind în stare, să se apere, să le rezolve.

Revenind la explicația discrepanței între civilizația modernă și cultura modernă, relativ rămasă în urmă, cred că aceasta constituie principala cauză a crizei spirituale din zilele noastre care își are replica în cealaltă criză științifică — a științei economice și, în general, a științelor sociale moderne, incapabile să ofere soluții eficiente la problemele cu rădăcini adînci ale epocii noastre, pur și simplu pentru că se bazează doar pe forța gîndirii în termeni de dezechilibru. Iată de ce sunt de perfect acord cu Guitton că „economismul" constituie o mare primejdie pentru noi toți, în special ideea materialistă care, după cum spune el, dorește să ne facă să credem că „atunci cînd problemele cantitative din economie vor fi rezolvate, se vor rezolva și problemele umane fundamentale".

În concluzie, subscriind la formula atît de patetică a lui Guitton că suntem trădați de opulența societății moderne, trebuie adăugat că aceasta se întîmplă, deoarece opulența n-a fost realizată pe căi firești, naturale spre a satisface nu numai idealul de libertate, ci și pe cel de justiție socială bazată pe principiul echității.

Discrepanța dintre civilizația modernă și cultura modernă poate să explice neliniștea omului contemporan care se simte singur în această lume, încleștat și amenințat

la aproape fiecare pas din viață de un enorm proces de mecanizare care din producția de bunuri materiale se întinde și în sanctuarul simțămintelor și gîndurilor umane, așa cum arată și Constantin Virgil Gheorghiu în romanul său *Ora 25* (55). Dar mai există și un alt erou, de data aceasta din piesa *Rinocerii*, de Eugen Ionescu, este vorba de Berenger, care refuza să creadă că o ființă umană poate cădea în starea de animalitate, omul contemporan s-a descurcat pînă în prezent utilizînd comportamentul său inversat pentru a contracara politicile absurde impuse de politicienii incompetenți de la putere și a-și apăra astfel drepturile sale naturale sacre de a lua decizii așa cum crede de cuviință.

Aceeași discrepanță explică ce s-a întîmplat cu medicina modernă din timpurile noastre, care creează pacienți noi în loc să-i vindece pe cei vechi.

Nu este nici un paradox în această situație, ci este vorba de faptul că civilizația modernă a luat-o înaintea culturii moderne. O medicină sofisticată, cuplată cu o reclamă abilă servind interese private în capitalism și organizată într-un sistem de stat în socialism a creat o *psihoză socială* care face ca un număr mare de cetățeni să recurgă la medicamente sau tratament medical în măsură mai mare decît au de fapt nevoie. Substratul cultural n-a avut suficient timp pentru a asimila acest ritm rapid al progresului în medicină. Există un supraprofit (plusvaloare pură) care revine doctorilor și societăților producătoare de medicamente și aparatură medicală,în special atunci cînd asistența medicală devine socială, iar statul este cel care suportă cheltuielile respective. În acest caz, nici doctorii, nici pacienții nu sunt nici interesați nici stimulați să stopeze sau să raționalizeze acest proces. Efectele Illitch și Girard pot și ele să fie explicate prin această discrepanță, iar marasmul din transporturi poate fi adăugat la această listă.

Poate că un cuvînt mai trebuie spus înainte să încheiem discuția asupra economismului sau a economiei moderne a contrasensului. Atît efectul Illitch, cît și efectul Girard conțin restricția că ele se manifestă numai după ce un „anumit punct a fost depășit". Deși acest lucru este corect, nici o indicație nu s-a dat în text cu privire la amplasarea acestei linii despărțitoare. Teoretic, acest punct critic nu

poate fi conceput sau explicat clar decît dacă se utilizează Tabela de orientare pentru a stabili linia de demarcație dintre modelele M_1 și M_2 de echilibru stabil și restul celorlalte modele, respectiv modelele mixte de dezechilibru M_3, M_4, M_5 etc. Într-adevăr, efectul Illitch și efectul Girard împreună cu celelalte paradoxuri ale economiei și societății moderne sunt produse secundare ale unui sistem sau regim aflat în dezechilibru un timp îndelungat. Soluția finală pentru a elimina aceste calamități este introducerea condițiilor de echilibru general stabil și prohibiția legală a formării de capital prin economii forțate sau „înșelarea maselor", indiferent de regimul politic și social.

6. Problema tranziției de la precapitalism la capitalismul modern

O întrebare fundamentală este următoarea: de ce și cum s-a trecut de la precapitalism la capitalismul modern cu toate problemele lui? Teza avansată de profesorul Guitton, după care „perfecțiunea se degradează în procesul realizării sale" în practică, adică în istorie, ca și interpretarea că în forma sa modernă capitalismul a fost conceput ca un sistem perfect, care însă a decăzut în cursul procesului îndelungat al realizării rămîne o problemă deschisă. Ea nu este confirmată nici de logică și nici de experiența practică. Cu alte cuvinte, sus-amintita problemă a tranziției nu poate fi rezolvată printr-o astfel de explicație.

Trebuie să ne reamintim, înainte de toate, că modelul de „armonie socială" sau de perfecțiune, conceput de gînditorii clasici din secolele al 18-lea și al 19-lea, nu era decît o imagine, o *posibilitate teoretică* proiectată de ei sub influența ordinii din natură, observate și descrise de Newton în lucrările sale, adică o *teorie pură într-o formă incompletă*. În rest, adică din punct de vedere practic, ei nu aveau nici un proiect în sens științifico-aplicativ. Ei nu au întreprins nimic pentru a materializa, a pune în practică acest sistem cît se poate de perfect de armonie socială și echilibru economic. Prin urmare, ideea că, la începuturile lui, capitalismul modern era un sistem perfect sau că el era orientat în această direcție trebuie să fie abandonată ca inconsistentă

din punct de vedere teoretic și în contradicție cu experiența istorică. Profesorul Guitton are o opinie diferită și, ca semn al prieteniei pe care i-o port, trebuie să o prezint și să las pe cititor să decidă asupra interpretării. Guitton scrie: „Am putea fi tentați că în abordarea perfecțiunii, adică a „economismului", detașat de orice alte considerente (culturale, spirituale, morale, religioase), să credem că perfecțiunea umană ar putea fi atinsă prin supracreștere, bunăstarea fiind singura care permite o asemenea perfecțiune. Pînă la un anumit punct acest lucru poate fi adevărat. Dar dincolo de acest punct, nu mai este adevărat deloc.

Excesul de productivitate a declanșat numeroase racile sociale, care și ele trebuie luate în seamă, și care, curînd, vor fi mai importante decît înseși avantajele acestei productivități" (56).

În istoria timpurilor moderne, nu există nici un fel de indicii că un asemenea plan de a atinge perfecțiunea umană și economică ar fi fost elaborat și, cu atît mai puțin, pus vreodată în aplicare. Ceea ce a existat a fost doar acea încredere oarbă a gînditorilor clasici (cu excepția lui Walras) că de îndată ce există libertate economică, iar dirigismul și reglementările statale sunt suprimate, progresul economic și social va continua, fără opriri, la infinit. Dacă aceasta este ceea ce profesorul Guitton a avut în vedere cînd a scris gîndurile de mai sus, el are, desigur, dreptate, dar nu fără o precizare corespunzătoare. Celălalt element menționat de el, respectiv „alte considerente — culturale, spirituale, morale și religioase", și el este susceptibil de critică, ridicînd o problemă nouă asupra căreia vom reveni. Pentru moment problema tranziției de la precapitalism la capitalism rămîne deschisă.

Werner Sombart în monumentala sa lucrare (din punct de vedere istoric) *Der moderne Kapitalismus (Capitalismul modern)*, apărut în trei volume (57) avea în vedere trei trăsături caracteristice ale capitalismului modern: 1) spirit (raționalitate, concurență, spirit, achiziție); 2) formă (întreprindere bazată pe individualismul economic) și 3) tehnologie (utilizarea științei moderne, organizare inovativă pentru a spori la maximum productivitatea). Chiar dacă Sombart, folosind informația istorică, a identificat trei faze diferite ale capitalismului modern (capitalismul timpuriu,

dezvoltat și tîrziu), el n-a putut să explice cauzele și modul în care dezvoltarea economică a dus de la precapitalism la capitalism. Sombart era lipsit de instrumentele analitice necesare.

Karl Marx a oferit instrumente analitice bune, așa cum sunt distincția între cele două forme de monedă și cele două forme de schimb, dar din păcate nu le-a folosit corespunzător pentru a răspunde la această problemă concretă. Făcînd uz de instrumentele sale, putem formula astfel, într-un mod mai precis problema fundamentală respectivă: de ce și cum s-a trecut de la circulația de mărfuri simplă, în care moneda îndeplinea numai funcții strict monetare ceea ce nu este de fapt altceva decît expresia unui sistem de echilibru general fără probleme la capitalismul modern, în care ordinea inversată a circulației de mărfuri (aș adăuga și comportamentul inversat al consumatorilor) cu monedă care devine capital, ne prezintă un sistem în dezechilibru? Acum există mai multă substanță pentru dezbatere chiar dacă nu suficientă și chiar dacă nu am rezolvat problema studiului de perfecțiune, care era discutabil la Guitton.

În opinia mea, tot Schumpeter a fost acela care a oferit alte instrumente de analiză și observații concrete, în plus față de cele moștenite de la Marx, chiar dacă nu direct corelate cu ele. În primul rînd, Schumpeter a scos la lumină faptul că natura reală a capitalismului modern se află nu numai în proprietate privată asupra mijloacelor de producție, sau în producția pentru profit (așa cum cred pînă astăzi adepții lui Marx), ci mai degrabă în practica băncilor moderne de a *monetiza credit* pentru finanțarea întreprinderilor private. El a denumit această practică „metodă specific capitalistă" de a realiza progresul economic. Ea creează teren pentru funcția capitalistă a banilor în contrast cu funcția lor de piață (58). „Funcția capitalistă a banilor" ne amintește în mod evident de Marx, deși Schumpeter nu menționează numele lui. În același loc Schumpeter descrie și fenomenul „economiilor forțate" și deși o face în termeni preciși, el nu-l asociază cu fenomenul marxist al plusvalorii. Cu toate acestea, este meritul lui Schumpeter de a ne fi oferit instrumente sigure și o explicație clară

ducînd la concluzia că sistemul capitalist modern și practica monetizării creditului sunt legate organic, astfel că unul nu poate exista fără celălalt. Acesta este un adevăr fundamental care aruncă o lumină nouă asupra naturii, funcționării și problemelor capitalismului modern cu metoda lui predominantă de acumulare de capital prin economii forțate.

Un răspuns precis la întrebarea privind cauzele trecerii de la precapitalism la capitalism continuă însă să ne lipsească. În schimb, acum suntem în posesia unor cunoștințe sigure despre ceea ce s-a întîmplat negativ în sistem (și încă se mai întîmplă!) anume, repetăm monetizarea de credit (anti-*Numéraire* sau forma de dezechilibru a banilor), banii devin astfel capital (Marx), adică îndeplinesc o funcție capitalistă (Schumpeter). În această formă, prin însăși natura lor, banii au efect inflaționist — formarea de capital prin economii forțate și comportamentul inversat al consumatorilor care încearcă să se protejeze împotriva racilelor sociale ale sistemului, pe care nu-l înțeleg, dar ale cărui efecte perverse le simt. Pe de altă parte, trebuie să fim foarte circumspecți în aprecierea de ansamblu a capitalismului modern, care de la început a fost un sistem mixt și a rămas așa pînă astăzi. Aceasta înseamnă că paralel cu economiile forțate (pentru care nu avem statistici oficiale) se fac și economii libere, voluntare, care sunt un element de echilibru în sistem. Astfel, în realitate tabloul capitalismului modern este și a fost întotdeauna mult mai complicat, mai ambiguu și mai greu de înțeles în absența unor instrumente analitice adecvate.

Din nou, din spirit de loialitate față de profesorul Henri Guitton și față de cititor, voi cita: „De la începutul secolului al 16-lea putem vedea cum se extinde domeniul de activitate economică și cum apar primele manifestări ale unui anumit capitalism, care va dobîndi trăsături mai precise în cursul secolelor următoare. Abia în secolul al 19-lea, capitalismul, deși nu purta încă acest nume, avea să-și dobîndească deplina identitate. Abia în secolul al 20-lea acest capitalism, care devine din ce în ce mai puțin pur și tot mai puțin sigur de perfecțiunea lui, va manifesta semne de decădere (59)" (Guitton).

Schumpeter oferă și el unele informații istorice asupra acestui subiect, dar le dă o interpretare diferită. El situează începuturile capitalismului mult mai devreme — în secolul al 13-lea, așa cum rezultă din cele ce urmează: „Întreprinderea capitalistă n-a fost absentă înainte, dar din secolul al 13-lea ea a început să atace cadrul instituțiilor feudale care de multă vreme încătușau, dar și protejau pe țăran și pe meșteșugar, și să dezvolte contururile unui model economic care mai este, sau a fost pînă nu demult modelul nostru. Către sfîrșitul secolului al 15-lea multe din fenomenele pe care obișnuim să le asociem cu termenul vag de capitalism își făcuseră apariția, inclusiv marile întreprinderi, specula cu mărfuri și hîrtii de valoare, precum și „marea finanță", fenomene la care se reacționa cam tot astfel cum reacționăm și noi astăzi".

Într-o notă de subsol, el adaugă: „Dată fiind importanța complementului financiar al producției și comerțului capitalist, dezvoltarea legislației și practica valorilor negociabile și a „conturilor deschise", oferă poate cea mai bună indicație pentru datarea nașterii capitalismului" (60).

Nota este foarte interesantă deoarece aici Schumpeter a menționat „importanța complementului financiar al producției capitaliste", adică a băncilor moderne cu „conturi deschise" prin monetizarea de credit.

O dată mai mult putem spune, prin urmare, că începuturile capitalismului modern coincid istoricește cu apariția băncilor moderne. În aceeași notă Schumpeter a adăugat că tranzacțiile cu hîrtii de valoare și „conturile deschise", nu erau pe deplin statornicite înainte de secolul al 16-lea, ceea ce sporește credibilitatea afirmației sus-amintite a profesorului Guitton după care începuturile capitalismului se situează în secolul al 16-lea. Aceasta se poate corobora și cu faptul că prima bancă modernă, Banca di Rialto a fost constituită la Veneția în 1587.

Cei pe care-i interesează și se simt atrași de istoria economică și socială pot să aducă la lumină documente noi despre dezvoltarea capitalismului modern, studiind nu numai statutele, dar și activitatea zi cu zi a următoarelor bănci: Banca din Amsterdam (1609); Banca din Hamburg (1619); Banca din Stockholm (1688); Banca Angliei (1694)

și Banca din Viena (1703). În studierea acestor documente se află cheia pentru a înțelege că sistemul capitalist modern n-a început ca un sistem perfect și, de fapt, n-a fost niciodată perfect,iar nu după un plan îndreptat spre perfecțiune, ci s-a dezvoltat din ciocnirea de forțe economice cu interese deosebite. Acesta este răspunsul care rezultă din istorie.

În ceea ce privește cheia problemei tranziției în cadrul formulei marxiste, aceasta constă în faptul că „B" din ecuația circulației de mărfuri simplă (M-B-M) reprezintă moneda-*Numéraire* sau o formă de echilibru a banilor în timp ce „B" din ecuația ordinii inversate a circulației (B-M-B) reprezintă credit monetizat anti-*Numéraire*, sau forma de dezechilibru a banilor. Anti-*Numéraire*-ul este acela care transformă circulația de mărfuri simplă în ordinea inversată a circulației, un fapt pe care Marx însuși n-a reușit să-l vadă cu destulă claritate, din cauză că nu dispunea de instrumente analitice adecvate pentru studierea activității bancare, din economia modernă. El a observat corect, că în cel de-al doilea caz, „banii devin capital", chiar de la naștere, dar nu a sesizat lanțul de relații implicate aici, anume că „B" = Banii de credit, din formula a doua creează capital nominal (bănesc) care, la rîndul său, printr-un efect inflaționist (economii forțate) este transformat în capital real.

Toate acestea explică unele lucruri, dar nu elucidează pînă la capăt natura intimă a trecerii de la precapitalism la capitalism. Știm acum ce s-a întîmplat cu capitalismul modern, adică de ce și cum au apărut problemele sale, dar încă nu știm de ce s-a produs tranziția de la precapitalism la capitalismul modern. A avut loc realmente numai o transformare parțială a circulației de mărfuri simplă într-o circulație cu ordine inversată a mărfurilor, așa cum rezultă din aplicarea instrumentelor de analiză marxiste sau, în realitate, a fost vorba de o tranziție de la un sistem anterior în dezechilibru — feudalismul — la un alt sistem, de un tip mai acceptabil deși tot, în dezechilibru, dar cu libertate, și anume capitalismul modern? Sunt înclinat să cred că cea de-a doua ipoteză trebuie cercetată cu toată rigoarea, fiind mai apropiată de cursul real al istoriei, deși ipoteza primă rămîne valabilă în legătură cu rolul jucat de băncile moderne în dezvoltarea ulterioară a capitalismului.

Moneda-*Numéraire* (moneda de aur și argint din epoca modernă) este anterioară băncilor moderne, așa că prima forță care a subminat feudalismul a fost moneda de aur și argint și dezvoltarea de piețe libere care la rîndul lor au antrenat spiritul nou de libertate individuală.

Dacă lucrurile rămîneau la moneda-*Numéraire* atunci pe piețele libere s-ar fi dezvoltat numai *circulația simplă de mărfuri* după formula:

Marfă $_1$ — Bani-*Numéraire* — *Marfă* $_2$

care ar fi însemnat un sistem de echilibru stabil fără inflație și fără șomaj.

Intervenția băncilor moderne cu manipularea banilor de credit (la început sub formă de bancnote, iar mai tîrziu de depozite bancare create prin credit pur) a schimbat cursul monedei prin promovarea ordinii inversate a circulației:

Bani de credit-Marfă-Bani de credit (amplificat prin efectul inflaționist) și care stă la baza regimului capitalist modern.

Schumpeter ne dă și el de înțeles că așa ar sta lucrurile, deși fără suficientă precizie. Respingînd explicația lui Max Weber, care punea în legătură nașterea capitalismului modern cu spiritul nou generat de Reformă *(Etica protestantă și spiritul capitalismului de Max Weber)*, Schumpeter scrie: „N-a existat nici un spirit nou al capitalismului, de genul gîndirii protestante care ar fi trebuit să fie însușite spre a se putea realiza transformarea vechii orînduiri feudale, într-o orînduire nouă, total diferită — capitalistă. De îndată ce se înțelege că atît feudalismul pur, cît și capitalismul pur nu sunt decît abstracții ale propriei noastre minți, problema definirii acelui ceva care s-a transformat în altceva dispare cu desăvîrșire" (61).

Observația lui Schumpeter că feudalismul pur și capitalismul pur n-au existat niciodată este absolut corectă, după cum corectă este și interpretarea lui Guitton. Rămîne însă întrebarea: ce reprezenta acel ceva existent în realitatea caracterizînd sistemul mixt precapitalist? În cursul secolelor al 14-lea, al 15-lea și al 16-lea avem Renașterea; sau *Rinascimento*, caracterizată prin ascensiunea economică a orașelor italiene și ulterior prin fenomenul similar petrecut cu orașele franceze, olandeze și germane. Am făcut deja remarca privind faptul că primele monezi de aur ale epocii moderne

(*Numéraire* sau forma de echilibru a monedei) au fost bătute la Florența în 1252 și, apoi, în alte orașe italiene. Dacă lucrurile stau astfel, înseamnă că a existat o perioadă în istoria Europei cînd circulația de mărfuri simplă, deci un sistem de echilibru stabil sau cvasiperfecțiune, ca să folosim limbajul lui Guitton, a fost o realitate. Cît de mult a durat această perioadă, rămîne să se afle din cercetările de istorie economică.

Ceea ce știm și ceea ce aruncă o umbră asupra imaginii de echilibru din acel timp este că la un moment dat a început *falsificarea monedelor de aur și argint* și că, puțin după aceea, bancherii italieni au început să acorde mari împrumuturi, în asemenea monede falsificate regilor Franței, Spaniei și Portugaliei, chiar și Angliei.

Acest lucru a continuat pînă cînd ei au reușit să ruineze finanțele țărilor respective ca urmare a importului inflaționist de monedă depreciată adică de anti-*Numéraire*. Situația s-a deteriorat într-o asemenea măsură, încît în 1557, regii Franței, Spaniei și Portugaliei au refuzat să mai ramburseze asemenea împrumuturi, drept pentru care ei au fost declarați în stare de faliment (62). În diferite țări se ajunsese ca populația să refuze să mai primească la valoarea nominală asemenea monezi depreciate, pe care au început să le cîntărească spre a le stabili conținutul și valoarea lor reală.

Tocmai în această împrejurare istorică, în care monedele falsificate erau refuzate și-au început băncile activitatea de monetizare a creditului și datoriei, adică de emisiune a unor bilete de bancă cu acoperirea parțială, reprezentînd anti-*Numéraire*. În comparație cu falsificarea de monezi, emisiunea de bancnote era o metodă mai rafinată și mai ingenioasă de a practica economisirea forțată și înșelarea maselor, dar nimeni nu dădea atenție noilor schimbări survenite în activitatea bancară modernă. În cele din urmă, economistul englez David Ricardo a tras semnalul de alarmă. El a observat că atunci cînd băncile private fac uz de practica de a emite propriile lor bancnote, la concurență cu celelalte bănci și în scopul de a obține un profit adițional, pericolul inflației și al altor efecte negative devine inevitabil. Abia în 1844 cînd în Anglia a fost adoptată legea lui Robert

Peel, care a interzis băncilor private să mai emită bancnote, s-au manifestat primele semne că problema începe să fie tratată cu seriozitate. Ingenioșii bancheri au reușit însă să eludeze această reglementare constituțională trecînd rapid de la practica emisiunii de bancnote — uzuală pînă atunci, dar după 1844 interzisă — la monetizarea de credit prin intermediul conturilor bancare, și-și continuă nestingherit această practică pînă în zilele noastre.

Important de notat aici este faptul că și în era precapitalistă, adică înainte de secolul al 16-lea situația existentă în domeniul financiar era asemănătoare celei dintr-un sistem mixt în dezechilibru întrucît din mînă în mînă treceau bani de două tipuri diferite, respectiv monede autentice de aur și argint (*Numéraire*) utilizat ca etalon al prețurilor, cît și monede falsificate (anti-*Numéraire*). Aceasta mă face să cred că trecerea de la precapitalism la capitalismul modern n-a fost o autentică transformare, ci mai curînd o tranziție de la un dezechilibru anterior mai neplăcut la un alt dezechilibru, mai rafinat, mai acceptabil, dar totuși — dezechilibru. Așa cum am arătat, sunt de părere că la începutul Renașterii, un timp, circulația simplă de mărfuri, sau un sistem de echilibru stabil cu un anumit grad de perfecțiune, atît cît era posibil pe atunci, a constituit o realitate. Pe de altă parte, teza des repetată de Guitton în cartea lui, că, de cele mai multe ori ceea ce întîlnim în istorie sunt *mélanges* (amestecuri, mixturi) pare să fie confirmată. Or, *mélange*-urile pot fi foarte diferite în ce privește compoziția lor și pot deci să pună și probleme de natură cu totul diferite. Într-adevăr, contează dacă dezechilibrul (*mélange*-ul) în chestiune este minor sau major și mai departe — dacă este un dezechilibru sau imperfecțiune din teorie sau din practică, trebuie să utilizăm Tabela de orientare.

7. Aspectul „intern" și cel „extern" al fenomenelor economice

Chiar înainte de a începe să mă ocup de lucrarea *De l'imperfection en économie*, am avut privilegiul de a purta o interesantă discuție un fel de „istorie orală" — cu Richard

Brinkman, autorul unei cărți intitulate *Cultural economics (Economia culturii)* (63) și cu John C. O'Brien, redactorul-șef de la „International Journal of Social Economics". Discuția a avut loc în timpul reuniunii anuale a Asociației economiștilor americani și a Asociației de Socioeconomie, ținută la San Francisco, în intervalul dintre 28 și 30 decembrie 1983. Subiectul discuției a fost următorul: care este de fapt adevăratul obiect de studiu al economiei, ca știință, și, în particular, al economiei sociale?

Am încercat să leg discuția de *Quinta Methodica* și de legea concordanței logice în dezbaterile științifice. Conceptul de „economia culturii", așa cum îl definea și susținea Brinkman, părea că nu se prea potrivește cu *Quinta Methodica*, sau că, în orice caz, lipsea ceva în cadrul discuției noastre. După reîntoarcerea la Boston, am început să studiez cartea lui Guitton și am descoperit că și el ridică aceeași problemă, dar în felul său propriu, mai filozofic. Spectrul convorbirii din San Francisco mă urmărea.

S-a subliniat mai înainte că Guitton condamnă economismul sau economia contrasensului, considerîndu-le „detașate de orice alte considerente culturale, spirituale, morale și religioase". În alte cîteva locuri, el atrage atenția asupra unor puncte de vedere care se deosebesc de interpretarea strict materială a fenomenelor economice. Guitton scria: „În cursul săptămînii dedicate problematicii sociale, desfășurate la Lille, în 1969, P. Calvez a denunțat o dată mai mult carențele economismului: „Este inutil — spunea el — să se nege rolul activității economice în societatea noastră". Ar fi însă primejdios ca ea să fie considerată în afara contextului uman și social". În continuare, el adaugă: „Suntem tentați să capitulăm, să cedăm, să ne lăsăm dominați de exigențele realității, expansiunii (creșterii), concurenței, fără a ține seama de ceea ce există sau se întîmplă într-o firmă, un oraș sau o țară.

Economia a fost cîndva o virtute, o forță, un mijloc de a introduce ordine. Dacă însă ceea ce cîndva a fost o fericită vocație spre ordine s-a transformat ulterior în contrariul său aceasta se datorește probabil faptului că economia a fost golită de orice conținut etic, de orice finalitate.

Cuvîntul economie a devenit sinonim cu fizica antiumană. Economismul exprimă imperialismul unei asemenea

fizici. Oricît ar părea de paradoxal, tocmai antieconomismul realizează vocația unei veritabile economii.

Dacă ceea ce numim economism ne-a adus atîtea decepții în anii din urmă suntem îndrituiți să ne întrebăm: nu cumva acest lucru se întîmplă deoarece economismul constituie un sistem închis în sine deși pretinde că ar fi în stare să rezolve cu propriile sale forțe o problemă care depășește capacitatea sa? Dar universul social nu este deloc închis în sine și, totodată, el conține și alte variabile decît cea a economiei în sensul strict.

Știm și vom mai discuta faptul că un sistem închis este expus inevitabil la o creștere a entropiei, adică a cantității de energie risipită și degradată.

Dacă, asemenea altor gînditori, vom extinde asupra lumii aparent neeconomice procedeele și rezultatele analizei economice, adică dacă în sistemul închis al economismului vom introduce variabila pe care o numim exogenă, nu cumva vom reuși să eliminăm progresiv, într-un mod oarecum bizar elementul (aspectul) exterior în care pare să plutească sistemul economic?" (64).

Ce putem spune cînd citim din nou o lungă pledoarie împotriva economismului, adică a economiei moderne a contrasensului, în care nu există nici un fel de considerație pentru valorile culturale și spirituale, o economie golită de orice conținut etic? Ea apare ca o fizică antiumană expusă la o entropie crescîndă adică la risipirea și degradarea energiei — și văduvită de orice element social și uman?

Să examinăm mai întîi avertismentul lui Calvez, care crede că „suntem tentați să capitulăm, să cedăm și să ne lăsăm dominați de exigențele rentabilității, expansiunii (creșterii) și concurenței, indiferent de ceea ce a existat sau se întîmplă într-o firmă, într-un oraș sau într-o țară". Acest avertisment reprezintă o bună mostră de critică și este desigur pertinent.

Din punct de vedere analitic, nu este însă cîtuși de puțin clar, el căpătînd un oarecare înțeles numai dacă este interpretat în mod simplificat ca un strigăt de protest împotriva sistemului capitalist occidental. Dacă vrem însă să luăm în serios acest avertisment, atunci este necesară o analiză suplimentară.

Cînd într-un sistem economic mixt, cum este capitalismul, vorbim de rentabilitate (profit), expansiune (creștere) și concurență, trebuie să facem distincție între următoarele elemente:

1. Între profitul normal, justificat, de echilibru și profitul sau rentabilitatea anormală, excesivă, nejustificate, de dezechilibru;

2. Între creșterea sau expansiunea normală, de echilibru și creșterea sau expansiunea anormală, de dezechilibru;

3. Între forma loială, creatoare, de echilibru a concurenței și forma ei neloială, exploatatoare, monopolistă, de dezechilibru.

Distincția în chestiune este de natură fundamentală. Fără o formă normală, justificată de profit sau rentabilitate, fără o rată echilibrată de creștere și fără o concurență loială și creatoare, economia nu va funcționa deloc normal. În absența acestora, nu vom beneficia deloc de progres și în fapt vom fi condamnați să flămînzim. Miezul problemei constă în faptul că atît în capitalismul modern, cît și în socialismul modern, economia mixtă este încă vie și dacă nu suferim de foame, suntem siliți să plătim un preț pe cît de exorbitant, pe atît de inutil sub forma inegalităților sociale neligitime („înșelare a maselor") și instabilității (deschise sau deghizate), însoțite de efectele perverse, cumulative pentru economia internă și balanța de piață.

În subtextul sacrificiilor, posibil de evitat, impuse celor mulți, se află problema esențială a dezechilibrului într-un sistem de profituri anormale, nejustificate, de creștere anormală și de concurență monopolistă sau de monopol (privat sau public).

Concluzia pe care trebuie să o desprindem din această analiză suplimentară este aceea că nu e corect sau mai bine zis, e discutabil, din punct de vedere științific, să criticăm în termeni generali capitalismul modern și, de fapt, orice sistem mixt. Critica trebuie să fie concretă în ambele direcții — să permită remedierea sistemului respectiv (critică constructivă) și totodată, pe cît posibil, obținerea de noi cunoștințe teoretice. De acest fel de critică avem mare nevoie și ducem lipsă pretutindeni.

Restul citatului se înscrie în același spirit ca și dialogul de la San Francisco. După o reflecție mai îndelungată, am ajuns la concluzia că pentru o mai bună înțelegere a ceea ce înseamnă *economia pură* în interacțiune cu *economia culturii* și cu o diversitate de alte puncte de vedere, este necesar să facem și să respectăm o distincție clară între *aspectul interior* și *aspectul exterior* al fenomenelor economice, distincție ce poate fi extinsă asupra tuturor științelor sociale.

Considerînd *aspectul interior* al fenomenului, ne concentrăm doar asupra acelor factori, caracteristici sau forme, care sunt *intern* proprii fenomenului respectiv. De exemplu, valoarea *interioară* a monedei este generată sau determinată de utilitatea marginală a banilor sau a masei monetare raportate la cererea de monedă. Aceasta este total diferită de valoarea *exterioară* a monedei, așa cum este ea determinată de nivelul prețurilor. În acest din urmă caz, în plus față de masa monetară, va trebui să ținem seama și de oferta de bunuri din producția internă sau din import vizavi de cererea de bani din partea publicului, firmelor și statului, și de alte considerente enumerate de Guitton, de natură culturală, spirituală, morală și religioasă.

Pornind de aici, putem formula o nouă teorie economică. *Legea cunoașterii diferențiate în știință*, după care orice fenomen economic (rentă, salarii, dobîndă, profit, impozite, bani, activitate bancară, inflație, ocuparea forței de muncă etc.) poate fi privit sau studiat fie în contextul caracterului său (aspectul interior), fie în legătură cu alte puncte de vedere, exterioare (aspectul exterior). Potrivit acestei legi trebuie să facem o distincție între *știința pură* (știința propriu-zisă) dintr-un anumit domeniu, interesată de aspectul interior din domeniul concret respectiv, și *știința diferențiată* în care diferite alte elemente (aspectul exterior) pot fi considerate împreună, dar cu o identitate separată. Astfel avem *economie pură* sau economie propriu-zisă care nu trebuie amestecată sau confundată cu diferite alte ramuri de economie, așa cum sunt: economia muncii, economia industriei, economia culturală, economia educației, economia mediului, economia creștină sau catolică, economia ebraică, economia islamică, economia budistă etc. Inclusiv bio-

economia, economia filozofică, economia antropologică, economia sociologică, economia psihologică etc.

Legea concordanței logice în dezbaterile științifice este valabilă și în acest caz. Nu este admisibil să utilizezi rezultate din studiul aspectelor interioare ale fenomenelor economice (economie pură) pentru a contrazice sau nega rezultate din studiul aspectelor exterioare ale acelorași fenomene (alte domenii, asociate cu economia). Cu alte cuvinte, rezultatele din diferite studii nu trebuie să fie considerate contradictorii sau opuse, ca în trecut și cum se mai face pe o scară largă și astăzi, ci ca fiind complementare și oferind o perspectivă mai largă în evaluarea și utilizarea rezultatelor muncii științifice.

Se poate pune întrebarea: a încălcat profesorul Guitton această lege a concordanței logice atunci cînd a procedat la aspra critică pe care o face „economismului"? Pot spune doar că în imaginea lui Guitton „economismul" caracterizează o economie capitalistă sau socialistă din zilele noastre, care pretinde că este pură (dar nu este) și ne face să credem că răspunde și la considerente de altă natură se poate (dar nu răspunde!). Astfel, după părerea mea, economismul înseamnă o economie mixtă, eterogenă și ambiguă, o economie a contrasensului de tipul reprezentat în modelele M_4, M_5, sau M_6 din Tabela de orientare.

Pentru o clarificare suplimentară asupra distincției dintre economia pură și alte feluri de știință economică, pot să fac trimiteri mai întîi la Ricardo și apoi la Walras. Cînd Ricardo vorbea de „Homo oeconomicus" el avea de fapt în vedere studierea aspectului interior al fenomenelor economice, distinct de aspectele lor exterioare, care în opinia lui nu țineau de teoria economică pură. Dar, asupra conceptului de „om economic" din tradiția ricardiană (65) a existat și mai persistă o mare confuzie.

Conceptul de *economie politique pure* (economie politică pură), utilizat de Walras, înseamnă și el în mod explicit studierea aspectelor interioare ale vieții economice. Pentru aspectul exterior, Walras avea un alt termen — *economie sociale* (economie socială) (66). Dacă luăm conceptul de valoare (Marx), aici, de asemenea, putem studia aspectele lui interioare ca fenomen pur monetar (67), precum și aspec-

tele exterioare adică sociopolitice pe care le avea în vedere Marx. Ceea ce în literatură poartă numele de „valoare de întrebuințare" a unei mărfi exprimă de fapt aspectul interior, în timp ce „valoarea de schimb" reprezintă aspectul ei exterior.

O chestiune foarte interesantă este următoarea: există oare vreo relație între aspectul intern și cel extern al fenomenelor economice pe care trebuie să o sesizăm și care să poată fi prezentată sub forma unei teorii? La Walras, de pildă, distincția dintre valoarea de întrebuințare și valoarea de schimb nu pune nici un fel de probleme noi. La Marx, dimpotrivă, aceeași chestiune generează problema fundamentală a plusvalorii cu toate celelalte consecințe. Care este explicația? Valoarea de schimb din modelul walrasian (M_1) reprezintă un preț de echilibru, ca și în circulația simplă de mărfuri, în care nu există plusvaloare. La Marx aceeași plusvaloare de schimb înseamnă un preț de dezechilibru ca în ordinea inversată a circulației unde există plusvaloare.

Aceste raporturi pot forma obiectul a două teorii. Prima, pe care am denumit-o *Legea simetriei (parității) în știința economică*, are următorul conținut: în modelul walrasian de economie liberă, justă și stabilă în forma sa cea mai desăvîrșită, avem simetrie, adică un set unic de relații necomportînd un conflict între aspectul interior și cel exterior al fenomenelor economice. Și, într-adevăr, în acest sistem economic de perfecțiune, care în viața reală va fi reprezentat de modelul M_2 (conceput ca fiind cît se poate de aproape de M_1) nu există nici un fel de probleme serioase, oricare ar fi unghiul din care privim.

Situația se schimbă dacă trecem spre sisteme sau regimuri aflate într-un dezechilibru semnificativ, în special din partea inferioară a Tabelei de orientare. Aici avem de-a face cu o *Lege a asimetriei (disparității)*, după care în orice sistem în dezechilibru există o discrepanță ori conflict între aspectul interior și cel exterior al fenomenelor economice. O incriminare de către Guitton a „economismului" și a „economiei contrasensului" își găsește justificarea în legea economică a disparității. Paradoxul guittonian al discrepanței dintre „teoria" pură și „realitate" (istorie) este, de asemenea, confirmat de această lege, dar cu o mențiune, la care ne vom referi.

8. Evaluări asupra capitalismului occidental și a socialismului estic

Cartea lui Guitton conține multe elemente valoroase de analiză, însă din ea lipsește o evaluare simplă, dar cuprinzătoare asupra Occidentului, cît și a țărilor estice, din care să rezulte clar ce probleme trebuie să fie rezolvate dacă se dovedește o lume mai bună pentru viitor. Într-altă parte (68), am încercat să descriu mai detaliat atît laturile pozitive (virtuțile sociale), cît și pe cele negative (carențele sociale) ale ambelor sisteme existente în lume. Aici, numai problemele vor fi menționate.

Capitalismul modern și problemele lui:

1. Capitalismul modern în versiunea sa contemporană nu poate să rezolve problema stabilității economice și financiare, fiind susceptibil de crize repetate;

2. Sistemul nu asigură suficientă justiție socială bazată pe echitate în procesul de producție și în distribuția venitului național și a avuției naționale;

3. În plus față de formarea obișnuită de capital prin economii voluntare, capitalismul modern recurge de multă vreme și la metoda socialmente nocivă a formării inflaționiste de capital (prin economii forțate), adică abuzîndu-se de libertatea economică și de încrederea oamenilor, se monetizează creditul (monedă-credit) în favoarea firmelor private și finanțelor publice;

4. Fiindu-i proprie monetizarea de credit de către băncile moderne, sistemul capitalist se caracterizează printr-o tendință de concentrare anormală a puterii economice și financiare în mîinile unui grup restrîns, cu acces la mecanismul monetizării de credit. Acest grup restrîns (de persoane sau mari corporații) poate, la rîndul său, să practice o „strategie de piață" sau „prețuri administrate" și să extragă astfel un profit excesiv, nefiresc (plusvaloare netă) de la masele largi de consumatori;

5. O altă sursă permanentă de instabilitate a sistemului capitalist sunt speculațiile pure pe piețele de valori, de mărfuri și pe piețele monetare, ceea ce conduce la formarea de prețuri artificiale, excesive, anormale în dauna celor mulți;

6. Practica monetizării creditului bancar se află, în bună măsură, și la rădăcina corupției politice, ceea ce explică lacunele legislației în vigoare care permit să se mențină privilegii nelegitime din activitatea economică și financiară;

7. În sfîrșit, în ultima versiune a capitalismului modern, așa-numitul „welfare state" sau statul bunăstării, există în deceniile din urmă o tendință vizibilă de a spori datoria publică — și costul gestiunii acesteia — pe diverse căi, inclusiv prin împrumuturi de la alte state sau de la instituțiile financiare internaționale.

Socialismul modern și problemele lui:

1. Socialismul modern în versiunea cunoscută la vremea respectivă în Uniunea Sovietică, Europa de Est și China Roșie, precum și în Cuba era minat de instabilitatea ascunsă a prețurilor, care împreună cu penuria cronică de anumite bunuri, mai ales de larg consum îl făcea vulnerabil la influențele pieței negre și speculei;

2. Sistemul suferea de șomaj ascuns, resursele naturale și umane disponibile fiind utilizate într-un mod neeconomic, între altele datorită faptului că personal necalificat avea misiunea să supravegheze personalul tehnic de conducere și că alocarea resurselor umane se făcea indiferent de calificare și de nevoia reală de forță de muncă într-un domeniu dat;

3. Sistemul era afectat de instabilitate financiară ascunsă și inechități sociale, pe scară largă statul utilizînd și în acest cadru practicile de monetizare a creditului prin intermediul băncilor de stat (singurele existente), potrivit sarcinilor planului cincinal și manipulînd prețurile și salariile;

4. Sistemul socialist este expus la numeroase efecte sociale perverse, ca urmare a mitului marxist al industrializării rapide, forțate cu reversul ei inevitabil — neglijarea agriculturii care duce la lipsuri de tot felul;

5. Încredcrea oarbă în obiectivele cantitative ale planului cincinal, adică în planificarea și conducerea centralizată a economiei și societății. Rezultatul final este alienarea vizibilă a unor segmente importante ale muncitorilor, oamenilor de știință și intelectualilor, în general, care realizează că munca onestă nu este recompensată, nu se regă-

seşte în condiţii de viaţă substanţial mai bune. Realizarea aşa-zisului paradis socialist pe pămînt este necontenit amînată şi plasată într-un viitor vag, imprecis;

6. Miza greşită pe recursul continuu la împrumuturi obţinute din ţările capitaliste bogate şi incapacitatea rambursării acestor împrumuturi pentru motivul simplu că sporul net de productivitate generat de ele nu este suficient pentru a acoperi dobînzile şi anuităţile scadente;

7. Politizarea societăţii în general, inclusiv a şcolii, literaturii, ştiinţei şi artei şi nesocotirea libertăţilor şi aspiraţiilor individuale, a stimulentelor şi şanselor indivizilor de a-şi ameliora viaţa prin efort personal şi cooperare cu alţii.

Examinarea listei de probleme oferă cea mai bună dovadă a imperfecţiunilor, adică a serioaselor probleme de dezechilibru existente în societăţile contemporane. Întrebarea este *cum* să se rezolve aceste probleme spre a se crea o lume mai bună pentru viitor?

Profesorul Guitton porneşte în mod tacit de la premisa *statu quo*-ului politic, economic şi social subliniind necesitatea unui fel de program clarvăzător — fără a da detalii asupra lui — de natură (să permită ca, prin eforturi energice pe bază de tatonări şi transformări pragmatice să se ajungă la obiectivul final al unei economii şi societăţi mai bune, libere, juste şi stabile. Aceasta este calea *statu quo*-ului sau a *„imperfecţiunii creatoare"*, utilizînd gîndirea în termeni de dezechilibru. Propunerea mea este de natură diferită. Eu pun sub semnul întrebării însăşi *posibilitatea* de a se ajunge vreodată pe această cale la modelul M_2 din Tabela de orientare, în care îşi au locul o societate şi o economie mai bună, liberă, justă şi stabilă, dacă se menţine *statu quo*-ul şi dacă se utilizează politicile tradiţionale în domeniul monetar, fiscal şi al veniturilor, inclusiv dacă se utilizează metodele planificării şi conducerii centralizate. Poziţia mea se bazează în ce priveşte teoria pe Principiul imposibilităţilor, iar în ceea ce priveşte practica, pe observarea a ceea ce s-a întîmplat în acest secol în lume, în special în perioada inaugurată de anii' 30 şi cea care a urmat celui de-al doilea război mondial. În această perioadă teoriile adecvate de gîndire bazate pe echilibru (stabil) pentru a rezolva efectiv

și eficient asemenea probleme au fost nu numai neglijate, dar nici măcar n-au fost discutate.

După anii '30 .și mai ales în anii '80 s-a încercat tot ce era imaginabil, în cadrul gîndirii bazate pe dezechilibru, dar rezultatele obținute nu pot fi considerate un succes după nici un criteriu, ele reprezentînd, de fapt, un eșec.

Aceasta fiind situația, socot necesar să recomand reforme structurale imediate spre a se elimina elementele, instituțiile și politicile de dezechilibru existente și spre a se pune temelii sănătoase pentru un regim în care oamenii (în rolul de consumatori și cel de producători) să se poată comporta din nou ca ființe umane și nu ca furnici sau ca rotițe ale imensei mașini tentaculare a statului modern. Acesta este în esență un nou regim care ar putea fi numit „liberalism social" (71). Este calea unor reforme pașnice dar vital necesare, avînd ca motto „perfecțiunea creatoare" și dezvoltare printr-o gîndire nouă bazată pe abordarea simultană în termeni de echilibru vs. dezechilibru a problemelor date, mai exact calea realizării unui model de echilibru general stabil.

După 1985 mai lent, iar după 1988—1989 pe scară mare și în ritm rapid a început destrămarea dinăuntru a întregului imperiu socialist-comunist cu baza în Uniunea Sovietică, astfel că în 1992, în mod practic, în Europa Centrală și Orientală nu mai existau regimuri comuniste.

Din nefericire, în loc să se rezolve mai întîi problemele de dezechilibru moștenite de la vechiul regim, a fost abolită, cum se impunea puterea politică absolută, dar, dintr-o miopie social-economică și politică, nu s-a introdus un cadru instituțional și juridic sănătos, ci peste vestigiile sistemului vechi au fost suprapuse instituții și practici capitaliste occidentale împreună cu problemele lor de dezechilibru. După doi ani de experimentări cu piețe capitaliste mixte, problemele economice din Răsăritul Europei apar mai complicate decît în regimul vechi socialist lăsînd mulțimea celor nevinovați să sufere și în regimul nou, presupus a fi al libertății.

REFERINȚE

1. Guitton, H., *De l'Imperfection en Economie*, Paris, Calman-Levy, 1979.
2. Ruginã, A. N., *The Missing Parts of the Walrasian Law of General Equilibrium*, „Graduate School of Industrial Studies", Piraeus, Greece, 1982.
3. Ruginã, A. N., *Principia Oeconomica: New and Old Foundation of Economic Analysis*, International Journal of Social Ecoromics, Vol. 13, No. 7/8, 1986.
4. Ruginã, A. N., *The Problem of Values and Value Judgements in Science and a Positive Solution*, "International Journal of Sociology and Social Policy", Vol. 4, No. 3, 1984.
5. Ruginã, A. N., *What is the Alternative for the West?*, "International Journal of Social Economics", Vol. 9, No. 3, 1981.
6. Kuhn, T. S., *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edition, University of Chicago Press, 1970.
7. Weber, M., *'Objectivity' in Social Science and Social Policy*, 1904 in *The Methodology of the Social Sciences*, translated by Shils and Finch, New York, the Free Press.
8. Eucken, W., *Die Grundlagen der Nationalokonomie* (1939), Vierte Auflage, Gustav Fischer, Jena, 1944.
9. Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936), The Collected Writings, Vol. VIII, for the Royal Economic Society, London, Macmillan, St Martin Press, 1973.
10. Ruginã, A. N., *What is the Alternative for the East?*, "International Journal of Social Economics", Vol. 10, No. 4, 1983.
11. Pigou, A. C., *Economic Progress in a Stable Environment*, „Econometrica", New Series, Vol. 14, August, 1947.
12. Ruginã, A. N., *American Capitalism at a Crossroads! Where do we go from here?* New York, Exposition Press, 1976.
13. Ruginã, A. N., *A Stabilization Plan to Restructure American Capitalism for a Balanced Growth and Economic Development:* Hearings before the US Senate Committee on Banking, Housing and Urban Affairs Congressional Record, March 10, 14, 17, April 21, 1980.
14. Ruginã, A. N., *Toward a Third Revolution in Economic Thinking*, "International Journal of Social Economics", Vol. 10, No. 1, 1983.
15. Kornai, S., *Anti-Equilibrium. On Economic Systems Theory and the Tasks of Research*, North-Holland Publishing Co., 1971.
16. Einstein, A., *Out of my Late Years*, New York, The Wisdom Library, 1950.
17. Hicks, J. R., *"Mr Keynes and the Classics: A Suggested Interpretation*, "Econometrica", April, 1987.
18. Guitton, H., *Mélanges Offerts à Henri Guitton*, Paris, Dallez-Sirey, 1976.
19. Guitton, H., *De l'imperfection en Economie*, Paris, Calman-Levy, 1979, p. 9.
20. Ibid., pp. 8—9.
21. Kant, I., *Uber den Gemeinspruch:* Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht fur die Praxis (1793), Philosophische Texte, Hrsg. von Prof. H. G. Gadame, Frankfurt a.m., 1946.

22. Keynes, J. M., op. cit., p. 3.
23. Quesnay, F., *Tableau Economique*, 1st edition, 1758; now reproduced in facsimile for British Association, London, 1894.
24. Smith, A., *The Wealth of Nations*, 1776, edited by Edwin Cannan with an Introduction by Max Lerner, The Modern Library, New York, 1987.
25. Marx, K., *Capital*, Vol. 1, *A Critical Analysis of Capitalist Production*, 1867, edited by Frederich Engels, New York, International Publishers, 1967.
26. Walras, L., *Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth*, translated by William Jaffe, published by the *American Economic Association and the Royal Economic Society*, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin Inc., 1954.
27. Wicksell, K., *Interest and Prices: A Study of the Causes Regulating the Value of Money*, 1896, translated by R. F. Kahn with an Introduction by Bertil Ohlin. Reprints A. Kelly, New York, 1962.
28. Keynes, J. M., *op. cit.*, p. 3.
29. Ruginã, A. N., *Geldtypen und Geldordnungen. Fundamente fur eine echte allgemeine Geld und Wirtschaftstheorie*, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1949.
30. Guitton, H., *op. cit.*, p. 25.
31. Ibid., p. 15—16.
32. Ibid., p. 15.
33. Ibid., p. 18.
34. *Ibid.*, p. 16.
35. *Ibid.*, p. 16—17.
36. *Ibid.*, p. 18.
37. *Ibid.*, p. 21.
38. Ruginã, A. N., *op. cit.*, Ch. 2.
39. Ruginã, A. N., *A New, More Complete Interpretation (Vision) of the Modern World. Toward a Methodological Unification of all Sciences*, unpublished MSc, 1967.
40. Guitton, H., *op. cit.*, p. 28.
41. *Ibid.*, p. 29.
42. *Ibid.*, p. 30.
43. Ruginã, A. N., *French Stabilization through Monetary Reform*, Inter-Economics, No. 8, August, 1970.
44. Ruginã, A. N., *Un Plan de Stabilisation Economique, Financière et Sociale de la France*, „Revue d'Economie Politique", No. 2, March-April, Paris, 1959.
45. Ruginã, A. N., *Toward a Third Revolution in Economic Thinking*, "International Journal of Social Economics", Vol. 10, No. 1, 1938.
46. Guitton, H., *op. cit.*, p. 34.
47. Simon, J. L., *The Ultimate Resource*, New Jersey, Princeton University Press, 1981.
48. Guitton, H., *op. cit.*, p. 34.
49. *Ibid.*, p. 35—36.
50. *Ibid.*, p. 36.
51. *Ibid.*, p. 37—38.

52. Pettman, B. O., *British Trade Unionism: the Fourth Estate*, Reprint Series of the International Institute of Social Economics, Paper presented at the 56th Western Economic Association Annual Conference held in San Francisco, 2—6 July, 1981.
53. Schumpeter, J., *Money and the Social Product, 1917—18*, translated by A. W. Marget, „International Economic Papers", No. 6, London, Macmillan and Co., 1956.
54. Guitton, H., *op. cit.*, p. 39.
55. Gheorghiu, C. V., *The Twenty-Fifth Hour*, 1950.
56. Guitton, H., *op. cit.*, p. 36.
57. Sombart, W., *Der Moderne Kapitalismus*, 3 Volumes, 1902, 1928.
58. Schumpeter, J., *Money and the Social Product* (1917—18), p. 206.
59. Guitton, H., *op. cit.*, p. 21.
60. Schumpeter, J., *History of Economic Analysis*, edited from manuscript by Elizabeth Body Schumpeter, Oxford University Press, 1955, p. 78.
61. Schumpeter, J., *op. cit.*, p. 80.
62. Rugină, A. N., *Geldtypen und Geldordnungen* (1949), p. 78.
63. Brinkman, R. L., *Cultural Economics*, Portland, Oregon, Hapi Press, 1981.
64. Guitton, H., *op. cit.*, p. 40—41.
65. Drucker, P., *The End of Economic Man. A Study of the New Totalitarianism*, London, 1939.
66. Walras, L., *Etudes d'Economie Sociale (Théorie de la Repartition de la Richesse Sociale, 1896)*, Paris, Pichon and Durand-Auzias, 1936.
67. Rugină, A. N., *A Monetary Dialogue with Karl Mark: Its Significance for both Capitalist and Socialist Countries*, East European Quarterly, Vol. XIII, No. 3/4, 1975/6.
68. Rugină, A. N., *What is the Alternative for the West?* (1981) and *What is the Alternative for the East?* (1983), *op. cit.*

SURSE BIBLIOGRAFICE

Arrow, K. J., *Social Choice and Individual Values*, Yale University Press, 2nd edition, 1963.
Arrow, K. J., *Collected Papers*, Vol. 1, *Social Choice and Justice*, Vol. 2, General Equilibrium, Harvard University Press, 1983.
Arrow, K. J., and Hahn, F. H., *General Competitive Analysis*, San Francisco, Holden-Day, 1971.
Debreu, G., *Theory of Value, an Axiomatic Analysis of Economic Equilibrium*, New York, John Wiley and Sons, 1959.
Frisch, R., *On the Notion of Equilibrium and Disequilibrium*, in "Review of Economic Studies", Vol. 3, No. 2, 1936.
Hicks, J. R., *Value and Capital. An Inquiry into some Fundamental Principles of Economic Theory*, (1939), Oxford, Clarendon Press, Reprinted 1957.

Hicks, J. R., *Wealth and Welfare*, Vol. 1, *Money, Interest and Wages*, Vol. 2, *Classics and Moderns*, Vol. 3, Collected Essays on Economic Theory, Harvard University Press, 1983.

Jaffe, W., *Walras 'Economics as others see it*, in Journal of Economic Literature, Vol. 18, No. 2, 1980.

Kaldor, N., *A Classificatory Note on the Determinateness of Equilibrium*, in Review of Economic Studies, Vol. 3, No. 2, 1934.

Knight, F. H., Risk, *Uncertainty and Profit* (1921), the London School of Economics and Political Science, 8th Impression, 1957.

Marshall, A., *Principles of Economics* (1890), 8th Edition, New York, Macmillan, 1952.

Neumann, J. and Oskar, M., *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton University Press, 1953.

Pareto, V., *Corso di Economia Politica*, Vol. 1 (1896), Torino, Editore Bovinghieri, 1961.

Robinson, J., *The Economics of Imperfect Competition* (1933), London, Macmillan, 7th reprint, 1948.

Say, J., *Lettres à M. Malthus sur Différents Sujets d'Economie Politique*, Paris, 1820.

Samuelson, P. A., *The Foundations of Economic Analysis* (1947), Harvard University Press, 1983.

Schumpeter, J., *The Theory of Economic Development, An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle* (1911), translated by Redvers Opie, Harvard University Press, 1955.

Ward, B., *What's Wrong with Economics?*, New York, Basic Books Inc, Publishers, 1972.

Wittgenstein, L., *Tractatus Logico — Philosophicus*, translated by Pears and McGuinness with an Introduction by Bertrand Russel (1922), London, Routledge and Kegan Paul, 1961.

SPRE NOI *PRINCIPIA POLITICA*:

A TREIA REVOLUȚIE ÎN ȘTIINȚELE POLITICE

CUPRINS

Preludiu: un glosar de gîndire politică. Voci din trecut ce ne reamintesc că nu trebuie să ne oprim niciodată în eforturile de a găsi o formă de guvernare mai bună pentru viitor

1. Introducere: științele politice într-o criză de metodologie și calea de ieșire din ea

2. Un nou program de cercetare, aplicat la studiul științelor politice

3. Legătura organică dintre societate, stat, economie, monedă și forma de guvernămînt

4. Observații finale: Criza democrației și a regimurilor dictatoriale contemporane și calea spre noi *Principia politica*

Preludiu: un glosar de gîndire politică. Voci din trecut ce ne reamintesc că nu trebuie să ne oprim niciodată în eforturile de a găsi o formă de guvernare mai bună pentru viitor

Atîta timp cît filozofii nu vor fi regi, ori regii și principii din această lume nu vor avea spiritul și forța filozofiei; cît măreția și înțelepciunea politică nu vor constitui un singur tot, iar acele ființe netrebnice ce urmăresc să se nimicească nu vor fi nevoite să stea de o parte, cetățile nu vor avea odihna din partea demonilor lor, nu, nici ele și nici specia umană, după cîte cred, și abia atunci acest stat al nostru va avea o posibilitate de a se naște și de a vedea lumina zilei.

Prin urmare, sfatul meu este să mergem neabătut pe drumul divin și să aspirăm mereu la dreptate și virtute, căci sufletul este nemuritor și în stare să reziste și la binele de tot felul și la răul de tot felul... și ne va fi bine atît în această viață, cît și în pelerinajul de o mie de ani pe care l-am descris.

Socrate, în *Republica*, Platon, 380 i.H.

Scopul nostru este de a afla care anume formă de alcătuire politică este cea mai bună dintre toate pentru cei mai capabili să-și realizeze idealul în viață... Statul este o pluralitate care trebuie să fie unită și transformată, prin educație, într-o comunitate... Pentru a făuri un ideal, putem să precizăm ce dorim, dar trebuie să evităm lucrurile imposibile... O lege a simetriei se face simțită în corpul omului, întrucît între toate părțile lui există o anumită

proporție. Aceeași lege a proporției este valabilă în cadrul statelor.

În toate științele și artele țelul este binele, iar binele cel mai mare, mai înalt îl găsim, în cea mai prestigioasă dintre toate aceste științe... știința politicii în care binele este dreptatea, cu alte cuvinte interesul general.

Concluzia este evidentă: guvernele care țin seama de interesul general sunt constituite în concordanță cu principiile riguroase ale justiției și sunt prin urmare, forme adevărate; dar cele care se călăuzesc doar de interesul cîrmuitorilor sunt toate forme deficiente și denaturate, pentru că sunt despotice...

Acum este evident că cea mai bună formă de guvernămînt este aceea în care oricare om, oricine ar fi el poate să acționeze cel mai bine și să trăiască fericit...

Aristotel, *Politica*, 334 i.H.

Și astfel definim țelul binelui în felul următor: nu este ceva prin care binele este consumat și încetează să mai existe, ci ceva prin care binele se perfecționează și ajunge la desăvîrșire, iar scopul răului nu este un rău care prin consumare încetează să mai existe, ci care astfel, se amplifică și ajunge la o nocivitate extremă. Aceste scopuri sunt «binele suprem» și «răul suprem».

Sf. Augustin, *Cetatea lui Dumnezeu*, 426 A.D.

Toți cei care au scris despre instituțiile civile demonstrează (și istoria este plină de exemple care îi confirmă) că oricine dorește să întemeieze un stat și să-l înzestreze cu legi, trebuie să pornească de la premisa că toți oamenii sunt răi și chiar predispuși să-și manifeste natura lor perfidă ori de cîte ori au prilejul să o facă (*Discursuri*, 1522)

Prințului nu trebuie să-i pese de proasta reputație a cruzimii, dacă prin aceasta poate să-și țină supușii uniți și loiali; cîteva mostre de severitate vor avea efecte mai benefice decît un exces de clemență care ar îngădui dezordinii să se producă și să degenereze în jaf și crimă; acestea aduc prejudicii întregii comunități, în timp ce execuțiile ordonate de principe lovesc doar pe unii indivizi izolați (*Principele*, 1516)

Contele Carlo Sforza, *Ideile nepieritoare ale lui Machiavelli*, 1940

...că nu există doctrine autentice despre ce este drept și ce este nedrept, despre bine și rău, în afara legilor instituite în fiecare domeniu și stat; iar întrebarea dacă rezultatele unei acțiuni viitoare vor fi drepte sau nedrepte, bune sau rele este o întrebare care nu poate fi pusă altcuiva în afara celor pe care divinitatea i-a însărcinat cu interpretarea legilor sale.

...că oamenii sunt astfel alcătuiți prin natura lor încît, dacă nu sunt reținuți prin frică de o putere coercitivă fiecare om va manifesta suspiciune și teamă față de ceilalți și cum dreptul natural îi îngăduie, necesitatea îi va dicta să facă uz de forța pe care o are, spre a reuși să supraviețuiască.

...legile civile nu sunt nimic altceva decît capacitatea de decizie a celui care deține în cetate autoritatea supremă de a ordona cetățenilor ei cum să acționeze în viitor.

Thomas Hobbes, *De cive sau Cetățeanul*, 1692

Legea naturii este... legea rațiunii. Rațiunea noastră este deci aceea care ne promulga legea naturii și rațiunea noastră este aceea care ne face liberi.

Ne naștem liberi cum ne naștem raționali.

...Rațiunea este modul de cooperare între oameni... (este) legătura comună prin care specia umană este unită într-o comunitate și societate.

Dacă într-o ordine naturală omul este atît de liber cum s-a spus și dacă el este stăpînul absolut al propriei sale persoane și avuții, egal cu cel mai puternic și nesupus față de nimeni, de ce ar renunța el la libertatea lui?

...el este însă foarte nesigur în ceea ce privește posibilitatea de a se bucura de aceasta și în permanență expus atacurilor din partea celorlalți.... Aceasta îl face să dorească să părăsească o condiție în care, deși liber, este plin de temeri și expus la continue pericole. De aceea, nu fără temei, el caută altceva și este doritor să se alăture în societate altora care sunt deja uniți sau au de gînd să se unească pentru prezervarea reciprocă a vieților, libertăților și ave-

rilor lor, lucru pe care cu un termen general îl denumesc proprietate.

Marele și *supremul scop* al oamenilor care se unesc într-o comunitate și care se plasează sub o stăpînire este, prin urmare, *apărarea proprietății lor.*

Libertatea omului în societate nu este supusă nici unei alte puteri legiuitoare în afară de cea stabilită prin acordul său, în comunitate și nu este dominată de nici o voință sau restricție din partea vreunei alte legi, în afară de cea adoptată de puterea legiuitoare potrivit încrederii ce i-a fost acordate.

Libertatea față de puterea arbitrară, absolută este atît de necesară și strîns legată de existența omului, încît acesta nu se poate despărți de ea decît dacă se atentează la existența și viața sa.

Legea în adevăratul ei sens este nu atît limitarea, cît *îndrumarea unui agent liber și inteligent* în propriul său interes și cuprinde prescripții strict necesare pentru binele general al celor aflați sub imperiul ei... scopul legii este nu de a aboli sau restrînge, ci de a prezerva și extinde libertatea: căci în orice stat în care trăiesc ființe capabile să-și asigure legi, *unde nu e lege nu e libertate. Oriunde sfîrșește legea, începe tirania,* dacă legea e călcată spre a face rău cuiva.

John Locke, *Două tratate de guvernare,* 1690

În toate formele de guvernare există o perpetuă luptă internă, fățișă sau ascunsă între autoritate și libertate și nici una dintre părți nu poate să-și asigure vreodată victoria absolută în această competiție. Un mare sacrificiu pe seama libertății trebuie necesarmente să fie făcut în orice formă de guvernare; dar însăși autoritatea care îngrădește libertatea nu va putea niciodată și probabil, că nici nu este bine ca vreodată, prin vreo constituție, să devină absolută și incontrolabilă.

Rareori popoarele cîștigă ceva de pe urma revoluțiilor în forma de guvernare, deoarece noul guvern, gelos și simțindu-se nesigur, va trebui în general să recurgă la mult mai multă cheltuială și severitate decît cel vechi...

Omul, născut într-o familie, este nevoit să mențină legăturile cu societatea din necesitate, din înclinare naturală și din obișnuință. Aceeași creatură, în progresul său ulterior este nevoită să instituie societatea politică spre a administra justiția, fără de care nu pot exista nici pace între oameni, nici relații reciproce... guvernul neavînd în cele din urmă vreun alt obiect sau scop în afară de a împărți dreptatea.

Cei care-și folosesc pana pentru a scrie pe subiecte politice, fără îndîrjire partizană și fără prejudecăți de partid, cultivă o știință care, dintre toate științele, contribuie cel mai mult la folosul obștesc și la satisfacția personală a celor care se dedică studiului acesteia. Sunt însă tentat să cred că omenirea este încă prea tînără pentru a fi în stare să identifice în politică multe adevăruri generale, care să-și păstreze valabilitatea în cea mai îndepărtată posteritate.

David Hume, *Eseuri politice*, 1741—42

Legile, în accepția lor cea mai generală, sunt relațiile generale care se nasc din natura lucrurilor.

Trebuie prin urmare să identificăm relațiile de justiție anterioară legii pozitive prin care ele sunt stabilite: de exemplu, de îndată ce există, societățile umane ar trebui să se conformeze legilor lor, iar ființele inteligente cărora li s-a făcut un bine de către alte ființe, ar trebui să-și arate recunoștința.

...Ceea ce, într-o republică, disting prin termenul de virtute este dragostea de țară, adică dragostea de egalitate. Aceasta nu e o virtute morală sau creștină, ci o virtute politică. Ea este sursa care pune în mișcare guvernul unei republici, tot așa cum onoarea este sursa care animă o monarhie. Iată ce am înțeles prin dragostea de țară și de egalitate cînd m-am referit la virtutea politică.

Pentru a încheia, om cinstit este...un om politic cinstit, care posedă virtutea politică menționată. El este omul animat de dragoste față de legile țării sale și care este inspirat în ceea ce face de dragostea față de aceste legi.

Legea în general este rațiunea umană, încît ea guvernează pe toți locuitorii de pe pămînt: legile politice și civice

ale fiecărei țări nu sunt decît cazuri particulare în care se aplică rațiunea umană.

Ele trebuie să fie adaptate în așa fel la poporul care le făurește, încît numai printr-o mare întîmplare legile unei țări se potrivesc alteia.

Baronul de Montesquieu, *Spiritul legilor*, 1748

Dacă aș putea să-mi aleg locul de naștere, aș alege o societate a cărei grandoare ar fi limitată numai de măsura facultăților umane, adică de posibilitatea de a fi bine guvernată și în care orice individ ar fi propriul său stăpîn și nimeni n-ar fi nevoit să cedeze altora atributele sale: un stat în care toți cetățenii se cunosc și în care nici una dintre manevrele obscure ale viciului, după cum nici modestia virtuții nu s-ar putea sustrage privirii și judecății publice și în care plăcutul obicei de a vedea și cunoaște pe ceilalți face pe cetățeni să-și iubească țara, mai curînd decît pămîntul ei.

Mi-ar fi plăcut să mă nasc într-o țară în care atît suveranul, cît și poporul să nu aibă decît un singur interes, acela ca mișcarea mecanismului (țesutului societății) să nu tindă niciodată la altceva decît la binele tuturor... adică, mi-ar fi plăcut să mă nasc într-un regim democratic alcătuit cu înțelepciune.

Mi-ar fi plăcut să trăiesc și să mor liber, adică sub imperiul unor legi, al căror onorabil jug pe care nici eu, nici alții n-ar avea de ce să-l scuture, a căror salutară și dulce sclavie o suportă cele mai mîndre capete. Ești mai supus cînd înduri un jug pentru a evita un altul.

Aș fi dorit ca nimeni din țară să nu poată spune că este mai presus de lege și că este în măsură să stabilească norme în stat. Oricare ar fi forma de guvernare dacă există un singur om care nu este supus legii, toți ceilalți sunt inevitabil la discreția altcuiva.

J. J. Rousseau, *Du Contrat social ou Principe du droit publique*, 1750

Nu există alte atribute ale unui guvern în afară de virtute și înțelepciune, reale sau presupuse. Oriunde acestea se regăsesc în realitate, ele au, în orice stat, condiție, profesie sau îndeletnicire, un mandat divin care le asigură

dreptul la existență și la stima oamenilor. Vai de țara care face nebunia și sacrilegiul de a respinge serviciul talentelor și virtuților civile, militare sau religioase, care sunt date spre a o cinsti și servi și care ar condamna la obscuritate orice are menirea de a înconjura un stat cu strălucire și glorie.

Proprietatea este un factor indispensabil în perpetuarea societății.

Puterea de a perpetua proprietatea familiilor noastre este una dintre cele mai interesante însușiri ale societății ceea ce contribuie cel mai mult la perpetuarea societății însăși.

Edmond Burke, *Reflecții asupra revoluției în Franța*, 1790

Industria modernă și piața mondială pe care aceasta și-o creează exclud perturbările politice în statul modern reprezentativ. Puterea executivă din statul modern nu este decît un comitet pentru administrarea intereselor comune ale întregii burghezii.

Revoluția comunistă este cea mai radicală ruptură cu relațiile de proprietate tradiționale. Nu este de mirare că desfășurarea acesteia implică cea mai radicală ruptură cu ideile tradiționale.

Primul pas în revoluția întreprinsă de clasa muncitoare este să ridice proletariatul la rangul de clasă conducătoare, să cîștige bătălia democrației.

Proletariatul își va utiliza supremația politică pentru a smulge, pas cu pas, întregul capital de la burghezie, a centraliza mijloacele de producție în mîinile statului, adică ale proletariatului organizat ca o clasă conducătoare și pentru a dezvolta forțele de producție în ansamblul lor cît mai repede posibil.

Desigur, la început acest lucru nu poate fi făcut decît prin incursiuni despotice asupra drepturilor de proprietate și a condițiilor de producție ale burgheziei, așadar, prin măsuri care din punct de vedere economic par insuficiente, dar care în cursul mișcării sunt depășite, necesitînd noi incursiuni împotriva vechii orînduiri sociale, inevitabile pentru a revoluționa din temelii modul de producție.

Karl Marx, *Manifestul comunist*, 1848

„Băncile și noul lor rol: Funcția principală și primordială a băncilor este de a servi ca intermediari în efectuarea plăților.

Pe măsură ce activitatea bancară se dezvoltă și se concentrează într-un număr mic de stabilimente, băncile se transformă și din intermediari modești, devin monopoluri atotputernice care dispun de aproape întregul capital bănesc al tuturor capitaliștilor și micilor întreprinzători, precum și de o mare parte a mijloacelor de producție și a surselor de materii prime din țara respectivă și dintr-un număr de alte țări...

...Fundamentul economic cel mai profund al imperialismului este monopolul. Acesta este un monopol capitalist, adică un monopol care s-a dezvoltat din capitalism și există în ambianța generală a capitalismului, producției de mărfuri și concurenței și care rămîne într-o permanentă și insolubilă contradicție cu acest mediu general. Cu toate acestea, ca orice monopol, acest monopol capitalist generează inevitabil o tendință de stagnare și descompunere".

V.I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, 1917

„Scopul acestei cărți este de a descifra natura statului modern... de a explica această natură printr-o examinare a caracteristicilor sale, așa cum au fost ele dezvăluite de istorie și, în lumina lor, ea caută să sublinieze o teorie a statului care să fie mai concordantă cu istoria decît abordarea clasică.

Suntem de acord cu Aristotel cînd spune că statul există pentru a promova o viață mai bună. Insistăm odată cu Hobbes asupra ideii că nu poate exista civilizație fără securitatea pe care acesta o oferă prin puterea sa asupra vieții și a morții. Suntem de acord cu Locke că numai un organ legiuitor comun ale cărui acțiuni se sprijină pe asentimentul oamenilor ne poate da dreptul la viață, la libertate și proprietate și că dacă nu ne bucurăm în pace de acestea suntem condamnați la o existență mizerabilă. Rousseau a reușit să identifice anumite forme ale organizării statale în care, supunîndu-se legilor acesteia, oamenii pot fi mai liberi decît în societatea precivilă.

Aceste scopuri, au în istoria filosofiei politice un caracter destul de constant... El constituie o recunoaștere a faptului că întrucît indivizii acționează diferit cu dorința lor de a-și realiza interese divergente, un organ comun este necesar în societate pentru a defini condițiile în care aceste acțiuni pot să se desfășoare în mod legitim. Diferențele de păreri sunt extrem de mari în ceea ce privește forma pe care trebuie să o capete acest organ. Baza pe care trebuie să se sprijine în acțiunea lui, limitele autorității sale, sunt chestiuni asupra cărora nu s-a ajuns niciodată la un punct de vedere unanim".

Harold Laski, *Statul în teorie și practica*, 1935.

În concluzie, aș spune că dacă actuala noastră structură socială ar fi să se dezvolte pe o linie normală, un prim pas, făcut necesar de imperativul asistenței sociale, ar fi acela ca statul să inițieze și să sprijine, așa cum ne arată remarcabilul exemplu oferit de Tennessee Valley Authority, acțiuni de amploare concepute și conduse nu de către stat și nu de la centru — de către administrația politică a țării, ci la fața locului — de către întreprinderi private coordonate între ele și de către diferitele comunități de oameni interesați, sub conducerea unor persoane desemnate ca responsabili independenți.

Astfel însuși statul ar lansa o mișcare de descentralizare progresivă și „dezetatizare" a vieții sociale, tinzînd spre apariția unui regim oarecum nou, personalist și pluralist.

Sintetizînd, binele comun al corpului politic reclamă că în societatea politică să existe o structură a autorității și puterii și, prin urmare, o instanță specială înzestrată cu cea mai înaltă putere și dedicată justiției și legii.

Statul este cea mai înaltă instanță politică. Dar statul nu este nici ansamblul corpului politic și nici o persoană juridică sau fizică. El este o parte a corpului politic și ca atare inferior și subordonat acestuia, aflîndu-se în serviciul binelui comun. Binele comun al societății politice este scopul final al statului și are precădere față de scopul imediat al statului, anume menținerea ordinii publice. Statul are o

îndatorire primordială în ce privește justiția, care trebuie exercitate numai sub forma unei supravegheri de ultimă instanță într-un corp politic esențialmente just în ce privește structura sa internă.

Finalmente, corpul politic trebuie să controleze statul, care însă, conține funcțiile guvernării în însăși textura sa. Aflat în vîrful piramidei tuturor structurilor particulare ale autorității, care într-o societate democratică ia forma unei societăți politice alcătuite de jos în sus, statul se bucură de cea mai înaltă autoritate de supraveghere. Dar această autoritate supremă este primită de stat de la corpul politic, adică de la popor. Ea nu este un drept natural de supraveghere inerent puterii statale".

Jacques Maritain, *Omul și statul*, 1951

Educați și informați masa poporului. Ajutați-i să înțeleagă că este în propriul lor interes să mențină pacea și ordinea, iar ei le vor menține. Și nu este nevoie de studii foarte înalte spre a-i convinge de aceasta. Ei sunt singurul sprijin pentru menținerea libertății noastre. Luminați poporul în general, iar tirania și opresiunea fizică și spirituală vor dispărea ca spiritele rele în zorii zilei.

Orice om și orice colectivitate umană de pe pămînt posedă dreptul de a se autoconduce. Ei îl primesc o dată cu ființa lor, din mîna naturii. Indivizii îl exercită prin simpla lor voință, iar colectivitățile umane — prin majoritatea lor, căci legea majorității este legea naturală a oricărei societăți umane.

Acestea sunt drepturi care nu trebuie cedate statului și pe care guvernele au fost întotdeauna tentate să le uzurpe. Acestea sunt dreptul de a gîndi și de a ne face cunoscute gîndurile verbal sau în scris, dreptul la comerț liber, dreptul la libertatea personală.

Va trebui, de asemenea ca toți să țină minte principiul sacru potrivit căruia deși voința majorității are prioritate în toate cazurile, această voință, spre a fi dreaptă trebuie să fie rezonabilă; că minoritatea posedă și ea drepturi egale, pe care legi egale trebuie să le protejeze, drepturi a căror violare ar însemna opresiune.

Sunt pentru un guvern extrem de frugal și simplu, care utilizînd venitul public face toate economiile posibile spre a micșora datoria națională și nu pentru a multiplica numărul de demnitari și salariați cu scopul de a-și face partizani și pentru a spori, pe orice cale, datoria publică pe motiv că aceasta ar fi spre binele public.

Adevăratul fundament al guvernului republican este dreptul egal al fiecărui cetățean intruchipat în persoana și proprietatea sa și în capacitatea de a dispune de ele. Verificați cu această măsură fiecare prevedere a Constituției noastre ca să vedeți dacă ea decurge direct din voința poporului. Reduceți legislatura voastră la o durată convenabilă pentru o discuție completă, dar ordonată.

Credem că experiența a demonstrat că este bine ca masa indivizilor care compun societatea să-și rezerve dreptul de a exercita personal toate puterile legitime pentru care au competență și să le delege pe cele pentru care nu au competență unor deputați numiți și revocabili imediat de către ei, în caz de conduită incorectă.

În orice țară în care omul este liber să cugete și să vorbească, vor apărea diferențe de opinii ca urmare a diferențelor de percepție sau a imperfecțiunii în raționament; dar, așa cum este cazul în această țară fericită, atunci cînd pot să se clarifice singure prin discuție liberă aceste diferențe nu sunt decît nori care umbresc efemer pămîntul nostru și care lasă orizontul nostru mai luminos și mai senin... voința poporului, această voință este unica fundație legitimă a oricărei guvernări.

Întrebarea dacă o generație de oameni are dreptul să se angajeze în numele altei generații pare să nu se fi pus niciodată de această parte sau de cealaltă a oceanului. Ea este însă o întrebare cu asemenea consecințe încît merită nu numai o decizie, dar o plasează printre principiile fundamentale ale oricărui guvern. Cursul reflecției în care suntem cufundați aici, asupra principiilor elementare ale societății, a impus cugetului meu această întrebare. Și cred că sunt pe deplin în stare să dovedesc că nici o asemenea obligație nu poate fi transmisă. Or, nimeni, nici un om nu poate, în virtutea vreunui drept natural, să oblige terenurile pe care

le-a ocupat sau persoanele care i-au urmat în ocupare acestora să plătească datorii contractate de el.

Dacă acest lucru ar fi posibil, el ar putea ca în cursul vieții sale să mănînce integral uzufructul pămînturilor pe mai multe generații viitoare. În acest caz terenurile ar aparține morților, nu celor vii, ceea ce este exact opus principiului nostru.

În ceea ce privește datoria (publică), dacă aceasta să fie rambursată prin împrumuturi sau prin impozite, există două legi ale finanțelor care cred că trebuie să fie riguros respectate:

1) să nu împrumuți niciodată fără a stabili un impozit suficient pentru a plăti capitalul și dobînda într-o perioadă fixă de timp și eu aș fixa această perioadă la 10 ani...

2) să nu împrumuți niciodată sau să nu pui noi impozite fără să aloci banii respectivi pentru obiectul lor specific.

Considerăm că destinele republicii noastre depind de stingerea datoriei publice înainte de a ne angaja în vreun război...

Dacă datoria noastră s-ar mai dilata o dată la dimensiuni formidabile, achitarea ei integrală ar fi o operațiune disperată și ne-am trezi pe un drum jalonat de datorii, corupție și putrefacție, care se încheie cu revoluția.

Nu sunt printre cei care se tem de popor. El și nu dreptul este sprijinul nostru în a menține libertatea. Iar pentru a păstra independența lui, nu trebuie să permitem cîrmuitorilor noștri să ne împovăreze cu o datorie perpetuă. Trebuie să ne decidem ce preferăm: economia și libertatea sau risipa și servitutea.

Amenințarea pe care o reprezintă mania speculei

Suntem amenințați de ruină ca urmare a potopului de hîrtii emise de bănci, așa cum eram amenințați înainte de vechile monezi de hîrtie de pe continent (din Europa). Este cumplit că asemenea revoluții care afectează averile particulare sunt la cheremul aventurierilor rapaci, care în loc să-și folosească capitalul, dacă au vreun capital, în producția de bunuri, în comerț sau alte asemenea îndeletniciri utile, fac din el un instrument pentru a greva toate schimburile de proprietate cu profiturile lor necinstite,

profituri care sunt plata îndeletnicirii lor bune de nimic. Oamenii prudenți trebuie să fie atenți la acest joc cu focul și să aibă grijă ca scînteia să nu se stingă în mîinile lor. Sunt un dușman al tuturor băncilor care scontează hîrtii de valoare pe altceva în afară de monezi metalice".

Thomas Jefferson, *On Democracy (Despre democrație)*
1809.

1. Introducere : științele politice într-o criză de metodologie și calea de ieșire din ea

În 1741, Hume consemna că omenirea este încă prea tînără pentru a fi în stare să identifice în politică multe adevăruri generale care să-și păstreze valabilitatea în cea mai îndepărtată posteritate (1, p. 101). Laski, 200 de ani mai tîrziu, nu putea să evite a recunoaște că „părerile sunt extrem de diferite în ceea ce privește forma pe care ar trebui să o îmbrace acest organ" (adică forma de guvernare) și că baza pe care trebuie să se sprijine acțiunea lui, limitele autorității sale sunt chestiuni asupra cărora nu s-a ajuns niciodată la un punct de vedere unanim (2).

Într-adevăr, cu greu ar putea fi găsite alte domenii ale cunoașterii (poate, cu excepția economiei) în care să existe mai multe poziții conflictuale și controverse între ideile și soluțiile avansate de teoreticieni sau recomandate de oamenii de stat de la putere decît în domeniul politicii și al politologiei. Pozițiile și problemele fundamentale își pierd relieful datorită faptului că sunt în permanență trase în toate direcțiile, astfel că este imposibil să-ți dai seama cel puțin în știință, care este calea cea bună.

Politologii denumiți „liberali" din acest secol (în acest caz scriem liberali cu literă mică spre a-i deosebi de liberalii secolului al optsprezecelea și al nouăsprezecilea, în cazul cărora folosim majuscula „L" *, insistă neobosiți că în aproape orice problemă (publică sau semiprivată) nu există altă soluție care să funcționeze decît mai multe programe și reglementări statale (cu sau fără planificare centralizată), deși acum, în anii 1980 avem tot mai numeroase dovezi că

* Termenul de „liberal" este folosit în acest sens în SUA, nu și în Europa.

guvernele la putere, în Vest, ca și în Est, nu sunt în stare să realizeze ceea ce promit.

În același timp, politologii conservatori (unii reacționari dar mulți dintre ei adevărați Liberali ai secolului al nouăsprezecelea) susțin cu aceeași tenacitate părerea opusă, anume că nu există soluție mai bună decît mai puțină intervenție și planificare statală, deși este evident și faptul că numeroase probleme economice și sociale reclamă imperativ o soluție efectivă și eficientă pe care numai guverne înțelepte o pot oferi. Nu este necesar să irosim mult timp pentru a blama această deplorabilă stare de lucruri. Este de ajuns să privim la revistele specializate și la rubricile respective din presă pentru a vedea că în probleme curente gînditori liberali ca Paul Samuelson sau James Tobin, laureați ai Premiului „Nobel", se situează pe poziții diametral opuse față de cele ale unor gînditori conservatori ca Milton Friedman, sau Frederic A. Hayek, care și ei sunt laureați ai Premiului „Nobel".

Gîndirea politică și economică din vremea noastră este scindată ca o casă învrăjbită și incapabilă să ajungă la soluții fezabile, acceptate de majoritatea oamenilor de specialitate. Nu este de mirare că omul de pe stradă sau tînărul student care de-abia intră în acest domeniu de studiu este cuprins de confuzie și perplexitate și este înclinat să manifeste neîncredere în orice ar spune oamenii politici (de stînga, de dreapta sau de centru). Astfel credibilitatea oamenilor de știință de specialitate se erodează pe zi ce trece.

Desigur există mult adevăr în ambele abordări — atît cea liberală, cît și cea conservatoare — , dar nu în forma supergeneralizată și exclusivistă care nu este prezentată în controversa dintre cele două grupuri. Tocmai aceste generalizări necondiționate și nenuanțate caracterizează marasmul intelectual al timpurilor noastre. Secolul al douăzecilea este mult mai dogmatic în gîndire și acțiune în comparație, de exemplu, cu secolul al nouăsprezecelea, deși la suprafață poate să nu pară așa. Pentru a fi mai precis, noi n-am pus încă la punct instrumentele metodologice necesare pentru a aprecia obiectiv în ce măsură este valabilă fiecare poziție — liberală sau conservatoare, avansată în dispută și, în plus, pentru a discerne alte posibile puncte de vedere, de luat

în considerație spre a putea rezolva problemele timpurilor noastre. Repet, atît în teorie, cît și în practică, nici o problemă n-a fost soluționată în mod eficient în practică, fără ca mai întîi să fi fost rezolvată analitic, adică teoretic.

Existența atîtor probleme nerezolvate și atîtor interminabile controverse fără șansa vizibilă de încheiere constituie cea mai bună dovadă că nu suntem, cum ar spune francezii, *sur la bonne voie !* (pe calea cea bună). Răsfoind orice ziar dintr-o țară liberă se poate vedea cum promisiunile pe care un nou guvern le face înainte de a fi ales se spulbera pînă la sfîrșitul mandatului său, lăsînd în loc mai multe probleme, care pregătesc drumul pentru un nou guvern și povestea se repetă cu noile guverne, ceea ce alienează și pe cei mai loiali cetățeni. Cît de mult timp mai poate să dureze o asemenea situație? Ce alte semne mai dramatice de dezastru așteptăm să apară pentru a trage concluzia că ceva trebuie să fie în neregulă cu structura instituțională și legală a societății moderne? Milioane de oameni nevinovați și harnici din lumea întreagă, care muncesc zi de zi și plătesc impozite, sunt condamnați la numeroase suferințe și privațiuni dintr-un singur motiv și anume impotența birocratică a guvernelor actuale (de stînga, de dreapta sau de centru), care fac promisiuni și cheltuiesc banii contribuabililor pentru lucruri pe care ele nu le pot realiza satisfăcător sau irealizabil prin procedeele obișnuite la care se recurge.

Pe de altă parte, s-a acumulat și continuă să se acumuleze o masă imensă de informații statistice care amenință să ne sufoce. Revistele de specialitate din domeniul politologiei și științelor economice sunt pline de nesfîrșite ecuații, tabele și speculații abstracte dintre cele mai sofisticate, precum și raționamente care nu duc la nimic altceva decît la alte complicații și controverse. În pofida acestei vaste mase de cunoștințe, nu suntem în stare să ne punem de acord și să garantăm că, fără cea mai mică îndoială, cutare sau cutare formulă sau concluzie este adevărată și valabilă și că ea poate fi aplicată pentru a rezolva efectiv o problemă concretă din zilele noastre. S-ar părea că trăim sub semnul a ceea ce s-ar putea numi „pardoxul prea multor cunoștințe", pe care din anumite motive, nu le putem utiliza corespunzător și pe deplin. În aceste condiții un observator atent nu

poate să nu tragă concluzia că ceva trebuie să fie fundamental greșit în metoda de abordare și în modul de gîndire folosit în prezent în Vest ca și în Est, în Nord ca și în Sud.

Specialiștii din domeniul politologiei nu ezită să invoce deficiențe ca lipsa de „coerență", de „corelare a generalizărilor", lipsa unei relații corespunzătoare între structură și interacțiune", a unei „agregări și secvențializări" explicite, dar nu ajung să vadă natura reală a crizei (3). Într-o recenzie a unei cărți recente se poate citi: Observînd că moartea teoriei politice a fost proclamată acum 20 de ani, coordonatorii intenționează ca prin această culegere de nouă studii să restaureze această teorie ca o disciplină normativă și reflectivă, care se ocupă de rezolvarea abstractă a problemelor legate de înțelegerea realității și moralității politice (4).

În alte locuri (5, 6) s-a arătat că economia politică trece printr-o criză de metodologie. Acest studiu dezvăluie același adevăr, anume ca și politologia este perturbată de o criză similară a metodologiei. Trebuie să subliniem de la început că nu există aici nici o intenție din partea autorului, ca economist să încalce sau să violeze domeniul de cercetare propriu politologului. Dorim mai degrabă să încercăm a demonstra că un nou program de cercetare bazat pe o abordare simultană prin prisma echilibrului și a dezechilibrului are o aplicare tot atît de largă în domeniul politologiei, ca și în economia politică și în alte științe sociale. În plus, același program de cercetare deschide noi perspective pentru studii interdisciplinare întrucît scoate în evidență legătura organică ce există între societate, stat, economie, bani și formă de guvernămînt ducînd astfel la o unificare metodologică a tuturor științelor sociale.

Cum s-a ajuns la prezentul impas, căci impas este? La această incredibilă situație în care avem un „paradox al prea multor cunoștințe", dar nu avem soluții eficiente? De bună seamă, impasul nu a apărut peste noapte. El are o istorie lungă și complicată care merită un studiu analitic separat. Pentru moment, mă voi limita la a spune că după părerea mea, cheia înțelegerii situației constă în interpretarea eronată a două revoluții esențiale dar incomplete în gîndirea politică, interpretare eronată care se întinde pe o

lungă perioadă istorică. Scopul glosarului de gîndire politică, alcătuit ca preludiu la această cercetare (un accesoriu neobișnuit în procedeele curente de cercetare) este de a face lumină asupra acestor două revoluții și a modului în care ele s-au desfășurat în timp.

Noul program de cercetare bazat pe abordarea simultană prin prisma echilibrului și a dezechilibrului ne ajută să identificăm cele două revoluții în chestiune. Prima dintre ele este reprezentată de abordarea sau școala clasică de gîndire, care datează din antichitate și, de fapt, de la începutul istoriei vieții sociale. Ea este căutarea perfecțiunii, ca să folosim langajul lui Guitton (7); în cazul nostru, ea este viziunea unui stat perfect și a unei forme de guvernare perfecte, chiar dacă, după știința mea, condițiile pentru un echilibru general stabil care să stea la temelia unei asemenea concepții nu au fost niciodată prezentate în mod explicit, adică nu atît de amplu și de cuprinzător, cum se face în acest studiu. Nu încape însă îndoială că abordarea clasică în termeni de echilibru stabil în știința politică a fost o realitate așa cum se va vedea, mai în amănunțime.

Cea de-a doua revoluție ar putea fi numită concepția sau școala modernă de gîndire, chiar dacă istoricește, datează și ea din antichitate, și se ocupă mai ales de imperfecțiuni, ca să folosim deci, din nou lexiconul guittonian, sau de devieri de la perfecțiune, sau simplu spus de aspectul de dezechilibru al stării sau formei de guvernare. Citîndu-l pe Sfîntul Augustin, toți gînditorii clasici țînteau spre perfecțiune în lumina și spiritul din *Cetatea lui Dumnezeu* (un model de coerență în proporție de 100 la sută), în timp ce gînditorii moderni au fost și mai sunt orientați mai mult spre imperfecțiunea din Cetatea de pe Pămînt ca un model temporal de dezechilibru (de incoerență parțială sau totală) apropiat de realitățile istorice.

Cu această informație suplimentară, pe care ne-o oferă noul program de cercetare, nu este greu de înțeles că obiectivul de cercetare în cele două revoluții este diferit; într-un caz (abordarea clasică) el este modelul ideal de echilibru, iar în celălalt (abordarea modernă) modelul mai realist, de dezechilibru. Mai departe, trebuie să ne fie clar că nu este posibil să se identifice sistematic pozițiile de dez-

echilibru dacă nu se acceptă conceptul de echilibru stabil. Din fericire atît științele naturii, cît și științele sociale s-au dezvoltat în aceeași succesiune: studiul dezechilibrului l-a urmat pe cel al echilibrului, chiar dacă nu toate conexiunile au fost privite în această lumină. Cu toate acestea, ca problemă de epistemologie cele două revoluții, și, implicit, cele două abordări, apar în acest context ca fiind complementare. Într-adevăr, ambele sunt legate organic între ele și ambele sunt necesare, pentru o concepție și înțelegere mai completă a omului în raporturile sale cu statul, forma de guvernare, economia și societatea în general.

Așadar, în ceea ce privește obiectul studiului, nu este nimic greșit în cele două revoluții, luate în sine; amîndouă sunt întemeiate și se completează una pe alta. Dificultățile au început în timpurile moderne cînd gîndirea clasică în termeni de echilibru stabil a fost prezentată și susținută ca singura modalitate științifică de a privi problemele umane, ceea ce nega și aliena abordarea modernă în termeni de dezechilibru. De acum, cele două revoluții s-au separat, dezvoltîndu-se și extinzîndu-se într-un spirit de ostilitate ca și cînd ar fi fost doctrine, concepții și moduri de gîndire opuse. Avem de-a face aici cu o *dezastruoasă eroare de interpretare*, care face ca timpurile noastre să fie pline de confuzii și de atacuri nesfîrșite la adresa școlii clasice, situație greu sau imposibil de justificat și care nu contribuie la rezolvarea problemelor epocii noastre. Chiar și o privire sumară asupra obiectului de studiu arată că cele două școli de gîndire nu sunt de fapt contradictorii, ci indiscutabil *complementare*. Aceasta este o chestiune de covîrșitoare importanță în înțelegerea problemelor erei noastre și a cauzelor pentru care nu le putem rezolva satisfăcător.

Să aruncăm o scurtă privire asupra glosarului și să ne oprim mai în detaliu asupra celor două revoluții în discuție. Cînd în *Republica* lui Platon, Socrate recomandă ca regii și principii din această lume să aibă spiritul și puterea filozofiei, iar noi oamenii să urmăm neabătut drumul divin și să mergem mereu pe calea dreptății și virtuții (8, p. 362, 495) el are, putem spune, abstracție făcînd de toate deficiențele, o viziune a unei stări ideale perfecte, așa cum se putea imagina în acel timp.

Aristotel, marele și originalul filozof al antichității, a corectat unele din erorile *Republicii* lui Platon și căutînd să afle „care formă de alcătuire politică este cea mai bună dintre toate" și „care este adevărata formă de guvernare constituită în concordanță cu principiile riguroase ale justiției și servind interesul general" (9, p. 1146, 1185) ne transmite, în mod cert, aceeași viziune clasică despre o stare și o formă perfectă de guvernare. Ce altceva decît concepția clasică poate fi dedusă din observația sa că „o lege a simetriei se face simțită în corpul uman întrucît între toate părțile lui există o anumită proporție. Aceeași lege a proporției este valabilă în cadrul statelor".

Masiva lucrare *Cetatea lui Dumnezeu* a Sfîntului Augustin, considerată pe drept cuvînt o „monumentală teologie a istoriei" și ale cărei concluzii, interpretat corect, sunt „atemporale și universale", conceptualizează, pe o cale diferită, aceeași idee a unei stări perfecte după chipul lui Dumnezeu sub forma „binelui suprem" (10, p. IX). În același timp, Sfîntul Augustin ne transmite mesajul despre ceea ce se poate întîmpla unei Cetăți terestre total degradate și degenerate moral, în care răul suprem predomină. Este aceeași imagine pe care Eugen Ionescu o înfățișează în piesa sa devenită clasică, *Rinocerii* (11). Cu ajutorul Tabelei de orientare, vom vedea mai tîrziu că Sfîntul Augustin, folosind abordarea simultană prin prisma echilibrului și dezechilibrului, a identificat și descris cele două modele-limită:

— M_1, adică viața socială cu virtute perfectă în condiții de echilibru pur și perfect și, pe de altă parte, modelul

— M_7, adică viața socială cu rău perfect, în condiții de dezechilibru total, anarhie completă sau haos, ceea ce este egal cu „iadul pe pămînt". Dincolo de istoria religiilor, un cercetător obiectiv în domeniul științelor sociale poate să învețe din opera Sfîntului Augustin concluzii eterne și universale, aplicabile condiției umane oriunde pe glob.

Invaziile barbarilor au marcat sfîrșitul primei manifestări de gîndire clasică, dezvoltată în timpul antichității. Spre sfîrșitul evului mediu, are loc o renaștere a gîndirii clasice, reluîndu-se căutarea perfecțiunii prin gîndirea în termeni de echilibru stabil. Lucrările lui John Locke, Mon-

tesquieu, David Hume, J. J. Rouseau, Edmund Burke, Thomas Jefferson și Jacques Maritain, pentru a nu menționa decît pe acei puțini titani incluși în *Glosar*, sunt o vie mărturie a acestei moșteniri.

Cînd John Locke, campionul unei societăți libere și democratice și a unui guvern căruia i se deleagă puteri limitate scria în 1690 că „legea naturii este legea rațiunii" și că „rațiunea este legătura comună prin care specia umană este unită într-o comunitate și societate", el exprimă în spirit modern aceeași viziune aristotelică despre o stare perfectă și o formă de guvernare în care „scopul legii este nu de a aboli sau restrînge, ci de prezerva și extinde libertatea" (12, p. 94—95, 324).

Hume a continuat aceeași tradiție și, ca istoric, a văzut că, în toate stăpînirile din timpul său, există „o perpetuă luptă internă, fățișă sau ascunsă, între *autoritate* și *libertate*" (1, p. 41). Cu toate acestea, în final, cu tot scepticismul său filozofic, a împărtășit și el vederea clasică, după care guvernul nu are „alt obiect sau scop în afară de a împărți dreptate" (1, p. 39). Aceeași filozofie socială a libertății, binelui comun și a unui guvern cu puteri limitate poate fi găsită și la ceilalți gînditori menționați, calitate pe care Montesquieu a numit-o — *„vertue politique"* — adică însușirea care definește pe „omul animat de dragoste față de legile țării sale și inspirat în ceea ce face de dragostea față de aceste legi" (13).

Prima revoluție, aceea a gîndirii clasice în termenii unui model perfect de stat și de forma de guvernămînt rămîne un monument, chiar dacă neterminat, al contemplării și înțelepciunii umane în căutarea unui *ideal* atît de înalt, încît generație după generație să se străduiască să-l atingă, cum s-ar spune, pînă la sfîrșitul veacurilor. Din nefericire, gînditorii clasici, deși plini de resurse sub raport analitic, erau deficitari în ceea ce privește abordarea dintr-un unghi practic a acelorași probleme. Într-adevăr comparația scoate la iveală diferența dintre modelul teoretic ideal și condițiile existente în realitate la un moment istoric dat.

Gînditorii clasici au și carența de a nu fi lucrat cu perseverență pentru a imagina reforme instituționale și legislative care să ducă la realizarea idealului lor într-o

măsură cît mai mare. Hume a încercat să schițeze forma de guvernare într-o comunitate perfectă (1, p. 145, 158), dar el, scepticul, n-a văzut în aceasta decît un efort „de a reînvia acest subiect de speculație, pentru că după părerea lui „toate planurile de guvernare care presupun reforme mari în deprinderile omenirii sunt pură imaginație" (1, p. 146). Ca sceptic, el n-a reușit să realizeze că aceeași omenire, în condiții de echilibru general stabil (o societate și o economie libere, juste și stabile, ca în modelele M_1 și M_2 din Tabela de orientare prezentată în continuare) manifestă în mod firesc deprinderi total diferite în comparație cu cele dintr-un sistem cu un dezechilibru important (de exemplu, într-o societate și economie mixtă, cu un dezechilibru major, ca în modelele M_5 și M_6, sau în spațiul dintre ele).

După știința mea, nici un gînditor clasic proeminent nu și-a dat seama în mod clar de această relație și nu a ridicat această problemă într-un mod sistematic. Or, tocmai această *carență practică a chestiunii* (din cîmpul „științei aplicative") a fost aceea care a atras o dublă consecință: pe de o parte, declinul de credibilitate al tradiției clasice, (perspectivei, abordării), iar, pe de altă parte, apariția inevitabilă a celei de-a doua revoluții în gîndirea politică, respectiv abordarea problemelor de pe cealaltă poziție, poziția de dezechilibru.

Este adevărat că Sf. Augustin ne-a prevenit despre ceea ce putea să se întîmple cu Cetatea terestră dacă oamenii și instituțiile degenerează sub raport moral și se trăiește în conflict cu adevărul, dragostea și respectul față de Dumnezeu și față de semeni. Dar punctul de vedere religios n-a fost destul de puternic pentru a anima noul spirit de cercetare liberă apărut în procesul de dezvoltare a înfloritoarelor cetăți italiene care se apropiau de timpul lui Galileo (1564—1642). Un atent observator italian, cu numele de Niccolo di Bernardo Machiavelli (1469—1527), care a servit cu competență, timp de 15 ani, ca secretar al Republicii Florența, a scris o micuță carte, *Principele* (1516), care avea să revoluționeze gîndirea politică din timpul său și de mai tîrziu.

În loc să-și propună ca obiectiv statul perfect și forma ideală de guvernare, Machiavelli a adoptat o atitudine

negativă respingînd scolastica și orice altă formă de filozofie mistică, predominante în acel timp. De pe această poziție negativă, el a avansat o concepție nouă, realistă a istoriei și o știință politică nouă, ca disciplină independentă. Așa cum îl caracterizează contele Carlo Sforza, Machiavelli a fost „primul mare gînditor modern... care a respins toate formele depășite, și care a înțeles perfect că pe atunci, biserica și Imperiul (roman) nu mai reprezentau forțe politice vii" (14, p. 6). În schimb, el s-a pronunțat pentru statul modern și pentru o putere absolută deținută de rege (sau principe) pentru a pune capăt anarhiei proprie evului mediu.

Mesajul lui Machiavelli era construit pe baza unei filozofii sociale total diferite, fondată pe premisa că „toți oamenii sunt răi și chiar predispuși să-și manifeste natura lor perfidă ori de cîte ori au prilejul să o facă" (14, p. 13). Dacă este așa, pentru a se asigura unitatea societății moderne, un principe cu puteri absolute era indispensabil. Așa a început cea de-a doua revoluție în gîndirea politică. Ea reprezintă o negare a viziunii și concepției clasice care urmărea o stare perfectă și avea în vedere un principe cu puteri limitate. Machiavelli a murit ca un om cinstit, dar probabil că profund dezamăgit că lucrarea sa nu a atras, așa cum se așteptase, o îmbunătățire în situația sa financiară (vezi scrisoarea către Francesco Vettori, din 10 decembrie 1513, referitoare la lucrarea sa *De Principatibus* sau *Principele* (14, p. 141). Într-o scrisoare către o rudă, fiul lui Machiavelli, Petro scria „După cum știi, tatăl nostru ne-a lăsat în cea mai neagră sărăcie" (14, p. 161). În ceea ce privește ideile sale (dacă ele sunt bune sau rele este o altă problemă), ele n-au murit, ci au fost reînviate cu o argumentație mult mai solidă într-o altă țară și în alte condiții istorice.

Într-un mod mai sistematic și într-o formă mai aprofundată, filozoful și politologul englez Thomas Hobbes (1588 — 1679) a pus un solid fundament politologiei noi, moderne, bazate pe autoritatea indiscutabilă și puterea absolută, deținută de rege sau un partid politic. Desigur, noua filozofie politică despre stat și guvernare este prin definiție anticlasică și neagă drepturile naturale ale individului și conceptul aristotelic al interesului general și bunăstării generale. Ea pretinde supunerea necondiționată a cetăță-

nilor față de interesul statului, adică față de rege sau partidul la putere.

Ce altceva trebuie să înțelegem cînd citim la Hobbes că: „Nu există doctrine autentice referitoare la ce e drept și ce e nedrept, la bine și la rău, în afară de legile instituite în fiecare domeniu și alcătuire statală; iar întrebarea dacă rezultatele unei acțiuni viitoare vor fi drepte sau nedrepte, bune sau rele, este o întrebare care nu poate fi pusă nimănui altcuiva decît celor pe care Dumnezeu i-a însărcinat cu interpretarea legilor lui... legile civice... nu sunt nimic altceva decît ordine din partea celui ce deține autoritatea cea mai înaltă....” (15, p. 10, 70—750).

De fapt, din punct de vedere al metodologiei, Hobbes este pentru politologie ceea ce Marx, mai tîrziu a fost pentru economia politică. Amîndoi sunt gînditori în termeni de dezechilibru total, unul referindu-se la politică, celălalt la viața economică în condițiile capitalismului. Pe Tabela de orientare, în ambele domenii, doctrinele respective sunt reprezentate prin modele-limita M_7 în teoria pură și M_6 în practică.

Citatele din Marx și Lenin reproduse în *Glosar* confirmă în toate privințele teoria hobbesoniană a statului și formei de guvernare. În fapt, doctrina marxistă oferă ceea ce Laski a denumit „fundamentul economic al politicii” (2, p. 84). Nu încape îndoială că Marx și Lenin aveau dreptate în critica pe care au făcut-o (în mod mai mult sau mai puțin arbitrar) capitalismului modern, dar cu precizarea că, ei au extins concluzia lor negativă pînă la limita ei extremă, aceea a răului social absolut, ceea ce în practică nu prea este adevărat.

La Harold Laski, un gînditor socialist modern, dar recunoscut ca avînd solide convingeri democratice, găsim expresia aceluiași impas al politologiei cînd el se declară de acord atît cu Hobbes, cît și cu Locke, dar conchide că „diferențele de păreri sînt extrem de mari în ceea ce privește forma pe care trebuie să o capete acest organ“ (statul) (2, p. 4), și nu are soluție în analiza acestei dileme.

Întîlnim aici o dilemă ca în tragediile antice grecești. S-a menționat mai înainte că prima revoluție în gîndirea politică, respectiv școala clasică a eșuat nu pentru că mesajul

său era lipsit de adevăr, ci mai de grabă deoarece clasicii n-au manifestat aceeași diligență în cercetarea laturii practice a problemei, anume spre a arăta cum se poate ca în viața reală să fie realizat și menținut un asemenea nobil ideal, cum este statul perfect și forma perfectă de guvernare.

Cea de-a doua revoluție în gîndirea politică a eșuat și ea, așa cum a rezultat, din neputința de a se rezolva efectiv și eficient problemele cele mai urgente ale timpurilor noastre în ce privește dreptatea și echitatea socială libertatea pentru toți și stabilitatea durabilă în condiții de pace. Nu este nevoie să insistăm asupra faptului regretabil că cea de-a doua revoluție în gîndirea politică a cucerit mințile a numeroși intelectuali și oameni de stat proeminenți din secolul al douăzecilea. Trebuie spus că, în plus, aceeași școală modernă de gîndire a călăuzit instalarea tuturor regimurilor totalitare (dictatura de stînga, de dreapta, sau regimuri militare) și chiar și a statului bunăstării *(welfare state)*.

Într-un fel de efort disperat, de ultimă instanță occidentul cochetează cu metode socialiste deghizate, imitate din țările estice, în timp ce, la rîndul lor, acestea experimentează practici capitaliste occidentale (China Roșie, Ungaria, Iugoslavia), dar fără nici o șansă de succes, nici într-o parte nici în cealaltă. Aceasta arată clar confuzia spirituala din zilele noastre. În realitate, cea de-a doua revoluție n-ă avut niciodată un ideal acceptabil pentru întreaga omenire, caracterizîndu-se întotdeauna prin abordări pragmatice, în funcție de circumstanțele istorice. Consecința nefericită a acestui fapt este că, treptat aparatul de stat conceput în spiritul celei de-a doua revoluții devine antiuman, adică îndreptat împotriva naturii și aspirațiilor eterne ale omului. În ultima analiză, acest element antiuman, care generează o rezistență activă sau pasivă și are ca efect sabotaje fățișe sau ascunse, împiedică statul modern de astăzi, respectiv un guvern cu înfățișare hobbesoniană, să poată vreodată să asigure acea viață mai bună și fericirea oamenilor, la care visau atîția mari gînditori din trecut.

Dacă cele două revoluții din trecut au eșuat, există oare vreo cale prin care să putem ieși din actuala criză? Da, o asemenea cale există, dar pentru a o găsi trebuie să

ne aducem aminte că oricît de grele ar deveni împrejurările istorice trebuie să apelăm întotdeauna la resursa inepuizabilă a *imaginației umane*, sau cum bine spune Locke la legea rațiunii umane. Recursul la o critică severă a primei sau celei de a doua revoluții și a filozofiei sociale respective, așa cum fac gînditorii liberali și cei conservatori de astăzi nu este însă de natură să ne ajute să rezolvăm dilema în chestiune *.

Dilemele care există între autoritate și libertate; egalitate și libertate; socialism-comunism și capitalism; fascism și capitalism; justiție prin egalitate și justiție prin echitate; între stabilitate și pace față de anarhie și război; liberal și conservator; monarhie și republică; lege și ordine în raport cu democrația ș.a.m.d. — toate acestea nu sunt decît expresii generale care arată la ce simplificări se ajunge în cadrul disputei.

Asemenea suprasimplificări nu sunt de natură să ne permită să mergem prea departe cu discuția în cauză. Vorbind de autoritate în raport cu libertatea și de celelalte formule nu se poate raționa în termeni de „ori...ori", întrucît de fiecare parte există un anume adevăr. Recurgînd la metoda lui „ori...ori", ajungem inevitabil la un impas, unde încetează legea naturală a rațiunii și de unde începe să domnească ideologia. Avem datoria să depășim asemenea suprasimplificări ale dezbaterii și să înțelegem că realitatea vieții sociale reclamă și autoritate și libertate, cu precizarea corespunzătoare că ambele au limite naturale și nu pot exista decît completîndu-se una pe alta. Cheia este *„precizarea corespunzătoare"* care constituie legătura dintre prima și cea de-a doua revoluție din gîndirea politică, legătură care pînă acum a fost imposibil de identificat întrucît nu existau instrumentele metodologice necesare.

Spunînd aceasta dezvăluim rațiunea și sarcina *celei de-a treia revoluții* în gîndirea politică, care mai întîi trebuie să instaureze o pace reală între școala clasică și școala modernă de gîndire, arătîndu-se analitic pînă unde și cînd rezultatele uneia sau celeilalte sunt adevărate și valabile

* Reamintim că în SUA termenul de „liberal" este legat de promovarea ideii rolului activ al statului în economie astfel că adepții de astăzi ai unui liberalism ce-l dezvoltă pe cel din secolul al XIX-lea sunt desemnați drept conservatori.

dincolo de orice îndoială. Desigur însă că mai există și alte variate școli de gîndire politică, care și ele trebuie să fie identificate și analizate în mod sistematic. Iată ce cred că se va produce spre sfîrșitul acestui secol nu numai în știința politică, dar și în economia politică, precum și în celelalte științe sociale.

Neputința autorităților statale de astăzi de a rezolva eficient multitudinea de probleme care frămîntă epoca noastră pretutindeni în lume și privirea critică cu care tînăra generație asistă la indecizia și disputele sterile din rîndul mentorilor lor (gînditorii liberali sau conservatori) sunt forțele și cea mai bună garanție că cea de-a treia revoluție va deveni realitate în viitorul nu prea îndepărtat. Dar, întrucît, cu mîinile goale nu se poate rezolva nici o problemă, noul program de cercetare pe care îl prezint în continuare poate oferi o nouă perspectivă și instrumente de natură să contribuie la realizarea unei asemenea revoluții.

2. Un nou program de cercetare, aplicat la studiul științelor politice

În paginile precedente, am prezentat în linii generale două mari revoluții în gîndirea politică, respectiv școala clasică, de gîndire în termeni de perfecțiune sau echilibru stabil și școala modernă, de gîndire în termeni de imperfecțiune sau de abateri de la perfecțiune, adică în termeni de dezechilibru, parțial sau total. Pînă acum, aceste două școli de gîndire au fost prezentate ca opuse, ca și cînd una ar fi adevărată, iar cealaltă falsă, în funcție de orientarea — liberală sau conservatoare — a celui care face interpretarea. Potrivit acestei metodologii în termeni de „ori... ori", pe care am moștenit-o, Hobbes poate să ne apară ca avînd dreptate, iar Aristotel nu, sau invers. Acest procedeu susceptibil de ambiguități nu poate duce decît la impas, la un cerc vicios în care nu este posibilă nici o soluție clară la o problemă dată.

Pentru a ieși din acest cerc vicios (o maladie intelectuală a zilelor noastre!) se încearcă aici o sinteză *sui generis*, se încearcă adică să se prezinte și să se utilizeze o metodo-

logie nouă, mai cuprinzătoare, care arată că cele două revoluții anterioare în gîndirea politică nu se află *per se* în contradicție, și sunt mai curînd complementare. Rezultatul este o poartă deschisă spre *o a treia revoluție*, în care sarcina principală este de a soluționa vechea dispută dintre cele două școli de gîndire și a crea astfel posibilitatea de a elabora, atît în teorie, cît și în practică, soluții rezonabile și acceptabile la atîtea probleme care așteaptă să fie elucidate.

Aceasta este în esență scopul cercetării simultane prin prisma echilibrului și a dezechilibrului, care prin aplicare, duce la noi *Principia politica*. Ceea ce se prezintă în continuare reprezintă osatura unui nou program de cercetare, care nu neagă nici o cunoștință la care s-a ajuns pînă în prezent în domeniul științei politice, ci arată drumul spre a integra fără contradicții această moștenire într-un cadru metodologic mai cuprinzător. Noua metodologie este formată dintr-o serie de principii de analiză legate între ele și combinate cu standarde metodologice adecvate.

Quinta methodica *și legea concordanței logice în dezbaterile științifice*

Kant credea că douăsprezece categorii ale intelectului erau suficiente pentru a exprima în mod general orice concept sau gînd. Înaintea lui, Aristotel, încercînd să sistematizeze aproximativ aceeași temă, a ajuns la un număr de zece categorii. În ceea ce mă privește, eu cred că pentru domeniul mai restrîns pe care îl reprezintă științele sociale și în care este inclusă știința politică, cinci categorii de cunoștințe derivate din același număr de probleme specifice sunt suficiente în sens kantian pentru a rezolva problemele în cauză.

Cele cinci categorii de probleme din științele politice care duc la cinci domenii diferite, dar legate între ele sunt următoarele:

1) *Istoria politică*, care se ocupă cu studierea și prezentarea integrală a relațiilor politice dintr-un loc determinat și dintr-o perioadă determinată de timp. Ea răspunde la întrebarea: ce? Rezultatul îl constituie cunoștințe politico-istorice, adevărate și valabile pentru un anumit timp și loc.

2) *Teoria politică*, care se ocupă cu analiza și explicarea tuturor situațiilor posibile în lumina ipotezelor unui model sau sistem concret și în contextul realității potențiale în toate fațetele sau aparențele imaginabile ale acesteia. Ea răspunde la întrebarea: de ce? Rezultatul este cunoașterea politică teoretică (abstractă), adevărată și valabilă în anumite ipoteze, adică în cadrul propriului său model.

3) *Etica politică*, care se ocupă cu studiul sistematic al valorilor, scopurilor și finalităților politice supreme, legate de binele comun și care nu conțin contradicții în sine. Ea răspunde la întrebarea: cum este bine să fie? Rezultatul este cunoașterea politică etică, adevărată și valabilă numai în anumite ipoteze, adică într-un anumit sistem social sau într-o anumită formă de stat.

4) *Practica politică*, care se concentrează pe elaborarea unei politici (măsuri și căi de acțiune) operaționale și coerente, care să arate cum să se realizeze anumite scopuri și finalități fără a crea alte probleme. Această politică este rezultatul unei „științe aplicative" și într-adevăr poate fi numită „politica științifică", spre deosebire de politica mai mult sau mai puțin arbitrară practicată în zilele noastre în țările democratice. Aceasta poate răspunde la întrebarea: în ce mod? Rezultatul este cunoașterea practică, adevărată și valabilă pentru a decide dacă atingerea unui scop dat este realizabilă și dacă ea nu creează alte dificultăți.

5) *Doctrinele politice* sau *Istoria gîndirii politice*, care se ocupă cu reconstruirea vechilor teoreme sau concepte și cu aplicarea lor în timp. Cu alte cuvinte, ea se ocupă de elucidarea și descrierea gîndirii politice oglindite în lucrările diferitelor gînditori și școli de gîndire din trecut și pînă în prezent. Această parte răspunde la întrebarea: cine? Rezultatul este cunoașterea doctrinală, adevărată și valabilă numai în cadrul sau modelul utilizat de respectivul gînditor sau respectiva școală de gîndire. Altminteri, interpretarea în cauză este (parțial sau total) un produs nou al cercetătorului.

Atît timp cît între aceste cinci categorii de probleme, de categorii ale cunoașterii se păstrează o delimitare clară,

nu există nici un motiv de dispută privind natura lor și gradul în care ele sunt relativ interpretate. Istoria politică are, de exemplu, obiectul ei propriu de studiu, independent de cel al teoriei, eticii, practicii sau doctrinelor politice. Dificultățile nu întîrzie să apară de îndată ce aceste cinci categorii ale cunoașterii sunt amestecate. De exemplu, dacă se încearcă să se respingă un concept sau o teoremă de natură pur teoretică sau etică utilizîndu-se un contraargument istoric, discuția nu mai poate duce decît la o ireductibilă antinomie. Or, istoria gîndirii politice, sociale și economice este plină de asemenea antinomii, care nu s-au putut rezolva de la sine niciodată. De exemplu, disputa privind opoziția dintre autoritate și libertate sau mai multă ori mai puțină intervenție din partea statului și multe alte dihotomii similare nu pot fi niciodată soluționate dacă punctul de vedere analitic nu este delimitat de punctul de vedere istoric sau practic.

Pentru a evita asemenea antinomii, putem formula — o Lege a concordanței logice în dezbaterile științifice, după care:

„Ori de cîte ori, într-o discuție științifică, o chestiune (cunoștință, concept sau teoremă) ajunge să fie contestată, contraargumentul trebuie să fie de aceeași natură."

Cunoștințele în materie de istorie nu pot fi combătute decît prin alte cunoștințe, mai precise sau mai convingătoare, de istorie. O teoremă nu poate să fie infirmată decît printr-o altă teoremă care se dovedește mai explicită sau mai adecvată pentru explicarea aceleiași teme, în cadrul aceluiași model... și tot așa cu celelalte feluri de cunoaștere.

Ori de cîte ori legea concordanței logice este încălcată în cursul discutării unor păreri opuse, dispare orice șansă de consens, întrucît în acest caz dezbaterea respectivă poate să eșueze în domeniul antinomiilor ireductibile (16) sau să degenereze în dispute ideologice fără sfîrșit (17).

Pentru istoria, teoria, practica și doctrina politică după cît se pare nu există nici o problemă specială de identificare, întrucît ele sunt deja recunoscute ca discipline aparte, chiar dacă nu întotdeauna suficient de clar separate între ele. O problemă mai serioasă se pune în domeniul eticii politice, întrucît acesteia încă nu i se recunoaște caracterul

științific. Principiul weberian al științei libere de valori și al neutralității omului de știință față de valori și judecăți de valoare, continuă să exercite o puternică dominație asupra comunității științifice din zilele noastre. Pe de altă parte, el este însă și un obstacol care împiedică incorporarea problemelor eticii sub acoperământul științei. În altă parte (18) s-a arătat cum poate și trebuie amendat principiul lui Weber spre a înlesni formularea unei soluții obiective la problema valorilor și a judecăților de valoare în domeniul științei.

Un nou program de cercetare: echilibru versus dezechilibru

1) Axioma 1: Ipoteza universală a dualismului

Se presupune că atît universul fizic în care trăim, cît și societățile umane, inclusiv toate instituțiile (sociale, politice, economice, financiare etc.) sunt compuse din elemente forte, comportamente, valori și practici stabile (de echilibru) și instabile (de dezechilibru).

2) Corolar: Abordarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru.

Dacă Axioma 1 este un adevăr care se impune de la sine și care poate fi verificat prin propriile noastre simțuri, trebuie să fie adevărat și corolarul potrivit căruia orice concept sau teoremă poate și de fapt, din punct de vedere științific, trebuie să fie privită în două versiuni diferite — una într-un cadru (model) care satisface condițiile de echilibru stabil și alta într-un cadru în care aceste condiții sunt negate sau inexistente.

3) *Teorema posibilităților generale*

Dată fiind natura duală a vieții și instituțiilor politice în forma lor pură (tipuri ideale), există un număr nelimitat de combinații și sisteme în teorie posibile deși din necesități de studiu el poate fi limitat la cîteva modele de bază cu caracter reprezentativ.

Unele elemente fundamentale de analiză politică

În orice societate care a atins un anumit nivel de civilizație (de dezvoltare a orașelor și a vieții urbane), individul este confruntat cu două feluri de probleme:

1) *nevoi personale* (ale individului și ale familiei lui), care sunt lăuntrice, autocentrate și pot fi rezolvate cel mai

bine de către individul în chestiune, întrucît el și numai el cunoaște natura și mărimea acestei nevoi.

2) *nevoi sociale*, care se referă la relațiile cu cei din jur (protecția drepturilor personale și a proprietății legitime), pe care omul este mai puțin capabil să și le rezolve în mod eficient de unul singur.

Existența nevoilor sociale constituie factorul care justifică analitic existența și funcționarea statului. Această relație a fost clar și precis sesizată de Jefferson, atunci cînd el a scris: „Credem că experiența a demonstrat că este bine ca masa indivizilor care compun societatea să-și rezerve pentru ei înșiși dreptul de a exercita personal toate puterile legitime pentru care au competență și să delege acele puteri pentru care nu au competența unor deputați numiți și revocați imediat de către ei, în caz de conduită incorectă" (19, p. 36).

Desigur, Jefferson vorbește aici de un stat liber și democratic și de o formă de guvernare în concordanță cu idealurile unei societăți și economii libere, ca în țara lui, la vremea respectivă.

Teoretic, putem să ne imaginăm, în continuare, că universul politic al unei țări poate fi privit din două diferite puncte de vedere și filozofii sociale.

3) *separarea constituțională dintre sectorul privat, al nevoilor personale, și sectorul public, al nevoilor sociale* — cum se arată mai sus —, separare care constituie un element de echilibru într-un stat și o societate cu caracter democratic;

4) *fuziunea constituțională* a celor două sectoare într-unul singur, *domeniul public*, indiferent de motivație, ceea ce este un element de dezechilibru în orice formă de stat nedemocratic (despotic) și de societate colectivistă, întrucît acesta creează un conflict deschis și permanent între interesele și aspirațiile individuale și cele ale statului.

Termenul „constituțional" poate fi interpretat textual (prevăzut în Constituția țării) sau ca referindu-se la „structura reală" a statului și formei de guvernămînt.

În orice caz, analiza duce, în continuare la distincția între două concepții diferite de administrare a treburilor publice:

5) *principiul descentralizării în administrația publică*, asociat cu o societate liberă și un stat liber și

6) *principiul centralizării în administrația publică* asociat cu un tip colectivist autoritar de societate și de stat.

În continuare, trebuie să facem o distincție clară între două concepții diferite de bine comun, interes comun și bunăstare comună;

7) *binele comun*, bazat pe *libera voință a poporului* și care-și are sursa în separarea sectorului privat de cel public și care, teoretic poate fi definit ca acea poziție de echilibru în care utilitatea marginală a cheltuirii unui dolar în fiecare dintre cele două sectoare este aceeași sau aproape egală, și

8) *binele comun*, bazat pe *bunul plac al suveranului* sau partidului la putere în care sectorul privat și cel public sunt contopite legal sau *de facto* în domeniul public, iar utilitatea marginală, de echilibru, a serviciilor furnizate de cele două sectoare nu există sau nu joacă nici un rol.

Rămînînd în cadrul acestui demers analitic, trebuie să înțelegem clar și distincția dintre cele două concepte diferite de suveranitate sau putere politică.

9) *suveranitatea limitată*, întemeiată pe puterea politică delegată, legitimă, prin voința majorității și care recunoaște drepturile naturale, inalienabile ale individului, și

10) *suveranitatea absolută*, întemeiată pe puterea politică nelimitată și nelegitimă asupra vieții și morții cetățenilor, ale căror drepturi naturale sunt negate, iar vocea majorității este inexistentă sau denaturată atît de mult încît devine de nerecunoscut.

În cazul suveranității limitate, recunoaștem concepția despre stat a lui Locke, anume că „puterea supremă" (legiuitorul) nu poate să priveze pe nici un om de nici o parte a proprietății sale fără consimțămîntul său (12, p. 378), sau cum spunea Jefferson, „legea majorității este legea naturală a oricărei societăți umane" (19, p. 15). Pentru mai multă precizie ar trebui să spunem „a oricărei societăți de oameni *liberi*". Analizîndu-se suveranitatea absolută, putem identifica gîndirea lui Hobbes și concepția sa despre stat, întrucît el este cel ce spune: că nu există doctrine autentice despre ce este drept și ce este nedrept, despre bine și rău, în afară

de legile instituite în fiecare domeniu; iar întrebarea dacă rezultatele unei acțiuni viitoare vor fi drepte sau nedrepte bune sau rele nu poate fi pusă nimănui altcuiva, în afara celor pe care Dumnezeu i-a însărcinat cu interpretarea legilor... și că... legile civice nu sunt nimic altceva decît capacitatea de decizie a celui care deține în cetate autoritatea supremă de a ordona cetățenilor ei cum să acționeze în viitor (15, p. 10, 15).

Rezumînd și incluzînd toate concluziile menționate mai sus, putem, în sfîrșit, să facem o distincție între două principii de bază, diferite între ele, de organizare a statului și a formei de guvernămînt.

11) *principiul democratic* bazat pe cooperarea voluntară a cetățenilor și justificat prin convingere și necesitate așa cum rezultă ca din voința majorității, dar cu respectarea drepturilor la opoziția pașnică ale minorității, așa cum este normal într-o ordine socială naturală și liberă, și

12) *principiul oligarhic* fondat pe cooperarea forțată a cetățenilor, adică pe constrîngere socială, justificată prin teama de anarhie și rebeliune combinată cu interesul celor aflați la putere (rege sau partid politic) de a perpetua status-quo-ul unei ordini sociale artificiale.

Cititorul poate să manifeste reticențe față de judecata de valoare implicată de asocierea acestui principiu cu artificialitatea ordinii sociale. Această afirmație necesită o precizare. În primul rînd, este adevărat că aici s-a recurs la o judecată de valoare, dar așa cum s-a explicat în amănunt într-un alt loc (18), aceasta nu este o judecată subiectivă, ci obiectivă (științific). În al doilea rînd, este, de asemenea, adevărat că în acest caz ne ocupăm cu ordinea socială creată de om, artificială caracterizată prin problema de dezechilibru, ascunse în cazul suveranității absolute (dictatura) sau vizibile în forma degenerată a statului bunăstării.

Primul principiu, cel democratic, spre deosebire de cel de-al doilea, poate, atunci cînd este pe deplin satisfăcut să fie asociat cu o ordine socială naturală. Așa cum este utilizată aici, această expresie de „ordine naturală" nu înseamnă o ordine predestinată, imprimată societăților umane ca ordinea naturală din universul fizic, așa cum credeau vechii gînditori clasici, ci este o ordine socială coerentă decurgînd

din natura lucrurilor, respective din natura unui sistem de echilibru general stabil.

Această ordine socială, construită din elemente stabile și dintr-un cadru instituțional și juridic adecvat are într-adevăr stabilitate endogenă, ca în universul fizic și, prin urmare, poate fi numită *ordine socială naturală*. În acest sistem, cetățenii formează o comunitate liber constituită și, prin legi adoptate potrivit regulii majorității, ei determină ce este drept și ce este nedrept, cu alte cuvinte interesul, binele și bunăstarea celor ce trăiesc sub imperiul acestor legi. Ei manifestă zilnic ceea ce Montesquieu numea *„vertue politique"*, adică dragostea de țară și de legile ei.

O Tabelă de orientare pentru științele politice

O aplicare riguroasă și sistematică a Teoremei posibilităților generale, menționate mai înainte, ne duce la alcătuirea unei Tabele de orientare, care este harta metodologică a tuturor sistemelor politice, care din necesități analitice, pot fi reduse la șapte modele de bază.

Elementele constitutive pentru constituirea modelelor în chestiune sunt următoarele:

Demo = *principiul democrației pure* sau tipul ideal al unei forme de guvernămînt și de stat de echilibru, bazată pe cooperarea voluntară sau pe consimțămîntul social și în concordanță cu voința majorității.

Olig = Principiul *oligarhiei pure*, despotismului sau prototipul variantei de dezechilibru, al formei de stat sau de guvernămînt, bazată pe cooperarea forțată sau constrîngerea socială și corespunzînd interesului celor de la putere;

Nu = *Numéraire* monedă de *echilibru* sau o circulație monetară bazată 100 la sută pe o monedă de tip marfă;

anti-Nu = anti-*Numéraire*, monedă de *dezechilibru*, gen monedă de hîrtie, sau de credit;

$R_1 \ldots R_7$ = un cadru instituțional și juridic corespunzător în acord cu fiecare model sau factor „*R*".

În ce scop poate fi utilizată Tabela de orientare?

În general, numele ei arată că ea poate fi utilizată pentru orientarea în toate cele cinci categorii de probleme incluse în *Quintha methodică*. În *Istoria politică*; cu ajutorul Tabelei de orientare se poate stabili cu ușurință natura reală

a unui anume guvern sau stat, facilitîndu-se astfel munca omului de știință. În *Teoria politică*, aceeași Tabelă de orientare previne pe analist că există variate sisteme politice posibile, adică modele cu o structură diferită, care reclamă soluții diferite la fiecare problemă dată, în funcție de modelul în care vrem să o studiem.

În *Etica politică*, Tabela permite omului de știință să înțeleagă că valorile și scopurile nu sunt absolute decît în Modelul M_1, în care totul este pur și perfect, ca în *Cetatea lui Dumnezeu* a Sfîntului Augustin, în care domină „binele suprem". În Modelele M_2, M_3, M_4, M_5, M_6 aceleași valori și scopuri pozitive devin din ce în ce mai relative pînă în Modelul M_7, în care apar în forma inversată, negativă. Într-adevăr, parafrazînd din nou pe Sfîntul Augustin, am putea spune că Modelul M_7 reprezintă Cetatea Terestră, dominată de „răul suprem", adică de condiții de total dezechilibru sau haos (vizibil sau ascuns) putînd exista numai datorită puterii absolute a unui rege sau partid politic.

În *Practica politică* aceeași Tabelă ajută pe un om de stat înțelept să vadă unde anume și-a găsit nava sa politică (guvernul său) refugiul (o zonă de relativ echilibru sau de dezechilibru) și în ce direcție se poate îndrepta. În sfîrșit în *Doctrinele politice* sau *Istoria gîndirii politice* Tabela de orientare este de mare folos pentru a identifica modelul în care un anumit concept sau o anumită teoremă sunt adevărate și valabile în mod indiscutabil. De exemplu filozofia despre stat și guvern al lui Locke și Aristotel este adevărată și valabilă în Modelul M_1 (teoria pură) și Modelul M_2 (practică) și nicăieri altundeva. Pe de altă parte, filozofia despre stat și guvern al lui Hobbes și Marx este adevărată și valabilă în Modelul M_6 (în practică) și M_7 (în teoria pură) și nicăieri altundeva. Mă refer aici la Marx nr. 1, revoluționarul, pentru că există și un altul, Karl Marx nr. 2, omul de știință pură, a cărei viziune despre societate, stat și guvern (într-o formă cam incompletă) este total diferită, așa cum s-a arătat în altă parte (20).

Între altele, Tabela de orientare arată că o metodologie mai cuprinzătoare necesară pentru o mai bună înțelegere a problemelor din zilele noastre impune să ne eliberăm de vechea concepție monistă despre lume (referitoare la

universul fizic și societățile umane) și să adoptăm, în schimb o percepție mai realistă, bazată pe Ipoteza universală a dualismului, așa cum a fost ea formulată mai înainte.

Rezumînd, Tabela de orientare are o aplicabilitate universală, atît în științele naturii, cît și științele sociale așa cum se arată mai în detaliu în altă parte (21). În cursul unei discuții pe marginea unui referat despre *Principia oeconomica*, prezentat la Conferința anuală din 1983 a Societății de Istorie a gîndirii economice, un distins coleg, Nicholas Balabkins a făcut interesanta observație că, de fapt, Tabela de orientare se aseamănă cu Tabela lui Mendeleev pentru chimie, cunoscută pentru modul sistematic, armonios în care ordonează elementele. Această observație este absolut corectă, întrucît Tabela de orientare elaborată de mine se pretează la ordonare sistematică și armonioasă a oricărei analize sau model (micro sau macro), a oricărui sistem, concept sau teoremă, imaginabile în economie politică, politologie sau orice alte științe sociale, pentru a nu menționa și științele naturii, care pot să urmeze același itinerar.

Modele: $M_1 = \text{Demo } 100\% + Nu\ 100\% + R_1$.

Sistemul politic de democrație pură și perfectă dezvoltat la limită într-un stat, societate și economie în situație de echilibru general stabil din toate punctele de vedere. Acesta este sistemul ideal de solidaritate umană perfectă, imaginat de Cesar Partheniu (1938, 1939) și de toți gînditorii clasici începînd cu Aristotel și Sf. Augustin.

$M_2 = Demo\ 95\% + Olig\ 5\% + Nu\ 95\% + anti\text{-}Nu\ 5\% + R_2$.

Un sistem politic de democrație, care la scara umană este cît se poate de aproape de perfecțiune și care poate fi realizat oriunde în lume; acesta este un sistem de echilibru general în practică.: În jurul Modelului M_2 există numai conflicte sociale minore și dezechilibre nesemnificative.

$M_3 = Demo\ 65\% + Olig\ 35\% + Nu\ 65\% + anti\text{-}Nu\ 35\% + R_3$.

Un sistem politic mixt în care trăsăturile democratice încă precumpănesc dar în care sporesc caracteristicile oligarhice. În jurul Modelului M_3 avem de-a face cu serioase conflicte sociale și dezechilibre semnificative care însă, cu

bunăvoință și înțelegere pot fi rezolvate, anume prin aplicarea de politici înțelepte în sensul Modelului M_2.

Renaștere Liberalism Capitalism. anii 1920 Capitalism. anii 1940 Capitalism. anii 1960.

$$M_4 = Demo\ 50\% + Olig\ 50\% + Nu\ 50\% + anti\text{-}Nu\ 50\% + R_4.$$

Un sistem politic mixt, semidemocratic și semioligarhic, adică un sistem stagnant, de echilibru instabil sau, mai bine spus, de dezechilibru stabil.

Feudalism Absolutism — Mercantilism Război Mondial I Marea criză Război Mondial II Statul bunăstării în criza din anii '80

$$M_5 = Demo\ 35\% + Olig\ 65\% + Nu\ 35\% + anti\text{-}Nu\ 65\% + R_5.$$

În jurul Modelului M_5 este o zonă de dezechilibre majore, în care foarte serioase pericole sociale amenință existența oricărui regim democratic. Problemele încep să devină insolubile dacă se aplică o politică democratică obișnuită.

$$M_6 = Demo\ 5\% + Olig\ 95\% + Nu\ 5\% + anti\text{-}Nu\ 95\% + R_6.$$

O revoluție fascistă sau marxistă a reușit să răstoarne vechiul regim și să instaureze o dictatură de dreapta sau de stînga.

$$M_7\ Olig\ 100\% + anti\text{-}Nu\ 100\% + R_7.$$

Sistemul politic de *Oligarhie* perfectă și pură dezvoltat la limita sa într-o formă de stat, societate, economie integral colectiviste.

Teorema imposibilităților în științele politice

Așa cum se cunoaște în sfera specialiștilor, Arrow a elaborat o variantă a Teoremei imposibilității, bazată pe un model specific de triadă, în care se presupune că există trei partide politice (sau trei alternative) și este imposibil să se aplice metoda majorității fără să se ajungă la o contradicție (22). Dacă așa stau lucrurile, atunci, după Arrow o formă cu adevărat democratică de guvernămînt este imposibilă. Totuși, potrivit practicii politice din lumea occidentală, ori de cîte ori există mai mult de trei partide sau alternative, decizia finală se adoptă prin alegerea de către popor a unuia dintre cei doi candidați, care se bucură de cea mai mare popularitate. Dacă este așa, atunci, potrivit acestei practici, me-

toda deciziei majoritare se poate aplica fără umbră de contradicție.

Modelul lui Arrow și modul său de judecată nu trebuie însă să fie respinse în general, ci mai curînd limitate la situația de triopol avută în vedere de el. În ceea ce privește lumea democratică occidentală, Teorema imposibilităților a lui Arrow este, prin urmare, nerealistă, sau, cum spunea cu generozitate Eucken, nu este actuală. Chiar dacă ne referim la o preferință individuală în alegerea utilizării unei anumite mărfi sau unui anumit serviciu, adică atunci cînd se adoptă decizia privind modul de a cheltui o anumită parte din venit la un anumit moment, alegerea se referă la utilitatea marginală a două și nu a trei articole întrucît în procesul de raționalizare intervine factorul economisirii (legea lui Mach privind economia de energie umană).

Ajungem astfel din nou la aceeași concluzie, anume că modelul lui Arrow și modul său de gîndire nu sunt *reale*, ci pur ipotetice.

Cu aceasta nu se încheie însă problema Teoremei imposibilității. Potrivit Tabelei de orientare, putem formula o altă Teoremă tripodală a imposibilității, mai realistă (ca aplicabilitate), după cum urmează:

1) Este prin definiție, imposibil să se construiască o teorie politică generală unică, aptă să includă și să explice toate combinațiile sau sistemele posibile, cuprinse între M_1 și M_7 din Tabelă.

2) Este imposibil să se realizeze în practică și să se mențină o formă perfect democratică de stat și de guvernămînt, dacă între alte cerințe incluse în factorul „*R*", nu se satisface în proporție de 100% cerința referitoare la moneda-*Numéraire*.

3) Este imposibil ca vreo formă de dictatură politică sau oligarhie, să se mențină în timp dacă cerința monedei-*Numéraire* este îndeplinită și respectată în proporție de 100%. Prin urmare:

1. Întrucît toate modelele din partea inferioară a Tabelei sunt diametral opuse tuturor modelelor din partea superioară, nu există o teorie generală unică putînd satisface condiția logică de adevăr și valabilitate în cazul fiecărui model posibil din cele două părți. Cu alte cuvinte, orice teorie

generală aplicabilă la partea superioară, ar nega în mod inevitabil modelele corespunzătoare din partea inferioară.

În acest fel, se spulberă visul unei teorii generale unice, nutrit de mulți dintre marii gînditori din trecut sau din prezent. Arrow într-a sa Teoremă a imposibilităților a făcut o aluzie în acest sens, dar o analiză finală nu confirmă că idealul unei teorii generale unice ar fi realizabil. Mai dramatică este încercarea lui Einstein de a construi o asemenea teorie universală, denumită de el „Teoria cîmpului unificat", dar în *Out of My Later Years* el a fost nevoit să admită: „Nu știm dacă această ambiție va duce vreodată la un sistem bine determinat. Cel căruia i se cere părerea în această privință este înclinat să răspundă că nu" (23, p. 62—63).

Hobbes, în politologie, a nutrit aceeași ambiție; pornind dintr-o direcție opusă în raport cu clasicii, adică de la Modelul M_7 (varianta lui despre „starea naturală" ca anarhie totală), el n-a mers mai departe de Modelul M_6, ceea ce nu confirmă ipoteza unei teorii generale valabile pentru toate formele posibile de guvernămînt și de stat.

Adevărul adevărat, potrivit Tabelei, este ca în domeniul științei nu sunt posibile afirmații (concepte și teoreme) universale. Explicația o constituie Axioma Ipotezei universale a dualismului.

2). În plus față de libertate, dreptate și echitate pentru toți, în absența cărora nu se poate asigura pacea și progresul social fără a genera alte probleme, un alt element indispensabil este *Numéraire*-rul ca bază a sistemului monetar și financiar. Într-adevăr, fără aceasta din urmă nici unul din celelalte idealuri nu poate fi atins integral. Așa a rezultat, în repetate rînduri din istorie, în special în zilele noastre. Fără moneda-*Numéraire* nu este posibil să se realizeze și să se conserve un stat și o formă de guvernămînt perfect democratice. Acesta este un element important, dar absent în analiza politică a trecutului și prezentului. Din cauza importanței sale, vom reveni ulterior la acest subiect.

3). Dacă moneda-*Numéraire* joacă un asemenea rol fundamental în realizarea unei forme cît mai democratice de guvernămînt, este o chestiune de logică elementară că prezența ei este de natură să nu permită dăinuirea vreunei forme de dictatură sau oligarhie.

3. Legătura organică dintre societate, stat, economie, monedă și forma de guvernămînt

Pentru un economist social, nu poate exista problemă mai importantă decît legătura organică ce poate să existe între societate, stat, economie, monedă și formă de guvernămînt. Nimeni nu are nici cea mai mică îndoială asupra oportunității unei asemenea legături. Fapt este că o relație de acest fel, formulată explicit sau implicit, constituie cadrul de referință pentru o gamă largă de economiști (instituționiști, socioeticieni, evoluționiști, umaniș i, solidariști).

Cel mai adesea se pornește de la premisa că o asemenea legătură organică există în economie și societate, dar că ea este perturbată de înclinația egoistă a individului. Astfel funcția guvernului ar fi aceea de a corecta acțiunile rapace ale indivizilor, care în capitalism sunt în stare să acumuleze cît de multă bogăție le stă în putere. Această opinie pragmatică a unui economist social din trecut nu concordă cu experiența prin care am trecut în acest secol. După Marea Depresiune din anii 1930, iar pe o scară mai largă după cel de-al doilea război mondial, s-a încercat prin toate mijloacele și procedeele, în Occident sub egida lui Keynes, iar în țările estice — sub influența lui Marx, să se corecteze asemenea inclinații antisociale ale individului, fără ca rezultatele să confirme că probleme sociale ar fi fost efectiv rezolvate. Dimpotrivă, în unele privințe ele au devenit mai acute. Pretutindeni, statul bunăstării și în ansamblu politica socială se confruntă cu probleme insurmontabile în viitorul apropiat, dacă nu se află deja într-o criză manifestă. Este evident că pragmatismul social, economic și politic nu mai este suficient.

Marea problemă pe plan social persistă: nici în Occident și nici în țările estice nu există suficientă dreptate și echitate în distribuția venitului național și a avuției naționale. Experimentul pragmatic făcut în acest secol cu politica de protecție socială *(social welfarism)* nu s-a dovedit a fi un succes nici în capitalism și nici în socialism. Problema nu a depășit încă faza de început. Consider că principala cauză a acestui eșec rezidă în faptul că în științele sociale nu s-a aplicat o metodologie adecvată în studierea modului de rezolvare a

problemelor respective. De cele mai multe ori s-ar părea că procedăm exact invers decît trebuie. În științele naturii nici o problemă nu este rezolvată în mod practic înainte de a fi rezolvată analitic. Întîi teoria și apoi practica, aceasta este înlănțuirea naturală în ceea ce cunoaștem sub numele de „știința aplicativă". În domeniul social, economic și politic, această succesiune naturală este încălcată, de fapt inversată. Mai întîi, guvernele experimentează *sur le vif*, adică pe seama cetățenilor, și apoi cînd e clar că lucrurile nu merg, specialiștii încep să reconsidere dintr-un unghi teoretic problemele. Așa stau în prezent lucrurile în această problemă.

După știința mea, încă nu s-a făcut o demonstrație teoretică indiscutabilă privind existența legăturii organice dintre societate, stat, economie, monedă și guvern, în care își au locul și aspectele sociale. Tocmai de aceea, nu putem folosi succesiunea naturală utilizată în științele aplicative. A venit însă timpul să facem un nou efort de examinare serioasă a problemei în chestiune și să încercăm să utilizăm noua metodologie, menționată mai înainte, pentru a rezolva, mai întîi în principiu, problema respectivă. Din punct de vedere practic, este clar că societatea, statul, economia și guvernul par să constituie o entitate sociologică, dar această entitate poate să fie sau să nu fie în echilibru și aceasta este ceea ce interesează. Istoria, mai ales în zilele noastre, arată că entitatea în chestiune poate fi adesea în dezechilibru, confruntîndu-se cu probleme de instabilitate. Părțile componente nu sunt în concordanță, una cu alta, mai exact, nu corespund cerințelor unui sistem de echilibru general stabil, așa cum este el exprimat de Modelul M_1 (teorie pură) sau Modelul M_2 (practică) din Tabela de orientare.

Chiar și din această privire de ansamblu preliminară, putem deduce regula teoretică după care statul și guvernul nu pot fi realmente stabile, adică în echilibru, dacă societatea, moneda și sistemul financiar nu sunt și ele în echilibru. Din experiența acestui secol cel puțin, se poate vedea că ori de cîte ori structura socială, economică și financiară devine *inerent instabilă*, intervenția statală democratică, sau nedemocratică, nu este suficientă *per se*, spre a o face stabilă. N-am învățat încă de la istorie importanta

concluzie că stabilitatea endogenă sau adevăratul echilibru stabil din societate și economie nu poate fi atins printr-o politică de tatonări.

Guvernul are funcțiile lui: să satisfacă nevoi publice, lucru pe care diverși indivizi nu-l pot face, din cauza costului exorbitant și al altor inconveniente. Guvernul nu poate să satisfacă aceste nevoi într-un mod adecvat și competent atunci cînd ordinea socială și economică este perturbată și ipotecată de o inerentă instabilitate. Laski avea dreptate în anii '30 atrăgînd atenția asupra faptului că „fundamentul economic al politicii" era neglijat, deși nici el nu avea o soluție adecvată la această problemă (2, p. 84). Era însă corectă observația lui că „stabilitatea politică, deși în parte este funcție de cauze noneconomice nu este mai puțin inseparabilă de factorii economici" (2, p. 26).

Referitor la anii 1990, se observă că metodele politice tradiționale nu mai funcționează, dacă au funcționat vreodată. Dacă ar fi funcționat în trecut n-am fi astăzi unde suntem. Avem nevoie de idei noi pentru ca lumea de mîine să fie o lume mai bună. În cazul instabilității inerente, dacă se adoptă optica „științei aplicative" funcția reală a guvernului este să reexamineze critic cadrul instituțional și juridic, sau factorul „*R*" din Tabela de orientare și să vadă care părți ale sistemului sunt incompatibile cu condițiile de echilibru general stabil. Apoi, guvernul trebuie să-și asigure asentimentul majorității și să promoveze reforme înțelepte și coerente pentru a reinstala stabilitatea endogenă a sistemului indiferent de caracterul — capitalist sau socialist — al regimului. Atunci și numai atunci va putea guvernul să se dedice îndeplinirii propriilor sale funcții, în timp ce societatea și economia vor fi angajate într-un efort paralel de a satisface nevoi private și de a asigura resurse suficiente pentru nevoile publice. Activitatea guvernului nu este și nu poate fi niciodată în echilibru pînă cînd sau dacă activitatea desfășurată în societate și economie nu este și ea în echilibru sau nu tinde spre echilibru.

Cu alte cuvinte, atît în sectorul privat, cît și în cel public activitatea trebuie să se desfășoare simultan în aceeași direcție sau să conveargă spre una și aceeași poziție de echilibru general stabil. Atunci cetățeanul individual, indiferent

de regimul țării în care nu va mai intra într-un conflict deschis cu guvernul său în contextul reglementărilor atît de numeroase și inutile la care este supus și al fiscalității excesive atît de iritante. Numai în condiții de echilibru general stabil relațiile dintre societate, stat, economie, monedă și guvern au un caracter organic fiind congruente una cu alta și cu ansamblul.

Sarcina care ne stă în față este simplă, dar de importanță fundamentală: în primul rînd, de a identifica analitic legătura organică în chestiune și, în al doilea rînd, de a o integra în mod practic în constituția unei țări date. Restul acestei monografii este împărțit în două părți. Una se referă la aspectul analitic. Am pus deja la punct o Tabelă de orientare pentru științele politice. Urmînd aceeași procedură, cu ajutorul unui nou program de cercetare se va alcătui o Tabelă similară pentru studierea societății, economiei, monedei și băncilor. O studiere comparată a acestor tabele va pune în evidență legătura organică pe care o căutăm. Cealaltă parte concepută într-o manieră de știință aplicativă pregătește o schiță de Constituție pentru o republică sau monarhie constituțională liberă, justă și stabilă. Aceeași parte cuprinde și o Chartă pentru o Organizație a Națiunilor Libere Unite, ca substitut al organizației existente spre a realiza obiectivul asigurării păcii în lumea mai bună de mîine. Ultimele două subiecte vor fi dezvoltate într-un studiu separat.

Două școli diferite de filozofie socială și problema controversată a „stării naturale" și începuturilor statului

Am dori să demonstrăm, că noul program de cercetare pe baza observării simultane prin prisma echilibrului vs. dezechilibrului poate fi utilizat spre a elucida problema controversată a „stării naturale" și a începuturilor statului, problema moștenită din trecut și încă în dezbatere. Problema de studiu este următoarea: ce a existat înainte de a se dezvolta o societate civilă condusă de o autoritate politică? În trecut răspunsurile la această întrebare erau extrem de divizate, ceea ce reflectă influența a două școli diferite de filozofie socială.

Una dintre aceste școli de filozofie socială se bazează pe ipoteza că omul este un animal politic (cum spunea Aristotel) înzestrat cu rațiune și care, în pofida imperfecțiunilor sale, manifestă simțăminte de solidaritate umană și este capabil de stăpînire de sine. Aceasta este *Școala liberală* de gîndire, care datează din antichitate. Cealaltă școală de filozofie pornește de la premisa opusă că omul este fundamental rău, el avînd rațiune, dar fiind înclinat să facă rău semenilor săi. Prin urmare, nu se poate conta pe capacitatea sa de autoreținere. Aceasta este școala antiliberală, care și ea datează din antichitate.

În trecut conflictul dintre cele două școli filozofice opuse a fost prezentat ca o dispută de genul „ori...ori". Locke, de exemplu, descrie în felul următor opinia despre stat a primei școli de filozofie socială:

„Pentru a înțelege corect puterea politică și modul în care ea s-a dezvoltat dintr-o formă originară, trebuie să examinăm care este starea în care toți oamenii trăiesc în mod natural, iar aceasta este o *stare de libertate perfectă* de a-și organiza acțiunile și de a dispune de avutul lor personal, cum cred de cuviință, în limitele legii naturii, fără a cere permisiune sau a depinde de voința vreunui alt om.

O *stare de egalitate*, totodată, în care toată puterea și jurisdicția se caracterizează prin reciprocitate, nimeni neavînd mai mult ca celălalt...

Dar deși aceasta este o stare de libertate, ea nu este însă o stare de licență, căci deși într-o asemenea stare omul are o libertate incontrolabilă de a dispune de persoana și avutul său, el nu are libertatea de a se distruge.

Starea naturală, spre a o guverna, are o lege naturală, care se impune oricui, iar rațiunea, care este această lege învață întreaga omenire care nu vrea decît să o consulte, că toți fiind egali și independenți nimeni nu trebuie să aducă altuia prejudicii în ceea ce privește viața, sănătatea, libertatea sau avutul său.

Fiecare, așa cum îi este dat să-și apere existența, tot astfel... trebuie să facă tot ce poate ca să apere restul omenirii" (12, p. 287, 289).

Un secol mai tîrziu, făcîndu-se ecoul aceleiași filozofii, Jefferson scria: „Orice om și orice colectivitate umană de pe pămînt posedă dreptul de a se autoguverna. Ei îl primesc, o dată cu ființa lor, din mîna naturii. Indivizii îl exercită prin simpla lor voință, iar colectivitățile umane — prin majoritatea lor, căci legea *majorității* este o lege naturală a oricărei societăți umane" (19, p. 15).

Hobbes, pe de altă parte, avea o părere total diferită care coincide cu optica filozofiei moderne asupra guvernelor cu puteri absolute, filozofie pe care o întîlnim atît în perioada mercantilismului, cît și în secolul al douăzecilea. Hobbes vede problema astfel: „Așadar, temelia pe care am așezat-o trainic..., că starea oamenilor lipsiți de o societate civilă (care stare poate fi cu temei numită *stare naturală*) nu este altceva decît un război al tuturor împotriva tuturor; și că în acest război toți oamenii au drepturi egale în toate privințele; apoi, că de îndată ce ajung să înțeleagă această funestă condiție, toți oamenii doresc (și însăși natura îi silește) să se elibereze de această calamitate...

Trebuie, prin urmare, să admitem că ceea ce domnea inițial în toate societățile mari și durabile era nu bunăvoința reciprocă, pe care oamenii o aveau unii față de alții, ci teama reciprocă, pe care o aveau unii față de alții.

În stare naturală toți oamenii au dorință și voință de a face rău, dar nu din aceeași cauză și nici cu aceeași vinovăție...

Un lucru trebuie înțeles... că ceea ce omul face într-o stare cu totul naturală nu poate fi rău pentru alt om; într-o asemenea stare el nu poate să supere pe Dumnezeu, sau să încalce legea naturii; căci nedreptatea împotriva omului presupune legi umane care într-o stare naturală nu există" (15, p. 13, 24, 25, 27).

Cum pot fi reconciliate două interpretări atît de diferite asupra aceluiași subiect-starea naturală? Există un anumit adevăr în fiecare din cele două școli de filozofie, iar problema este cum să preiei și să integrezi ceea ce este adevărat, lăsînd deoparte ceea ce este discutabil. După cîte se pare noul program de cercetare poate să fie aplicat și în această dispută, oferind o soluție pozitivă pentru reconci-

lierea celor două păreri opuse. În acest scop, se poate porni de la premisa că perioada dinaintea apariției societății civile dotate cu o formă de guvernare poate fi împărțită în două faze distincte.

În prima fază, cînd populația era rară, iar pămîntul și resursele erau abundente, oamenii trăiau, așa cum își imagina Locke aproximativ într-o „stare de perfectă libertate și egalitate", iar legea naturală, adică rațiunea umană îi învăța din experiență și necesitate să nu-și facă rău unul altuia în ceea ce privește viața, sănătatea, libertatea și avutul. Aș spune că acesta era *stadiul de echilibru* în dezvoltarea primei faze, lipsite de probleme, a vieții sociale. Aș merge mai departe și aș spune că în cursul acestei prime faze, o lege naturală a echității nescrisă, dar fermă, guverna relațiile dintre oameni cu mult înainte ca vreo organizație civilă cu o formă de guvernare, în sensul pe care îl cunoaștem să fi apărut. Tocmai această nescrisă lege naturală a echității, rezultată din natura condițiilor sociale din acel timp sau generată de experiența umană a fost aceea care a asigurat caracterul pașnic al relațiilor cu vecinii. În felul acesta omenirea a supraviețuit și a început treptat să sporească. Pentru această perioadă, Locke, Jefferson și alți gînditori liberali din școala clasică care au folosit abordarea de echilibru au dreptate. Aceasta poate fi denumită „starea naturală originară" de echilibru.

Istoria acestor începuturi fericite de viață socială nu se termină însă aici. Ne putem imagina și o a doua fază de mai scurtă durată în care populația a crescut și au apărut primele sate și orașe. Acum pămîntul și resursele naturale devin relativ rare și își fac apariția conflictele și motivele sociale de teamă, ceea ce generează probleme serioase. În noile condiții, echilibrul existent în starea originară naturală pare să fie perturbat dacă nu zdruncinat. Tocmai în acest punct teza lui Hobbes începe să-și facă simțită valabilitatea, să devină actuală. Dacă, în asemenea cazuri, condițiile de dezechilibru au atins stadiul de „război al tuturor împotriva tuturor" sau de dezechilibru total, sau anarhie completă, cum rezultă din Modelul M_7 (teoria pură) și M_6 (practică) din Tabela de orientare, este o problemă deschisă, la care nu pot răspunde decît istoricii, în funcție de dovezile istorice

existente într-un anumit loc, respectiv o cetate în care s-a constituit o formă de guvernare.

Există o anumită probabilitate ca în unele cetăți să fi apărut condiții de anarhie totală și ca un șef puternic (prinț sau dictator) ridicat dintre autohtoni sau proveniți dintr-o invazie străină să fi făcut uz de sabie pentru a restructura sau impune o ordine socială fără a cere acordul cuiva. Dar nu este mai puțin probabilă nici situația în care un om vizionar a întrerupt la un moment dat procesul de eroziune socială, convingînd majoritatea că este în interesul ei să aibă o formă rudimentară de guvernare. Pe scurt, recursul la generalizări într-o direcție sau într-alta apare ca nejustificat întrucît există adevăr în fiecare dintre cele două filozofii sociale. Așadar, nu este cazul ca tezele lui Hobbes sau Locke să fie respinse prin tradiționala metodă „ori...ori", ci trebuie ca fiecare dintre ele să fie limitată la teritoriul (modelul) său și, ulterior integrată într-un cadru metodologic mai larg, mai cuprinzător, cum se arată în Tabela de orientare.

Machiavelli, de exemplu, a descris remarcabil modul în care cetățile Romei, Atenei și Veneției, precum și formele lor inițiale de guvernare s-au constituit prin acordul liber al „băștinașilor", cum îi numea el, în timp ce cetățile din coloniile Imperiului roman sau din teritoriile cucerite de Alexandru cel Mare au fost „construite de străini" (14, p. 25—26).

Hume, filozoful sceptic, care este totodată un gînditor clasic, explicînd cum s-au format inițial statele, admite că teza cuceririi sau uzurpării este mai realistă, dar nu ezită să adauge: „Intenția mea aici este de a nu exclude asentimentul poporului ca una dintre fundamentele posibile ale statului. Acolo unde există, el este cel mai bun și mai sfînt dintre toate. Nu pretind decît că de foarte puține ori acest lucru s-a întîmplat într-o anumită măsură și aproape niciodată într-un mod deplin și că, prin urmare, trebuie să fie admise și alte fundamente ale statului" (1, p. 50).

Ipoteza universală a dualității pare să se aplice și aici, în măsura în care se admite o origine de echilibru și alta de dezechilibru a statului.

În acest tip de activitate este inevitabil să se opereze cu valori și să se facă judecăți de valoare. Însuși subiectul unei legături organice între societate, stat, economie, monedă și formă de guvernare implică necesitatea de a exprima judecăți de valoare în selecția acelui set unic de condiții în care o asemenea legătură se justifică, mai întîi teoretic și apoi, practic. Se pune însă următoarea întrebare de mare însemnătate: poate un om de știință, nu în numele său ca cetățean (ceea ce într-o țară liberă, democratică, poate întotdeauna!), ci în numele științei să proclame că un anumit set de condiții și nu altul satisface realmente cerința unei „legături organice"?

Pînă acum regula dominantă în profesia noastră a fost că un om de știință trebuie să rămînă în afara perimetrului judecăților de valoare, întrucît acesta nu ține de teritoriul propriei sale activități. Baza pentru această regulă negativă o constituie principiul lui Weber privind libertatea față de valori a științei sau neutralitatea omului de știință, în virtutea căruia „nu există loc în știință pentru valori și judecăți de valoare" (24).

Principiul lui Weber a fost multă vreme considerat ca indiscutabil și ca lipsit de contradicții sau slăbiciuni intrinsece. El încă domină, ca un monopol natural, comunitatea științifică din zilele noastre, atît în domeniul științelor sociale, cît și în cel al științelor naturii. În acest secol, s-au ridicat o serie de voci (Myrdal, Hayek, Heilbronner, Ward și alții), care au încercat să infirme principiul lui Weber, recurgînd la o abordare globală ce utilizează metodologia tradițională a lui ori-ori, dar vechea metodologie n-a dat rezultate, astfel că poziția teoremei științei libere de valori a rămas mai puternică decît oricînd.

Pe de altă parte, desigur că dacă principiul lui Weber este răsturnat fără a se pune în locul lui un substitut adecvat, dar mai bun, există pericolul, încă și mai mare ca ideologiile politice să invadeze sanctuarul științei libere. În acest caz, pierderea ar fi într-adevăr enormă, întrucît dominația ideologiilor politice în lumea ideilor ar însemna în realitate

sfîrșitul căutării adevărului care nu se poate sprijini decît pe probe logice sau/și empirice, și pe nimic altceva.

Dar oricît ar fi de puternic, principiul lui Weber conține, după părerea mea, o importantă slăbiciune, ca să nu spun o contradicție, care a fost trecută cu vederea în trecut, dar care este analizată mai în detaliu în altă parte (18). Weber și-a bazat teorema pe ipoteza discutabilă că toate valorile și, implicit, judecățile de valoare sunt personale, individuale, subiective și că, prin urmare, nu există metodă sau dovadă științifică care poate fi adusă spre a le susține, așa cum se face cu orice altă teoremă în știință.

Un renumit economist german, cu numele de Gustav Schmoller, l-a prevenit pe Weber că nu toate valorile sunt personale sau subiective, dar Weber n-a luat în seamă acest lucru (25, p. 3). Din păcate, Schmoller însuși n-a formulat și probabil că nu putea să formuleze o teorie pozitivă asupra judecăților de valoare spre a o contrapune principiului lui Weber, astfel că Weber a ieșit învingător în dezbatere.

După opt decenii, este acum timpul ca această problemă importantă să fie elucidată, nu încercîndu-se să se infirme principiul lui Weber în ansamblul său, ci mai curînd prin amendarea lui într-un mod care să-i sporească conținutul de adevăr, să-i identifice domeniul de validitate și astfel să-l facă într-adevăr imun la alte critici de substanță. Acest lucru poate fi făcut dacă se recunoaște adevărul simplu, dar esențial că valorile și judecățile de valoare sunt, în general, de două feluri diferite:

1) Valori personale, individuale, subiective, de genul „îmi place" sau „îmi displace" (despre persoane, lucruri și idei), care nu pot fi demonstrate logic sau empiric, ci numai afirmate sau negate;

2) Valori impersonale, sociale, obiective, împărtășite de un mare număr de oameni și care sunt decontate socialmente printr-un proces gradual de expunere la argumente pro și contra și care, prin urmare, pot fi studiate printr-o metodă științifică și pentru care, în final, se poate găsi o modalitate logică sau empirică de verificare.

Dacă această observație este adevărată, iar autorul de față nu se îndoiește că este adevărată, atunci principiul lui Weber trebuie să fie amendat în felul următor:

Partea 1: Nu există loc în știință pentru valori și judecăți de valoare personale, individuale, subiective, întrucît ele sunt neverificabile.

Partea 2: Există loc în știință pentru valori și judecăți de valoare impersonale, sociale, obiective, cu condiția ca omul de știință să furnizeze și metoda de verificare (logică sau empirică) așa cum se procedează cu orice altă teoremă.

Prin amendarea principiului lui Weber, este eliminat principalul obstacol din calea recunoașterii eticii politice, economice și sociale ca parte a științei, în concordanță cu *Quinta Methodica* (cum s-a arătat mai înainte). Rămîne însă de dezlegat nodul gordian al științei politice: problema modului de a stabili în fiecare caz concret, de exemplu o decizie de politică sau o reformă, ce este corect (bun, organic) și ce este incorect (rău, artificial).

În principiu, nu este însă greu de înțeles adevărul teoretic că ceea ce este drept sau bun din punctul de vedere al bunăstării omului, poate și trebuie să fie asociat în mod logic cu o formă perfectă de societate, stat, economie, monedă, finanțe, formă de conducere, sau Modelul M_1 (teorie pură) și Modelul M_2 (practică). Pe de altă parte, ceea ce este nedrept sau rău poate fi legat de un model caracterizat prin condiții de considerabil dezechilibru, ca în M_3, M_4, M_5 etc. din Tabela de orientare. Dacă, așadar, dispunem de un instrument metodologic sigur cu ajutorul căruia să identificăm care comportamente umane sau acțiuni instituționale (private sau publice) sunt drepte (bune), în acest caz, prin simpla deducție logică, abaterile de la această poziție vor reprezenta ceea ce este nedrept (rău).

Această problemă dificilă, care de-a lungul multor secole a fost o sursă de lamentabile experiențe și care a frămîntat pe mulți gînditori din trecut, poate, în fine să fie rezolvată dacă se acceptă să se utilizeze instrumentul metodologic polivalent ce poate fi numit *Piramida înțelepciunii umane* acumulate de-a lungul secolelor. (vezi infra p. 86).

Această piramidă poate fi interpretată ca un cadru logic, dar și ca un set empiric de reguli elementare, strîns legate de natura problemei de cercetare (teoretică sau prac-

tică). Toți cei trei piloni de bază (libertățile omului, justiție socială și solidaritate umană, pace socială cu stabilitate endogenă) sunt valori sau idealuri supreme în concordanță cu temelia constituită de moneda-*Numéraire* 100 la sută și un sistem financiar adecvat. Aceste valori supreme sunt complementare și interdependente, întrucît realizarea integrală a uneia reclamă un răspuns similar din partea celorlalte. Cu alte cuvinte, atît părțile, cît și întregul sunt congruente unele cu altele, neexistînd loc pentru o eroare de compoziție *(fallacy of composition)*.

Cu ajutorul Piramidei, putem înțelege mai bine conceptul de echilibru al libertății, limitate în mod firesc de celelalte valori supreme — echitate și pace socială, precum și solidaritate umană și stabilitate financiară.

Același lucru este valabil pentru conceptul de echilibru al justiției sociale, și el limitat în mod natural de celelalte valori ultime.

Gîndirea economică și socială din secolele al optsprezecelea și al nouăsprezecelea păcătuia prin faptul că atribuia idealului libertății omului un rol aproape exclusiv, ca și cînd acesta ar fi fost suficient pentru a construi o economie și o societate liberă, justă și stabilă. Neglijarea celorlalte idealuri — de justiție și pace socială și de stabilitate financiară ne-a costat scump în secolul al douăzecilea, cînd omenirea a avut de suferit de pe urma cîtorva revoluții sociale și a două războaie mondiale. În lumea ideilor, ne aflăm încă sub imperiul confuziei generate de argumentul „ori libertate, ori justiție socială", cînd în fapt avem nevoie de amîndouă.

Piramida înțelepciunii umane transmite un mesaj clar tuturor oamenilor de bună credință care doresc o lume mai bună pentru ziua de mîine: este necesar ca pretutindeni în lume practicile economice, deprinderile umane și acțiunile (politice) întreprinse de instituții (private și publice) să fie reexaminate în lumina Piramidei, ceea ce înseamnă în lumina adevăratei științe și a posibilității de a recurge la judecăți de valoare obiective, atunci cînd se fac recomandări de schimbări necesare.

O asemenea reexaminare a valorilor și practicilor dominante din timpul nostru, centrată pe o țară dată, indiferent de sistemul social sau politic va arăta ce trebuie să

facem dacă dorim să trăim mîine într-o lume mai bună și să fim scutiți de ororile revoluțiilor și contrarevoluțiilor, precum și ale războaielor de opresiune ori provocate de activități subversive. Rezultatele reexaminării pot fi:

a. Unele valori, practici și acțiuni instituționale pot satisface pe deplin cerințele indicate de Piramidă; acestea sunt elemente de echilibru sau pozitive care pot fi acceptate din punct de vedere social.

b. Alte valori, practici sau acțiuni pot să nu satisfacă în nici o privință cerințele Piramidei; acestea sunt elemente de dezechilibru, sau negative, care trebuie să fie respinse și eliminate cît mai curînd posibil. Cetățenii trebuie să fie perfect informați că asemenea elemente le sunt socialmente nocive.

c. O serie de alte valori, practici și acțiuni pot satisface doar parțial cerințele Piramidei; acestea sunt elemente mixte, care necesită corectare, care deci trebuie să fie aduse cît se poate de aproape de prima categorie, aceea a elementelor stabile.

Iată ceea ce poate face Piramida înțelepciunii umane pentru a spulbera confuzia actuală care domnește în legătură cu problema valorilor și judecăților de valoare în știință și viața de zi cu zi.

Moneda-Numéraire; elementul major absent din analiza politică

Principiile care constituie pilonii de bază ai Piramidei (libertățile omului, justiția socială și solidaritate umană, pace socială și stabilitate endogenă) au fost cunoscute și dezbătute de Platon, Aristotel, Sf. Augustin și alți filozofi ai antichității. Ele pot fi identificate în istorie cu forțele în continuă luptă pentru a elibera omul și omenirea de racilele sociale intolerabile și de nedreptățile de un fel sau altul. Există însă un element nou, care s-a adăugat ca fundament comun al Piramidei. Este vorba de cerința monedei-*Numéraire* în proporție de 100 la sută și implicit a unui sistem financiar adecvat, element important, major, care a fost ignorat în trecut, atît de filozofi, cît și de oamenii de rînd.

Ironia soartei face ca, în practică tocmai acest factor neglijat să fi fost acela care, de cele mai multe ori a împie-

dicat realizarea deplină a celorlalte trei idealuri, așa cum se arată în detaliu în altă parte (26).

Moneda este o instituție care, pentru corpul social, economic și politic îndeplinește o funcție similară cu cea a inimii și a sîngelui într-un corp omenesc. Dacă sau ori de cîte ori sîngele nu are o anumită puritate, iar inima nu întreține o circulație normală, corpul omenesc se degradează, este bolnav, suferă și este incapabil să-și îndeplinească funcțiile. Fără exagerare acesta este adevărul și în ceea ce privește banii, moneda. La urma urmelor, banii ajung în orice colț al societății, privesc pe orice individ și orice instituție, și îndeplinesc o funcție de bază similară pentru a asigura sănătate și condiții corespunzătoare pentru o activitate normală a sistemului social, economic și politic.

Ori de cîte ori moneda dintr-o țară dată nu are un anumit grad de puritate (calitatea de *Numéraire*), iar viteza ei de circulație nu este normală (viteza de echilibru), întregul corp social, economic și politic (adică poporul) suferă de o mulțime de boli sociale. Un cunoscut economist din Școala de la Viena, Wieser, a scris că: „Moneda este instituția datorită căreia omenirea a ieșit din stadiul primitiv și a ajuns la civilizație" (27), dar a uitat să precizeze că ea a putut juca acest rol numai în forma de monedă-marfă, ceea ce este același lucru cu moneda-*Numéraire*.

Dintre marii economiști, Walras a fost acela care formulînd legea echilibrului general, a subliniat explicit că, pentru a se atinge o stare de echilibru general, este indispensabil ca, în plus față de un sistem de piețe deschise, guvernate doar de libera concurență (pe care el o numea „concurență pură"), prețurile și veniturile să fie exprimate numai în *Numéraire*, adică 100 la sută în monedă-marfă (28, p. 73). Aici, în legea walrasiană a echilibrului general, găsim o justificare clară a unei distincții bipolare între două tipuri de bani:

1) *Moneda-Numéraire*, sau simplu spus moneda-marfă care satisface condițiile echilibrului general stabil, precum și cerințele Piramidei înțelepciunii umane, reprezentînd astfel un element stabil, în fapt un parametru natural al economiei, al societății și, implicit al statului.

2) *Moneda-anti-Numéraire*, sau moneda de hîrtie, de credit etc., care nu satisface nici condițiile echilibrului general și nici cerințele Piramidei, fiind astfel un element instabil pentru economie, societate, stat.

Teorema imposibilităților în politica, evocată mai sus, sugera că dacă se utilizează forma anti-*Numéraire* a monedei este imposibil să se realizeze și să se mențină în practică o formă perfectă de stat și guvernare. Dispunem în prezent de vasta experiență acumulată în secolul nostru și, cu ajutorul ei, putem confirma sau infirma Teorema imposibilităților. Din anii 1930, manipularea monedei anti-*Numéraire*, sau a „monedei reprezentative", cum o numea Keynes, a devenit practica curentă în Occident și în restul lumii pentru a regla economia, dar jumătate de secol mai tîrziu rezultatele par să indice mai curînd un fiasco decît un succes.

În Statele Unite, de pildă, unde după 1965—1968 cerința unei rezerve în aur (adică în *Numéraire*) de 25 la sută a fost legal abandonată, s-a recurs la aceeași manipulare a monedei anti-*Numéraire* pentru ca, între altele (pe lîngă finanțarea războiului din Vietnam), să se trateze problemele sociale și să se construiască ceea ce era numit „Marea Societate", dar și de această dată rezultatele finale au fost ambigue, ca să nu spunem că au reprezentat un eșec. În anii 1990 guvernul SUA este confruntat cu probleme financiare insolubile și a atins deja un punct critic, cînd nu mai este în stare să-și echilibreze bugetul, în timp ce în balanța comercială și de plăți se înregistrează deficite fără precedent. Oricît ar fi de incredibil pentru cetățeanul de rînd, SUA nu sunt în stare să-și plătească importurile și, ca în secolele al optsprezecilea și al nouăsprezecilea, au devenit o țară debitoare.

Cum se explică faptul că intervenția statală cu intenția bună de a asigura bunăstarea poporului se încheie cu un fiasco? Răspunsul este simplu, dar fundamental. O formă anti-*Numéraire* de monedă are o inerentă instabilitate, iar un instrument instabil nu poate să fie utilizat pentru a stabiliza o entitate socială invadată de probleme de dezechilibru structural. Ideea moștenită din anii 1930 și dezvoltată în anii 1960 că statul poate stabiliza economia și trata problemele sociale prin manipularea monedei de hîrtie și de

credit se vădește a nu mai fi adevărată. Sunt necesare idei noi pentru a rezolva noile probleme.

Nu încape îndoială că moneda-*Numéraire* este un element de echilibru în orice economie și societate. În afară de faptul că satisface toate cerințele Piramidei înțelepciunii umane, moneda-*Numéraire* are și alte calități de stabilitate intrinsecă:

a) Ea este bazată pe faptul că are aceeași natură economică, proprie și celorlalte mărfuri, adică are ceva comun cu întregul proces al activității economice.

b) Moneda-*Numéraire* este neutră față de toți cei în cauză: debitori sau creditori, participanți sau neparticipanți la activitatea de pe piață, bogați sau săraci, companii mari sau companii mici, organizații private sau publice, inclusiv guvernul; ea nu comportă în nici un fel înșelarea poporului.

c) În forma sa pură, *Numéraire*-ul nu generează putere și profituri nelegitime, de monopol; cum remarcă Walras, *Numéraire*-ul pur și concurența pură sunt legate organic unul de altul. Moneda-*Numéraire* este cel mai bun instrument pentru un calcul economic sigur și obiectiv, o premisă pentru o adevărată stabilitate economică, financiară și implicit, politică. În plus, ea nu oferă metode facile de finanțare a războaielor de agresiune sau de subversiune în alte țări.

Aceeași Teoremă a imposibilităților ne-a prevenit că este imposibil să se asigure menținerea în timp a vreunei forme de dictatură politică sau de oligarhie, atîta timp cît se păstrează și se respectă o monedă-*Numéraire* în proporție de 100 la sută și un sistem financiar adecvat. În concluzie, calitatea monedei (*Numéraire* sau anti-*Numéraire*) are o mare importanță pentru funcționarea normală a oricărei forme de stat modern, în special democratic, care nu este scutit de fenomene de dezechilibru.

Băncile moderne și acumularea de capital: un alt element absent din analiza politică

Distincția dintre forma de *Numéraire* și cea de anti-*Numéraire* a monedei ne duce și la identificarea a două tipuri

diferite de bănci — unul de echilibru și unul de dezechilibru, lucru care, din păcate, este ignorat cu totul în literatura de specialitate.

Cele două tipuri de bănci sunt următoarele:

1) *Modelul bancar clasic*, în care băncile sunt considerate ca simple instituții intermediare între cei care au surplus de bani lichizi și îi transformă în economii *(savers, savings* în engleză) și cei care duc lipsă de asemenea mijloace și doresc să împrumute și să investească în activitatea productivă (întreprinzători, investiții).

2) *Modelul bancar modern*, în care băncile au menirea să colecteze o fracțiune a rezervelor monetare oficiale, de stat și, pe baza lor, să acorde credite în dimensiuni reprezentînd un multiplu al acestor rezerve, sub forma de bancnote sau depozite bancare.

Identificarea analitică a acestor două tipuri de bănci este fundamentală pentru înțelegerea multor probleme de instabilitate din societățile moderne.

În modelul clasic, băncile lucrează cu monedă oficială, dar nu creează monedă; volumul de monedă oficială în circulație rămîne același. Astfel, în acest caz, fenomenul inflație-deflație n-are nimic de-a face cu băncile private. Cu alte cuvinte, modelul clasic de bănci, este un model de echilibru, ținînd organic de o formă de monedă de tipul *Numéraire*.

Cu băncile moderne, lucrurile se schimbă total. Băncile posedă doar o mică fracțiune — de 20 la sută sau chiar mai puțin — din circulația monetară oficială pe care o folosesc în activitatea de zi cu zi, restul fiind creat în procesul acordării de credite, prin tehnica monetizării creditului sub formă de bancnote sau depozite de credit. Din acest moment băncile private creează, așadar, monedă în mari cantități, iar masa de monedă în circulație se schimbă și ea considerabil de la zi la zi și de la oră la oră. Fenomenul de inflație-deflație este astfel organic legat de băncile moderne. Monetizarea datoriei private și publice de către băncile private împreună cu banca centrală reprezintă într-adevăr principala sursă de inflație în timpurile moderne, așa cum s-a explicat mai în detaliu într-un alt loc (30).

Ricardo a fost primul economist care a observat că emisiunea de bancnote de către băncile private, în procesul concurenței reciproce ori în scopul obținerii unui profit suplimentar, era inflaționistă prin definiție. Dezbaterea pe care Ricardo a inițiat-o în Anglia în legătură cu practica băncilor private de a monetiza creditul sub formă de bancnote și cu oportunitatea acestei practici, a dus la apariția a două școli monetare diferite. Pe de o parte Principiul monetar, The Currency Principle, bazat pe moștenirea ricardiană recomanda ca prin lege să se interzică băncilor private emisiunea de bancnote, considerată ca socialmente nocivă. Celălalt grup, denumit *The Banking School* susținea la rîndul lui că băncile private nu numai că nu făceau nici un rău societății, dar ele serveau oamenii cu credit, bancnotele fiind doar un instrument de facilitare a împrumuturilor.

În 1844 a fost adoptată o lege care urmărea să pună capăt acestei dispute, interzicîndu-se băncilor să emită bancnote. Urmărind același scop, legile bancare adoptate în SUA în perioada 1863—1865 introduceau o taxă specială pe emisiunea de bancnote, taxă suficient de înaltă pentru a descuraja această practică.

Dar nici legea britanică, nici legile americane nu se refereau concret și la o a doua formă de credit monetizat, cunoscută mai tîrziu sub formă de depozite bancare. Nu este de mirare că ingenioșii bancheri au trecut treptat de la vechiul sistem, interzis, al bancnotelor, la tehnica nouă, de a acorda credit sub formă de depozite bancare, practicată cu ușurință prin introducerea cecurilor ca un instrument comod pentru public. Depozitele bancare, ca și bancnotele, țin organic de cel de-al doilea tip — anti-*Numéraire* — de monedă, iar întregul model bancar modern nu este decît un sistem hibrid de dezechilibru.

Acesta este modul în care impostura reprezentată de anti-*Numéraire* în forma banilor de credit și a manipulațiilor la care se dedau băncile moderne, cu urmări sociale atît de nefaste în planul inechităților și instabilității s-a instalat și s-a perpetuat pînă în zilele noastre.

Nu încape îndoială că moneda de acest fel reprezintă un element de dezechilibru în orice societate și

economie, indiferent de sistemul social și politic. El nu satisface nici una din cerințele Piramidei, nemaivorbînd de alte însușiri maligne :

a) Anti-*Numéraire*-ul sub formă de monedă de credit sau de hîrtie se bazează exclusiv pe ceva abstract — încredere în cadrul regimului capitalist și decizia arbitrară a puterii politice în sistemul socialist-comunist. El periclitează libertățile omului întrucît la suprafață apare ca fiind în concordanță cu sistemul de liberă întreprindere și de bănci libere, dar în realitate, cum bine remarca Ricardo, este socialmente nociv, ducînd inevitabil la procese inflaționiste sau deflaționiste, în funcție de bunul plac al celor ce se îndeletnicesc cu specula.

b) Moneda de credit este asociată cu utilizarea înșelăciunii pe scară largă. Băncile private folosesc în afacerile lor doar o mică fracțiune din rezervele de monedă efectivă, restul reprezentîndu-l creditul monetizat, creat de ele însele. În realitate, sub această mască, ele dau cu împrumut ceea ce nu au și percep dobînzi la rate uzuale, procurîndu-și astfel profituri suplimentare, ilegitime.

Moneda de credit este utilizată și pentru a finanța fuziuni, contribuind astfel la concentrarea puterii financiare și economice în mîinile cîtorva mari corporații și holdinguri. Legile antitrust sunt o iluzie atîta timp cît băncilor private li se permite să monetizeze credit. Experiența SUA este cel mai bun exemplu care confirmă această interpretare. Același gen de bani ieftini oferă posibilitatea, de care se profită,de a se finanța războaie, inclusiv pentru a se asigura producția de arme nucleare.

c) Moneda de credit are o instabilitate inerentă care nu poate fi corectată prin nici un fel de politici raționale. Instabilitatea cuprinde întregul ansamblu economic și iese la suprafață în analiza formării de capital. Aceasta este o altă problemă care a scăpat atenției economiștilor.

Folosind distincția dintre cele două tipuri de monedă și bănci, trebuie să deosebim și două metode total diferite de formare de capital.

1) Modelul *clasic de formare de capital*, bazat pe economii libere, voluntare ale oamenilor, care sunt utilizate de ei pentru producția de bunuri de investiție sau sunt încre-

dințate băncilor și altor instituții financiare pentru a fi împrumutate întreprinzătorilor în același scop.

2) Modelul *modern de formare de capital*, bazat pe economii forțate, involuntare ale publicului, utilizat de bănci și alte instituții financiare în scopuri productive sau pur speculative.

Prima metodă de formare de capital, prin economii libere, voluntare este un proces *ex ante*, urmînd regula echilibrului: mai întîi acumulare și apoi formare de capital. Această formă de acumulare este într-adevăr un element de echilibru, întrucît nu numai că nu generează nici o problemă, dar efectiv este profitabilă pentru cei care au economisit (ei sunt proprietari ai capitalului și le revin dobînzile sau dividendele), pentru întreprinzători și în general pentru oamenii de afaceri care utilizează aceste economii în scopuri productive și, fără îndoială, pentru economie și societate în ansamblul lor, permițînd să se înregistreze progrese fără să apară alte probleme. Moneda-*Numéraire*, băncile clasice și acumularea prin economii libere, voluntare fac organic parte din același tot.

Cea de-a doua metodă de acumulare prin economii forțate, involuntare este rar menționată în manuale, deși Schumpeter, marele economist și fostul bancher, estimează că trei pătrimi din investițiile noi dintr-o economie modernă sunt finanțate nu prin economii libere, ci prin economii forțate. Dacă economiile libere sunt un element pozitiv, de echilibru, economiile forțate trebuie, prin definiție, să fie un element negativ, de dezechilibru. În primul rînd, toate economiile forțate reprezintă un proces *ex post*, urmînd regula inversă, a dezechilibrului: întîi investițiile și apoi formarea de capital. Aceasta este suficient pentru a justifica concluzia precedentă. Schumpeter descrie economiile forțate în felul următor:

> Creșterea prețurilor ca efect al monedei bancare generează fenomenul de „economii forțate". Deși nu dorește să economisească, publicul este silit să o facă datorită reducerii venitului său real în urma creșterii prețurilor. Aceasta eliberează mijloace de producție, iar volumul de bunuri la dispoziția economiei pentru scopuri productive sporește, fondul pentru consum imediat diminuîndu-se. Aceasta modifică teza, des repetată de lui Ricardo, după care capitalul nu poate fi sporit prin „operații bancare".

Lumea bancară constituie în economie o autoritate centrală, ale cărei directive pun mijloace de producție necesare la dispoziția inovatorilor din organismul productiv. Un proces monetar, crearea de monedă, care nu este decît un titlu de creanță, dar nu și un „ordin de încasare", și creșterea de prețuri la care duce, devine o puternică pîrghie a dezvoltării economice. Esența creditului modern constă în crearea de asemenea monedă. Ea este o metodă specific capitalistă de înfăptuire a progresului economic. Ea creează terenul pentru *funcția capitalistă a monedei*, în opoziție cu funcția sa în economia de piață (31, p. 205—206).

Este adevărat că moneda de credit este „o puternică pîrghie a dezvoltării economice, cum subliniază Schumpeter mai sus, dar cu o mențiune importantă, anume că aceasta creează probleme adiționale, de inechitate socială și instabilitate economică. Într-adevăr, prin acest proces prin care se creează moneda de credit, se creează și fenomenul fluctuațiilor ciclice, cu toate problemele care-l însoțesc atît în sectorul privat, cît și în cel public. Mai este însă și un alt punct care se cere elucidat. Acumularea adițională de capital prin economii forțate poate fi utilizată pentru tranzacții pur speculative atît pe piețele de capital, cît și pe cele de mărfuri. Drept urmare legătura organică dintre investițiile reale și formarea de capital, pe de o parte, și între producția de bunuri de investiții și cea de bunuri de consum, pe de altă parte, se rupe și se alimentează instabilitatea.

În afară de instabilitate, elementul de dezechilibru cel mai frapant îl constituie ireparabilele inechități sociale, pe care nici marele Schumpeter nu le-a sesizat sau pe care el n-a dorit să le pună în dezbatere publică. Formarea de capital prin economii forțate nu este altceva decît o ingenioasă expropriere a unei fracțiuni a venitului real al maselor largi ale populației prin monetizarea de credit de către băncile moderne fără vreun suport legal sau o compensație echitabilă. Într-un mod incredibil, această manoperă nu încalcă nici o lege din țările democratice. Dimpotrivă, ea este sprijinită de legislația existentă și de sistemul instituțional. La nivelul cel mai înalt, Banca Centrală participă și ea la acest proces de monetizare a creditului, facilitînd și sprijinind, în numele interesului economiei și societății,

aceste manipulații ale băncilor private. De fapt, în afară de acumularea de putere financiară și de profituri de către băncile private și centrale, această practică lasă mînă liberă guvernelor pentru tot felul de cheltuieli legitime și nelegitime sporind necontenit datoria națională pe seama intereselor generațiilor viitoare și expunînd generația actuală la noi poveri fiscale. Este greu de imaginat, sub scutul democrației și al societății libere, o mai mare farsă economică și politică.

Deschis vorbind, formarea de capital prin economii forțate reprezintă *o plusvaloare socială (instituțională)*, deosebită mai mult semantic decît în realitate de conceptul de plusvaloare al lui Marx, care la el apare mai personalizat sub chipul unui capitalist privat (Mr. Money-Bags), dispărut de mult și înlocuit de băncile moderne. Fenomenul social al plusvalorii ca instrument de „înșelare a maselor" (și nu ca exploatare personală directă, ca la Marx), rezultînd din economiile forțate este o realitate incontestabilă, o trăsătură cum nu se poate mai evidentă a capitalismului modern. După știința autorului, nici un alt economist n-a legat însă ceea ce Schumpeter a numit atît de magistral „funcția capitalistă a banilor" cu teoria marxistă a plusvalorii sau orice altă teorie asupra paradoxului capitalismului modern: pungi de sărăcie în mijlocul opulenței.

În trecut, această problemă n-a fost complet ignorată, deși nimeni nici înainte, nici după Schumpeter n-a prezentat-o atît de clar cum a făcut-o el, cu atît mai mult cu cît el n-a cercetat toate celelalte urmări sociale și economice. Jefferson, un gînditor politic versat, a văzut „pericolul maniei speculației", finanțate prin hîrtii bancare (bancnotele din acel timp). Cînd el a scris: „Sunt un dușman al tuturor băncilor care scontează hîrtii de valoare, pe altceva în afară de monezi metalice" (19, p. 77), el arată ce era defectuos în sistemul bancar din vremea sa, cînd băncile private emiteau bancnote în concurență cu alte bănci. El sublinia necesitatea ca toate băncile să sconteze hîrtiile de valoare exclusiv în „monede metalice" (moneda-*Numéraire* sub formă de monezi de aur și argint) și, prin urmare, să li se interzică monetizarea creditului. Desigur, însă că, întrucît

el nu dispunea de o pregătire solidă în materie de teorie monetară clasică, pe atunci de altfel inexistentă, observația lui se baza mai mult pe o puternică intuiție decît pe raționament.

Karl Marx nr. 2, omul de știință pur, gînditorul clasic, a ajuns la o ingenioasă distincție între cele două tipuri de bani și cele două tipuri de schimb — de echilibru și de dezechilibru — așa cum se precizează în detaliu în altă parte (32). Este vorba de distincția între „banii care sunt numai bani", care îndeplinesc doar funcții monetare și, prin urmare, sunt monedă-*Numéraire* (monede de aur și argint) și „banii sub formă de capital" (27, p. 146) care îndeplinesc ceea ce Schumpeter numea funcția capitalistă a banilor" și, prin urmare, sunt monedă bancară sau anti-*Numéraire*.

Din păcate, Marx nu pare să fi avut o solidă pregătire în materie de activitate bancară modernă și, din această cauză, n-a reușit să vadă aici două tipuri diferite de monedă și două forme bipolare de formare de capital. Într-un fel, aceasta a fost fatal pentru lupta sa lăuntrică pentru a menține un echilibru între Marx nr. 1, revoluționarul, și Marx nr. 2, cercetătorul dedicat științei pure. În cazul de mai sus, el credea că are de-a face cu același fel de bani (monede de aur) și că nu era vorba de „nimic mai mult decît de o diferență în forma lor de circulație", ceea ce nu este adevărat (20). Cu toate acestea, analiza sa prin prisma echilibrului este evidentă în distincția pe care el o face imediat între circulația de mărfuri simplă (M-B-M), care reprezintă echilibrul, și ordinea inversată a circulației (B-M-B'), în care este inclusă plusvaloarea și care, deci, indică dezechilibrul. Din nou, însă, el n-a reușit să vadă că „B" din cea de-a doua ecuație nu era același cu „B" din prima ecuație, respectiv că nu era monedă de aur (*Numéraire*), ci monedă bancară sau de credit, adică anti-*Numéraire*.

Lenin este și mai imprecis decît Marx în această problemă. El a scris că: „principala funcție a banilor este de a servi ca intermediar în efectuarea plăților" (33, p. 99), de fapt un semiadevăr, întrucît acest lucru este valabil numai în cazul concret al modelului bancar clasic (de echilibru), care n-a existat decît la începutul băncilor moderne, înainte să înceapă utilizarea de bancnote. Un adevăr pe

jumătate este și teza lui Lenin că „băncile s-au transformat în monopoliști atotputernici, avînd la dispoziția lor aproape întregul capital bănesc al tuturor capitaliștilor și micilor întreprinzători" (33, p. 39).

Întregul adevăr este că băncile originare (tipul clasic, de echilibru) s-au transformat în bănci moderne (tipul de dezechilibru), prin practicarea monetizării creditului, nu ca monopoluri, ci, pentru o bună bucată de timp — în concurență unele cu altele. Concentrarea în domeniul bancar (mari corporații financiare și holdinguri bancare) a atins maturitatea numai în secolul al douăzecilea, adică prin dezvoltarea capitalismului tirziu, modern. Nu există dovezi că Lenin a fost conștient de fenomenul monetizării creditului sau al formării de capital prin economii forțate, ceea ce explică într-adevăr cum, cu timpul, băncile devin „monopoluri atotputernice".

În lumina acestor fapte și a multor altora (spațiul limitat nu ne permite să dezvoltăm această temă) se pune întrebarea: Cum se face că actuala generație de economiști și cercetători din domeniul științei politice ignoră aceste aspecte direct legate de problematica socială și de idealurile de stabilitate și pace? Unde este moștenirea ricardiană și principiul monetar, care au stat la baza legislației britanice, cunoscute sub numele de Legea lui Peel din 1844 și a legilor bancare din 1863—1865 din SUA? Unde este Planul de la Chicago din 1934 care ar fi putut da Statelor Unite un sistem bancar privat, cu adevărat stabil și care impunea băncilor regula ca depozitele bancare la vedere să fie acoperite 100 la sută în monedă oficială?

Acest plan ar fi garantat Statelor Unite o piață monetară cu o lichiditate permanentă de 100 la sută și ar fi prevenit apariția de crize financiare (34). De ce la vremea respectivă cele două proiecte: al deputatului Patman în Camera Reprezentanților și al senatorului Cutting în Senat — urmărind să dea forma de lege Planului de la Chicago — au fost depuse fără nici un fel de audieri? De ce aceste evenimente nu mai sunt menționate cînd se discută dificultățile financiare de astăzi?

Pe de o parte, este cum nu se poate mai evident că administrația Roosevelt din anii 1930 nu dorea ca Planul

de la Chicago să devină lege, întrucît acesta ar fi obstrucționat aplicarea New Deal-ului, bazat pe deficite bugetare. Într-o *Scrisoare deschisă adresată Președintelui Statelor Unite*, publicată în „New York Times", din 31 decembrie 1933, Keynes cerea președintelui Roosevelt să aplice noile idei privind tratarea șomajului cronic, iar noile idei, în cuvintele lui, însemnau „un volum mare de cheltuieli pe bază de împrumuturi sub auspiciile guvernului", așadar, cheltuieli pe seama deficitelor bugetare. Această explicație nu este însă suficientă.

Adevărul crud este că în anii 1930, în domeniul gîndirii monetare și economice a avut loc, la inițiativa lui Keynes, o puternică revoluție, care s-a răsfrînt asupra domeniului politic. Elementul de echilibru pe care-l reprezenta moneda-*Numéraire* a fost înlocuit cu elementul de dezechilibru al hîrtiei-monedă și al hîrtiei bancare, adică anti-*Numéraire*, pe care Keynes l-a numit „moneda de calcul" sau „monedă reprezentativă", expresii inofensive care fac pe cititor să nu se mai ocupe de problemele ce se ascund în spatele lor. Într-adevăr, noua revoluție monetară demara cu fraza de început a Capitolului 1 din *Tratatul asupra monedei*, în care Keynes scria: „Moneda de calcul, anume aceea în care sunt exprimate și datoriile și prețurile și puterea de cumpărare este conceptul-cheie al teoriei monedei" (35, p. 3).

Gîndirea monetară și cea politică se contopesc, atunci cînd, pe pagina următoare, Keynes spune: „Statul intervine, așadar, înainte de toate ca autoritatea legală care garantează plata a ceva care corespunde cu denumirea sau descrierea din contract. Intervenția sa merge însă mult mai departe atuncea cînd, în plus, el își rezervă dreptul de a stabili și declara ce anume corespunde cu denumirea și a modifica din cînd în cînd declarația sa, cînd, ca să spunem așa își arogă dreptul de a reedita dicționarul...

Abia cînd acest stadiu, în evoluția banilor este atins, chartismul lui Knapp, adică doctrina după care banii sunt în mod specific o creație a statului, își găsește o deplină realizare" (35, p. 4).

Prin 1936, cînd Keynes și-a publicat *Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, a dobînzii și a banilor*, noua revoluție din gîndirea economică era pe punctul de a cuceri

nu numai majoritatea economiștilor, dar și a cercetătorilor în științe politice și oamenilor politici, aflați la putere. Economica *(economics)* și studiul monedei și creditului nu mai erau ca înainte. Or, Keynes spusese clar că schimbarea ce se producea era opusă vechii abordări clasice și metode de gîndire, noua sa carte începînd astfel: „Am intitulat această carte *Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, a dobînzii și a banilor* punînd accentul pe atributul „generală". Scopul acestui titlu este de a opune caracterul argumentelor și concluziilor mele celor ale teoriei clasice asupra problemelor tratate, teorie în spiritul căreia am fost crescut și care domină gîndirea economică — practică și teoretică a cercurilor guvernante și intelectuale ale generației actuale, așa cum a dominat-o în ultimii o sută de ani" (36, p. 41).

Schimbarea era atît de extraordinară și de rapidă încît, cu excepția „utilizării depline a resurselor de muncă", toate celelalte probleme au devenit secundare. Nu a existat nici un economist (poate cu excepția lui Adam Smith) care să fi asistat la schimbarea pe care o produce în modul de a gîndi al generației de economiști și oameni politici căreia îi aparține. Desigur, Marea Depresiune pregătise terenul pentru idei noi, de felul celor ale lui Keynes. Noua revoluție din gîndirea economică s-a extins rapid în arena politică. Oamenii politici sunt gata să preia orice motiv furnizat de oamenii de știință pentru a justifica cheltuirea de mai mulți bani și acumularea de mai multă putere politică. Ideile keynesiste erau fertile în acest sens și ofereau posibilitatea de a se fundamenta necesitatea unei intervenții statale crescînde și permanente în viața economică și socială. Condițiile economice ale timpului erau la un perfect unison cu noua filozofie economică și monetară.

Aceste evenimente pun în lumină ascensiunea fulminantă a lui Keynes, care a fost, într-adevăr, o personalitate extraordinară. Contribuția sa la dezvoltarea științelor economice, o egalează pe cea a lui Einstein în fizică, a lui Russel în matematică și a lui Wittgenstein în logică, pentru a nu menționa decît pe unii dintre titanii intelectuali ai erei moderne. Toți erau maeștrii ai gîndirii în termeni de dezechilibru, spre deosebire de gînditorii de factură clasică caracterizați prin abordarea și modul de gîndi-

re în termeni de echilibru. Este regretabil că în momentul în care revoluția modernă bazată pe abordarea problemelor în termeni de dezechilibru din fizică, matematică, logică, economie și știință politică se impusese, lipsea o metodologie adecvată care să demonstreze că aceasta nu se află în opoziție, ci într-un raport de complementaritate cu abordarea clasică. Confuzia creată astfel întunecă astăzi climatul intelectual și științific al vremurilor noastre. În pofida acestui fapt, noua metodologie propusă de noul program de cercetare bazat pe abordarea simultană prin prisma echilibrului și a dezechilibrului reprezintă o rază de lumină și speranță la orizontul zilei de mîine.

Doctrina lui Keynes în știința economică și cea a lui Laski în știința politică se cer a fi nu combătute, ci restrînse la aria lor proprie de validitate sau integrate într-un cadru metodologic mai cuprinzător, cum este cel oferit de Tabela de orientare. Tot astfel, nici statul bunăstării — un subprodus al moștenirii keynesiene și marxiste — nu trebuie nici el să fie lichidat, așa cum recomandă unii gînditori de orientare libertară sau conservatoare; în condițiile de astăzi, aceasta ar însemna perturbări sociale, adică o situație și mai rea. De fapt, problema esențială este cum să se facă *reorientarea* mijloacelor financiare, utilizate acum în statul-providență *(welfare state)* pentru a încuraja inactivitatea economică, creșterea nedorită a populației în zonele de sărăcie existente și care, mai presus de toate, alimentează o filosofie socială străină economiei de piață, anume că societatea *per se* este datoare să asigure existența unor indivizi care pentru un motiv sau altul nu muncesc.

Desigur, atunci cînd sistemul este în dezechilibru, se impune ca statul să restaureze condițiile de echilibru, astfel încît fiecare individ să-și poată cîștiga o existență rezonabilă (decentă), potrivit pregătirii sale. Dacă J.M. Keynes n-ar fi creat nimic altceva decît conceptul și teoria ocupării depline a resurselor de muncă (deși de pe pozițiile dezechilibrului), numele său ar rămîne în panteonul științei economice, din același motiv ca cel al lui Einstein pentru conceptul și teoria relativității în fizică.

Inconvenientul statului bunăstării este că acordarea de alocații unor anumite categorii de oameni nu

restabilește condițiile de echilibru nici în domeniul economic și nici în cel social; dimpotrivă, trăsăturile de dezechilibru sunt sporite și perpetuate. În prezent, trebuie să considerăm doctrina lui Keynes mai curînd ca o provocare decît ca un ultim cuvînt în teoria și politica economică și sunt convins că însuși Keynes ar accepta această opinie dacă ar trăi și ar putea să vadă ce s-a întîmplat cu aplicarea fără discernămînt a ideilor sale. Desigur, ideile sale aveau sens în anii 1930, dar numai ca remediu temporar pînă la găsirea de soluții mai bune. Aceste soluții mai bune n-au mai fost însă găsite, iar revoluția keynesiană a fost lăsată să-și urmeze cursul.

În anii 1980 a devenit clar că este imperios necesar să găsim soluții pe termen lung, în acord cu condițiile de echilibru general stabil. Teoria folosirii depline a resurselor de muncă, aplicabilă în viitor, trebuie, prin urmare, să fie concepută și fundamentată de pe poziții de echilibru.

O Tabelă de orientare pentru studiul monedei, băncilor și formării de capital

Dispunem de toate elementele necesare pentru a construi o Tabelă de orientare pentru studierea monedei, băncilor și formării de capital, folosind noul program de cercetare. Această Tabelă este necesară din motive de comparabilitate pentru a rezolva problema mai largă a unei legături organice între societate, stat, economie, monedă, finanțe și guvernare.[1]

Elementele constitutive pentru a construi modelele incluse în Tabelă sunt următoarele:

B_aC = banca centrală
Nu = *Numéraire*
anti-Nu = anti-*Numéraire*
Ba = băncile private
Li = rezerve lichide în monedă oficială pentru a acoperi depozitele la vedere în băncile private
FCa = formare de capital
E_v = economii libere voluntare
E_f = economii forțate, datorate efectului inflaționist.

Același nou program de cercetare poate fi aplicat în domeniul bancar, rezultatul fiind o Tabelă de orientare pentru

Banca Centrală, bănci private și formarea de capital, după cum urmează:

Modele:

$M_1 = BaC\ 100\%\ Nu + Ba 100\% Li + FCa\ 100\%\ E_v$

În teoria pură un sistem financiar perfect în care piața monetară este separată de piețele de capital și asigură în permanent o lichiditate de 100%

$M_2 = BaC\ 95\%\ Nu + 5\%\ anti\text{-}Nu + Ba\ 95\% Li + + FCa\ (95\% E_v + 5\% E_f)$

În practică acesta este sistemul financiar cel mai bun, realizat în orice țară din lume. Piața monetară este încă separată de piețele de capital și lichiditatea ei este de circa a 5%, cu unele imperfecțiuni; Crize financiare nu pot să aibă loc. Acumularea de capital prin economii voluntare este atît de mare (95%), încît pe acest teren nu pot apărea probleme sociale. Nici o plusvaloare socială de dimensiuni cît de cît semnificative nu este posibilă.

$M_3 = BaC\ 65\%\ Nu + 35\%\ anti\text{-}Nu + Ba\ 65\%\ Li + + FCa\ (65\% E_f + 35\% E_f)$

Acesta este un sistem financiar mixt în care încep să se infiltreze probleme de dezechilibru. Este o arie de puternice dezechilibre minore.

$M_4 = BaC\ 50\%\ Nu + 50\%\ anti\text{-}Nu + Ba\ 50\% Li + + FCa(50\% E_v + \%50\%\ E_f)$

Acesta este un sistem financiar mixt de o factură particulară, caracterizat printr-o poziție statică (stagnare) în care nu sunt posibile schimbări. El poate fi definit ca un sistem financiar de echilibru instabil.

$M_5 = BaC35\%\ Nu + 65\%\ anti\text{-}Nu + Ba\ 35\% Li + + FCa(35\% E_v + 65\% E_f)$

Acesta reprezintă un sistem financiar mixt în care predomină elementele și practicile de dezechilibru

$M_6 = BaC5\%\ Nu + 95\%\ anti\text{-}Nu + Ba\ 95\% Li + + FCa(5\% E_v + 95\% E_f)$

Acesta este un sistem ce se îndreaptă spre dezastru. M_7 BaC 100% anti-Nu Ba fără Li* FCa 100% E_7.

Aceasta este imaginea dezastrului : un haos financiar total oglindind un dezechilibru total.

O criză a metodologiei și în sociologie

Pareto a definit sociologia în felul următor: „Societatea umană formează obiectul de studiu a numeroase discipline. Unele dintre ele au nume speciale ca, de pildă, drept, istorie, economie politică, istoria religiilor etc. Există și altele cu un obiect mai neclar precizat, dar legătura lor cu cele avînd un obiect distinct sugerează că ele se ocupă de studiul societății umane în general. Acestui grup disciplinar i se poate da numele de sociologie" (37, p. 1).

Această definiție apare insuficientă pentru a defini sociologia de astăzi, caracterizată prin numeroase puncte de vedere și interminabile controverse. Cercetările din zilele noastre pun în discuție însăși esența obiectului de studiu al sociologiei.

Nu fără îndreptățire Raymond Aron, binecunoscutul analist social, politic și istoric francez, observa că „Sociologia pare să fie într-o constantă căutare a unei identități proprii. Într-o privință, poate singura privință, toți sociologii sunt de acord: dificultatea de a defini sociologia". Iar Boudon adaugă propria sa concluzie: „De fapt, nici o definiție propusă de vreun sociolog nu s-a bucurat de o recunoaștere unanimă" (38).

În această privință, vocea trecutului se face mult mai clar auzită decît vocea prezentului. Chiar dacă dificultățile legate de definiție nu sunt ignorate, trebuie să constatăm că în trecut cercetătorii păreau mai siguri asupra orientării cercetărilor și a modului de a le prezenta. În această privință, Weber ne-a dat o definiție aproape clasică: „Sociologia (în sensul în care acest cuvînt extrem de ambiguu este utilizat aici) este o știință care încearcă o înțelegere interpretativă a acțiunii sociale, pentru ca, astfel să se ajungă la o explicare a cauzelor și efectelor ei" (39, p. 173).

* Nimeni nu mai păstrează monedă efectivă și astfel practic nu există lichiditate.

Vocea prezentului este extrem de diferită mergînd pînă la punctul cel mai extrem — negarea justificării unui studiu independent sociologic, cum se face în lucrările lui Schelsky și Baechler (38, p. 19—20). Cu toate acestea, cred că este rezonabil să acceptăm părerea moderată că obiectul specific al sociologiei este studierea sistematică a „acțiunii sociale" (Weber) sau a „sistemele sociale" (Parsons) sau a societății în ansamblu (Pareto). Într-adevăr, toate aceste formulări, cu corectivele necesare, transmit același mesaj. Povestea nu se termină însă aici.

Într-o lucrare intitulată *Criza sociologiei*, apărută în 1980, aparținînd lui Boudon, este prezentat un punct de vedere mai pesimist, din care rezultă că în domeniul sociologiei există multe neclarități. După Boudon, o serie de incertitudini epistemologice împiedică dezvoltarea normală a acestei științe. În cuvintele lui: „Dificultatea în definirea obiectului ei, oscilația între descrierea sociografică și analiza sociologică sunt doar cîteva dintre caracteristicile epistemologice ale sociologiei actuale" (38, p. 7).

Citind cartea lui, ai sentimentul că în prezent sociologia trece printr-o „Methodenstreit", ca cea prin care a trecut economia politică în secolul al nouăsprezecilea în Germania, precum și sentimentul unei discrepanțe între micro și macrosociologie, și ea experimentată de știința economică în anii 1930, cînd revoluția keynesiană reușise să se impună.

Boudon are dreptate identificînd cerințele unor paradigme generale — și de dorit și necesare în sociologie: „Asigurînd un cadru logic care să servească drept ghid al observației, ele pot să aibă o funcție euristică. Ele pot să aibă și o funcție teoretică în măsura în care permit ca fapte aparent disparate să fie integrate într-un sistem explicativ unic. Ele pot să aibă și o funcție metodologică și să definească noi metode de verificare spre a îmbunătăți tehnicile mai tradiționale, cum ar fi inducția statistică" (38, p. 18).

După această identificare clară a cerințelor, el face însă observația că dintre paradigmele existente (structuralism, cibernetică, funcționalism) „nici una... nu a reușit deocamdată să se afirme într-un mod suficient de evident și convingător pentru a iniția o tradiție independentă de cercetare" (36).

Sunt de părere că noul program de cercetare, bazat pe analiza simultană prin prisma echilibrului și a dezechilibrului, împreună cu *Quinta Methodica* și Piramida înțelepciunii umane sunt pe deplin aplicabile la sociologie și pot contribui la rezolvarea multor, dacă nu a tuturor problemelor de epistemologie și metodologie, satisfăcînd astfel cerințele menționate de Boudon.

Aplicînd *Quinta Methodica*, rezultă o demarcare clară între următoarele ramuri interdependente ale sociologiei:

— *Istoria socială*, care se ocupă cu descrierea realităților sociale, așa cum se prezintă ele în mod concret într-o perioadă dată de timp și într-un spațiu dat.

— *Teoria socială*, avînd ca obiect explicarea fenomenelor sociale, în forma lor abstractă, adică tratarea lor analitică sub toate fațetele posibile rezultînd din sistemele (modelele) sociale.

— *Etica socială*, care se ocupă cu analiza obiectivelor, valorilor, scopurilor sociale ultime și care are un caracter normativ.

— *Politica socială*, care se ocupă cu problemele practice privind modul de a realiza și menține anumite obiective sociale, fără a crea alte dificultăți.

— *Doctrinele sociale sau Istoria gîndirii sociale*, care se ocupă cu reconstituirea și explicarea diferitelor concepte și teorii sociale, elaborate de gînditori individuali sau de școli de gîndire.

Legea concordanței logice în dezbaterile științifice, prezentată mai înainte, cere ca în orice chestiune sau problemă controversată, contraargumentul să fie de aceeași natură. Tezele teoretice nu pot fi infirmate decît cu alte teze teoretice, presupuse ca fiind mai bune.

Incertitudinea epistemologică legată de caracterul sociologiei — anume dacă este o disciplină descriptivă sau nomothetică (analitică) se rezolvă considerîndu-se că este și una și alta, ba chiar mai mult, dacă se folosește explicația de mai sus. Statutul teoretic rezultă clar din *Quinta Methodica*, după cum clar rezultă și situația celorlalte patru discipline.

O Tabelă de orientare pentru sociologie

Acum trebuie să construim o Tabelă de orientare pentru sociologie și, cu ajutorul ei, să rezolvăm problema noas-

tră inițială — aceea de a înfățișa legătura organică ce există între societate, stat, economie, monedă și guvernare. Nu încape îndoială că *Ipoteza universală a dualismului* este valabilă și pentru sociologie. De fapt, societățile umane sau universul social este și a fost întotdeauna compus din elemente, comportamente, valori, acțiuni și interacțiuni umane stabile (de echilibru) și instabile (de dezechilibru). Ceea ce fluctuează în practică, în timp și în spațiu este numai raportul dintre elementele de echilibru și cele de dezechilibru, iar aceasta este tocmai ceea ce distinge sistemul social dintr-o țară sau comunitate de un alt asemenea sistem. Parsons are dreptate cînd spune că „sistemele sociale sunt organizate în sensul că sunt diferențiate structural" (40, p. 5).

Cea mai dificilă problemă în legătură cu condițiile sociale de astăzi este de a demonstra analitic și nu numai descriptiv diferitele posibilități de existență a unor sisteme sociale, diferențiate structural. Parsons este înclinat să se rezume la condițiile sociale existente într-o societate civilizată (ca SUA) și, în consecință, lasă latura analitică nerezolvată. Consider că numai Tabela de orientare sau un instrument metodologic similar poate rezolva complet aspectul analitic.

În realitate, există două axe majore de diferențiere socială, pe care Parsons n-a reușit să le identifice sau n-a fost interesat să le utilizeze. Viața socială poate fi organizată potrivit următoarelor două principii elementare, de bază sau unei combinații a lor:

— *Principiul cooperării sociale*, al atracției sau simpatiei sociale, decurgînd din și în acord cu respectarea libertăților omului, așa cum sunt ele identificate de Piramida înțelepciunii umane și exprimate în operele lui Aristotel, Sf. Augustin, Locke, Montesquieu, Hume, Jefferson sau Maritain;

— *Principiul constrîngerii sociale, al repulsiei sau antipatiei* decurgînd din și în acord cu concepția lui Machiavelli și Hobbes despre om ca animal rațional, dar pervers, înclinat să facă rău semenilor săi și care are nevoia de îndrumare și control a acțiunilor sale.

Nu este greu să identificăm o legătură organică între principiul cooperării sociale și cel al democrației ca formă de stat și de guvernare. Același lucru este valabil și pentru legătura dintre principiul constrîngerii sociale și cel al oli-

garhiei ca formă de stat și de guvernămînt. Dacă această alternativă este corectă și nu mă îndoiesc că este, atunci este relativ ușor să construim o Tabelă de orientare pentru sociologie, bazată pe aceste două axe majore de diferențiere socială.

Elementele constitutive pentru construcția acestor două modele sunt următoarele:

Coop = principiul cooperării sociale

Coer = principiul coerciției, al constrîngerii sociale

Nu = *Numéraire*

anti-Nu = anti-*Numéraire*

Ce putem face cu Tabela de orientare pentru sociologie?

În primul rînd, putem vedea cît de complicate sunt problemele sociale, întrucît ceea ce este numit „fenomenul social total" cu care s-a confruntat atîția gînditori sociali, poate să apară într-un număr nelimitat de fațete, care, din necesități de studiu, sunt reduse în Tabela de orientare la 7 modele de bază. Aceasta înseamnă că pentru fiecare problemă studiată analitic, adică în teorie, există cel puțin 7 soluții diferite, toate adevărate și valabile, în funcție de modelul sau sistemul social selectat pentru cercetare.

Astfel — pentru problemele sociale majore încă nerezolvate de stratificare socială, mobilitate socială, conflicte sociale — și acțiunea factorilor sociali difuzi, există cel puțin 7 variante diferite cu 7 rezultate diferite. Aceasta explică și justifică teza după care „sociologia este marcată de un grad înalt de polimorfism" (38, p. 7). Contrar părerii lui Boudon, Tabela arată că polimorfismul respectiv nu este mai mare decît în alte științe sociale. O privire sumară asupra Tabelei de orientare pentru știința politică, sociologie și economie politică nu face decît să confirme această interpretare.

Relația dintre micro și macrosociologie este și ea lămurită. Tabela demonstrează că numai Modelul M_1 (în teoria pură) și Modelul M_2 (în practică) sunt suficient de coerente, pentru ca nici o discrepanță să nu poată apărea între ele. În oricare alt model, M_3, M_5, M_6, va exista inevitabil o discrepanță între micro și macroanaliză, întrucît modelele respective sunt mixte, neomogene. Același lucru este valabil și pentru analizele de tip *ex ante* și *ex post*.

Modele:

M_1: *Coop* 100% + *Nu* 100% + R_1

În teoria pură, tipul perfect de societate liberă, justă și stabilă, ca *Cetatea lui Dumnezeu* la Sf. Augustin. Un echilibru general perpetuu, fără perturbări.

M_2: *Coop* 95% + *Coer* 5% + *Nu* 95% + *anti-Nu* 5% + + R_2

Cea mai bună societate liberă, justă și stabilă realizabilă de oameni. Cetatea terestră în culmea perfecțiunii sale. Stare de echilibru general stabil cu probleme sociale insignifiante. Dezechilibre minore slabe încep să apară.

M_3: *Coop* 5% + *Coer* 35% + *Nu* 65% + *anti-Nu* 35% + R_3

Un tip mixt de societate, în care elementele de echilibru sunt încă predominante. Puternice dezechilibre minore cu semnificative conflicte sociale încep să apară.

M_4: *Coop* 50% + *Coer* 50% + *Nu* 50% + + *anti-Nu* 50% + R_4

O formă mixtă de societate într-o poziție statică (stagnare), în care forțele sociale opuse sunt egal reprezentate și în care, prin urmare, nici o schimbare nu poate să aibă loc. Aceasta este imaginea unui sistem social într-o poziție de echilibru instabil. Începînd de aici slabe dezechilibre majore însoțite de conflicte sociale crescînde domină panorama socială.

M_5: *Coop* 35% + *Coer* 65% + *Nu* 35% + *anti-Nu* 65% + R_5

O societate mixtă în care predomină elementele de dezechilibru. Erupție continuă de puternice dezechilibre majore însoțite de conflicte sociale. Aceasta este imaginea sistemului capitalist în declin.

M_6: *Coop* 5% + *Coer* 95% + *Nu* 5% + + *anti-Nu* 95% + R_6

O societate în care o revoluție marxistă sau fascistă a reușit să răstoarne un vechi sistem feudal sau capitalist și să-i substituie o societate și o economie sub controlul statului.

M_7: *Coer* 100% + *anti-Nu* 100% + R_5

Un tip pur și perfect de societate oligarhică dusă la extrem, sau o revoluție marxistă în punctul culminant. Cetatea terestră, în ultima sa fază de decădere morală și inumanitate, ca în piesa *Rinocerii* a lui Eugen Ionescu.

Într-un cuvînt toate cerințele enumerate de Boudon, pentru o paradigmă generală, par să fie satisfăcute de noul program de cercetare, propus în acest studiu. Avem deci aici „un material suficient de convingător pentru a iniția o cercetare independentă, de tradiție clasică" (38, p. 18), în sociologie, ca și în alte științe sociale.

Legea universală a parametrului natural al Numéraire-ului pentru societățile umane

O dată cu Tabela de orientare pentru sociologie, dispunem de toate elementele constitutive ale universului social. Dacă între principalele lui componente există o legătură organică, acest univers trebuie să aibă o axă centrală, în jurul căreia acțiunile și interacțiunile umane să se ordoneze și evolueze într-un mod armonios. Aceasta este funcția a ceea ce mai înainte a fost numit elementul absent din analiza politică în secolele care s-au scurs de la Aristotel. parametrul natural al monedei-*Numéraire* și al sistemului bancar și financiar adecvat.

Dacă presupunem o societate formată dintr-un mare număr de oameni, în acest caz, cele două principii — al cooperării sociale și al coerciției sociale — implică existența *Numéraire*-ului și anti-*Numéraire*-ului. Altminteri, cele două principii nu au o legătură cu realitatea socială.

Legea parametrului natural al Numéraire-ului poate fi formulată în felul următor:

> Atît în universul fizic, cît și în societățile umane, pentru ca un sistem oarecare compus din diferite părți să atingă și să-și mențină o poziție de echilibru stabil (stabilitate endogenă), trebuie să aibă un foarte puternic (la limita — 100%) parametru natural care, în interacțiune cu o forță corespunzătoare și un cadru adecvat asigură coeziunea sistemului.

În viața reală, parametrul natural apare ca un centru de greutate, o axă, o mărime, instituție sau valoare care nu se schimbă deloc sau se schimbă foarte puțin de-a lungul unei perioade mari de timp. În universul fizic în care trăim axa Pămîntului și înclinația ei față de Soare sunt exemple de parametri naturali.

Poziția stabilă a soarelui și forța gravitației sunt cele care asigură domnia ordinii naturale în universul nostru. Datorită geniului său, Newton a văzut această conexiune. Chiar dacă el nu a formulat legea parametrului natural în termeni expliciți, el a considerat poziția Soarelui ca o constantă, ceea ce a fost suficient.

Pentru cazul unei economii naționale, lui Walras și geniului său (1834—1914) îi revine meritul de a fi fost primul care a considerat explicit și a demonstrat teoretic că o condiție de echilibru general stabil poate fi realizată și menținută, numai dacă, în afară de concurența pură ca forță de echilibru, toate prețurile și implicit veniturile (private și publice) sunt exprimate numai în termeni de *Numéraire* (28, p. 173). Desigur, după ce Walras și-a formulat legea echilibrului general, deși nu într-o formă completă, așa cum se arată în altă parte (41), autorului de față i-a fost ușor să schițeze legea parametrului natural al *Numéraire*-ului.

Avînd în vedere numeroasele probleme nerezolvate, este timpul ca politologii și sociologii să reflecteze serios la posibilitatea de a adopta, și în domeniile lor, legea universală a parametrului natural al *Numéraire*-ului, punîndu-se astfel capăt unei ere de indecizie și inaugurîndu-se o eră nouă, de cercetare interdisciplinară constructivă pentru edificarea unei lumi mai bune, ceea ce, pe planul ideilor, ca și în practică, ar reprezenta o nouă revoluție în gîndire.

Legătura organică dintre societate, stat, economie, monedă, bănci și forma de guvernare

Din materialul prezentat pînă aici, mai ales din studiul comparat al Tabelei de orientare pentru sociologie, știința politică, economie politică, monedă, bănci și formarea de capital, se poate lesne trage concluzia că numai combinația unică din Modelele M_1 (în teoria pură) și M_2 (în practică) asigură integral condițiile pentru o conexiune organică, stabilă între societate, stat, economie, monedă, bani și formă de guvernare. Așadar: o societate liberă; o economie liberă, justă și stabilă; un instrument stabil și obiectiv de măsurare a valorilor, cum este moneda-*Numéraire*; un sistem bancar liber și echitabil cu o formare de capital normală și profita-

bilă tuturor sub forma economiilor voluntare ale publicului; și o formă liberă și democratică de guvernare, bazate pe delegarea unor puteri limitate — toate acestea se constituie organic într-o entitate indivizibilă și omogenă.

Dacă ne gîndim, ne dăm seama că într-adevăr numai Modelele M_1 și M_2, cu precizările respective, oferă un cadru social în care toate elementele relevante din societate evoluează liber și armonios (acțiune socială, interacțiuni și reacții), dar în limite foarte precise, determinate de parametrul natural al *Numéraire*-ului și de voința majorității. Această combinație caracterizată prin stabilitate endogenă permite numai fluctuații simple și limitate spre deosebire de fluctuațiile cumulative și indeterminate caracteristice capitalismului modern și socialismului. Acestea sunt sisteme sociale mixte, reprezentate de modelele din partea inferioară a Tabelei de orientare (a se consulta Tabela de orientare pentru știința politică).

Numai modelele M_1 și M_2 cu precizările corespunzătoare oferă un cadru social, economic, financiar și politic, bazat pe condiții de echilibru general stabil. Aceasta este o ordine socială unică, fiecare factor relevant găsindu-și în ea mediul adecvat pentru o existență normală și posibilitatea de a se dezvolta. Este lumea cea mai bună care se poate realiza undeva pe glob și în care puterea politică este o parte a corpului social și are propriile sale funcții. În acest sistem și numai în cadrul lui există un proces de sincronizare și armonizare (în timp și în spațiu), care se desfășoară continuu. Procesul de stabilitate endogenă intrinsecă sistemului este ceea ce ghidează cooperarea și acțiunea liberă a oamenilor și activitatea autorităților statale, ambele evoluînd simetric în aceeași direcție — a atingerii și menținerii unei poziții de echilibru general stabil, chiar dacă în realitate este posibil ca aceasta să nu fie atinsă niciodată; dar apropierea de ea este foarte mare (95 la sută sau și mai mult), cum rezultă din modelul M_2 în practică.

Toate celelalte modele (M_3, M_4, M_5, M_6) reprezintă în funcție de țara în cauză, dezordinea existentă în lumea de astăzi, în care sisteme mixte, incongruente sunt expuse continuu la probleme de dezechilibru intern și extern. O

diagnoză mai bună este imposibil de realizat și verificat în mod științific. Iar remediul efectiv și eficient este și el evident: realizarea reformelor necesare și apropierea cît mai rapidă de modelul M_2. Acesta este mesajul special pe care îl conține acest studiu, sub raport practic. Cum să fie el pus în practică în Occident sau în Răsărit s-a arătat în altă parte (5; 32).

În toate științele sociale există de fapt numai două metode principale de analiză. Acestea sunt:

1) *Metoda clasică a echilibrului stabil*, sau analiza de tipul cauză-și-efect, bazată pe gîndirea prospectivă sau secvențializarea *ex ante* a evenimentelor și

2) *Metoda modernă a dezechilibrului*, sau analiza de tipul efect-contra-efect, bazată pe gîndirea retrospectivă sau secvențializarea *ex post*, inversată a evenimentelor.

De exemplu, dacă luăm problema inflației, analiza ei clasică începe cu examinarea hîrtiei-monedă și a creditului bancar monetizat, adică a anti-*Numéraire*-ului, care avînd o inerentă instabilitate poate să fie supradimensionat (inflații) sau subdimensionat (deflații), în funcție de încrederea sau lipsa de încredere a publicului. Aplicînd metoda modernă, aceeași problemă a inflației este analizată sub raportul efectelor ei, adică al nivelului prețurilor și al psihologiei inflaționiste a oamenilor, care cumpără mai mult, apelînd și la credit, într-o perioadă în care n-ar trebui să cumpere atît de mult (inflație) sau cumpărînd mai puțin cînd ar trebui să cumpere mai mult decît de obicei (deflație).

Aceste două abordări diferite conduc la două categorii diferite de acțiuni sau politici guvernamentale, după cum urmează:

1) *Politica de tip cauză-și-efect*, cînd în cazul de mai sus funcția guvernului și a băncii centrale este de a eradica orice formă de anti-*Numéraire* și de a introduce un sistem financiar bazat pe moneda-*Numéraire*, restaurînd astfel condițiile de echilibru stabil. Dacă există alte cauze (cum sunt monopolurile sau oligopolurile) ele trebuie să fie tratate în același mod.

2) *Politica de tip efect-contra-efect*, cînd, în același caz, se menține *statu-quo*-ul, iar funcția guvernului, în interacțiune cu banca centrală este de a aplica politici antiinfla-

ționiste (mărind rata oficială a scontului, vînzînd bonuri de tezaur sau modificînd reglementările relativ la rezervele bancare) pentru a reduce masa monetară, în speranța de a spulbera astfel și psihologia inflaționistă.

Din anii 1930, așa cum s-a mai menționat în acest studiu, hîrtia-monedă și creditul bancar monetizat au fost utilizate pe scară largă pentru a stabiliza economia și a remedia răul social. Acum, în anii 1990, dispunem de suficiente elemente pentru a trage concluzia că această abordare și metodă de analiză au dus la repetate eșecuri. Cei ce nu văd acest lucru sau refuză să accepte o asemenea concluzie și caută un țap ispășitor sunt tentați să creadă că în Occident suntem confruntați cu o criză a democrației. Aceasta nu este însă decît un semiadevăr sau chiar un neadevăr, întrucît aceeași metodă, aceeași abordare, utilizată în țările estice, a dus la rezultate negative similare. Așadar, eșecul în chestiune n-are nimic de-a face cu democrația *per se*.

Rădăcinile neputinței guvernelor de astăzi, atît din Occident, cît și din țările estice, de a se ține de cuvînt și a face ceea ce au promis rezidă în metoda dominantă a gîndirii moderne exclusiv în termeni de dezechilibru. Aceasta este metoda de gîndire care a dus la atractiva, dar eluziva Regula Nr. 1 a rațiunii practice: problemele de dezechilibru pot sau trebuie să fie rezolvate prin soluții de dezechilibru (efect-contra-efect).

O asemenea regulă poate funcționa dacă avem o tehnică sigură de calcul a masei de echilibru de hîrtie-monedă și credit bancar monetizat la fiecare moment dat, în concordanță cu cerințele ocupării depline a resurselor de muncă, stabilității prețurilor, echilibrului bugetar și realizării unei balanțe de plăți excedentare. Dar o asemenea tehnică nu există și chiar dacă un matematician priceput ar putea să conceapă una, ea n-ar putea fi aplicată cu succes într-o societate liberă și modernă. În consecință, atît din istorie, cît și din analiza pură nu putem desprinde decît o singură concluzie, aceea că un instrument, cum este anti-*Numéraire*-ul, inerent instabil, nu poate fi utilizat cu succes pentru a asigura stabilizarea unei economii moderne afectată de manifestările negative ale unor dezechilibre de proporții.

Ar fi însă greșit să ajungem la concluzia că ne putem dispensa de metoda modernă de abordare în termeni de dezechilibru. Aici nu poate fi vorba de o analiză în termen de ori-ori. Ceea ce ne trebuie este să restrîngem atît metoda clasică, cît și metoda modernă la propriul lor teren de aplicare și validitate. Ca un *prim pas* în orice problemă socială, economică, financiară sau politică, trebuie să se determine magnitudinea și ramificațiile dezechilibrului respectiv, iar abordarea modernă este cea mai potrivită în această privință. Orice guvern poate aplica temporar măsuri de atenuare temporară a efectelor funeste, fiind însă de la sine înțeles că acesta nu este ultimul cuvînt.

În conceperea de soluții adecvate, de durată pentru a vindeca permanent sau pentru o lungă perioadă maladiile respective, trebuie, ca un *al doilea pas* să se utilizeze în abordarea clasică perfecționată a echilibrului stabil, spre a se elucida cauzele reale ale dezechilibrului și a se adopta măsurile corespunzătoare pentru a eradica aceste maladii. În sistemele mixte și incongruente, existente în Vest și în Est, prin „măsuri corespunzătoare" trebuie să se înțeleagă reforme structurale, ghidate de Regula Nr. 2, a rațiunii practice, după care, problemele de dezechilibru pot fi și, de fapt, trebuie să fie rezolvate numai prin soluții de echilibru stabil.

Cu acest concept dualist al Regulilor Nr. 1 și Nr. 2, abordarea clasică și cea modernă sunt unificate și integrate într-o sinteză *sui-generis*.

4. Observații finale: Criza democrației și a regimurilor dictatoriale contemporane și calea spre noi *Principia politica*

Este evident că traversăm o complexă și profundă criză politică, economică și socială. În general, aceasta se datorează, în opinia mea, unei *rupturi* între abordarea clasică și cea modernă și între metodele respective de gîndire. Această ruptură se manifestă nu numai în știința politică,

ci și în toate celelalte științe sociale și, într-o anumită măsură, în științele naturii. Fără o reală soluție pentru a vindeca această rană metodologică, adică fără a găsi o legătură firească între cele două abordări spre a demonstra că știința și gîndirea modernă nu se află într-un „raport de contradicție, ci de complementaritate cu știința și gîndirea clasică, nu există cale de ieșire din această criză. Aceasta este diagnoza, la nivelul cel mai înalt de abstractizare, în termeni epistemologici și ai filozofiei științei.

Cred însă că noul program de cercetare bazat pe cercetarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibrului poate să rezolve efectiv această complexă și încîlcită problemă. De fapt, sub presiunea tinerei generații, nemulțumite de condițiile de astăzi, se va ajunge inevitabil la ceea ce numesc *A treia revoluție* în gîndirea politică, socială și economică, acum în proces de gestație, dar care se va desăvîrși către sfîrșitul acestui secol. Desigur însă că această revoluție silențioasă nu trebuie privită ca ceva predestinat, ca un fenomen ce se va produce în mod natural, ca în universul fizic. Nu! Lucrurile nu stau astfel.

Revoluția în chestiune este o operă umană care se naște din anxietatea ce rezultă din instabilitatea și insecuritatea lumii de astăzi și din dorința înnăscută a oamenilor de a trăi în libertate, cu cît mai puține griji. Ajungînd aici, cititorul poate considera că folosim cu prea mare ușurință termenul de „revoluție". Guitton are un răspuns la aceasta. În recenta sa carte *Le Sens de la Dure*, 1985, el are un capitol intitulat „Vor exista întotdeauna revoluții în știință" (42, p. 191), în care se referă și la cea de-a treia revoluție.

La un nivel mai redus, mai concret și mai specific de abstracțiune, natura acestei crize multiple este nu atît o problemă la nivelul cetățeanului individual (tentația de a-și urma mai întîi propriul interes și înclinația de a acumula cît mai multă bogăție și putere, ca reacție de autoapărare într-un sistem în dezechilibru), ci mai curînd rezultă din existența unui cadru instituțional și legal instabil și inechitabil — sau factorul „*R*" din Tabela de orientare — care introduce confuzie în acțiunile și reacțiile indivizilor. Adevărul este că, în capitalism ca și în socialism și oricare

alte forme de dictatură, factorul „*R*" nu satisface cerințele Piramidei înțelepciunii umane, respectiv, condițiile pentru un echilibru general stabil.

Concluzia lui Socrate, întîlnită în *Republica* lui Platon, că atîta timp cît regii și principii, și trebuie să adăugăm noi — oamenii politici din această lume —, „nu vor avea spiritul și forța filozofiei... cetățile (trebuie să adăugăm țările) nu vor avea odihnă din partea demonilor lor, nu, nici ele și nici specia umană" este judicioasă. Cu toate acestea, în lumina a peste 2000 de ani de experiență, această povață filozofică deși ne apare ca o idee profundă, din punct de vedere empiric și de ce n-am spune-o? științific, este cam simplistă și absolut nepractică. Marea problemă în lumea de azi nu este de a găsi un om politic cu înțelepciunea filozofului. Problema cu adevărat dificilă are două aspecte, situate la două niveluri diferite de analiză.

La nivelul superior, ceea ce ne trebuie este ca între cei ce posedă expertiză și competență în materie politică, socială și economică să se ajungă la un acord teoretic asupra unui cadru instituțional și juridic stabil echitabil și capabil de funcțiune, reflectat clar și explicit într-o constituție adecvată, actul legislativ fundamental de guvernare a unei țări date. Pentru a realiza acest lucru avem nevoie de cooperare între cercetători în științele politice, economiști și sociologi, cei ce dețin înțelepciunea umană.

Referindu-se la aceștia, Keynes sublinia cu deplin temei că „puține alte lucruri guvernează" lumea în afară de ideile economiștilor și filozofilor politici.

La nivelul inferior, adică mai aproape de joncțiunea dintre teorie și practică, în domeniul „științei aplicative", avem nevoie de o specie nouă de oameni de stat, din generația tînără, gata să întreprindă reformele sociale, economice și politice necesare pentru a remedia unele dintre inechitățile sociale moștenite din trecut și, totodată, să implanteze un cadru instituțional și juridic coerent și, capabil de funcțiune și care să satisfacă cerințele unui echilibru general stabil. Cum să se procedeze la implementarea unor asemenea reforme s-a arătat mai în detaliu în studiile intitulate *Ce alternativă are Occidentul?* (5); *Ce alternativă au țările estice?* (43) și *Un plan de stabilizare pentru SUA* (30).

În plus, autorul a elaborat planuri de stabilizare pentru următoarele țări: Franța, Marea Britanie, Republica Federală Germania, Grecia, Italia, Israel, India, Argentina și Polonia.

A vorbi numai de *Crisis of Democracy* (44), *Leviathan in Crisis* (45) sau *Common Crisis, North-South* (46), sau a descrie cele mai neplăcute aspecte și contradicții ale regimului sovietic; ca în *URSS: The Corrupt Society* (47) înseamnă a pluti mai mult sau mai puțin la suprafața disputei și a te limita la dezbaterea efectelor malefice vizibile din lumea de astăzi. Aceasta nu este de ajuns. Trebuie să săpăm mai adînc, dincolo de ceea ce este vizibil, și să identificăm slăbiciunile și incongruențele de bază ale lumii. Acest lucru nu este însă posibil dacă nu se acceptă necesitatea de a se folosi un model clasic perfecționat al unei ordini sociale, economice și politice perfecte, ca cea reprezentată de Modelul M_2 din Tabela de orientare. La drept vorbind, cum putem vedea în mod explicit imperfecțiunile unui sistem social dat pentru a le corecta sau îmbunătăți sistemul, dacă nu avem o imagine clară a ceea ce poate fi un sistem perfect omenește realizabil.

A privi, cum se face în mod obișnuit, politica și funcțiile statului doar în termeni de putere și de mijloace de a controla și conduce grupuri sociale antagonice sau, după jargonul politic, de „relații reciproce într-o societate complexă modernă" este nu numai discutabil, dar și ceva evident susceptibil să genereze confuzie. Părem să uităm faptul că cel mai puternic guvern din lume este acela care este confruntat cu cele mai puține probleme (un sistem în echilibru) și care uzează în cea mai mică măsură de puterea politică și mijloace financiare. În opoziție cu acesta cel mai slab guvern este cel asaltat de infinite dificultăți sociale și economice, indiferent de putere și mijloacele financiare pe care ar putea să le aibă la dispoziție. Chiar și în caz de război mobilizarea resurselor este mai ușor de efectuat în primul caz decît în cel de-al doilea. Primul tip de guvern este indiscutabil mai bun și în timp de pace și în timp de război.

În lumina noului program de cercetare, guvernul nu trebuie să fie privit ca o entitate independentă și separată

de restul societății. Cînd societatea și economia suferă de deficiențe structurale (cum ar fi folosirea de anti-*Numéraire*, monopolurile sau discriminarea socială), nu le poți face sănătoase și stabile numai prin reglementări statale și politice de tip efect-contra efect. Acestea sunt învățăminte pe care pînă acum s-ar fi cuvenit să le fi tras în acest secol. Este un adevăr elementar că, prin asemenea politici, instabilitatea inerentă societății și economiei este transmisă sistemului politic, generîndu-se noi probleme. Este exact ceea ce s-a întîmplat cu politica și reformele promovate la întîmplare după Marea Depresiune și, apoi, după cel de-al doilea război mondial.

Instituția guvernamentală poate fi sănătoasă, stabilă și eficientă numai atunci cînd structura societății și a economiei este și ea sănătoasă, caracterizîndu-se prin stabilitate endogenă. Sarcina principală a unui guvern ce se bucură de încrederea poporului este să asigure condițiile pentru acest fel de stabilitate. Concepția globală moștenită din anii 1930 că guvernul poate să asigure o gestiune satisfăcătoare a economiei, monedei, finanțelor (private și publice) și societății, în general, este complet eronată. Ea nu are nici o bază științifică, întemeindu-se pe ideologii politice și pe confundarea dorințelor cu realitatea. Guvernul trebuie conceput ca o parte a societății și ca un agent ce acționează împreună cu restul societății, toate deciziile adoptate trebuind să derive din și să fie în acord cu condițiile de echilibru general stabil, indiferent dacă mijloacele de producție sunt în mîini particulare sau în mîini publice. Numai în acest caz, activitatea guvernului se desfășoară paralel și simetric cu activitatea societății și a economiei și, numai în acest caz, ambele sectoare (privat și public) își îndeplinesc funcțiile într-un mod complementar și la nivel optim.

Toate aceste considerații, precum și materialul prezentat mai sus formează fundamentul preliminar al unor noi *Principia Politica*, implicînd și alte cercetări întreprinse de persoane cu pregătire în acest domeniu de specialitate. Aristotel este cel căruia îi revine meritul de a fi schițat o primă variantă de *Principia Politica*, dispunînd de un bogat — pentru acel timp — suport analitic și istoric. Un mare, original și profund gînditor al lumii antice, Aristotel

ne-a lăsat prin *Politica* sa un prim catehism politic, care a influențat nu numai gîndirea din Grecia timpului său, ci și pe cea a nenumăratelor generații ce i-au urmat. Lumea de atunci s-a schimbat, desigur, foarte mult, așa cum s-au schimbat și modul de viață și percepțiile despre natura internă și externă a omului și societăților umane.

Potrivit etaloanelor noastre, analiza sa nu era completă, în schimb era suficient de temeinică pentru a stimula și pe alții să gîndească, lucru caracteristic marilor opere din trecut sau din prezent.

Mai presus de orice, opera lui Aristotel rămîne un monument de gîndire clasică în termeni de echilibru, aplicată spre a găsi o stare sau o formă perfectă de guvernare. El era un idealist, dar un idealist creator, care n-a pierdut simțul a ceea ce este posibil și realizabil în circumstanțe date. În acest spirit, el a lăsat observații prețioase pentru legiuitorii din toate timpurile, observații care merită să fie amintite aici:

> Este evident că și cîrmuirea constituie obiectul unei științe aparte, care trebuie să analizeze ce formă de guvernare este optimă și să arate cum trebuie să fie ea spre a corespunde cît mai bine aspirațiilor noastre, dacă nu există impedimente externe, precum și felul de guvernare, care este potrivit diferitelor state.
>
> Întrucît optimul este adesea irealizabil, adevăratul legiuitor și om de stat trebuie să cunoască nu numai, în primul rînd, ceea ce este optim în mod abstract, dar și, în al doilea rînd ceea ce este optim în raport cu circumstanțele. Mai departe, trebuie să fim în stare să arătăm cum se poate constitui un stat în orice condiții date (9, p. 1, 205).

Aristotel avea o viziune clară despre forma optimă de guvernare în condiții de echilibru stabil, problemă de care ne-am ocupat în acest studiu, dar el o exprima într-o formă clasică, simplă și magistrală: Aceasta este forma de guvernămînt „în care orice om, indiferent cine ar fi, poate acționa cel mai bine și trăi fericit" (9, p. 279). Gîndirea politică aristotelică păstra un echilibru între analiză și practică, între filozofie și realitatea socială, între știința pură și cea aplicată.

Un ultim cuvînt despre ignoratul cetățean nevinovat și sîrguincios, despre masele largi care trudesc în întreaga lume fără a pune întrebări filozofice și care îndură toate

privațiunile și jignirile unei lumi pline de incoerențe și contradicții. Fără aceștia, orice stat și orice formă de guvernare sunt de neconceput. Este oare nevoie ca, pentru realizarea unei forme optime, perfecte de societate, stat, economie și sistem de guvernare — așa cum își imagina Aristotel și cum încearcă să dovedească acest studiu — să ne preocupăm de obținerea sprijinului lor? Este o întrebare cu totul de prisos. Pretutindeni pe glob imensa majoritate a oamenilor cer în modul cel mai insistent mai multă libertate, mai multă justiție și echitate socială și mai multă stabilitate în pace și ordine spre a se bucura de posibilitatea de a-și cîștiga existența și a-și asigura un nivel de trai decent. În onoarea lor, este cum nu se poate mai potrivit, să încheiem acest studiu cu înțeleptele cuvinte rostite, cu peste 2000 de ani în urmă, de omul de stat, scriitorul și oratorul roman Marcus Tullius Cicero (106—43 î.H): „Deși ignorant, poporul este în stare să recunoască adevărul și este gata să acționeze în concordanță cu acesta dacă îi este înfățișat de un om pe care-l consideră demn de încrederea lui" (14, p. 36).

Așadar, în cele din urmă, datoria noastră de oameni de știință este de a căuta și de a prezenta adevărul și numai adevărul, așa cum îl vedem noi, și nimic mai mult. Aceasta este ceea ce putem face în numele științei.

BIBLIOGRAFIE

1. Hume, D., *Political Essays*, Edited with an Introduction by Charles W. Hendel, Liberal Arts Press, NY, 1953, p. 101.
2. Laski, H., *The State in Theory and Practice*, Viking Press, NY, 1947, p. 4.
3. Gillespie, J. A., *Introduction*, Gillespie, J. A. and Zinnes, Dina A., (Eds.) Missing Elements in Political Enquiry, Sage Publications, 1982.
4. Freedman, M. and Robertson, D., *The Frontiers of Political Theory*, Essays in a Revitalized Discipline. St Martin Press, NY, 1985.
5. Rugina, A., *What is the Alternative for the West?*, "International Journal of Social Economics", Vol. 8, No. 2, 1981.
6. Rugina, A., *Toward a Third Revolution in Economic Thinking*, "International Journal of Social Economics", Vol. 10, No. 1, 1983.

7. Guitton, H., *De l'Imperfection en Economie*, Calmann-Levy, Paris, 1979.
8. Plato, *Apology, Crito, Phaedo and Republic*, translated by Jowett, B. (Ed.), with an Introduction by Louise Ropes Loomis, NY, 1942, pp. 362, 495.
9. Aristotle, *The Basic Works of Aristotle*, Edited with an Introduction by Richard McKeon, Random House NY 1961, pp. 1, 146, 1, 185.
10. St. Augustine, *The City of God*, translated by Marcus Dods with an Introduction by Thomas Merton, The Modern Library, NY, 1950, p. iv.
11. Ionesco, E., *Rhinoceros* and *Other Plays*, Grove Press, NY, 1960.
12. Locke, J., *Two Treatises of Government, A Critical Edition with ina Introduction and Notes by Peter Laslett*, Cambridge Universty Press, 1960, pp. 94, 95, 324.
13. Montesquieu, Baron de, *The Spirit of Laws*, 2 vol., translated by Thomas Nugent with an Introduction by Frederic R Coudert, revised edition, The Colonial Press, 1899.
14. Sforza, C. C., *The Living Thoughts of Machiavelli*, Longmands, Green & Co., NY, 1940.
15. Hobbes, T., *De Cive or The Citizen*, Edited with an Introduction by Sterling P. Lamprecht, Appleton-Century-Crofts, NY, 1949, pp. 10, 75–8.
16. Eucken, W., *Die Grundlagen der Nationalokonomie*, Vierte Auflage, Gustav Fischer, Jena, 1944.
17. Schumpeter, J., *Science and Ideology*, "American Economic Review", Vol. 39, March, 1949.
18. Rugină, A., *The Problem of Values and Value-judgements in Science and a Positive Solution: Max Weber and Ludwig Wittgenstein Revisited*, International Journal of Sociology and Social Policy, Vol. 4, No. 3, 1984.
19. Jefferson, T., *On Democracy*, Edited by Saul K. Padover, A Mentor Book, 1939, New York, 1954, p. 36.
20. Rugină, A., *There are Two Karl Marxes*, Eastern European Journal, Vol. IX No. 3, July-September 1983.
21. Rugină, A., *Principia Methodologica 1: A Bridge from Economics to all other Natural Sciences. Toward a Methodological Unification of all Sciences*, International Journal of Social Economics, Vol. 16, No. 4, 1989.
22. Arrow, K. J., *Social Choice and Individual Values*, Yale University Press, 1970.
23. Einstein, A., *Out of My Later Years*, The Wisdom Library, NY, 1950, pp. 62–3.
24. Weber, M., "Objectivity in Social Science and Social Policy", (1940), in The Methodology of Social Sciences – Max Weber, translated and edited by E. A. Shils and H. A. Finch, The Free Press.
25. Bruun, H. H., *Science, Values and Max Weber's Methodology*, Copenhagen, 1972, p. 3.
26. Rugină, A., *The Theory of the Cheating of the Masses in Modern Times: The Institutional Roots of Social Immorality under Capitalism and Socialism*, International Journal of Social Economics, Vol. 15, No. 8, 1988.

27. Wieser, F., "Der Geldwert und Seine Geschictliche Veranderungen", (1904), in Hayek, F., Gesammelte Abhandlungen, Tubingen, 1929.
28. Walras, L., Elements of Pure Economics, translated by William Jaffe, Richard Irwin, Homewood, III., 1954, p. 173.
29. Marx, K., Capital, Vol. 1, Edited by Frederick Engel International Publishers, NY, 1967, p. 60, 146.
30. Rugină, A., "Monetization of Public and Private Debt as the Principal Fountain of Modern Inflation", Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali, No. 3, 1971.
31. Schumpeter, J., *Money and the Social Product (1917/18)* "International Economic Papers", No. 6, Macmillan, London, 1956, pp. 205—6.
32. Rugină, A., *Geldtypen und Geldordnungen. Fundamente Fur eine echte allgemeine Geld-und Wirtschafts-theorie*, Chapter II: W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1949, Hearings Before the US Committee on Banking and Currency, 89th Congress, Bills to Amend or Eliminate the Federal Reserve Bank Gold Reserve Requirement, February, 1965; *American Capitalism at a Crossroads! Where Do We Go From Here?*, Exposition Press, NY, 1976.
33. Lenin, V. I., *Imperialism: The Highest Theory of Employment, Interest and Money*, 1936, The Collected Writings of Keynes, Vol. III, London, 1973, p. 3.
34. Fisher, I., *100% Money, Designed to Keep Checking Banks Liquid; to Prevent Inflation and Deflation;* Largely to Cure or Prevent Depressions; and To Wipe out Much of the National Debt, Adelphy, NY, 1935.
35. Keynes, J. M., *A Treatise on Money I. The Pure Theory of Money* (1931), The Collected Writings of J. M. Keynes, Vol. V, Macmillan, St Martin's Press, London, 1971, p. 3.
36. Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936, The Collected Writings of Keynes, vol. III, London, 1973, p. 3.
37. Pareto, V., *Traite de Sociologie General*, 2 vol., Edition Française par Pierre Boven, Payot, Paris, 1917, p. 1.
38. Boudon, R., *The Crisis in Sociology. Problems of Sociological Epistemology*, Columbia University Press, NY, 1980, p. 3.
39. Parsons, T., Shils, E., Naegle, K. and Pitts, J., Max Weber: Social Action and its Types, Theory of Society, Vol. 1, The Free Press of Glencoe 1961, p. 173.
40. Parsons, T., *General Theory of Sociology*, in Sociology Today, Merton, R., Broom, L., and Cottrell, L. (Eds.), Basic Books, NY, 1960, p. 5.
41. Rugină, A., *A Reconsideration of the Walrasian Law of General Equilibrium. The New Economics of Stable Equilibrium*, 1981, unpublished.
42. Guitton, H., *Le Sens de la Duree*, Calmann-Levy, Paris, 1985, p. 191 ff.
43. Rugină, A., *What is the Alternative for the East?* "International Journal of Social Economics", Vol. 10, No. 4, 1983.
44. Crozier, M. J., Huntington, S. P. and Watanuki, J. (Eds.) *The Crisis of Democracy*, Report of the Governability of Democracies to the Trilateral Commission, New York University Press, 1975.

45. Browne, W. R. (Ed.,) *Leviathan Crisis*, An International Symposium, The Viking Press, NY, 1946.
46. *The Common Crisis. North-South Co-operation for World Recovery*, The Brandt Commission, MIT Press, 1983.
47. Simis, K., *URSS: The Corrupt Society. The Secret World of Soviet Capitalism*, Simon and Shuster, NY, 1982.

ALTE SURSE

Aristotle, *The Politics, translated with an Introduction*, Notes and Glossary by Lord Carnes, University of Chicago Press, 1984.
Barrow, R. H., *Introduction to St Augustine City of God*, Faber and Faber, London, 1952.
Bell, D., *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, Collier Books, NY., 1962.
Braudel, F., *On History*, translated by Sarah Mathews, University of Chicago Press, 1980.
Burke, E., *Reflection on the Revolution in France*, Edited with an Introduction by Thomas D., Mahoney, Liberal Arts Press, NY, 1955.
Dodge, D. and Baird, D. H., *Continuities and Discontinuities in Political Thought. A Transitional Study*, Schrinkman Publishing, NY, 1975.
Hobbes, T., Leviathan, *The Matter, Form and Power of a Commonwealth*. Ecclesiastical and Civil, Edited with an Introduction by Michael Oakeshott, Basil Blackwell, Oxford, 1960.
Kant, I., *Proelgomena to any Future Metaphysics that Can Qualify as a Science*, translated by Paul Carus, Open Court Publishing, Illinois, 1902.
Malinowski, B., *Freedom and Civilization*, Indiana University Press, 1960.
Maritain, J., *Man and State*, University of Chicago Press, 1956.
Marx, K., *The Communist Manifesto* (1848), with an Introduction by Dirk J. Struik, International Publishers, NY, 1971.
Mure, G. R. G., *Retreat from Truth*, Basil Blackwell, Oxford, 1958.
Rousseau, J. J., *Du Contrat Social ou Principes du Droit Politique*, Edition Garnier Freres, Paris, 1750.
Schumpeter, J., *History of Economic Analysis*, Edited by Elizabeth Boody Schumpeter, Oxford University Press, 1955.
Utley, T. E., and Maclure, J. S. (Eds.), *Documents of Modern Political Thought*, Cambridge University Press, 1957.

PRINCIPIA ETHICA:

A TREIA REVOLUȚIE ÎN GÎNDIREA ETICĂ

CUPRINS

Introducere: Etica clasică bazată pe certitudine vs. etica modernă bazată pe relativitate
Fundamente vechi și noi în știința eticii
1. Fragmente dintr-o istorie a gîndirii etice
2. Eliberarea eticii de valori pur personale, subiective
3. O formă nouă a teoremei „neutralității etice" a omului de știință
4. Legea caracterului obiectiv al valorilor sociale
5. *Quinta methodica* și legea concordanței logice în dezbaterile științifice pe probleme de etică
6. Conceptul de analiză etică la Moore
7. O paradigmă nouă în etică: Analiza simultană bazată pe echilibru vs. dezechilibru
8. O Tabelă de orientare pentru microetică
9. Piramida înțelepciunii umane aplicată la etică
10. O Tabelă de orientare pentru macroetică
11. Teorema imposibilităților în etică
12. Legea concordanței sau simetriei între „țeluri" și „mijloace"
13. Cum putem să deducem o „propoziție imperativă" (cu trebuie) dintr-o „propoziție simplă" (cu este)
14. Concluzii finale: Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii
Referințe

Introducere: Etica clasică bazată pe certitudine vs. etica modernă bazată pe relativitate

„Dacă raţiunea este divină, atunci, raportată la om, viaţa dusă în acord cu ea este şi ea divină în comparaţie cu viaţa umană. Aceasta nu înseamnă că trebuie să urmăm pe cei care ne spun că, fiind oameni, să gîndim la cele omeneşti şi fiind muritori să gîndim la cele trecătoare. Dimpotrivă pe cît ne stă în putinţă, să trăim ca şi cînd am fi nemuritori şi să ne străduim din răsputeri să trăim potrivit cu tot ceea ce este mai bun în noi; pentru că oricît ar fi de neînsemnat ca dimensiune, forţă şi valoare, aceasta întrece orice. Şi nu mai puţin aceasta ar însemna fiinţa umană în sine, fiindcă este partea cea mai reprezentativă şi cea mai bună din om".

Aristotel, *Nicomachean Ethics*, 1941, & 177

„Nimic nu ne îndreptăţeşte să presupunem că adevărul din orice subiect ar conţine simetria pe care dorim să o vedem — sau (utilizînd o frază vagă dar comună) că ar poseda vreo formă particulară de „unitate". Să cauţi „unitate" şi „sistem" în dauna adevărului, nu este, cred, misiunea filosofiei, oricît de universală ar fi fost aceasta practică pentru filosofi...

Cu deosebire, nimic nu ne îndreptăţeşte să susţinem că adevărurile etice se reduc la vreo formă particulară, cu excepţia cercetării ghidate de metoda pe care m-am străduit să o urmez şi să o ilustrez".

G. E. Moore, *Principia ethica*, 1960, & 134

În 1903, George Edward Moore a publicat *Principia ethica*, despre care Bertrand Russel avea să scrie mai tîrziu că „influența asupra noastră (la Cambridge, Anglia) și discuțiile care au precedat-o, ca și cele care au urmat-o, au întrecut și întrec orice alt subiect". De fapt, influența acestei cărți a depășit cadrul cercurilor academice de la Cambridge. Într-adevăr, influența acestei cărți asupra gîndirii etice din acel timp și de după aceea, este similară cu cea avută de *Principia mathematica* (1910) a lui Whitehead și Russel, de *Tractatus logico-philosophicus* (1912) a lui Wittgenstein și *Teoria relativității* (1905, 1916) a lui Einstein.

Principia ethica oferă într-adevăr materie de reflecție și este extrem de stimulatoare pentru a continua dialogul pe aceeași temă, indiferent dacă este sau nu de acord cu rezultatele finale. Fără îndoială că Moore a fost un mare gînditor original. El nu numai că a formulat o teoremă a relativității în etică, dar, cum vom vedea mai tîrziu, mai în detaliu, a și aplicat această teoremă.

De fapt, ceea ce Moore a creat este o „etică a relativității", corespunzătoare cu spiritul timpului său, cînd avea loc a doua revoluție modernă în gîndire — gîndirea în termeni de dezechilibru — în aproape toate științele — atît ale naturii, cît și sociale (Rugină, 1989 b). Este vorba de afirmarea și apoi de dominația gîndirii moderne în termeni de devieri sau excepții de la sistemul clasic bazat pe echilibru, armonie, unitate, simplitate, stabilitate și perfecțiune. În limbajul științific de astăzi, am putea vorbi de afirmarea raționamentului, pornind de la un model de dezechilibru atît în etică, cît și în aproape toate domeniile cunoașterii.

Ambiția lui Moore era însă cu mult mai mare decît moștenirea pe care ne-a lăsat-o. În *Prefață* la prima ediție din *Principia ethica* el spune: „Principalul obiect al acestei cărți poate să fie exprimat aducînd o ușoară modificare unui titlu celebru din Kant. M-am străduit să scriu „Prolegomene la orice etică viitoare care poate avea pretenția de a fi științifică". Cu alte cuvinte, m-am străduit să descopăr principiile fundamentale de raționament etic. Stabilirea acestor principii, mai curînd decît concluziile ce ar rezulta din aplicarea lor, poate fi considerată drept obiectul meu principal".

Un analist subtil poate să observe o umbră de îndoială în ultima parte din mărturisirea cuprinsă în citatul de mai sus. Căci dacă este sigur de adevărul principiilor fundamentale din ramura științifică unde lucrezi, atunci cum se poate să relegi pe un plan secundar concluziile rezultate din aplicarea acelor principii? Observația e valabilă în special pentru Moore, care, puțin înainte de acest paragraf condamnase pe toți gînditorii (filosofi) anteriori din domeniul eticii pentru că, după el, aceștia nu dăduseră un răspuns adecvat la chestiunile pe care pretindeau că vor să le rezolve. După Moore, dezbaterile pe temă de etică de pînă la el, se reduseseră la raționamente irelevante.

Adevărul este că Moore a ridicat probleme noi și a construit instrumente analitice noi care, desigur, l-au condus la rezultate noi, diferite de cele ale înaintașilor. Ceea ce el nu a observat era faptul că el a schimbat cadrul de referință, modelul de gîndire pe care îl utilizaseră precursorii săi și, de aceea, nici nu este de mirare că el a ajuns la rezultate diferite. În mod logic așa și trebuia să fie: dacă modelul este diferit, apar și soluții diferite.

Cînd am început să studiez *Principia ethica* a lui Moore, eram foarte intrigat de faptul că el putea să fie atît de critic cu alții încît să ajungă la a nega nu numai lucrările întreprinse de contemporani în același domeniu, cum era Sidgwick, dar și pe gînditori clasici ca John Stuart Mill, Bentham, Spinoza, St. Augustine, chiar și pe Aristotel, ca și cum contribuția acestor distinși gînditori din trecut nu ar fi avut nici o valoare.

După ce însă am terminat această carte, mi-am dat seama că Moore utiliza și o altă metodă de cercetare, un alt model și mod de raționament decît cele utilizate de precursorii și contemporanii lui. Moore nu a ajuns însă pînă la punctul central al piscului, de unde, dintr-o singură privire, poți vedea și urmări toate sistemele etice posibile care s-ar aplica la o comunitate sau națiune (macroetică) sau la profilul moral al unui individ (microetică). Cu toate acestea, el a dezvoltat unele instrumente de analiză și a ajuns la unele concluzii, care, însoțite de precizările necesare, pot să fie integrate într-un sistem metodologic mai cuprinzător, cum vom arăta mai tîrziu.

Pe scurt, Moore a rămas deficitar în efortul de a prezenta ingredientele unor „Prolegomene pentru orice etică viitoare aspirînd la un caracter științific" cum s-a exprimat el singur. Astfel de prolegomene reprezintă încă o temă nerezolvată care merită să fie studiată în continuare în legătură cu moștenirea rămasă de la Moore. Cred că aplicarea sistematică a metodei de cercetare simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru ar putea să ofere, în cele din urmă, un aport metodologic mai cuprinzător care să ne ajute la constituirea unor Prolegomene, așa cum ele erau concepute de Kant și Moore, dar care au rămas o operă neterminată.

Cum am spus mai înainte, ceea ce a creat Moore reprezintă de fapt, „etica modernă a relativității" sau „etica de dezechilibru" spre deosebire de „etica clasică a certitudinii" sau „etica echilibrului". Este posibil ca în cursul plămădirii și construcției edificiului său științific, Moore să-și fi dat seama că punctul său de vedere nu era ultimul cuvînt în analiza etică. Există unele indicații că, pe parcurs, a avut și unele îndoieli, lucru care nu este neobișnuit în știință. După ce scrisese două treimi din carte, nu a mai putut ține în secret îndoiala sa, ceea ce de obicei se întîmplă destul de frecvent cu gînditorii în termeni de dezechilibru. Iată ce scrie el: „Obiectivul cercetării mele de pînă acum a fost să conving cu orice preț. Dar chiar dacă am reușit să conving, aceasta nu înseamnă că dreptatea este de partea noastră. Aceasta ne îndreptățește doar *să susținem* că ar fi așa deși este posibil să nu avem dreptate. Cu un singur lucru ne putem totuși mîndri, anume faptul că am avut o șansă mai bună, să răspundem la întrebările noastre mai corect decît Bentham, sau Mill sau Sidgwick sau alții care ne-au contrazis" (Moore, 1960, p. 145).

Fără îndoială că Moore poate fi caracterizat ca un gînditor anticlasic în etică și proba cea mai evidentă se află în paragraful din *Principia ethica* utilizat ca *motto* pe pagina întîi. Pentru el, obiectul eticii nu este și nici nu poate să-l reprezinte „unitatea" sau „armonia", ci dimpotrivă „complexitatea", „diversitatea" și „disarmonia", cum vom vedea mai tîrziu. De aceea, după el, cine se aventurează (și toți clasicii au făcut-o! să cerceteze în acest dome-

niu „unitatea" sau „sistemul" poate să ajungă la unele rezultate, însă aceasta va fi „în dauna adevărului". Dar, în acest caz, ce rost ar mai avea o astfel de cercetare! Din punct de vedere metodologic, Moore a descoperit un punct slab, ceva care lipsea din studiul eticii de pînă atunci, anume analiza „compartimentelor etice complexe", care nu mai sunt consistente în sine, adică imperfecția sau dezechilibrul în etică. Este un aspect pe care gînditorii clasici au neglijat să-l considere și să-l cerceteze în mod sistematic. Cu deplin temei se poate spune că aceasta este latura cea mai tare, cea mai originală din etica lui Moore.

Gînditorii clasici care s-au ocupat de etică au însă și ei un punct tare, și anume: ca să putem înțelege „comportamentele etice complexe" avem nevoie mai întîi de o înțelegere clară și precisă a ceea ce este *esențial*, lăsînd la o parte aspectele secundare sau temporare care pot varia de la om la om și de la un moment la altul, adică *aspectul istoric* al realității. Clasicii s-au ocupat aproape exclusiv de ceea ce Max Weber numește „tipul ideal", adică de aspectul analitic sau *teoretic* al realității etice. Cu alte cuvinte clasicii erau preocupați numai de ceea ce pare să fie valid în mod permanent, în afara sau deasupra timpului istoric. Într-un cuvînt, gînditorii clasici, fără excepție, s-au îndeletnicit numai cu probleme de perfecțiune, de echilibru stabil, adică de un model de gîndire unitar, simetric, reversibil, consistent, indiferent dacă obiectul de cercetare se referea la științele naturii sau la cele sociale, inclusiv etica.

Este regretabil că Moore nu a avut instrumente metodologice adecvate ca să poată desprinde concluzia justă ca rezultatele la care ajunsese nu erau în sine în contradicție, ci mai degrabă erau complementare cu concluziile la care ajunsese școala clasică. Teoria modelelor — azi un loc comun în știință — nu era cunoscută la timpul lui Moore. De aceea el nu și-a dat seama că obiectul de cercetare din lucrările sale, anume diversitatea și conflictul sau dizarmonia, adică dezechilibrul era diferit de obiectul de cercetare în studiile clasice, și anume unitatea, armonia, perfecțiunea, adică echilibrul stabil.

Pe această temă s-a rupt legătura dintre școala clasică și cea modernă, fapt care a adus multe consecințe negative

nu numai în etică, ci în toate științele — ale naturii și sociale (Rugină, 1989 b). Interpretarea eronată că știința modernă a înlocuit știința clasică, deși acceptată în cercuri științifice largi (Kuhn, 1970) nu este justificată, cum am încercat să dovedesc în lucrarea din 1989.

Faptul că rezultatele științei moderne (inclusiv etica) nu sunt în contradicție cu cele ale științei clasice ci, dimpotrivă sunt complementare, constituie un adevăr fundamental nou care restabilește continuitatea în știință și dezvăluie existența unei punți organice solide între trecut și prezent, cu perspective noi pentru o dezvoltare a științei în viitor. Într-adevăr și continuitatea între știința clasică și cea modernă deschide o nouă viziune în cercetarea științifică din toate domeniile. Cu toate acestea trebuie să subliniem că dacă nu se cunoaște Tabela de orientare în etică, precum și în alte științe, consecințele acestei noi viziuni nu sunt ușor de înțeles.

FUNDAMENTE VECHI ȘI NOI ÎN ȘTIINȚA ETICII

1. Fragmente dintr-o istorie a gîndirii etice

Pînă acum am arătat că gînditorii clasici din domeniul eticii s-au preocupat cu deosebire de analiza conceptului de etică absolută, perfectă, de armonie sau de echilibru, care să servească drept *ghid de comportare umană* într-o societate civilizată. Gînditorii moderni în frunte cu Moore întrebuințează o metodă de cercetare diferită, și anume interesul lor se concentrează asupra *realității etice*, exprimată la timpul lor de „comportamentele etice complexe" — cum le numește Moore — astfel că etica modernă este relativistă, imperfectă, o etică a conflictului sau dezechilibrului. Cine are dreptate, se va întreba cititorul? Un adept al școlii moderne, fără prea multă ezitare, va răspunde că Moore și partizanii lui au dreptate fiindcă sunt realiști. Este adevărat că sunt realiști, dar tot adevărat este și faptul că studiind numai etica modernă relativistă, de dezechilibru nu putem rezolva problema fundamentală, adică deosebirea între *Bine* și *Rău*. Pe de altă parte, cercetînd numai etica clasică sau

opunînd-o antagonic eticii moderne rămînem „săraci cu duhul" — cum s-ar spune — relativ la cunoașterea obiectivă a realităților etice de dezechilibru.

De aici se poate trage concluzia că pentru o cunoaștere mai profundă și mai clară a fenomenelor etice cu caracter individual sau social este nevoie atît de etica clasică, cît și de etica modernă. Ceea ce ne-a lipsit pînă acum este o metodologie mai cuprinzătoare care să arate că școala clasică și cea modernă în etică nu sunt contradictorii, cum se crede în multe cercuri științifice din vremea noastră, ci complementare. Din expunerea ce urmează în această lucrare și în special din Tabela de orientare și legea legăturii organice dintre teorie și practică în etică, se va vedea că așa este.

Pentru moment credem că este bine să trecem în revistă unele surse documentare din care se poate deduce clar deosebirea între metoda de cercetare clasică și cea modernă. În ceea ce privește concepția clasică cred că citatul din Aristotel, întrebuințat drept *motto*, constituie unul din cele mai frumoase și mai înălțătoare sfaturi concepute de mintea omenească și trebuie să ne amintim că a fost scris în secolul al IV-lea a.c. Dacă rațiunea e divină, reflectează Aristotel, atunci și viața umană trebuie să aibă și ea într-un fel ceva divin. Sfatul lui este că în cursul vieții noastre „trebuie să ne străduim din răsputeri să trăim ca și cînd am fi nemuritori și să mobilizăm orice resurse din ființa noastră pentru a trăi în concordanță cu tot ceea ce este mai bun în noi". Ce sfat mai nobil și ce altă știință mai înaltă poate să existe pentru un om — din toate națiunile și din toate rasele pămîntești — decît să aspire la ideea de imortalitate propusă de Aristotel acum mai bine de două mii de ani! Aceasta este o reprezentare umană a perfecțiunii etice care se apropie cel mai mult de perfecțiunea divină.

Vom reveni la Aristotel, dar pentru moment este necesar să accentuăm că pentru el, ca și pentru toți gînditorii clasici era indispensabil să se stabilească un *parametru natural*, o axă, o *axiomă* sau o *„constantă morală"*, care să nu se schimbe cu trecerea timpului și care, asociată cu

alți factori, asigură sistemului coeziunea socială și un echilibru stabil cu suficientă flexibilitate pentru a putea evolua în timp fără mari dificultăți.

Pentru Aristotel, parametrul natural din sistemul său de etică era LEGEA concepută ca cea mai înaltă instituție fiindcă ea trebuie să formeze la cetățeni un anumit caracter, anume să fie buni și capabili de acte nobile (Aristotel, 1941, p. 946). Aici trebuie să înțelegem că în gîndirea lui Aristotel LEGE înseamnă nu orice edict emanat de la cei care au puterea politică, ci numai acel tip unic de „lege pozitivă" *(droit positif)* care a fost gîndită și scrisă în așa fel încît să coincidă cu „legea naturală" *(droit naturel)*, așa cum o regăsim la școala de economiști, născută în Franța în veacul al XVIII-lea, sub numele de „Physiocrats" și condusă de François Quesnay și discipolii lui. Legea naturală este legea perfectă pe care cetățenii unei comunități sau națiuni au acceptat-o de bună voie și pe care trebuie să o respecte și să o urmeze fiindcă este în interesul lor propriu, ca indivizi și, în același timp, spre binele societății și al statului respectiv. *Summum Bonum* în *De Civitae Dei* a Sf. Augustin și scrierile scolastice reflectă aceeași idee de etică perfectă, moștenită de la Aristotel, deși evident explicată și justificată în sensul doctrinei creștine a bunătății absolute a lui Dumnezeu. *Spinoza* ni se adresează în același spirit de perfecțiune etică și ne îndeamnă să încercăm pe toate căile să ajungem cît mai aproape de ceea ce el numește *Substanța Absolută* prin iubirea de Dumnezeu.

Iată ce spune Spinoza: „Dacă am fi lăsați în voia soartei și nu am avea sprijinul lui Dumnezeu, atunci am putea împlini puțin sau nimic și sigur, că ne-am văita de neputință.

Acum însă, dimpotrivă, vedem că ne putem bizui pe tot ceea ce este mai desăvîrșit, că suntem o parte a Întregului — adică o parte din El — și că ne aducem contribuția la împlinirea atîtor lucruri aranjate atît de admirabil și de perfect, care depind de El" (Spinoza, 1937, p. XXX).

Cele trei propoziții ale marelui filosof Immanuel Kant dau moștenirii clasice în termeni de perfecțiune etică o formă nouă.

„Singurul lucru care reprezintă binele fără condiționări și fără restricții este *voința de a face bine*. Cu alte cuvinte, voința de a face bine reprezintă binele *în toate împrejurările* și în acest sens este un bine absolut și necondiționat.

Propoziția 1. Un act uman este bun moralmente nu pentru că este făcut dintr-o pornire spontană și cu atît mai puțin — din interes propriu, ci numai pentru că este făcut dintr-un sentiment al datoriei.

Propoziția 2. Un act făcut din datorie morală are valoare, nu judecat prin rezultatele ce se așteaptă sau se dorește a se obține, ci pornind de la principiul sau maxima morală că îți faci datoria indiferent de ceea ce trebuie să faci.

Propoziția 3. Datoria este necesitatea de a acționa din respect pentru lege" (Kant, 1964, p. 17, 18, 20—21).

Cînd citim a treia propoziție a lui Kant trebuie să ne reamintim că și aici, ca și la Aristotel, avem de a face cu un concept de „lege perfectă" și că voința de bine „este prezentă la toți cetățenii".

Hegel, care și el a încercat să integreze, întregul univers într-un concept unic — acela de „Spirit Absolut", nu e prea departe de Kant, cînd în legătură cu întrebarea „ce este binele" a scris:

„Binele este *Ideea* ca unitate a conceptului de voință combinat cu voința particulară de a face bine. În această *unitate*, dreptul abstract, acțiunea de a face bine, subiectivitatea cunoașterii și contingenta faptului extern au o existență a lor independentă și suprapusă, deși, în același timp, sunt cuprinse și ținute înăuntrul acestei unități prin însăși esența lor. *Binele* este așadar *libertatea realizată* ca țintă și scop absolut al acestei lumi (Hegel, 1976, p. 86).

În *Idee*, acțiunea de a face bine nu are validitate independentă ca și cum ar veni de la o singură voință particulară, ci există numai ca *binefacere universală*, adică universală din principiu și deci în acord cu libertatea. A face bine în afara dreptului nu înseamnă bine; iar drept fără acțiunea de a face bine nici el nu înseamnă bine (Ibid., p. 87).

Întrucît orice acțiune presupune explicit un conținut și o țintă specifică, în timp ce datoria (obligația) nu cere nimic de acest fel, se pune întrebarea: care este datoria mea? Ca răspuns nimic nu este mai valabil decît: (a) Fă (împlinește) tot ceea ce este drept, și (b) Străduiește-te să faci bine ca și cînd ar fi vorba de interesul propriu, dar făcînd bine în mod universal, adică în interesul altora.

Deoarece datoria (obligația morală) este abstractă și universală prin natura ei, ea trebuie să fie împlinită ca o datorie în sine și pentru sine" (Ibid., p. 89).

Lista gînditorilor clasici din domeniul eticii este lungă și deși fiecare dintre ei a urmat un drum propriu de cercetare, ei au totuși ceva comun: dorința de simplificare, de coerență, simetrie, armonie și unitate a universului etic. În linii mari, aceasta este ceea ce caracterizează metoda de gîndire clasică în etică îndreptată spre perfecțiune și cu vocație să servească drept ghid pentru comportamentul uman într-o societate civilizată.

Moore și alți cercetători moderni care au urmat după el nu vor să aibă nimic în comun cu această metodă de cercetare și mod de gîndire. La Moore, universul etic este complex, constituit din „unități organice mixte" în care binele și răul, frumosul și urîtul, ce este drept și ce este nedrept, coexistă și se combină, părțile componente nefiind proporționale, simetrice. Realitățile etice, după el, se caracterizează prin imperfecțiune, și nu prin perfecțiune, prin dezechilibru, și nu prin echilibru. Cu alte cuvinte, ca să putem înțelege problemele etice din lumea modernă în care trăim, avem nevoie de un alt tip de etică decît cel moștenit de la clasici. Acesta este mesajul principal adus de *Principia Ethica* a lui Moore.

Aproape toate rezultatele obținute de Moore sunt exprimate în propoziții negative, ceea ce denotă un spirit anticlasic, o gîndire în termeni de dezechilibru. Iată cîteva exemple:

„Numai atît, deci, ca primul pas al metodei noastre etice, pas prin care am stabilit că *binele este bine* și nimic altceva; naturalismul este o eroare de interpretare (Moore, 1960, p. 144).

Prin urmare, rezultă că nu avem nici un temei să presupunem că ar fi de datoria noastră să acționăm într-un anume fel; nu putem fi siguri niciodată că un act va produce cea mai înaltă valoare etică (Ibid., p. 149).

Etica, deci, nu este cîtuși de puțin în stare să ne dea o listă de obligații morale. Rămîn însă aspecte mai modeste, pentru a fi posibilă o etică practică. Deși, într-o situație dată, nu putem spera să descoperim care este cea mai bună dintre toate acțiunile alternative posibile, s-ar putea să existe o cale de a discerne între alternative susceptibile, să ni se înfățișeze oricăruia dintre noi ar putea produce cea mai mare cantitate de bine.

Această a doua sarcină este în mod cert tot ceea ce a realizat etica vreodată. Și cu siguranță aceasta constituie materialul colectat ca probe, deoarece nimeni pînă acum nu a încercat să epuizeze toate acțiunile alternative posibile într-o situație particulară dată... (Ibid., p. 149).

Am subliniat deja că nici nu putem spera să descoperim care este cea mai bună alternativă posibilă în orice împrejurări date.

Putem spune numai care soluție dintr-un număr restrîns de soluții alternative este mai bună decît celelalte.

Nimic nu ne poate îndreptăți să spunem că la astfel de comenzi ca „Să nu ucizi" este în mod universal mai bună decît alternativa „de a minți sau ucide" (Ibid., p. 154).

Faptul extrem de improbabil că orice regulă generală, cu privire la utilitatea unei acțiuni ar fi corectă, pare, în fapt să fie principiul de bază de luat în seamă atunci cînd se discută despre modul în care un individ trebuie să-și ghideze opțiunile în materie de decizii morale (Ibid., p. 165).

Indiscutabil, caracterul unui individ poate să fie astfel alcătuit, incît, în mod obișnuit, să respecte anumite datorii morale, fără a se gîndi vreodată, cînd le îndeplinește, că acestea sunt obligații morale sau că din ele va rezulta vreun bine.

Eu am virtutea onestității: este o certitudine că am o înclinație naturală să-mi fac datoria (Ibid., p. 175).

Evident cu cît mai multă lume ar avea o astfel de înclinație cu atît ar fi mai bine pentru acea comunitate.

Fără îndoială că aceasta ar produce o utilitate morală mai mare; ar fi un bine conceput ca o cale de urmat...

A susține că o virtute care n-ar reprezenta nimic mai mult este un bine în sine constituie o absurditate grosolană. Și trebuie menționat că de această absurditate, etica lui Aristotel se va face vinovată" (Ibid., p. 176).

Din acest lung citat se înțelege de ce *Principia* lui Moore reprezintă ceva cu totul diferit de etica clasică. Cînd el scrie „Putem spune numai care dintre puține soluții alternative este mai bună decît celelalte" ne oferă cea mai clară definiție a principiului relativității (Einstein) în etică. Cum am spus mai înainte, *Principia Ethica* a lui Moore reprezintă de fapt etica nouă, modernă, caracterizată prin relativism.

Dar ambiția lui Moore exprimată în *Prefața* a fost ca această carte să devină Prolegomene la orice studii de etică în viitor. Din nefericire, metoda întrebuințată de el, anume faptul că la fiecare pas, încearcă să nege etica clasică în loc să-i stabilească locul cuvenit în Prolegomene, ba chiar să se înglobeze în studiul „complexelor etice mixte" fără a avea un ghid metodologic solid de orientare, l-a privat de orice șansă de a se apropia de țelul propus. Aceasta nu înseamnă că Moore nu a fost un gînditor original, care însă a lăsat mult de lucru și pentru alții.

Dacă Moore ar fi ajuns aproape de esența unor adevărate Prolegomene, atunci ar fi fost în stare să ne ofere instrumente analitice de natură să ne călăuzească în stabilirea unei liste de obligații morale, așa cum se găsesc în parabolele lui Isus, în *Decalogul* lui Moise sau în *Coranul* lui Mahomed. Cu alte cuvinte, opera lui ar trebui să ne învețe cum să putem deosebi virtuțile — bine, frumos sau drept — de vicii — rău, urît sau nedrept. Cu astfel de instrumente analitice rafinate am putea trece și la analiza părților componente din „complexele etice mixte". Din păcate însă, asemenea instrumente analitice mai rafinate sunt total absente din moștenirea lăsată de Moore și cei care i-au urmat.

În acest secol, cel puțin cinci teorii etice au fost construite, și pornindu-se mai mult sau mai puțin de la conceptul de relativitate pe care științele sociale, inclusiv

etica l-au preluat de la fizică și mecanică. Este vorba de intuiționism (Bergson, Prichard, Ross); Teoria observatorului ideal (Roderick, Firth); teoria emotivă (Ayer, Stevenson); teoria normativă (Hare, Rawls); și teoria bunei rațiuni (Stuart Hampshire). Totul este însă în zadar. Există deja o literatură vastă în domeniul eticii, dar nu se arată nici un indiciu, nici o dovadă că ne-am apropia de visul lui Moore sau a lui Kant: *Prolegomene*, la orice studii în domeniul eticii viitoare.

2. Eliberarea eticii de valori pur personale, subiective

Exista ceva care de la început — încă de la Aristotel — a îngreunat studiul problemelor de etică, mai precis procesul de transformare a acesteia într-o știință. Baza de pornire în orice știință (modernă sau clasică) este existența a ceva real (material sau spiritual) care să poată fi studiat în mod sistematic.

Existența empirică de valori și acte morale sau imorale în vremea noastră, ca și mai înainte, nu poate fi negată. Și totuși cercetătorii, mai ales cei moderni, nu pot cădea de acord în ceea ce privește obiectul principal de studiu în etică. Aceasta este o problemă de metodologie. În aproape toate studiile din etică modernă găsim, la tot pasul, exemple de genul: „unuia îi plac morcovii, iar altul nu-i poate suferi"; „soția vrea să meargă la un cinema pe cînd soțul preferă un concert"; „unuia îi plac ideile lui Adam Smith sau Keynes, iar altul le detestă" etc. etc. Sigur că toate aceste valori (pozitive sau negative) există și sunt importante în viața de zi cu zi, dar ele sunt de ordin personal, subiectiv. Este vorba de impresii — îți place sau nu-ți place (lucruri materiale, idei sau persoane) — pe care însă nu poți sau nu vrei să le găsești justificare empirică sau rațională.

Valorile, ideile și judecățile personale sunt parte din viața omului liber sau ceva sacru pentru el. Ele nu pot fi studiate din punct de vedere științific, fiindcă pot diferi nu numai de la om la om, dar și de la o zi la alta și chiar se pot schimba în cursul aceleiași zile. Metoda de cercetare științifică cere: (1) observații similare repetate;

2) dezvoltarea de concepte și teoreme și 3) fundamentarea lor (logică sau empirică). În ceea ce privește valorile personale, ele pot fi studiate din alte puncte de vedere; psihologice, educative etc. Ele constituie domeniul „eticii individului".

În afară de valori personale, într-o societate civilizată mai există și o listă lungă de valori sociale, impersonale, obiective care se referă la comportamentul uman și efectele lui (bune sau rele în diferite grade) asupra altor ființe umane, adică asupra societății în general. Acestea sunt valori morale, moștenite de la generațiile trecute și adoptate de ordinea socială curentă. Asemenea valori sociale sunt împărtășite de un număr mare de indivizi dintr-o comunitate, țară sau chiar din lumea întreagă. Deoarece prin natura lor sunt fenomene colective și rămîn mai mult sau mai puțin neschimbate în timp (cel puțin într-o anumită epocă), aceste valori pot fi studiate cu metode științifice.

Conceptul aristotelic de „lege" se referă, în realitate, nu la valori personale, ci la valori sociale, chiar dacă nici el nu a făcut o distincție absolut clară între ele. În mod similar, conceptul kantian de „obligație" morală în înțelesul complet al cuvîntului se referă la valori sociale. Nu se poate admite, sub nici un motiv, punctul de vedere că „legea" sau „obligația morală" s-ar referi la valori personale, întrucît astfel s-ar ajunge la concluzia absurdă că acestea ar depinde de conduita personală a fiecărui individ.

Lista valorilor sociale este aproape fără limită. Respect față de lege, părinți, biserică, știință, arte, libertățile civile, justiția socială, pacea, stabilitatea prețurilor etc. — toate acestea sunt valori sociale. Trebuie să respecți legea pămîntului. Trebuie să respecți țara și neamul tău. Trebuie să spui adevărul etc., etc. Cînd o valoare personală sau socială este afirmată sau negată în forma imperativă, atunci avem de a face cu o *judecată de valoare* pozitivă sau negativă.

Pentru scopuri științifice trebuie să facem o deosebire clară între: (1) valori și judecăți de valoare subiective, personale și (2) valori și judecăți de valoare sociale, obiective. Etica socială se ocupă cu studiul valorilor și judecăților de valoare sociale.

3. O formă nouă a teoremei „neutralității etice" a omului de știință

Teorema neutralității omului de știință formulată de Max Weber spune simplu și clar: „Nu există loc în știință pentru valori și judecăți de valoare" (Weber, 1904). Această teoremă este bazată pe premisa tacită că toate valorile sunt prin definiție subiective. Am văzut însă anterior că nu toate valorile sunt subiective. Ca atare, se impune ca teorema lui Weber să fie reformulată după cum urmează:

(1) Nu există și nici nu trebuie să existe loc în știință pentru valori și judecăți de valoare pur subiective, personale; și
(2) Există și trebuie să existe loc în știință pentru valori și judecăți de valoare sociale, obiective, însă cu obligația de a furniza și demonstrația — logică sau empirică — corespunzătoare.

În altă parte (Rugină, 1984), problema neutralității omului de știință și a judecăților de valoare a fost examinată mai în detaliu. Aici mai rămîne de lămurit întrebarea: de ce valorile sociale sunt obiective?

4. Legea caracterului obiectiv al valorilor sociale

Pe cînd Max Weber polemiza cu alți economiști germani în legătură cu principiul neutralității omului de știință, Gustav Schmoller, alt mare economist german, îi atrăgea atenția lui Weber că nu toate valorile sunt subiective. În acest sens, Schmoller scria:

„Aș fi de acord cu el (Weber) dacă i-aș împărți și opinia că toate judecățile de valoare sunt absolut subiective. În realitate, însă, în afară de valori și judecăți de valoare subiective, mai există și valori și judecăți de valoare obiective, adică acelea care s-au împămîntenit nu prin persoane izolate, ci prin faptul că sunt împărtășite de comunități, națiuni, epoci sau culturi întregi" (Schmoller, 1949).

De aici, se vede clar că Schmoller a sesizat distincția dintre cele două categorii de valori și judecăți de valoare, deși nu a mers mai departe și nu a formulat o teorie a valorilor sociale, distinctă de cea a valorilor individuale. Max Weber, pe de altă parte, nu a dat nici o atenție observațiilor ridicate de Schmoller.

Distincția între cele două feluri de valori se poate justifica din plin în viața reală. Prin aplicare sau neaplicare, valorile individuale (personale) nu încalcă libertatea altor indivizi, a comunității, sau bunul mers al lucrurilor, întrucît sfera lor de influență se reduce la un singur individ izolat. În ceea ce privește valorile sociale, respectarea sau nerespectarea lor afectează pe alți indivizi sau chiar comunități întregi. Să ne gîndim pentru o clipă la cazul judecății de valoare: „Să-ți iubești și să-ți respecți țara și neamul!". Dacă un cetățean al țării respective încalcă judecata de valoare menționată și devine, spre exemplu, spion în favoarea unei alte națiuni, dușmane, procurîndu-i, să zicem, secretul unei arme superatomice, atunci, în caz de război, el condamnă o țară întreagă să sufere consecințe grave.

În continuare, valorile sociale nu se constituie de la o zi la alta. Ele, de obicei, se cristalizează materializîndu-se în legi, tradiții sau practici sociale și sunt rezultatul unei lupte îndelungate între idei opuse (dialectica lui Hegel), sau forțe sociale opuse (dialectica lui Marx), al unui proces istoric de „tatonări" (Walras), sau, pur și simplu, derivă din gîndirea logică a unui savant eminent și mai apoi sunt acceptate de majoritatea populației.

Nu există nici o îndoială că, la origine, toate valorile sociale au fost individuale, adică au fost produse de cugetul unui individ mai deosebit. Pentru a deveni însă „sociale", ideile în cauză trebuie să treacă printr-un proces istoric de decantare și eliminare a tot ceea ce putea fi de natură subiectivă. Acest proces istoric de adaptare a fost întotdeauna indispensabil pentru a se putea obține consensul necesar asupra oricărei valori sociale.

Putem, așadar, formula o *„Lege a conținutului obiectiv al valorilor sociale"* după care:

> Toate valorile sociale sunt rezultatul unui proces istoric de decantare și adaptare a unor valori și idei provenite de la gînditor sau cîrmuitor; acestea au atras apoi atenția unui număr mare de persoane care, după ce le-au trecut prin filtrul argumentelor pro și contra, le-au acceptat ca fiind adevărate și folositoare.

Prin acest proces istoric, valori care, la origine, erau personale au devenit impersonale, obiective. Această lege deschide un drum nou pentru acceptarea valorilor sociale

în știința modernă, precum și posibilitatea de a le studia cu metode științifice.

5. *Quinta methodica* și legea concordanței logice în dezbaterile științifice pe probleme de etică

În afară de disputa privind îndreptățirea eticii de a fi primită în Pantheonul științei, mai există și un al doilea obstacol, și anume, dacă fundamentul eticii este de natură analitică, adică metaetică (o teorie sau metafizică a eticii) sau de natură aplicativă, adică etică normativă. În realitate, ca știință, etica este și una și alta. Dacă aplicăm conceptul de *Quinta methodica*, atunci controversa devine inutilă, se rezolvă de la sine.

În conformitate cu *Quinta methodica*, studiul eticii se compune din cinci ramuri:

(1) *Istorie etică*, care se ocupă cu descrierea valorilor morale (pozitive sau negative), în timp și spațiu și cu referire la un individ, comunitate sau națiune.

(2) *Teorie etică*, care încearcă să explice universul etic în toată complexitatea lui. De fapt aceasta este *Metaetica*.

(3) *Codul etic*, care se ocupă de selectarea acelor valori sociale sau virtuți ce asigură coeziunea unei comunități, sau națiuni, respectiv, pacea socială. Aceasta este *etica normativă*.

(4) *Politica morală sau etică*, care studiază mijloacele cele potrivite pentru aplicarea Codului etic și rezolvarea conflictelor etice.

(5) *Doctrine etice* adică istoria dezvoltării eticii ca știință.

Legea concordanței logice în dezbaterile științifice în aplicația ei la etică postulează următoarele:

Cînd un anumit concept, teorie sau interpretare din domeniul eticii a ajuns să fie pus la îndoială, atunci contraargumentul trebuie să fie de aceeași natură.

Dacă o teoremă etică formează obiectivul disputei, atunci contraargumentul trebuie să fie tot de natură teoretică, adică o teoremă mai bună. Același lucru este valabil și pentru celelalte categorii de probleme. Altminteri, controversele devin antinomii insolubile. De aceea etica normativă nu poate fi contrapusă metaetici, căci și una și alta sunt componente ale științei eticii.

6. Conceptul de analiză etică la Moore

Cu referire la analiza etică (e vorba de etica modernă, relativistă), Moore a scris observații foarte judicioase, invitînd la cercetare mai profundă a subiectului în discuție. Iată ce are de spus Moore:

„Prima rațiune este că noțiunea de „bine" se află la baza eticii. Nu putem spera să înțelegem ce avem în vedere cînd spunem că un lucru sau altul este bun pînă ce nu înțelegem pe deplin nu numai lucrurile pe care le avem în vedere (o întrebare la care științele naturii și filosofia ne pot da răspuns), dar și ce se înțelege prin calificativul de bun, un subiect care este rezervat exclusiv eticii.

A doua rațiune pentru care trebuie ca mai întîi să rezolvăm problema: CE se înțelege prin „bun" se referă la metodă. Nu putem ști niciodată pe ce *dovadă* se bazează o propoziție etică pînă ce nu cunoaștem natura noțiunii care face ca o propoziție să fie de natură etică.

De fapt, din înțelesul noțiunii de 'bine' și 'rău' reiese (utilizând o formulă kantiană) că astfel de propoziții sunt toate 'artificiale'; în cele din urmă, toate trebuie să se bazeze pe o anumită propoziție care rămîne să fie acceptată sau respinsă, fiindcă în mod logic nu mai poate fi dedusă din nici o altă propoziție. Rezultatul... poate fi exprimat spunînd că principiile fundamentale ale eticii trebuie să fie implicit adevărate. Mă tem însă că această formulare să nu fie interpretată greșit. Expresia „implicit adevărate" înseamnă textual că propoziția denumită astfel este evidentă sau adevărată *prin sine însăși*, adică fără inferența vreunei propoziții diferite de ea însăși. Spunînd că o propoziție este „implicit adevărată", adică „adevărată prin sine însăși" de fapt, noi spunem că așa ne apare nouă și nicidecum că aceasta e rațiunea pentru care ea este adevărată, întrucît ceea ce spunem noi este că propoziția nu are absolut nici o rațiune...

Faptul că ne apare ca fiind adevărată poate într-adevăr să fie cauza care ne face să gîndim și să spunem că este adevărată. O rațiune de acest fel este însă ceva cu totul diferit de o rațiune logică sau rațiune pentru care ceva este adevărat...

Faptul că o propoziție *este adevărată* reprezintă pentru noi numai o rațiune care pentru noi *susținem că ea* este adevărată în timp ce o rațiune logică ori rațiune în sensul în care propozițiile implicit adevărate nu ca rațiune este un motiv pentru care *propoziția însăși* trebuie să fie adevărată, și nu faptul că noi o considerăm astfel".

(Moore, 1960, p. 142—143)

Pasajul reprodus mai sus vorbește de la sine. O propoziție care este adevărată în sine este, de regulă, o *axiomă*, care nu are nevoie de nici o altă explicație. La Moore nu există axiome de tip clasic, simple, clare și precise. Peste tot planează îndoiala și incertitudinea, rezultate din spiritul de relativitate. Ceea ce pare să fie o axiomă devine pînă la

urmă o „propoziție care nu are absolut nici o rațiune". Aici vorbește filosofia modernă nominalistă. Ori rațiunea în sensul în care propozițiile implicit adevărate nu au rațiune este o rațiune pentru care *propoziția însăși* trebuie să fie adevărată și nu faptul că noi o considerăm astfel (Moore, 1960, p. 142, 143).

Moore recunoaște că noțiunea de „bun, bine" stă la baza eticii, dar nu are un criteriu obiectiv care să permită să deosebim „binele" de „rău", așa cum găsim în Aristotel, St. Augustin, Spinoza, Kant sau Hegel. Vom arăta mai tîrziu că un asemenea criteriu se poate stabili și prin alte metode, noi, spre exemplu, utilizînd „Piramida înțelepciunii umane". Moore însă nici nu admite vreun criteriu obiectiv, întrucît aceasta ar intra în conflict cu sistemul său de gîndire bazat pe principiul *relativității*, deși el niciodată nu o spune așa de direct.

7. O paradigmă nouă în etică: Analiza simultană bazată pe echilibru vs. dezechilibru

Metoda nouă, de cercetare simultană pe baza echilibrului vs. dezechilibru în etică, este compusă din mai multe elemente (concepte, teoreme) toate legate de o singură *Axiomă: Ipoteza universală a dualității*, care cum spune Moore, „trebuie să fie acceptată sau respinsă fiindcă în mod logic (am adăuga noi și empiric!) nu mai poate fi dedusă din nici o altă propoziție"; este adevărată în sine, atît în universul fizic, cît și în cel social, inclusiv valorile morale din etică.

Elementele componente sunt:

(1) *Ipoteza universală a dualității* sau *Axioma nr. 1* conform căreia universul etic este compus din valori morale stabile sau de echilibru, care asigură coeziunea socială și valori morale, nestabile sau de dezechilibru, care stau la baza conflictelor sociale.

(2) *Principiul distincției* între valorile strict personale și valorile obiective, sociale.

(3) *Legea universală a parametrului natural* sau *Axioma nr. 2* conform căreia pentru a se atinge și menține în timp

o poziție de stabilitate morală într-o societate civilizată avem nevoie în sistem de un *parametru natural*, adică de o *constantă etică*, sub formă de principiu, instituție sau tradiție acceptată liber și invariantă o perioadă mai lungă de timp. Această constantă etică împreună cu o forță socială (cooperare voluntară prin acțiuni și reacțiuni umane) asigură stabilitatea morală și socială într-o comunitate sau națiune.

(4) *Teorema posibilităților:* Ținînd seama de natura dual ă a universului etic, ne putem imagina un număr nelimitat de modele etice, adică de combinații între valori morale stabile și nestabile.

(5) *Conceptul Tabelei de orientare:* Potrivit teoremei posibilităților putem alcătui o Tabelă, în care să fie incluse toate combinațiile posibile, reduse la 7 modele de bază.

Cu acestea se împlinește și visul lui Moore care a făcut o observație importantă scriind că „nimeni nu a încercat să epuizeze toate acțiunile alternative posibile într-o situație particulară". Universul etic este reprezentat în Tabelă în întreaga lui complexitate. Mai departe, același concept se poate aplica atît în micro-, cît și în macroanaliză.

8. O Tabelă de orientare pentru microetică

Dacă se ia ca punct de plecare Ipoteza universală a dualității, în microanaliza universului etic apare ca fiind compus din două elemente primare:

(1) Valori morale pozitive sau de echilibru, numite *virtuți* și

(2) valori morale negative sau de dezechilibru, numite *vicii*. Tabela care urmează arată profilul moral al unui individ în diferite ipostaze.

Simboluri utilizate: V = *virtuți pure*
E = *vicii pure*

Modele: Combinații

M_1 = 100 la sută V = profilul unui om bun la limită; Perfecțiune sau imaginea divină (Aristotel), Perfecțiunea cu voința de a face bine (Kant). Spiritul

absolut (Hegel). Echilibrul etic stabil la limita de perfecțiune.

M_2 = 95 la sută V + 5 la sută E = Profilul unui om bun în viața reală cu slăbiciuni minuscule. Un om cu caracter integru.

M_3 = 65 la sută V + 35 la sută E = Profilul unui om de caracter, dar cu anumite slăbiciuni; conflicte etice minore.

M_4 = 50 la sută V + 50 la sută E = Profilul unui om al cărui caracter este oscilant 50: 50, adică poate fi cînd pozitiv și cînd negativ. Echilibrul etic în acest caz este instabil.

M_5 = 35 la sută V + 65 la sută E = Profilul unei persoane cu caracter slab înclinate mai mult spre rău decît spre bine.

M_6 = 5 la sută V + 95 la sută E = Profilul unei persoane dominată de vicii. Un individ anormal predispus la crimă și încălcarea legilor.

M_7 = 100 la sută E = Profilul unui nebun la limita absolută a criminalității; imaginea demoniacă. Dezechilibrul etic total sau haosul etic.

În această Tabelă pentru microetică, ca și cea următoare pentru macroetică *certitudinea etică* din școala clasică se unește cu relativitatea și *incertitudinea etică* din școala modernă într-o *sinteză* sui generis, care nu a mai fost concepută pînă acum de nici un alt gînditor. Moore ca și alți gînditori contemporani din domeniul eticii poate să stea alături de Aristotel, Kant sau Hegel sau alți gînditori clasici fără a mai fi vorba de contradicții. Aceasta este o parte din mesajul nou adus de Tabela de orientare.

9. Piramida înțelepciunii umane aplicată la etică

Problema care se pune acum este întrebarea: Cum putem să determinăm în mod obiectiv dacă o valoare etică oarecare este *pozitivă* (de echilibru) care poate fi recomandată sau *negativă* (de dezechilibru) care trebuie respinsă.

Răspunsul îl dă *Piramida înțelepciunii umane*, care o prezentăm din nou:

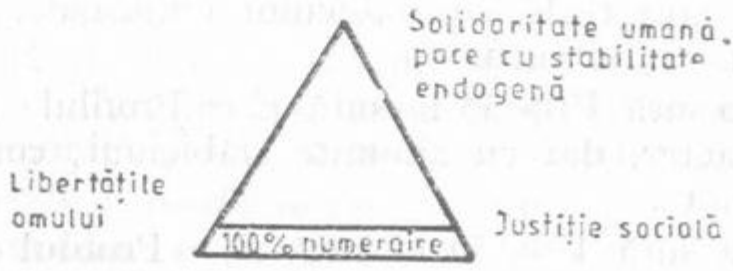

Această diagramă reprezintă de fapt imaginea unei societăți și economii ideale în care sunt întrunite toate condițiile fundamentale de echilibru general stabil.

Cu ajutorul acestei diagrame se pot construi mai departe: (a) O Tabelă A de valori pozitive sau virtuți pure; (b) O Tabelă B de valori negative sau vicii și (c) O Tabelă C de valori mixte sau „unități organice complexe" cum le spunea Moore, și anume mai exact de tipul 1), unde virtuțile primează, cu unele excepții; de tip 2), unde virtuțile sunt egale cu viciile și de tip 3) unde viciile primează într-un grad înalt.

Noutatea în cele de mai sus rezidă în asocierea unui factor complet neglijat în trecut, și anume moneda-*Numéraire* care asigură realizarea deplină a celorlalte virtuți principale. Absența acestui factor a făcut ca în trecut toate celelalte virtuți să prezinte un anumit grad de imperfecțiune. Într-adevăr, moneda circulă necontenit în corpul social-economic, întocmai ca și sîngele în corpul omenesc. Dacă sîngele nu are un anumit grad de puritate și nu se mișcă cu o viteză anumită, normală, atunci toate celelalte organe din corpul omenesc suferă. Tot astfel se întîmplă și cu moneda și cu economia.

Piramida înțelepciunii umane arată, de asemenea, libertățile individuale cu limitele lor naturale, anume justiția socială și stabilitate cu pace. Libertățile individuale încetează acolo unde ele intră în conflict (limite naturale) cu principiile de justiție socială și de stabilitate cu pace. La fel

justiția socială nu poate merge mai departe de punctul în care intră în conflict cu principiile de libertate și de stabilitate cu pace. Și tot astfel principiul de stabilitate cu pace se poate aplica numai pînă acolo unde intră în conflict cu celelalte două principii fundamentale. În sfîrșit, moneda-*Numéraire* unește aceste principii într-un tot armonios. Exista deci în materie de libertate un concept de *echilibru*, justiție socială, stabilitate cu pace și monedă-*Numéraire* care n-a fost încă studiat în mod sistematic.

10. O Tabelă de orientare pentru macroetică

Macroetica se ocupă de studiul valorilor morale și al judecăților morale de valoare în cadrul unor sisteme cum sunt comunitățile sau națiunile. Obiectul ei este de a identifica profilul moral al unei comunități sau națiuni alcătuit din virtuți și vicii sociale combinate în diferite proporții.

Et. = sistem etic la nivel de indivizi, instituții, legi, moravuri

V = virtuți sociale

E = vicii sociale

Modele:

M_1 = *Et.* 100 la sută V = un sistem etic ideal, compus numai din virtuți sociale pure la limită. Etică a virtuților pure sau etică clasică de certitudine sau perfecțiune (Aristotel, Kant, Hegel)

M_2 = *Et.* 95 la sută V + 5 la sută E = un sistem de etică clasică în realitate, adică un sistem posibil, compus din 95 la sută virtuți sociale și 5 la sută vicii sociale. O societate și economie foarte elevată din punct de vedere moral. Dacă o comunitate sau națiune dotată cu un astfel de sistem etic a existat vreodată este o problemă de istorie etică și nu de teorie etică.

M_3 = *Et.* 65 la sută V + 35 la sută E = Etica relativistă I. În spațiul dintre M_2 și M_3 sunt posibile conflicte etice tot mai serioase.

M_4 = *Et.* 50 la sută V + 50 la sută E = Etica de ambiguități sau confuzie. Virtuți și viciile sociale au ponderi egale. Echilibrul etic are un caracter instabil, caracteristic societăților și economiilor stagnante. Cum este societatea, așa se comportă și oamenii.

M_5 = *Et.* 35 la sută V + 65 la sută E = Etica relativistă II. Un sistem etic mixt în care domină viciile sociale. O societate afectată de conflicte morale majore.

M_6 = *Et.* 5 la sută + 95 la sută E = Etica relativistă III. Un sistem etic mixt în care valorile morale pozitive (virtuți) sunt practic eliminate; valorile negative predomină. O societate în asemenea condiții se află în proces de descompunere morală, iar răsturnările sociale sunt iminente.

M_7 = *Et.* 100 la sută E = Sistem etic de vicii sociale pure la limită (model abstract).
O societate în care decăderea morală a ajuns la limita perversității morale, ca în *1984* de George Orwell sau în *Rinocerii* lui Eugen Ionescu.

Cu ajutorul acestei Tabele se poate determina natura unui sistem etic caracterizind o comunitate sau țară dată în trecut sau în prezent. De asemenea, se poate identifica modelul în cadrul căruia un anumit concept sau teorie etică sunt valabile. Astfel, de exemplu, etica clasică, reprezentată prin Aristotel, St. Augustin, Spinoza, Kant, Hegel și alții se încadrează sau este valabilă numai în M_1, din punct de vedere teoretic, și numai în M_2, din punct de vedere practic. Etica relativistă proprie lui Moore, ca și altor gînditori contemporani, este legată în mod organic de M_3, M_4, M_5 și M_6.

Teorema fericirii maxime, formulată de John S. Mill este de exemplu, valabilă numai în M_1 și M_2 modelul de echilibru și, deci, se situează în afara eticii lui Moore, care implică dezechilibrul.

Și în acest cadru, se impune să se facă mențiunea că fiecare sistem etic presupune un anumit cadru instituțional și legal — adică un factor „R" — care trebuie adăugat la fiecare model M_1, M_2 etc.

11. Teorema imposibilităților în etică

Cu ajutorul aceleiași Tabele putem formula și *Teorema imposibilităților* în etică, care postulează că:

(1) Este imposibil, prin definiție, să se construiască o singură teorie generală capabilă să explice toate sistemele etice sau toate alternativele posibile, cum spune Moore.

(2) Este imposibil ca un Cod etic să fie aplicat cu succes în viața de zi cu zi, în practica guvernării, comerț și industrie dacă mai întîi nu s-a construit un cadru instituțional și juridic compatibil cu Piramida înțelepciunii umane.

(3) Atîta vreme cît se păstrează un sistem monetar bazat în proporție de 100% pe moneda-*Numéraire* este imposibil ca vreo formă de dictatură să ajungă să dețină puteri absolute, ceea ce ar atrage decăderea morală în viața publică și privată.

Fundamentare

(1) Orice teoremă formulată, care s-ar încadra în modelele din partea superioară a Tabelei, ar fi negată de o altă teoremă ce se încadrează în modelele din partea inferioară.

(2) În absența unui cadru instituțional și juridic adecvat, comportamentul uman își pierde caracterul rațional, devine confuz, este împins spre acțiuni contrare eticii clasice; această situație își are originea nu în natura umană, imperfectă, ci în natură perversă a regimului care împinge pe om la acțiuni imorale spre a-și apăra existența.

(3) Moneda-*Numéraire* limitează puterea politică, astfel că nici o formă de dictatură nu poate să ajungă să-și asume puteri absolute.

12. Legea concordanței sau simetriei între „țeluri" și „mijloace"

O altă problemă încă nerezolvată în etică se referă la raportul dintre „scopuri" (țeluri) și mijloacele utilizate pentru atingerea lor. Controversa se concentrează asupra

opoziției dintre teza: „Scopul nu justifică mijloacele" și teza „Scopul scuză mijloacele".

Contribuția lui Moore la această temă are două aspecte. În primul rînd, Moore pune la îndoială propoziția că scopul poate sau nu poate să justifice mijloacele. În al doilea rînd, el separă scopul de mijloace și, în acest fel, critică pe toți gînditorii din trecut care nu au făcut această separație. Iată caracterizarea lui Moore:

„S-a presupus că ceea ce este „drept" și ceea ce este „folositor" sunt concepte ce se pot afla în conflict și, în orice caz, esențialmente distincte. Caracteristic pentru o anumită școală etică era să susțină ca o chestiune etică de bun simț că scopul nu va justifica niciodată mijloacele.

Ceea ce aș dori să precizez este ca ceea ce este „drept" nu poate să însemne nimic altceva decît „cauza unui rezultat bun" și deci este identic cu ceea ce este folositor. Rezultă prin urmare că scopul (țelul) va justifica întotdeauna mijloacele și că nici o acțiune care nu e justificată prin rezultate nu poate să fie dreaptă.

Accept integral că poate să existe o propoziție adevărată concepută să exprime afirmația „scopul nu justifică mijloacele". Însă în celălalt sens, un sens cu mult mai important pentru teoria etică, ca este complet falsă și trebuie să fie demonstrată" (Moore, 1960, p. 146—147).

Moore pare să aibă dreptate cînd pune la îndoială afirmația că: „scopul nu justifică niciodată mijloacele", însă concluzia opusă că „scopul justifică totdeauna mijloacele" cere o analiză mai profundă. Orice mijloace aplicate în viața reală duc la anumite rezultate care, la rîndul lor, pot să corespundă sau pot să nu corespundă cu anumite țeluri dorite. Această alternativă presupune alte cercetări pentru a preciza „cînd pot să corespundă" și „cînd să nu corespundă". Pe de altă parte, nici un scop (țel) nu poate să fie atins dacă nu se folosesc anumite mijloace.

Așadar, o *prima facie*, există o legătură tehnică organică între scopuri și mijloace.

Singura întrebare care mai trebuie clarificată în continuare este următoarea: duc aceleași mijloace întotdeauna la realizarea acelorași scopuri (țeluri)? Aici se află rădăcinile problemei date: cînd pot mijloacele și cînd nu pot ele să corespundă unor țeluri date? Se poate spune, general vorbind, că în unele cazuri răspunsul este afirmativ, iar în altele — negativ. Cu ajutorul Tabelei de orientare putem identifica cele două cazuri de principiu — afirmativ și negativ.

În modelul M_1 sau sistemul de virtuți sociale spre limita de perfecțiune, mijloacele alese sunt în perfect acord sau corespund integral cu țelurile stabilite. Nu există nici un indiciu că ar exista un conflict integral între ele. Într-adevăr aici avem de-a face cu „țeluri de echilibru" și „mijloace de echilibru". Este vorba de un model abstract.

Dacă trecem la practică, adică la modelul M_2 realizabil în viața reală, constatăm că și aici mijloacele sunt, în acord cu țelurile propuse, întrucît diferența între M_1 și M_2 este minimă. În ambele cazuri mijloacele și țelurile sunt *optime*, cu abateri mici în M_2, care din rațiuni de ordin practic pot fi neglijate.

Propoziția lui Moore poate fi reformulată devenind ceea ce ar putea fi numit *Legea concordanței sau simetriei între mijloace și țeluri* potrivit căreia:

> Într-un sistem de valori morale (virtuți sociale pure) ca în M_1 și M_2, care nu poate să existe decît asociat cu un regim de echilibru general stabil, de tip optim, mijloacele întotdeauna vor duce la realizarea de țeluri optime de același tip.
>
> Totodată, în acest sistem, țelurile propuse vor justifica în permanență mijloacele, fiindcă sistemul este construit de asemenea manieră încît să nu admită decît țeluri optime și mijloace optime, ce nu pot produce efecte secundare negative.

Fără îndoială, că această lege a concordanței și simetriei este adevărată și validă exclusiv în M_1 și M_2, adică în *etica clasică*.

În celelalte modele sau sisteme etice posibile — sisteme în dezechilibru — sau M_3, M_4, M_5, M_6 și M_7 oricare ar fi mijloacele alese, ele nu mai sunt și nu mai pot fi *optime* în primul sens și, deci, chiar dacă sunt aplicate în numele unor scopuri înalte și dorite de toată lumea, ele nu pot să nu genereze, în cele din urmă și efecte secundare negative. Cu alte cuvinte, într-un sistem etic în dezechilibru nu mai execută nici o garanție privind corespondența între mijloace și țeluri, așa cum este cazul în condiții de echilibru stabil.

De aici se poate formula o a doua *Lege a conflictului sau a simetriei, între mijloace și țeluri*, după care:

> În orice sistem etic în dezechilibru, funcționînd în cadrul unui regim social-economic în dezechilibru, legătura organică dintre mijloace și țeluri este ruptă și deci nu mai există posibilitatea ca aceleași mijloace să ducă la aceleași țeluri ca cele urmărite.

Această a doua lege își afirmă validitatea îndeosebi în condițiile lumii în care trăim: capitalismul occidental, regimurile comuniste și post comuniste din țările estice. Ea se aplică perfect și eticii relativiste a lui Moore, adică *eticii moderne*. Conflicte între mijloace și țeluri se întîlnesc la tot pasul în lumea în care trăim, care trebuie spus, este o lume în dezechilibru, spre a nu lăsa impresia că aserțiunea: „scopul nu justifică mijloacele" ar fi valabilă în orice sistem posibil.

Să luăm un exemplu simplu. Protecția apelor curgătoare și menținerea lor în stare naturală, fără poluare, este un țel social de mare valoare pentru sănătatea publică. Însă apele sunt poluate din cauza neglijenței guvernului, care nu ia la timp măsurile necesare. Cînd nemulțumirea publică împotriva acestor stări de lucruri începe să ia amploare, guvernul, în loc să elimine poluarea la locul de origine și să pedepsească pe vinovați, pune impozite suplimentare sau face uz de inflație spre a înlătura urmările poluării. Aici este vorba de un conflict moral între țelul urmărit (de echilibru) și mijloacele întrebuințate (de dezechilibru). Într-un regim de echilibru general stabil poluarea apelor sau a aerului este interzisă prin lege, iar cei care încalcă legea sunt pedepsiți să plătească costul depoluării și alte daune. În aceste condiții de echilibru conflictul este evitat.

În concluzie: într-un regim de echilibru, țeluri optime justifică mijloace optime; într-un regim în dezechilibru, țeluri optime nu justifică mijloacele de dezechilibru utilizate.

13. Cum putem să deducem o „propoziție imperativă" (cu trebuie) dintr-o „propoziție simplă" (cu este)

De la metodologia utilizată de Max Weber am moștenit trei întrebări de bază care nu s-au rezolvat satisfăcător pînă în ziua de azi, deși pot fi rezolvate cu ajutorul metodei de cercetare simultană, bază de echilibru vs. dezechilibru. Acestea sunt:

(1) Cum putem să determinăm exact care valori sau acte umane sunt bune (drepte, frumoase) și care sunt rele (nedrepte, urîte)?

(2) Cum putem să împăcăm teoria etică (metaetică) cu etica normativă, fără a ne expune la contradicții? și

(3) Cum putem deduce propoziții imperative (cu trebuie) din propoziții simple (cu este)?

Noua metodologie, expusă în acest studiu, poate da răspuns la toate aceste trei întrebări. Aplicată corespunzător, Piramida înțelepciunii umane dă răspuns la prima întrebare. *Quinta methodica* răspunde la a doua, întrucît arată că teoria etică și etica normativă sunt două părți ale aceleiași entități științifice.

A treia întrebare necesita o cercetare interdisciplinară în domeniul eticii și logicii. Cum am arătat în alt loc, (Rugină, 1989 a), o analiză comparată între Tabela de orientare în logică și cea din etică arată o corespondență perfectă între acestea. Este suficient ca *valorile pozitive* (virtuțile) din etică să se substituie *funcțiilor de adevăr* din logică pentru ca această corespondență să devină evidentă.

Folosind această procedură, pentru orice sistem de valori etice se poate găsi un fundament logic adecvat. În consecință, a deriva o propoziție imperativă (cu trebuie) dintr-o propoziție simplă (cu este) nu mai trebuie să constituie o dificultate. Ceea ce ne trebuie este să construim un silogism apropiat pentru cazul în speță. Spre exemplu, relația între a spune adevărul și a minți poate să fie reprezentată, prin două silogisme, după cum urmează:

Echilibrul general stabil în societatea umană reprezintă o valoare a valorilor;

Onestitatea este o virtute sau o valoare pozitivă, de echilibru.

Concluzie: Omul trebuie să fie onest și să spună adevărul. Repetăm silogismul:

Echilibrul general stabil reprezintă o valoare a valorilor;

Minciuna este un viciu sau o valoare negativă, de dezechilibru.

Concluzie: Omul nu trebuie să mintă, ci să spună adevărul.

Cele două silogisme pot fi repetate cu referire la orice altă valoare.

14. Concluzii finale: Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii

Kant a scris *Prolegomene la orice metafizică din viitor*, deși nu ne-a lăsat o schemă completă care să pună sub același acoperământ și metafizica și știința. G. E. Moore a vrut și el să realizeze același lucru pentru etică deși, cum am arătat în text, nu a reușit să ne dea o schemă cuprinzînd toate cazurile posibile în universul etic.

Metoda nouă de cercetare simultană a aspectului de echilibru și dezechilibru, ce se poate aplica în toate domeniile, promite să ne ajute la dezvoltarea unor Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii în cadrul științelor sociale.

Prima întrebare a fost cum să se delimiteze obiectul de studiu al eticii ca știință. Pentru aceasta a fost nevoie să se facă o distincție clară între (1) valori pur personale, subiective și (2) valori sociale obiective. Ca atare, trebuie să distingem etica individuală, legată de religie, de etica socială, înrudită cu știința economică și cea politică. Numai etica socială ține de domeniul științei, întrucît numai în cadrul ei putem aplica, pe o arie întinsă, metode științifice de cercetare bine definite și independente de orice altă știință. În consecință, ea poate să fie acceptată printre celelalte științe sociale.

A doua problemă a fost să se clarifice relația dintre teoria etică și etica normativă, adică între propoziții simple formate cu a fi și propoziții imperative formate cu a trebui. *Quinta Methodica* și *Legea concordanței logice în dezbaterile științifice* pot să rezolve satisfăcător și această problemă.

A treia problemă a fost dacă sau nu în știință există loc și pentru valori și judecăți de valoare. *Piramida înțelepciunii umane* și *Principiul* (amendat sau reformulat) *al neutralității omului de știință* pot să ducă la o soluție acceptabilă.

A patra problemă a fost să se găsească o punte de legătură între *etica clasică* a perfecțiunii (deterministă) și *etica modernă* relativistă (indeterministă), considerate, de obicei, ca fiind contradictorii. Cu ajutorul Tabelei de orientare se poate identifica precis modelul de etică clasică separat de cele de etică modernă, astfel încît, finalmente cele două etici nu mai apar ca fiind contradictorii, ci complementare.

A cincea problemă a fost cum să se determine ce este posibil și ce nu este posibil în domeniul eticii, concepută ca știință? *Principiul imposibilităților* derivat din Tabela de orientare rezolvă și această problemă.

A șasea problemă a fost cum se dezvoltă o schemă metodologică pe baza căreia orice studiu etic din trecut, prezent sau viitor să poată fi integrat într-un perimetru unic al științei etice. Tabela de orientare pentru etică conține toate combinațiile adică toate sistemele posibile, astfel încît, cu ajutorul ei, se asigură o continuitate în trecut, prezent și viitor în cercetările etice.

A șaptea problemă a fost cum să se găsească o legătură organică între etică și logică. Prin aplicarea aceluiași program nou, de cercetare o comparație între Tabela de orientare în etică și Tabela de orientare în logică duce la concluzia că pentru orice propoziție în etică există o propoziție corespunzătoare în logică. Cu aceasta s-a rezolvat și problema cum să se derive propoziții imperative (formate cu a trebui din propoziții simple formate cu a fi).

O soluție rațională la aceste șapte probleme deschide drumul către o a treia revoluție în gîndirea etică. Pe același drum se află și Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii.

REFERINȚE

Aristotle, *The Basic Works of Aristotle*, ed. with an introduction by R. McKeon, New York: Random House, 1941.

Arrow, K. J., *Collected Papers*, Vol. 1, *Social Choice and Justice*, Cambridge: Harvard University Press, 1983.

Edel, A., *Science and the Structure of Ethics*, in Foundation of the Unity of Science, Chicago: University of Chicago Press, 1970.

Eucken, W., *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, Vierte Auflage Jena, Gustav Fischer, 1944.

Guitton, H., *De l'Imperfection en Economie*, Paris: Calman Lévy, 1979.

Hancock, R., *Twentieth Century Ethics*, New York: Columbia University Press, 1974.

Hayek, F. A., *The Counter-Revolution of Science. Studies on the Abuse o Reason*, Glencoe, III: The Free Press, 1952.

Hegel, F., *Philosophy of Right*, tr. by T. M. Knox, London: Oxford University Press, 1976.

Kant, I., *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, tr. by H. J. Paton, New York: Harper & Row, 1964.

Kuhn, T., *The Structure of Scientific Revolutions*, in: *Foundation of the Unity of Science*, Chicago, University of Chicago Press, 1970, Vol. II.

Mill J. S., *On the Logic of Moral Sciences*, with an Introduction by H. M. Magid, New York: The Bobbs-Meril Co., 1965.

Moore, G. E., *Principia Ethica* (1903), London: Cambridge University Press, 1960.

Olafson, F. A., editor, *Society, Law and Morality*, New York: Prentice Hall, 1961.

Rawls, J., *A Theory of Justice*, Cambridge, Harvard University Press, 1971.

Rugină, A., *American Capitalism at a Crossroads! Where Do We Go from Here?*, New York: Exposition Press, 1976.

———, *The Problem of Values and Value Judgments in Science an a Positive Solution*, in „International Journal of Sociology and Social Policy", No. 3, 1984, 4.

———, *The Third Revolution in Economic Thinking*, „Rivista Internazionale di Science Economiche e Commerciali", No. 6, 1987, 34, 487—512.

———, (1989a), *The Quest for Independence of Principia Logica*, „Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali", No. 3, 1989, 36, 193—220.

———, (1989b), *Principia Methodologica 1: A Bridge from Economics to All Other Natural Sciences. Towards a Methodological Unification of All Sciences*, „International Journal of Social Economics", No. 4, 1989, 6.

Schmoller, G., *Volkswirtschaftslehre* (1949) quoted in: H. H. Bruun, „Science, Values and Politics", in Max Weber's *Methodology*, Copenhagen: Munksgaard, 1972, p. 51.

Schoeck, H. and Wiggins J. W. (eds.), *Scientism and Values*, Princeton, N. J.: D. Van Nostrand Co., 1960.

Schumpeter, J., *History of Economic Analysis*, edited from : Msc. by Elizabeth Boody Schumpeter, Oxford: Oxford University Press, 1954.

Sellars, W. and Haspers J., *Readings in Ethical Theory*, New York: Prentice Hall, 1970.

Sommers, C. H., *Moral Education in America. Ethics without Virtue*, „The American Scholar", Summer, 1984.

Spinoza, Benedict de, *Ethics* (1677), tr. from Latin by W. Hale White, revised by A. Hutchison, 4th ed., Oxford: Oxford University Press, 1937.

St. Augustine, *The City of God*, tr. by Marcus Dods with an Introduction by Thomas Merton, The Modern Library, New York: Random House, 1950.

———, *On Free Choice and the Will*, tr. by A. S. Benjamin and L. H. Hackstaff, The Library of Liberal Arts, New York: The Bobbs-Merrill Co., 1964.

Storer, M., *Humanist Ethics. Dialogue on Basics*, Buffalo N. Y.: Prometheus Books, 1980.

Walras, L., *L'Economie Politique et la Justice: Examen Critique et Réfutation des Doctrines Economiques, de M. P. J. Proudhon*. Précédés d'une Introduction à l'Etude de la Question Sociale, Paris: Guillaumin, 1860.

———, *Etudes d'Economie Sociale, Théorie de la Repartition de la Richesse Sociale*, 1896, Paris: R. Pichon et R. Durand-Auzias, 1936.

———, *Elements of Pure Economics or The Theory of Social Wealth* (1874—77), tr. by W. Jaffe, Homewood, III: Richard D., Irwin, 1954.

Ward, B., *What's Wrong with Economics?*, New York: Basic Books, 1972.

Weber, M., ,,Objectivity' in Social Science and Social Policy'' (1904), in: *The Methodology of the Social Sciences* by Max Weber, tr. by Edward A. Shils and H. A. Finch, New York: The Free Press, n.d.

———, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, with a new introduction by A. Giddens, New York: Charles Scribner's Sons, 1958.

———, *Wissenschaft als Beruf* (1918), Berlin: August Raabe, 1967.

Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921), with a new translation by D. F. Pears & B. F. McGuiness and an Introduction by Bertrand Russell, London: Routledge & Kegan, 1961.

CĂTRE O A TREIA REVOLUȚIE ÎN GÎNDIREA ECONOMICĂ: DE LA VICTOR SLĂVESCU (1891–1977) LA WALTER EUCKEN (1891 – 1950)*

* Comunicare ținută la Academia Română, la 21 septembrie 1990.

CUPRINS

Partea I. *Viața și opera lui Victor Slăvescu (1891—1977)*

— Personalitatea lui Victor Slăvescu
1. Cîteva date despre copilăria sa și despre educația primită în țară
2. Studii în străinătate
3. Activitatea de după reintoarcerea în țară
4. Victor Slăvescu — educator
5. Slăvescu — membru al Academiei Române

Partea a II-a. *De la Școala economică românească la cea de la Freiburg și cea din S.U.A.*

1. Școala economică românească din anii 1940
2. Un scurt popas la Universitatea din Berlin
3. Un popas mai lung la Universitatea din Freiburg
4. Două filosofii ale științei, deosebite una de alta și un impas!
5. Un program nou de cercetare: primele rezultate de la Freiburg
6. Un program nou de cercetare: continuare în SUA și rolul lui Leon Walras
7. Teorema tuturor posibilităților și Tabela de orientare în știința economică
8. Semnificația și însemnătatea Tabelei de orientare
9. Clarificarea conceptului de echilibru stabil și instabil
10 Legea compensației sau a „ocupării depline a resurselor de muncă"
11 Teorema imposibilităților
12 Imunitatea sistemului walrasian

Partea a III-a. *Către o a treia revoluție în știința economică*

Observațiuni finale: Către o unificare metodologică a tuturor științelor sociale
Referințe

Domnule președinte și onorați membri ai Academiei,

Cu adîncă emoție, recunoștință și pietate, încerc să vă adresez gîndurile ce urmează.

Cu adîncă emoție, fiindcă îmi dau seama ce înseamnă și ce a însemnat întotdeauna locul de unde vă vorbesc. Academia Română a fost și rămîne forul cel mai înalt, aș putea spune templul științei, literaturii și artelor românești, într-un cuvînt reprezintă cultura și civilizația românească din toate timpurile și din toate locurile, atît din țară, cît și din străinătate. Pe acest podium s-au perindat la cuvînt personalități ce se numără printre cele mai de seamă spirite pe care le-a produs neamul românesc. Eu însumi, ca student cu mai bine de jumătate de secol în urmă, am avut norocul să ascult cuvintul unui Nicolae Iorga, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, P.P. Negulescu, Ovid Densusianu, Octavian Goga, Sextil Pușcariu, Victor Slăvescu, Liviu Rebreanu, Andrei Rădulescu, Ion Răducanu, ca să numesc numai pe cîțiva dintre ei.

Cu adîncă recunoștință, fiindcă Domniile voastre ați acceptat ca un fost student al profesorului Slăvescu să vină astăzi după mulți ani de peregrinări prin țări străine și să facă un fel de mărturisire de credință, să dea socoteală de ce a făcut cu moștenirea luată din țară. Într-un plan simbolic, este un fel de reîntoarcere a fiului risipitor, din *Biblie*, la cei de la care a plecat.

Cu adîncă pietate față de memoria acelor membri ai Academiei Române care nu mai sunt în viață, dar care au contribuit — fiecare în felul său — la piramida civilizației și culturii românești. Numai ridicați pe umerii unor

înaintași de seamă din trecut — spunea Newton — suntem în stare să privim mai departe decît ei, să vedem o lumină nouă ce ne poate conduce spre alte orizonturi, mai clare, mai strălucitoare, mai pline de roade. Cum s-a exprimat așa de frumos în vers un poet tecucean — Ștefan Petică:

„Cîntarea care n-a fost spusă
E mai frumoasă ca oricare!"

De fapt, există o legătură organică, în lumea ideilor, între știință, artă și poezie. Mulți oameni de știință și filozofi au fost, totodată, și poeți, spre exemplu Lucian Blaga. Alți oameni de știință au cultivat artele. Einstein cînta la vioară. În general, toți — oameni de știință, de litere sau arte — sunt în căutare de ceva nou: un concept sau o teoremă, o interpretare care nu s-a văzut încă, o imagine sau o notă muzicală nouă. Actul creației în știință, artă sau literatură are o bază comună: lumea necunoscutului, a ideilor care nu s-au spus încă.

Omul de știință, ca și filozoful, este mai neliniștit decît colegii săi din arte și literatură. Neliniștea lui rezultă din faptul că se preocupă de probleme care frămîntă întreaga omenire, fie că e vorba de universul fizic, fie că se referă la societățile umane. Într-adevăr, el este acela care se întreabă: (1) De ce lucrurile (în natură sau în societățile umane, inclusiv în economie) sunt așa cum sunt? (2) Pot ele să fie și altfel? (3) Dacă pot fi și altfel, de cîte feluri pot fi? iar dacă (4) nu pot fi și altfel, atunci de ce nu pot fi? Din vastitatea obiectului de cercetare se poate înțelege neliniștea și preocuparea omului de știință în legătură cu starea de lucruri din universul fizic, precum și din cel social-economic.

Mai departe, oamenii de știință se împart și ei în două categorii: (a) unii care elaborează instrumente de gîndire (concepte, teoreme, interpretări noi) și (b) alții care se preocupă mai mult de modul în care să se întrebuințeze cît mai bine instrumentele de gîndire deja construite. Aici se vede deosebirea între rațiunea pură *(reine Vernunft)* și rațiunea practică *(praktische Vernunft)*, cum le numește Kant. Prin această diviziune se clarifică distincția dintre conceptul de știință pură și cel de știință aplicată. Amîndouă, împreună cu istoria gîndirii, sunt indispensabile pentru progresul științei, pentru progresul civilizației umane.

Victor Slăvescu, cum vom vedea îndată, a fost o personalitate complexă. Format la școala germană a timpului său, dominată de Școala istorică tînără sau etică, de sub conducerea lui Gustav Schmoller, a manifestat mai mult interes și înclinație pentru categoria a doua, cea a științei aplicate, pentru o viață mai bună a neamului românesc, precum și pentru istoria gîndirii economice românești.

Comunicarea de față se compune din două secțiuni:

Partea I se ocupă de viața și opera economică a lui Victor Slăvescu, atît cît am putut să desprind din materialul documentar ce poate fi consultat în străinătate, respectiv în SUA, precum și din corespondența purtată cu el pe cînd se mai afla încă în viață.

Partea aII-a se referă la moștenirea luată din țară de la Slăvescu și alți economiști români din Școala economică de la București, moștenire fructificată prin cercetări noi la Universitatea din Berlin, ulterior, la Universitatea din Freiburg i. Br., unde am avut norocul să lucrez cu profesorul Walter Eucken, un gînditor economist de seamă.

În scurta vizită făcută în țară, am aflat cu plăcere că un distins coleg de altă dată, academicianul Vasile Malinschi, a publicat vol. 1, din *Economiști la Academia Română*, în care este cuprins și un eseu despre Victor Slăvescu. Cartea este bine scrisă și documentată.

Partea I

Viața și opera lui Victor Slăveseu (1891 — 1977)

Personalitatea lui Victor Slăvescu

Oamenii excepționali de obicei au o pregătire excepțională și duc o viață bogată în evenimente istorice. Indiferent de mediul în care s-au născut, ei sunt dotați de la natură cu talente deosebite, care apar la suprafață încă din timpul cînd își fac ucenicia în domeniul de activitate unde vor excela mai tîrziu. În plus, înzestrați și cu răbdare, răbdare aproape fără limită, ei reușesc să treacă peste toate vicisitudinile timpului și ajung să creeze opere care rămîn drept temelie și exemplu pentru multe generații viitoare.

Oamenii excepționali nu se sfiesc să pună la îndoială sau chiar să contrazică direct vederile preponderente la un moment dat, precum și metode de lucru științifice care demult nu mai formează obiect de discuții. Ei sunt aceia care cred cu tărie că mai există ceva nou sub soare și, de aceea, nu se opresc din alergarea pe drumuri necunoscute pînă ce nu descoperă ceva care nu s-a spus încă sau ceva care nu s-a împlinit de alții și este util societății umane. În această alergare titanică în necunoscut, gînditorii inovatori au de luptat nu numai cu problemele în sine, dar adesea și, mai vîrtos, cu piedici puse de oponenți, care se cramponează cu înverșunare de ideile dominante, de multe ori deja perimate sau chiar dăunătoare.

Contemporanii pot să accepte sau pot să refuze ideile noi, aduse la lumină de oameni excepționali. Lucrul acesta este obișnuit în istorie. Dar mai există și altceva, mai important decît opinia contemporanilor, și anume faptul că ideile

mari supraviețuiesc timpului respectiv și, mai de vreme sau mai tîrziu, li se recunoaște adevărata valoare. Întradevăr, istoria unei națiuni sau a unei epoci, înțeleasă în toată complexitatea ei, nu poate fi fără referire la idei și oameni excepționali care, direct sau indirect, prin puterea cuvîntului rostit sau scris, au împins înainte societățile umane spre progres și civilizație, chiar dacă a trebuit să fie plătit cu un tribut greu, un preț scump.

Victor Slăvescu a fost și el un om excepțional, care, după ce și-a însușit o bună pregătire profesională, s-a străduit din toate puterile să-și slujească țara de baștină — România Mare, așa cum fusese ea făurită în 1918, prin războiul de întregire a neamului. Dar nu numai atît: Slăvescu a fost un gînditor devotat științei economice românești. Într-adevăr, în domeniul economic și financiar, el a produs — cum vom vedea îndată — mai mult decît oricare alt economist român din acest secol, ca și din întreaga istorie românească. Moștenirea rămasă de la el — cărți publicate și manuscrise — se aseamănă ca dimensiune numai cu cea rămasă de la Nicolae Iorga.

În ce privește cercetarea dezvoltării gîndirii economice românești, Slăvescu a reeditat, cu studiu introductiv, operele tuturor economiștilor de vază din secolul trecut, iar dintre contemporani opera lui Victor Bădulescu. Practic, nu mai e nimic de făcut în domeniul de studiu respectiv decît să se evalueze ceea ce a întreprins Victor Slăvescu. Evident însă că, așa cum se întîmplă întotdeauna, trăind și el sub imperiul legii universalea imperfecțiunii omenești, nu a putut cuprinde toate fațetele istoriei sau gîndirii românești, așa încît se vor mai găsi și alte spirite alese, acum sau mai tîrziu, care să descopere lucruri noi, pe drumul parcurs de Slăvescu.

În ultimii 30 de ani de viață, sub vechiul regim, el mergea aproape zilnic la Biblioteca Academiei Române sau la Arhivele Statului, unde avea un scaun liber, păstrat de prieteni devotați, care aveau înțelegere pentru lucrarea lui științifică. Acolo, în liniștea bibliotecii, mîinile delicate ale profesorului, cu adîncă pietate și plăcere intelectuală, ștergeau praful de pe documente și lucrări vechi, în care era cuprinsă o parte din istoria neamului românesc. Din

aceste surse, Slăvescu culegea ca o albină material documentar, referitor la viața și opera altor economiști din trecut, precum și la istoria finanțelor și economiei românești din veacul trecut. Scopul lui a fost să ducă la capăt o istorie a finanțelor statului român modern. A lăsat în urma sa în manuscris 12 volume (4 270 de pagini bătute la mașină) cu titlul: *Finanțele românești sub Cuza Vodă*. În continuare, a elaborat alte două volume, de 600 pagini, despre *Finanțele românești sub locotenența domnească și Regele Carol I.*

După 1944, sub regimul care se instaurase, deținuse o anumită poziție întrucît în viața publică dinainte de război, el pierde, cum s-ar spune, tot ceea ce agonisise în viață. Dar nu și-a pierdut nici cumpătul și nici puterea de muncă în domeniul științific. Alții, cu același rang social și care la fel au pierdut totul, n-au mai produs nimic de valoare, ci au devenit, pentru tot restul vieții, doar critici iremediabili ai unui regim antiuman. Nu tot așa s-a întîmplat cu Victor Slăvescu. După ce a pierdut bunurile materiale, a început o viață nouă, de muncă și mai vîrtoasă, în lumea ideilor, în știință. Această decizie pe care mi-a povestit-o în detaliu a fost de bun augur pentru el personal, pentru țara lui, ca și pentru cei ce vor veni mîine. Cînd i-a sosit ceasul din urmă, la 24 septembrie 1977, după ce împlinise 86 de ani, rămaseră în manuscris nu mai puțin de 77 de volume, cu un total de 37 600 de pagini.

Cum a putut el să producă o operă științifică de asemenea uriașe dimensiuni și mai ales în condițiile adverse cunoscute, rămîne un mister pe care numai alți oameni aleși pot să-l înțeleagă. Aceasta este moștenirea sacră lăsată de Victor Slăvescu pentru generațiile următoare. El a oferit un exemplu unic despre ce poate să realizeze un om în viață, indiferent de împrejurările istorice, dacă se dedică serios și fără rezerve muncii creatoare, în orice domeniu de activitate omenească.

Stînd o dată de vorbă cu el, mi-a spus: „Nici nu-ți poți închipui cît de mult era de lucru în țara românească după ce s-a încheiat primul război de întregire, și anume în științe, în arte, în literatură, în economie și finanțe și cel mai mult în greaua sarcină de unificare națională căzută pe umerii guvernelor de atunci. M-am înhămat — mărturi-

sea el — , ca și prietenii mei Ion Răducanu, Virgil Madgearu, Cezar Partheniu, Dimitrie Gusti și mulți alții să ne facem datoria, mai întîi față de greaua sarcină de unificare a țării și economiei românești."

Între cele două războaie mondiale, Slăvescu a fost profesor mai întîi de întreprinderi și transporturi și apoi de monedă, credit și schimb, pînă ce, după moartea tragică a lui Madgearu i-a luat locul la Catedra de economie națională. A servit în guvern ca ministru de finanțe și ministru al procurării de material pentru apărarea națională; a fost ales de mai multe ori membru în Parlament și a ocupat poziții importante în comunitatea financiară românească din acea vreme. A fost administrator la Banca Națională, director la Banca Românească și a condus Societatea Națională de Credit Industrial timp de mulți ani, chiar de la înființare.

Cu toate aceste preocupări multiple, el a găsit timp și pentru cercetări în domeniul său de specialitate, iar cînd a fost ales membru al Academiei Române în 1940, el publicase deja mai mult de 70 volume și studii. După ce am restabilit corespondența cu el, în 1965, și-a exprimat dorința să primească studiile publicate anual de Fondul Monetar Internațional și de Banca Mondială. La intervenția făcută la aceste instituții, am găsit înțelegere și astfel Slăvescu, pentru o bună bucată de vreme a fost la curent cu problemele monetare și economice din lumea întreagă.

La recomandarea făcută de mine atît Slăvescu, cît și Ion Răducanu au devenit membri la „Asociația Economiștilor Americani" (American Economic Association) și amîndoi s-au bucurat citind „*The American Economic Review*", publicație de specialitate care se trimite membrilor.

Pe scurt, aceasta a fost personalitatea multilaterală a lui Victor Slăvescu, un om de mare valoare pentru știința economică românească și pentru țara lui pe care a servit-o cu atîta zel. O bună caracterizare a acestei personalități ar putea-o constitui titlul unei cărți a filosofului englez John Ruskin: *Muncă, sinceritate, tăcere*, care, îmi aduc aminte, a fost publicată în „Biblioteca pentru toți", înainte de război.

Victor Slăvescu s-a stins din viață la 24 septembrie 1977, în vîrstă de 86 de ani, lăsînd în urmă îndurerată pe devotata lui soție, Doamna Valentina Slăvescu, care se trăgea dintr-o familie ilustră de la Galați, tatăl ei fiind un cunoscut om politic, senatorul Mihai Orleanu, fost ministru al industriei și comerțului și președinte al Adunării Constituționale ce a produs Constituția din 1923. La fel de îndurerați au rămas fiul său inginer, Mircea Slăvescu, cu doamna și fiica lor Ilinca.

1. Cîteva date despre copilăria sa și despre educația primită în țară

Victor Slăvescu s-a născut la 5 iunie 1891, în Rucăr, județul Muscel, dintr-o familie bine situată. Tatăl său, Ion Slăvescu, a fost colonel în armată și a avut doi copii: Olivier, care a devenit inginer, și Victor, care a devenit economist.

Pe vremea aceea, profesiunea de economist nu era privită ca ceva deosebit, de nivel înalt. Un unchi al său, care era general în armată l-a întrebat după întoarcerea de la studii din Germania, unde își luase un doctorat, ce profesiune are — inginer, avocat, profesor sau ce altceva? Tînărul Victor i-a răspuns: economist, iar generalul a ripostat: „Tatăl tău și-a irosit banii trimițîndu-te la studii în străinătate"!

A mai circulat și o altă istorie, care, la fel, arată spiritul timpului, cu puțină înțelegere și apreciere pentru profesiunea de economist. Se spune că tînărul Slăvescu dansa cu o domnișoară din înalta societate, la localul „Liedertafel". În timp ce dansau, domnișoara, iscoditoare, l-a întrebat ce profesiune are, la care el a răspuns: „Sunt economist, iar locul meu de lucru este în Str. Smîrdan nr. 5". Acolo era adresa Băncii Românești, cea mai mare bancă din țară la vremea aceea, unde tînărul doctor în economie politică, proaspăt venit de la studii din Germania, fusese angajat mai întîi ca „ajutor contabil", cu un salariu de 300 lei pe lună, sau 291 lei net, cum spunea el, totdeauna

aplecat spre ultimul grad de precizie! Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de cifra de 300, care reprezenta lei-aur în vremea aceea. Domnișoara în cauză, neștiind ce înseamnă „economist", s-a simțit „vexată" sau „ofensată" și nici una, nici două, fără prea multă chibzuială, își părăsește în grabă partenerul înainte de sfîrșitul dansului. După ce, între timp, Slăvescu devenise o figură națională importantă, de cîte ori acea domnișoară necunoscută nu va fi regretat cele făcute într-un moment de necugetare!

Școala primară și-o face în diferite locuri, începînd cu București, întrucît tatăl lui, fiind militar de carieră, era mutat cu serviciul și, evident, își lua cu el și familia.

Își începe studiile secundare la Liceul „Brătianu" din Pitești, iar ultimii doi ani îi face la Liceul „Gh. Lazăr" din București, unde își consolidează o pregătire temeinică, fiind printre primii din clasa lui.

Elevul Slăvescu după ce termina orarul la liceul său, audia cursuri la Universitate. În acest fel, a avut ocazia, foarte devreme, să asculte cuvîntul unor gînditori de seamă ca Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Simion Mehedinți, Rădulescu-Motru, Ovid Densusianu, P.P. Negulescu și alții. Pînă la urmă a acumulat cunoștințe suficiente ca să poată merge direct la o universitate străină.

2. Studii în străinătate

În 1911 cînd avea 20 de ani, Victor Slăvescu se afla la Universitatea din Paris, unde are prilejul să audieze cursuri predate de cei mai renumiți economiști francezi din vremea aceea: Paul Leroy Beaulieu, Charles Gide și Charles Rist.

Dorind să învețe sistematic metode de cercetare științifică și, foarte probabil, sub influența cursurilor audiate liber la Universitatea din București, mai ales a celor predate de Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Rădulescu-Motru și P.P. Negulescu, toți pregătiți la școala germană, Slăvescu se mută în 1912 în Germania. Aci se înscrie la vestita Universitate din Göttingen, unde la Facultatea de filosofie Wilhelm Lexis preda economie politică și Gustav Cohn — statistică.

Pentru a-și lărgi gama de cunoștințe, se mută la Universitatea din München unde stă două semestre și unde a fost impresionat de cursurile lui Lujo Brentano, un apărător al economiei clasice și al sistemului de economie liberă, la care va adera după întoarcerea în țară. Alte cursuri audiate la Universitatea din München au fost acelea predate de Walter Lotz și Georg V. Mayer. Ca să nu fie nici o confuzie asupra faptului că s-a mutat de la o universitate la alta, trebuie să adaug că în Germania acest fapt era o tradiție universitară, studentul avînd astfel posibilitatea de a asimila păreri diferite și de a învăța metode deosebite de prezentare și analiză a problemelor economice. Eu însumi am început la Universitatea din Berlin și am terminat la Universitatea din Freiburg urmînd aceeași tradiție universitară germană, care mi-a fost de mare folos. Așa am ajuns la profesorul Walter Eucken, de la Universitatea din Freiburg i. Br., acolo unde într-adevăr am învățat cum să gîndesc cu propriul meu cap.

Teza de doctorat la care Slăvescu se hotărîse mai de mult a fost „Chestiunea agrară în România". Cum la Universitatea din Halle era un vestit economist agrarian — Johannes Conrad — se mută la acea Universitate în toamna lui 1913. Acolo își definitivează teza de doctorat pe care o susține *magna cum laudae* la 1 august 1914. După care se întoarce în țară.

3. Activitatea de după reîntoarcerea în țară

La 1 martie 1915 intră la Banca Românească ca ajutor-contabil, cum am spus mai înainte și cu un salariu de 300 lei pe lună. Pînă atunci nu făcuse nici un curs de contabilitate, așa că, la început, a avut de depășit unele greutăți. Mai tîrziu, cînd a fost întrebat ce a învățat la Banca Românească în primii ani, nu s-a jenat să spună în mod public: „Este adevărat că acolo la Banca Românească am învățat contabilitate".

Pe urmă, a venit războiul de întregire: la 15 august 1916. Slăvescu merge pe front și este rănit, într-o luptă, aproape de Brașov. Refăcut după o ședere de 6 luni în spital,

se întoarce din nou pe frontul din Moldova și ia parte la bătălia de la Mărășești. La Iași se întîlnește cu sociologul Dimitrie Gusti și alți doi tineri care și ei studiaseră economia politică în străinătate — Virgil Madgearu și Ion Răducanu. Toți patru se sfătuiesc și discută probleme referitoare la reorganizarea economiei românești după război.

După terminarea războiului, Slăvescu revine la Banca Românească, unde devine un membru marcant al Consiliului de conducere. Banca Românească îi încredințează lui problema organizării serviciilor bancare și de credit din provinciile alipite. În acest scop, Slăvescu părăsește Bucureștiul și a avut o intensă activitate de 6 luni în Basarabia, aproape un an în Bucovina și aproape doi ani în Transilvania. În cursul acestei etape de reorganizare bancară în cele trei provincii alipite, tînărul Slăvescu acumulează cunoștințe vaste de practică bancară și coordonare de personal. Dar cu modestia lui proverbială cînd a fost întrebat mai tîrziu despre activitatea lui din timpul acela, el a spus doar că a fost un om cu noroc, fiindcă în cursul acestei misiuni a putut să ia parte la festivitățile de reunire cu țara a Bucovinei și a Basarabiei de la Cernăuți, festivități pe care nu le-a putut uita niciodată, mai ales spiritul național care a dominat în cursul acestor festivități.

Nu este locul aici să intrăm în alte detalii referitoare la activitatea lui în viața publică, ca și cea din comunitatea financiară de atunci. Este suficient de amintit că a fost administrator la Banca Națională și conducător al Societății Naționale de Credit Industrial chiar de la înființare, în 1923.

4. Victor Slăvescu — educator

Deși a avut atîtea îndeletniciri și funcții oficiale, cea care i-a stat mai aproape de inimă a fost aceea de profesor. În 1925 a fost numit conferențiar la cursul de transporturi și întreprinderi de la Academia Comercială din București. În 1928 a fost avansat la gradul de profesor agregat la același curs. În 1938 a devenit profesor definitiv la catedra

de monedă, credit și schimb. După tragica dispariție prin asasinat a profesorului Virgil Madgearu, în 1940, Victor Slăvescu i-a urmat la catedră devenind profesor de economie politică și economie națională.

Am avut norocul să lucrez cu Slăvescu prima teză de doctorat, din țară, pe tema „Viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian (1829—1865)", teza pe care o începusem cu Madgearu. Am avut, așadar, ocazia să-l cunosc și de la distanță și din apropiere. La început nu era ușor să te apropii de el sufletește, ca să întrebuințez limbajul studențesc. Judecat după standardele din universitățile americane, Slăvescu era extrem de sever și ținea studenții la distanță. Asta îmi amintește de un profesor al meu de matematică de la Galați, care era cunoscut pentru expresia pe care o folosea: „Ori carte, ori cară-te!".

Cu Slăvescu ținerea la distanță era numai ceva temporar, un fel de introducere pînă ce se convingea că studentul în cauză — mai ales la doctorat — își vedea serios de carte și nu se ocupa de politică militantă. Trebuia să-l convingi, cum s-ar spune că nu vrei „să treci ușor prin sită", că te interesează lumea ideilor, că ești însetat de cunoștințe noi, că ai depus toate eforturile să înveți metode de gîndire sistematică și modul de analiză critică utilizat în știință.

După ce îl convingeau de toate aceste calități, lucru ce nu era deloc ușor, apoi deodată apărea un alt om — Slăvescu educatorul! — un părinte spiritual care te atrăgea ca un magnet; îți urmărea îndeaproape activitatea și te sprijinea, ca și Madgearu, să mergi mai departe, cît mai departe, atîta cît poți în viață. Așa l-am cunoscut eu pe Victor Slăvescu, profesorul cel sever, dar drept și uman.

Unul din colegii mei distinși — dr. Victor Vasiloiu — în cuvîntarea de la Cimitirul Bellu spunea cu drept cuvînt că „Slăvescu a făcut din catedra și din prezentarea de prelegeri un ideal, o adevărată funcție de educație națională". De aceea studenții lui nu-l pot uita, iar generațiile următoare îl vor regăsi, îi vor aprecia meritele și nu-l vor uita atît timp cît pe aceste locuri se va vorbi și se va gîndi românește.

5. Slăvescu — membru al Academiei Române

Cea mai mare onoare pentru un om de știință, arte sau literatură, înainte de război și nu mă îndoiesc că așa este și acuma, era să fie ales membru al Academiei Române. Slăvescu a fost ales membru corespondent în 1936, pe baza unui referat făcut de sociologul Dimitrie Gusti, și el membru activ al Academiei, în vremea aceea.

La alegerea de membri în Academia Română nu se făcea politică partizană. Locurile erau limitate prin statute, iar alegerea de membri noi se făcea prin votul secret al celorlalți membrii activi. Trei ani mai tîrziu, în 1939, un alt membru activ — A. C. Cuza — recomanda pe Slăvescu să fie acceptat membru plin. S-a iscat însă o problemă de natură tehnică. Tradiția era ca la Academia Franceză, și anume că un membru nou nu poate fi ales decît dacă era un loc vacant, de obicei devenit liber prin decesul unui membru activ. Iar discursul de recepție al noului membru era consacrat analizei vieții și operei predecesorului său.

În cazul respectiv nu era nici un loc vacant pentru un economist la Academia Română. Cîțiva ani înainte de alegerea lui Slăvescu se discutase faptul că economia politică ca știință nu era reprezentată în forul Academiei Române. În urma discuțiilor avute în cadrul Academiei, a urmat o schimbare în statute și, din spirit de echitate, s-a hotărît în toate secțiile ca numărul de membri activi să fie ridicat de la 12 la 15. Economistul A.C. Cuza a fost primul care a devenit membru activ prin noua schimbare în statute. La rîndul său și, evident , ca urmare a altor discuții în sînul Academici, Cuza, în 1939, recomandă ca Victor Slăvescu membru corespondent să devină membru activ. Alegerea lui Slăvescu nu a ridicat nici o problemă fiindcă el, la vremea aceea, deja publicase peste 40 de volume și mai mult de 100 de articole.

În 1940, Profesorul Victor Slăvescu este cooptat membru activ al Academiei Române, fără a avea însă un predecesor de înlocuit. Discursul de recepție l-a ținut la 31 mai 1940, cu o săptămînă înainte de a împlini vîrsta tînără de 49 de ani. A fost cea mai frumoasă zi din viața lui, cum

singur o spune chiar la începutul cuvîntării sale adresîndu-se plenului Academiei Române:

„Domnule președinte, domnilor colegi,

În ziua cînd mi s-a adus la cunoștință alegerea mea ca membru activ al Academiei Române, am trăit cea mai frumoasă clipă din viață. Era atît de mare cinstea ce mi se făcea și atît de neașteptată răsplata ce primeam, încît, cum era firesc, am fost cuprins de o adîncă emoție. ... Mi-am dat însă seama repede că nu atît meritele mele în domeniul științific sau pedagogic, sau cele dobîndite în activitatea mea economică și financiară — publică sau privată — v-au putut determina să mă chemați subt cupola celui mai înalt așezămînt de cultură românească. Ați socotit desigur potrivit împrejurărilor de astăzi, să dați atențiunea d-voastră și științelor economice, al căror loc, printre celelalte științe sociale este tot mai predominant și care s-au dezvoltat în ultima vreme cu totul deosebit în țara noastră. ...Prin aceasta mi-ați pus pe umeri o sarcină și o răspundere de care sunt adînc pătruns: aceea de a binemerita o asemenea covîrșitoare cinste, de a lucra și mai departe, cu sporită energie și cu tot elanul, la propășirea și afirmarea științelor economice și financiare din țara noastră".

Ne vom întoarce imediat la conținutul discursului de recepție al lui Slăvescu. Pentru moment, e bine să vedem ce avea de spus un alt membru activ și coleg de facultate la Academia Comercială, profesorul de drept civil Andrei Rădulescu, care a răspuns la discursul lui Slăvescu.

După ce Andrei Rădulescu, membru al Curții de Casație, specialist în științe juridice, care evita exagerările hiperbolice și-și măsura cuvintele cu cîntarul farmaceutic, a arătat vasta activitate a lui Slăvescu, îi spune următoarele: „Sunteți partizanul convins al naționalismului în științele economice și în aplicările lor; sunteți un înfocat adept al naționalismului economic".

Vremurile prin care trecea neamul românesc și Europa întreagă în 1940 erau vremuri de răscruce, vremuri grele în împrejurările de atunci. Andrei Rădulescu care, prin formația intelectuală, era un gînditor liberal, ca și Slăvescu, nu vedea nici el altă concepție mai potrivită decît naționa-

lismul economic, cu obîrșii în vechea școală a lui Frederic List.

„Și cine — se întreabă Rădulescu — dintre cei ce judecă cu dreptate ar putea combate această concepție, care urmărește să asigure fiecărui popor folosirea nestînjenită a patriotismului său, muncit și apărat de veacuri, precum și cît mai multă neatîrnare?"

Bine înțeleasă și aplicată fără exagerări această concepție poate ajuta și pentru stabilirea unor raporturi mai bune, mai umane între popoare: căci sunt încă atîtea posibilități de hrană și de viață bună pentru omenire, fără dușmănii și fără sfîșieri. Sunt încă atîtea mijloace de apropiere, de colaborare și de înfrățire între neamurile pămîntului.

„Oricît de groaznice sunt vremurile ce străbătem, într-acolo trebuie să se îndrepte omenirea, căci numai acolo e mîntuirea". Și în partea finală îi spune: „Iubite coleg, Cu smerită închinăciune — cum spuneau bătrînii noștri — către Cel de Sus, căruia ne rugăm să păstreze binefacerile păcii pe pămîntul românesc și cu toată sinceritatea sufletului meu, te felicit călduros. Stăruie în credințele și idealul d-tale, muncește cu aceeași rîvnă pentru această cultură; iar din locul, pe care-l ocupi în conducerea statului, luptă cu aceeași dragoste și patriotism pentru apărarea și înălțarea Patriei și a neamului".

Acesta a fost cuvîntul lui Andrei Rădulescu, adresat noului membru activ Victor Slăvescu.

Subiectul principal al Discursului de recepție a lui Slăvescu a fost o frescă de cuvinte maestre — „cuvinte potrivite", cum le spunea Arghezi în poezie — despre „Viața și opera lui Dionisie Pop Marțian", cel dintîi economist român din Școala Ardeleană. Printr-o întîmplare fericită, tot același a fost și subiectul tezei de doctorat a celui care vă vorbește, teză trecută cu Profesorul Slăvescu doi ani mai tîrziu.

Iată cum își prezintă Slăvescu subiectul în fața forului Academiei Române:

„Față de atențiunea Domniilor voastre pentru relativ tînăra știință a economiei sociale în România, am socotit potrivit să vă vorbesc astăzi despre unul din cei mai

străluciți înaintași ai ei în țara noastră și anume despre Dionisie Pop Marțian.

Acest economist român a venit din Ardeal în timpul domniei lui Cuza Vodă. El și-a dobîndit prin munca lui necruțătoare și prin opera științifică ce ne-a lăsat, un loc definitiv nu numai printre cercetătorii problemelor economice — teoretice și practice —, dar și printre organizatorii serioși ai statisticii oficiale în țara noastră.

Ceea ce trebuie subliniat de la început și ceea ce sporește în mod considerabil valoarea lui Dionisie Pop Marțian, este mai ales faptul că de numele lui se leagă cea dintîi încercare de afirmare a unei concepții naționale în materie de politică economică în țara noastră. Aceasta înseamnă — pentru vremea cînd el a trăit și lucrat — o dovadă de judecată solidă a împrejurărilor și o intuiție cu totul excepțională a drumului ce trebuia urmat de la început, în organizarea economică a României moderne".

Nu este nici timpul și nici locul de a intra într-o analiză sistematică a operei vaste lăsate în urmă de Marțian, ca și de Slăvescu. Este interesant de notat că economistul Slăvescu, un gînditor liberal toată viața lui, totuși ocupîndu-se de opera lui Marțian își descoperă, cum s-ar spune, o nouă „dimensiune intelectuală" alături de doctrina clasică, și anume o filosofie economică bazată pe structura națională multilaterală a unui popor care are de împlinit o misiune în istorie. Este vorba de aplicarea doctrinei naționalismului economic bazat pe libertate, doctrină moștenită de la Frederich List care e complet deosebită de „naționalismul economic autoritar" cunoscut sub termenul de „autarhie" în veacul nostru.

Atît la Marțian, cît și la Slăvescu este vorba de o cercetare lăuntrică a omului de științe sociale care, cum s-ar spune face parte „cu trup și suflet" dintr-o anumită națiune și care se simte răspunzător moralicește nu numai de destinul țării sale, dar și de viitorul civilizației și culturii timpului respectiv, cu un cuvînt de destinul omului și al umanității de mîine. Și este adevărat că atît în timpul lui Marțian, cît și în vremea lui Slăvescu, neamul românesc și economia națională erau amenințate de forțe adverse din afară.

Ce frumos exprima Slăvescu această luptă lăuntrică pentru a defini un destin mai bun pentru neamul din care se trăgea! Dar cum era caracterizat de o modestie depășind limitele obișnuite, în acest discurs el nu se exprimă în nume propriu, ci face referiri la Marțian, acel geniu românesc în economia politică care a trăit numai 36 de ani (1829—1865).

Iată ce spune Victor Slăvescu în discursul său de recepție, către sfîrșit, despre Marțian, dar care de fapt se potrivește foarte bine cu starea lui sufletească din vremea aceea:

„Afirmarea interesului național, nevoia de apărare împotriva încercărilor de îngenunchere și cotropire economică străină, apelul la solidaritatea națională, se găsesc pretutindeni și se întîlnesc la tot pasul în paginile semnate de Marțian...

El își dă seama că orice început de organizare economică pentru un stat nou, abia înjghebat și în plină consolidare politică nu se poate face decît pe baze naționale și la adăpostul unei politici de protecție vamală, cît mai rațional pusă în lucrare.

Deși în acea vreme, curentul liberalismului economic era atotputernic, atît în lumea științifică economică, cît și în măsurile de politică comercială preconizate sau aplicate, Marțian plecînd de la preocuparea constantă de a găsi formulele cele mai potrivite stadiului nostru de dezvoltare economică, era un convins apărător al ideii de politică proteguitoare a tot ce este energie și manifestare economică națională.

Forțele economice de care dispunem erau prea slabe pentru a putea ține lupta de concurență cu piețele străine. Aveam bogății, dar nu eram bogați. Și tocmai aceste bogății erau rîvnite de toți cu neascunsă lăcomie, iar puterile de apărare de care dispuneam erau slabe și răslețe. Iată de ce Marțian, încrezător pînă la fanatism în posibilitățile noastre de dezvoltare în viitor, dar și conștient de toate slăbiciunile din acel moment, cerea fără încetare: pregătire profesională, protecție comercială, unificare monetară, bancă de emisiune, instituții de credit agricol, căi de comunicație și porturi, dar mai ales căi ferate, industrie care să valorifice produsele solului și, în sfîrșit și, mai presus de toate, asigu-

rarea păturii țărănești printr-o reformă agrară dreaptă și radicală, fără de care întregul edificiu economic național românesc rămînea fără o temelie sănătoasă.

Totul trebuia organizat și așezat în vederea armonizării tuturor intereselor materiale ale nației, căci numai în chipul acesta se putea rezista tuturor primejdiilor din afară și i se putea pregăti un frumos viitor".

Mai departe scrie Slăvescu:

„Cîtă credință și cîtă însuflețire în toate paginile lui Marțian. Cîtă încredere în puterile neamului său și cîtă voință dîrză de a le apăra și organiza împotriva primejdiilor din afară. Dar cu același curaj și cu aceeași sinceritate, Marțian privea în față și toate slăbiciunile de care eram amenințați.

El subliniază cel dintîi că independența politică a unei națiuni nu valorează mare lucru dacă lipsește independența economică. Adevăr elementar ce devine lozinca oamenilor de stat care aveau să prezinte, mai tîrziu, cu adevărat, opera de așezare economică pe baze noi a României moderne.

Tot ce a scris și a propovăduit Marțian în scurta, dar bogata lui activitate îi dă dreptul să fie socotit ca întemeietorul și doctrinărul naționalismului economic românesc. Este cea mai dreaptă și mai completă formulă prin care se poate rezuma personalitatea impunătoare a lui Dionisie Pop Marțian".

Iar ultima frază din Discursul de recepție sună astfel: „În fața impunătoarei personalități a lui Marțian, în fața operei lui atît de cuprinzătoare și străbătută de atîta iubire de țară, mă închin cu respect și admirație" (1).

Și-acum ce poate să spună ca încheiere fostul student pe care Slăvescu l-a sfătuit și sprijinit părintește într-un moment crucial în viața, și anume convingînd forurile înalte de la Banca Națională de la 1942 că merita să fie trimis la studii în străinătate înainte de a intra trupele rusești de ocupație în țară? Pe această cale, fostul student a avut norocul ca, pe meleaguri străine, să întîlnească un alt gînditor de seama — profesorul Walter Eucken de la Universitatea din Freiburg i. Br. — care îl ajută să descopere o „lumină economică nouă". Este vorba de o sinteză nouă

sui-generis între școala clasică și cea modernă și care, pusă în practică în mod riguros și sistematic, poate să aducă nu numai pentru țara lui natală (România) sau cea adoptivă (SUA), dar pretutindeni în lume: o viață mai bună pentru toți; prosperitate fără crize economice; justiție socială de echitate în distribuirea venitului național; stabilitate monetară și financiară durabilă, solidaritate umană pe de-asupra granițelor naționale și, nu mai puțin importantă, contribuția la cauza păcii prin instituirea de piedici automate în finanțarea de războaie sau amestecului în afacerile interne ale altor națiuni.

Este vorba de fundamentarea unei ordini social-economice noi bazate pe libertate, justiție socială de egalitate și echitate și stabilitate economică și financiară, idealul ultim al omului și umanității din toate timpurile și din toate locurile.

În aceste împrejurări, ce mai poate spune fostul student decît să repete cuvintele îndrumătorului său de odinioară:

„În fața impunătoarei personalități a lui Victor Slăvescu, în fața operei lui atît de cuprinzătoare și străbătută de atîta iubire de țară, mă închin cu respect și admirație".

Partea a II-a

De la Şcoala economică românească la şcoala economică de la Freiburg şi cea din SUA

Este adevărat că prima lumină economică am căpătat-o în România, mai întîi sub forma de muguri de idei economice primite la Şcoala Comercială elementară din Tecuci şi apoi la Şcoala comercială superioară din Galaţi, unde am avut norocul, în amîndouă instituţiile, să am profesori de prima calitate.

La şcoala de la Galaţi, în afară de cursuri de specialitate în comerţ, contabilitate şi finanţe mi s-a dezvoltat şi gustul pentru cunoaşterea literaturii române şi străine. În Biblioteca Publică „V.A. Ureche" de pe Calea Domnească, din proprie iniţiativă, am cules material şi am scris prima lucrare *Contribuţia Şcolii Ardelene la cultura românească*, manuscris care din nefericire s-a pierdut în cursul războiului. Tot aci, în Galaţi, am ţinut şi prima conferinţă publică despre *Viaţa şi opera lui Mihai Eminescu*, la Centrul Cultural de pe lîngă Biserica Sf. Împăraţi.

Cu acest bagaj complex de economie şi literatură am intrat la Academia Comercială din Bucureşti, în 1932. Înclinarea spre literatură mi-a creat o problemă. Nu puteam să mă decid pentru profesiunea de economist deşi urmam cursurile la Academia Comercială. Între timp am lucrat şi la revista „Viaţa literară", unde directorul I. Valerian nu prea m-a încurajat să rămîn în domeniul literelor. Pentru el, ca poet şi prozator, profesiunea de economist era bine văzută. În judecata lui, poet sau prozator putea deveni oricine şi oricînd, dar nu oricine putea deveni un economist!

Am frecventat, de asemenea, și cercul „Sburătorul" din Str. Câmpineanu, condus de Eugen Lovinescu. Contactul cu cercul scriitorului mi-a plăcut foarte mult.

Numai în anul trei, după ce am făcut un curs cu profesorul Virgil Madgearu, cu Ion Răducanu și Victor Slăvescu și după ce am citit și cartea lui Ch. Gide și Ch. Rist *L'Histoire des doctrines économiques*, mi-am dat seama cît de importantă este economia și gîndirea economică pentru dezvoltarea civilizației și culturii umane. Un contact mai strîns cu profesorul Madgearu mi-a ajutat să mă decid pentru profesiunea de economist, deși literatura mi-a rămas totdeauna aproape de inimă.

În 1936 termin Academia Comercială, iar în 1937 îmi fac serviciul militar la Școala de ofițeri de cavalerie în rezervă, de la Tîrgoviște. În 1930, prin concurs, intru la Banca Națională, unde sunt repartizat la Serviciul relațiilor cu străinătatea, respectiv la Controlul importului și al devizelor. Aici, am norocul să am ca șef de secție un ardelean luminat la minte— Bucur Sasu — care vorbea șase limbi străine. El a fost acela care m-a încurajat și susținut să continui în afara programului de la birou, studiile economice pentru doctorat.

Între timp, mă înscrisesem la doctorat la profesorul Madgearu, alegînd drept subiect pentru teză: *Viața și opera economică a lui Dionisie Pop Marțian (1829—1865)*, economistul român care a scris prima carte de *economie socială*, în limba română. Madgearu a acceptat cu entuziasm propunerea.

În 1940, Madgearu, ca și Nicolae Iorga sunt asasinați, așa că la teza de doctorat am rămas fără conducător, „orfan". Profesorul Victor Slăvescu acceptă subiectul și propunerea de a fi înscris în clasa lui. Iau parte la Campania din Răsărit pentru eliberarea Basarabiei și sunt rănit în apropiere de Chișinău. După ieșirea din Spitalul 303, de la Cotroceni, îmi trec teza de doctorat la sfîrșitul lui mai 1942, iar în septembrie 1942, datorită recomandării profesorului Slăvescu, Consiliul Băncii Naționale mă trimite pentru studii de specializare la Universitatea din Berlin. Acum se ridică întrebarea ce fel de orientare sau ce moștenire

am luat cu mine de la școala economică românească, cînd am plecat la Berlin, în toamna lui 1942?

1. Școala economică românească din anii 1940

În afară de Victor Slăvescu și Virgil Madgearu, școala economică românească din anii 1940 mai cuprindea un număr de alți economiști de frunte ca Ion Răducanu, Cesar Partheniu, Gr. Mladenatz, Gheorghe Tașcă, Nicolae Leon, Victor Bădulescu, Mihail Manoilescu, Ștefan Zeletin, Mircea Vulcănescu, Eugen Demetrescu, I. Gr. Dimitrescu, P.H. Suciu, Ștefan Dumitrescu, Gh. Zane de la Iași și G. Strat și Victor Jinga de la Cluj, printre alții.

Ideile economice principale cu care am plecat la Berlin pot fi rezumate în următoarele puncte:

1. Se considera că regimul capitalist avea probleme, însă numai de ajustare temporară, și nu cu caracter permanent structural. Regimul național socialist din Germania ca și cel fascist din Italia se bucurau de o oarecare atenție, însă nu generală. Regimul comunist din Rusia Sovietică nu se studia serios în școli, deși era considerat un pericol politic.
2. Economia dirijată, care se practica pe atunci în Franța și Anglia, precum și în Statele Unite era acceptată în unele cercuri, dar respinsă în altele.
3. Metoda de cercetare științifică în economia politică ca și în celelalte științe sociale (școala lui Gusti) era studiul monografic.
4. Teoria economică nu era privită ca o disciplină distinctă, cu un obiect de cercetare propriu, diferit de cel al istoriei sau politicii economice.
5. Metodologia studiului economiei politice nu era considerată ca asemănătoare cu cea a altor științe, nu devenise încă un obiect de cercetare mai aprofundată.

2. Un scurt popas la Universitatea din Berlin

În toamna lui 1942 m-am înscris la Universitatea din Berlin, Staatswissenschaftliche Fakultät (Facultatea de Științe Sociale). Aci am lucrat mai îndeaproape cu sociologul-economist Carl Brinkman. În mod mai special m-a interesat punctul de vedere al profesorului Ernst Wagemann, director al cunoscutului „Institut für Konjunkturforschung", care susținea că economia politică nu poate fi numită știință decît dacă produce medicamente care vindecă răni economice și financiare, așa cum medicina vindecă răni fizice ale corpului omenesc. În același timp, am mai audiat cursuri și la Facultatea de Filosofie, spre exemplu ale lui Nicolai Hartmann și Edward Spranger.

Din toate aceste cursuri audiate la Universitatea din Berlin, evident că mi-am lărgit orizontul de cunoștințe și am căpătat o nouă atitudine față de știință. În mod particular m-a impresionat bogăția de material informativ de la Staatsbibliotek, de pe Unter den Linden, care era considerată a doua în lume după Library of Congress din Washington, D.C. în America.

Totuși nu eram satisfăcut în dorința mea de a pătrunde ceva mai adînc în studiul problemelor, atît în gîndirea, cît și în realitatea economică. Simțeam nevoia de ceva nou în metoda de cercetare, o aspirație către o metodologie mai clară și mai completă. Am încercat să discut aceste îndoieli cu un economist japonez, pe care nu l-am mai văzut după marele raid aerian asupra Berlinului din noiembrie 1943 și care mi-a spus textual: „Dacă vrei să auzi ceva nou, du-te la Universitatea din Freiburg i. Br. și audiază-l pe Walter Eucken".

Ca sinistrat al bombardamentului pomenit, m-am îndreptat spre Universitatea din Freiburg. Aci l-am întîlnit pe Eucken și, de la prima convorbire, mi-am dat seama că de la el sau prin el voi putea învăța ceva nou. Tot de le el am aflat că pe cînd era student la Universitatea din Bonn a avut un coleg care acum lucra la Banca Națională Română, dar nu își amintea de numele lui.

Întors în țară de Crăciunul lui 1943, nu mi-a fost greu să identific pe colegul profesorului Eucken. Era domnul

Costin Stoicescu, administrator la Banca Națională. Bursa de la Bancă mi-a fost reînnoită pentru a continua studiile la Universitatea din Freiburg. Am revenit la Freiburg, iar două scrisori de recomandare, de la profesorul Slăvescu și administratorul Stoicescu, mi-au înlesnit o apropiere mai amicală de gînditorul german.

3. Un popas mai lung la Universitatea din Freiburg

În primăvara lui 1944 m-am transferat de la Berlin la Freiburg și am început să audiez cursurile lui Eucken și ale altor economiști. Școala economică neoliberală de la Freiburg, în afară de Eucken mai cuprindea și alți economiști de seamă ca: Franz Böhm, Leonard Mikseh, von Dietze, Adolph Lampe, A. Rüstow și alții.

Aici, la Universitatea din Freiburg, și lucrînd cu Eucken am descoperit o *lumină economică nouă*, o *cale nouă în metodologie*, care, după trecerea peste Ocean în S.U.A., s-a cristalizat într-o paradigmă sau program de cercetare științifică ce duce la o unificare într-un cadru mai larg a școlii clasice și a celei moderne nu numai în economie, dar și în toate științele sociale. Mai mult decît atît, în final se deschide un drum care duce la unificarea metodologică a tuturor științelor naturale și sociale.

4. Două filosofii ale științei, deosebite una de alta și un impas!

Școala clasică a văzut *realitatea* fizică, socială și economică prin prisma echilibrului stabil. Cu alte cuvinte, totul este sau merge către unitate, armonie, simetrie, reversibilitate în sensul că indiferent de genul de analiză pe care îl întreprindem — *ex-ante* sau *ex-post*, micro sau macro, rezultatul trebuie să fie același.

Acesta este fundamentarea filosofică a științei clasice deterministe moștenite de la Newton și care, apoi, a fost transplantată în toate științele, inclusiv în economia

politică. Urmînd această filozofie, orice problemă trebuie să aibă o soluție determinată.

Școala modernă a privit aceeași realitate — fizică, socială și economică — prin prisma dezechilibrului sau a echilibrului instabil. Cu alte cuvinte, totul este sau merge către diversitate, conflict, lipsă de simetrie și ireversibilitate.

Aceasta este fundamentarea filosofică a științei moderne *indeterministe* moștenită parțial de la Einstein și integral de la Niels Bohr, Werner Heisenberg și alții, care s-a transplantat în toate științele, inclusiv în economia politică. Potrivit acestei filozofii, orice problemă nu poate să aibă decît o soluție nedeterminată.

Eucken menționa conflictul dintre cele două filosofii ale științei, respectiv dintre economia clasică și cea modernă, dar nu oferea nici o soluție. De altfel, lui Eucken nu îi plăcea să intre în discuții pe probleme de metodologie, pe care le considera, mai mult sau mai puțin, sterile. Pentru el, baza științei era studiul realității în sine și nimic mai mult.

Cercetînd literatura timpului, nu am fost convins că cele două filozofii erau într-adevăr contradictorii. Contrastul dintre cele două puncte de vedere părea să fie evident, dar nu și ireductibil. Cînd se susținea că: „Dacă Einstein sau Bohr au dreptate atunci concluziile lui Newton și Lavoisier trebuie să fie eronate", această logică nu mi se părea să fie convingătoare! Chiar cu puținele mele cunoștințe de fizică și chimie mi-am dat seama că aici era vorba de două aspecte diferite ale aceleiași lumi, care pot să fie complementare, dar nu contradictorii. Ceva, de natură metodologică, părea să nu fie în ordine. Mai tîrziu m-am convins că acesta era cazul.

În economia politică, îndoielile mele apăreau mai clare și mai justificate decît în științele naturii. Aproape că nu exista revistă de specialitate din Occident în care să nu se folosească același argument stereotip: „Dacă Keynes are dreptate, atunci Adam Smith trebuie să fie greșit!". Din Răsărit venea același ecou: „Dacă Karl Marx are dreptate, atunci toți ceilalți economiști trebuie să fi greșit!". Mă gîndeam de multe ori: „Oare toți profesorii mei de la Academia Comercială din București să fi fost orbi sau în eroare?".

Nu puteam accepta un răspuns afimativ și nenuanțat la această întrebare.

După ce m-am familiarizat puțin cu teoria modelelor, am început să văd ceva lumină, în sensul că, poate toți (Adam Smith, Marx, Keynes, inclusiv profesorii mei de altă dată) aveau dreptate pînă la un anumit punct, însă, fiecare, nu în general, ci în limitele unui anumit model de gîndire.

Problema cea mai grea, din punct de vedere metodologic, era următoarea: Cum să se identifice printr-o schemă sistematică diferitele modele de gîndire și cum să se reprezinte diferitele aspecte — real și potențial — ale realității?

Cu această întrebare mi-am dat seama că mai erau încă multe lucruri noi de spus în economia politică și celelalte științe sociale. Așa am plecat la drum în 1944, în căutarea unei alte metodologii, mai cuprinzătoare, care să explice atît școala clasică, cît și cea modernă, precum și orice alte cunoștințe posibile din viitor.

5. Un program nou de cercetare: primele rezultate de la Freiburg

Din prelegerile audiate la Eucken am observat că el prezenta întotdeauna o problemă în două versiuni sau două modele de gîndire:

(1) Una într-un sistem de piețe libere unde guverna concurența sau legea cererii și a ofertei *(Freie Verkehrswirtschaft)* și

(2) Alta într-un regim de economie centralizată sau monopol de stat *(Zentralgeleitete Wirschaft)*.

De aci și din multe alte convorbiri avute cu el, nu mi-a fost greu să descopăr că primul model reprezenta, de fapt, un sistem de echilibru și al doilea model — un sistem în dezechilibru, deși Eucken nu abordase nici o dată această linie de gîndire și nu folosise această terminologie.

Am formulat astfel un principiu nou în știința economică, respectiv *Principiul dualității*, pe care mai tîrziu l-am numit *Ipoteza universală a dualității* sau axioma 1, valabilă

atît pentru științele sociale cît și cele ale naturii. Formularea pentru economia politică este următoarea:

Regimul sau universul economic al unei țări se compune din elemente, forțe, instituții și valori stabile (de echilibru) și instabile (de dezechilibru), combinate în diferite proporții.

Corolar: Urmînd Axioma 1 orice concept sau teoremă în economie politică poate și în mod logic trebuie să aibă două versiuni în microanaliză — una reprezentînd aspectul de echilibru stabil și alta dezechilibrul — în stare pură sau în diverse combinații.

Problema continuității în știință

Din examinarea literaturii economice contemporane și clasice rezultă că o formulare explicită a principiului dualității nu a existat anterior. În schimb, partea tehnică a fost parțial utilizată în microanaliză, chiar de la începutul științei economice. Astfel cînd Quesnay și discipolii săi făceau o deosebire între *Ordre naturel* și *Ordre positif* ei nu făceau altceva decît să identifice o ordine social-economică bazată pe echilibrul stabil *(ordine naturală)* și altă ordine, mai mult sau mai puțin în dezechilibru *(ordine pozitivă)*.

De asemenea, cînd Adam Smith face deosebire între *prețul natural* (real) și prețul de piață (nominal) și el de fapt vorbește de un preț de echilibru stabil (natural) și alt preț, de dezechilibru (nominal). Tot la fel, și Karl Marx cînd menționează un tip de monedă care îndeplinește numai funcții monetare și alt tip care devine *capital*, încă de la emisiune, el nu face altceva decît să definească tipul de monedă de echilibru (*Numéraire* în sensul dat de Walras sau monedă de aur și argint) și tipul de monedă de dezechilibru (anti-*Numéraire* în lucrările mele sau monedă de hîrtie și de credit fără acoperire). Același lucru este valabil și pentru distincția pe care o face Marx între *circulația simplă* (de echilibru) și ordinea inversată a *circulației cu plusvaloare* (de dezechilibru).

Cînd Wicksell mai tîrziu a introdus teoria diferenței între *dobînda naturală* (reală) și *dobînda nominală* (oficială),

el de fapt făcea distincție între rata de echilibru a dobînzii și de rata de dezechilibru a dobînzii și, ca atare, el continua moștenirea lăsată de Adam Smith. În fond, pentru a înțelege natura și funcționarea unei economii moderne, teoria diferenței* a lui Wicksell trebuie extinsă spre a cuprinde și restul de surse de venituri: renta, salariul, profitul, impozitul și cursul valutar. Keynes a continuat aceeași tradiție făcînd distincție între moneda de aur și *moneda reprezentativă* — de hîrtie sau de credit.

Ceea ce nimeni nu făcuse anterior era să sistematizeze acest procedeu analitic tradițional și să-l definească în mod explicit și cu referire specială la conceptul de echilibru stabil față de dezechilibru sau echilibru instabil. Aceasta este contribuția Ipotezei universale a dualității.

În continuare, am văzut că principiul dualității are aplicare, cum este și logic, nu numai în studiul economiei naționale ca un tot, dar și în elementele componente ale acesteia: moneda, băncile, bursele și toate celelalte instituții și practici din comerț. În fine, încă pe cînd eram la Freiburg am întrevăzut faptul că metodologia nouă a cercetării simultane prin prisma echilibrului față de dezechilibru era valabilă nu numai în știința economică, dar și în toate celelalte științe sociale.

M-am oprit aici cu cercetările și am scris o carte în limba germană în care se vedea influența lui Eucken prin școala economică de la Freiburg, dar și o viziune nouă în metodologia științei economice. A fost publicată de Kohlhammer Verlag din Stuttgart, Germania, în 1949, sub titlul: *Geldtypen und Geldordungen. Fundamente für eine Echte Allgereine Geld — und Wirtschaftstheorie (Tipuri și ordini monetare. Fundamente pentru o teorie monetară și economică cu adevărat generală).*

De acum încolo, cercetările mele s-au concentrat mai mult în domeniul metodologiei și aplicarea ei la probleme practice, un subiect neglijat nu numai de Școala românească la vremea aceea, dar și de Școala economică de la Freiburg.

Interesant de notat este faptul că profesorul meu Eucken de la care am învățat metodologia aplicată — *sur*

* Între rata naturală (reală) și cea nominală (oficială) a dobînzii

le vif, cum spun francezii — în lucrarea lui fundamentală *Grundlagen der Nationalökonomie* (1937), începe cu propoziția din *Prefața. Das ist kein methodologisches Buch* (aceasta nu este o carte de metodologie). Lui nu-i plăcea teoria pură în sensul lui Walras, adică dezlegată de realitatea concretă, deși el accepta teoria tipurilor ideale a lui Max Weber. În fond era o exagerare din partea lui, fiindcă, în realitate, el aplica metodologia la tot pasul.

Studentul său român, mai tîrziu publică și el o carte, tot de natură fundamentală *(Geldtypen und Geldordnungen)*, pe care o începe cu propoziția din Prefață: *Das ist ein methodologisches Buch* (aceasta este o carte de metodologie). De fapt, amîndouă cărțile sunt de gîndire metodologică, una scrisă în spirit și tradiție germană, iar cealaltă în spirit latin, românesc.

6. Un program nou de cercetare : continuare în SUA și rolul lui Leon Walras

O dată ajuns pe pămîntul Americii (1950), în afara timpului pe care trebuia să-l consacru pregătirii prelegerilor pentru Universitate, am încercat pe toate căile să extind și să îmbunătățesc Programul nou de cercetare. După ce am devenit membru al „American Economic Association" (Asociația Economiștilor Americani) și am luat parte pentru prima dată la adunarea anuală a acesteia în 1952, mi-am dat seama că eram într-un mediu intelectual diferit de cel de la școala economică din Freiburg. Aici lupta de idei se dădea între adepții lui Keynes și discipolii lui Marx, iar eu nu eram înclinat către nici unul din cele două grupuri antagoniste. Interesul meu era să construiesc o metodologie care să cuprindă nu numai școala clasică și pe cea modernă, dar și orice altă mișcare de idei din viitor.

De mare ajutor mi-a fost opera unui mare economist francez, strămutat la Universitatea din Lausanne, Elveția, Leon Walras (1834-1910), pe care Schumpeter îl considera cel mai mare dintre toți economiștii, fiindcă el a fost printre primii, care a formulat legea echilibrului general în economie.

Legea echilibrului general, așa cum a fost formulată de Walras, spune:

> Dacă schimbul mai multor mărfuri are loc pe o piață liberă, guvernată de concurență (monopolurile fiind neutralizate sau reduse la zero) și dacă prețurile sunt exprimate numai în *Numéraire*, atunci condiția echilibrului general este *ipso facto*, îndeplinită (2).

Dacă presupunem concurența pură ca un *datum*, ca ceva static deja realizat, așa cum a făcut Walras, atunci legea este corectă, din punct de vedere logic. Dacă introducem concurența ca un element dinamic, atunci avem nevoie de un *mediu înconjurător* compatibil cu celelalte două elemente: concurența pură și *Numéraire*-ul ca monedă. Altfel, legea echilibrului ar funcționa într-un *vacuum*.

Pentru a corecta această lacună metodologică, am introdus o teoremă, și anume *Legea generală a concordanței logice și empirice*, după care:

> Nici o forță din natură sau societățile umane inclusiv din economie nu poate acționa în așa fel, încît să se producă și să se mențină o poziție de echilibru stabil dacă nu există un mediu înconjurător favorabil, în termeni economici — un cadru instituțional și juridic adecvat, care în Tabela de orientare apare ca factorul „R".

Cu această teoremă am reformulat legea echilibrului general a lui Walras, rezultatul fiind Axioma nr. 2 sau *Legea universală a parametrului natural*, după care:

> Orice sistem din natură sau din societățile umane (inclusiv economia) ca să atingă și să mențină o poziție de echilibru stabil trebuie să aibă un parametru natural tare (la limită 100%), — în cazul economiei — moneda-*Numéraire* — care în legătură cu o forță concordantă de echilibru — concurența pură — și, într-un cadru instituțional și juridic adecvat (factorul „R"), asigură stabilitatea sistemului în timp și spațiu.

Pentru a evita orice confuzie, trebuie menționat că factorul „R" trebuie să fie de aceeași natură, pur analitică, ca și celelalte componente. Așadar, nu este vorba de un cadru instituțional și juridic în concepție *istorică* (ceva

existent la un moment dat), ci în concepție *ideal-teoretică*, adică ceva ce trebuie să fie realizat în practică (realitate potențială), dacă vrem să avem un astfel de sistem.

7. Teorema tuturor posibilităților și Tabela de orientare în știința economică

Drumul este acum deschis către macroanaliză, care începe aici cu un principiu nou, *Teorema tuturor posibilităților*, după care:

Considerînd Ipoteza universală a dualității sau Axioma nr. 1 drept un adevăr indiscutabil în microanaliză, atunci în macroanaliză putem concepe în mod teoretic un număr nelimitat de combinații sau sisteme posibile.

Cu „un număr nelimitat", adică infinit, nu se poate lucra în știință și, de aceea, am fost nevoit să găsesc o cale pentru a evita infinitul. Așa am ajuns să construiesc un alt instrument: *Tabela de orientare în știința economică*, după care:

O aplicare riguroasă și sistematică a Teoremei posibilităților duce la construirea unei scheme sau hărți metodologice, în care numărul nelimitat de sisteme posibile este redus la 7 modele de bază cu caracter reprezentativ.

Simboluri întrebuințate pentru construirea Tabelei:

Co = *concurență pură*
Mo = *monopol pur*
Nu = *moneda-Numéraire*
anti-Nu = moneda de hîrtie și de credit fără acoperire
$R_1, R_2, R_3 \ldots . R_7$ = cadrul instituțional și juridic adecvat pentru fiecare model (sistem) sau simplu: factorul „*R*".

Această Tabelă poate avea conținut empiric sau conceptual, în funcție de natura problemei pe care o cercetăm. Se poate aplica atît în micro —, cît și în macroanaliza.

O Tabelă de orientare pentru știință economică

Modele

$M_1 = 100\%\,(Co + Nu) + R_1$ Un model perfect de economie liberă, justă și stabilă (teorie pură) așa cum l-a

descris Walras. Reprezintă un sistem de echilibru general la limită.

$M_2 = 95\%\,(Co + Nu) + 5\%\,(Mo + anti\text{-}Nu) + R_2$. Un model, cît se poate de perfect de economie liberă, justă și stabilă ce se poate realiza în practică în orice țară din lume. Este sistemul imaginat (în teorie) de Adam Smith și alți economiști din școala clasică. Un regim de legi naturale.

$M_3 = 65\%\,(Co + Nu) + 35\%\,(Mo + anti\text{-}Nu) + R_3$. Un model de economie mixtă în care elementele de echilibru predomină în proporție de 65%. Gradul înalt de anti-*Numéraire* și monopol (35%) produce probleme de dezechilibru. Dezechilibrele sunt însă minore.

$M_4 = 50\%\,(Co + Nu) + 50\%\,(Mo + anti\text{-}Nu) + R_4$. Un model de economie mixtă, în care elementele de echilibru sunt egale ca forță cu cele de dezechilibru. În fond, este un sistem static care reprezintă o poziție de echilibru instabil sau, cum i-a spus Keynes, de „echilibru cu șomaj", deși ar fi trebuit să spună „echilibru instabil cu șomaj" spre deosebire de modelul clasic (M_2) de „echilibru stabil cu full employment" sau fără șomaj.
De aici încolo dezechilibrele devin majore.

$M_5 = 35\%\,(Co + Nu) + 65\%\,(Mo + anti\text{-}Nu) + R_5$. Un model de economie mixtă, în care elementele de dezechilibru predomina. Fenomenul dezvoltării ciclice devine inevitabil. Intervenția guvernului devine o necesitate, deși, după Teorema imposibilităților, nici problema șomajului și nici problema stabilității financiare nu pot fi rezolvate satisfăcător.

$M_6 = 5\%(Co + Nu) + 95\%\,(Mo + anti - Nu) + R_6$. Un model de economie planificată și condusă centralizat de guvern, după tipul sovietic sau cel nazist. Nu există nici o șansă de echilibru stabil. Instabilitatea este ascunsă.

$M_7 = 100\%\,(Mo + anti\text{-}Nu) + R_7$. Un sistem de societate și economie complet colectivistă (*în abstract*), așa cum și-a imaginat Marx revoluționarul.

P.S. Regimul capitalist modern din Apus, conceput ca un sistem de economie mixtă și compus din elemente de echilibru și dezechilibru, s-a mișcat în jurul modelului M_4 în sus și în jos pînă la criza mondială de la 1929—1934. După aceea, s-a îndreptat spre M_6 și acum se află între M_5 și M_6 o poziție dominată de dezechilibre majore. Singura soluție salvatoare este o mișcare către M_2.

8. Semnificația și însemnătatea Tabelei de orientare

Tabela de orientare pentru știința economică se poate compara cu Tabela lui Mendeleev din chimie care cuprinde cele 92 de elemente stabile din natură, la care se pot adăuga și elementele transuranice sau nestabile. Se mai poate, de asemenea, compara, și cu Schema posibilităților de adevăr din Logica lui Wittgenstein (3).

Mai întîi — cum arată și numele — Tabela are drept scop să ne ajute la orientare. Într-adevăr, avem de-a face cu o complexitate enormă — de fapt fără limite — a realităților economice și financiare, care, din punct de vedere practic (istoric), se schimbă continu în fiecare zi, în fiecare oră, în fiecare minut, oriunde ne-am afla pe glob. Pentru a cunoaște natura realității economice, dacă nu am întrebuința concepte teoretice, cum sunt tipurile ideale a lui Max Weber, am fi nevoiți să capitulăm fără a rezolva antinomia dintre cunoașterea istorică (a detaliului, în veșnică schimbare) și cunoașterea teoretică (a esențelor, omițîndu-se detaliile de timp sau spațiu).

Tabela de orientare rezolvă antinomia respectivă, fiindcă ea cuprinde întreaga realitate economică, atît în forma ei reală (realitatea istorică, concepută concret), cît și în forma ei *potențială* (realitatea ideală, concepută abstract). De aici, rezultă că realitatea economică dintr-o țară dată și la un timp anumit poate fi reprezentată printr-un punct sau o linie din Tabelă. Aceeași realitate, concepută în forma ei potențială, de devenire dinamică (posibilă) în timp, se poate mișca spre Nord sau Sud pînă ce se atinge limita la Nord (Model M_1) sau limita la Sud (Model M_7).

Dincolo de limitele extreme ale Tabelei nu mai este nimic decît neantul.

Privind Tabela ca un tot, universul economic apare cu mult mai complicat decît a fost conceput de economiștii clasici, și, nu mai puțin, de cei moderni.

Cele șapte modele de bază implică șapte puncte de vedere și, deci pentru una și aceeași problemă pusă în teorie pot exista cel puțin șapte soluții diferite, depinzînd de modelul de analiză ales. Astfel, se poate vorbi de o Tabelă a posibilităților de adevăr în știința economică.

În sens analitic, Tabela de orientare nu este un instrument cantitativ, așa cum nu este nici Tabela lui Mendeleev sau Tabela posibilităților de adevăr a lui Wittgenstein. Cum am mai spus, ea este un instrument metodologic întrebuințat pentru orientare și clarificare. Este ca și instrumentele de orientare în navigație, ca busola, care nu măsoară distanțele, ci indică numai polul Nord și, implicit, — polul Sud și celelalte puncte cardinale — Vest și Est. Procentajele întrebuințate pentru a identifica natura celor șapte modele sunt proprii ipotetice, similare cu gradele indicate pe busola. Dacă vrem să știm în care model teoretic se încadrează o țară oarecare la un moment dat, atunci avem o problemă tehnică de estimare (măsurare) a proporțiilor implicate și anume între formele de monedă, între concurență și monopol, precum și de evaluare a calității cadrului instituțional și juridic.

Dacă țara respectivă are probleme, atunci pe calea arătată se poate determina dacă e vorba de un dezechilibru minor (slab ca între Modelul M_2 și M_3 sau mai mare ca între M_3 și M_4) sau de un dezechilibru major (mai slab ca între M_4 și M_5 sau mai tare ca între M_5 și M_6).

În fine, poziția cea mai periculoasă se află între M_6 și M_7, adică prăbușirea în dezechilibru total sau în haos.

De asemenea, utilizînd aceeași Tabelă, putem determina diferite grade de relativitate sau incertitudine în știința economică, urmînd cele șapte modele de bază. În continuare, putem identifica domeniul de validitate a oricărui concept sau teoreme din școala clasică și cea modernă, precum și din orice altă școală sau mișcare de idei din viitor.

9. Clarificarea conceptului de echilibru stabil și instabil

O problemă fundamentală nu numai în știința economică, dar și în toate științele este delimitarea precisă a modelului guvernat de legile echilibrului stabil și a celui guvernat de echilibrul instabil. Distincția dintre echilibrul stabil și cel instabil este cunoscută și utilizată în literatura economică, dar nu întotdeauna cu precizările necesare. În ceea ce privește echilibrul stabil nu există nici o problemă. Indiferent pe cine consultăm — Adam Smith, Walras, Marshall sau Pareto, — conceptul de echilibru stabil este același: acel sistem unic, în care forțele în acțiune converg către unul și același punct de stabilitate, care se menține prin sine însăși. Dacă este deranjat din afara, atunci poziția de echilibru, după un număr de oscilații (înainte și înapoi), se reface automat. Această definiție urmează și este concordanța cu principiul din fizică al unui pendul al cărui „centru de greutate se află sub punctul de suspensie (4)".

Există însă probleme în legătură cu definiția conceptului de echilibru instabil. Walras credea că a rezolvat dificultățile încercînd să definească echilibrul instabil sub forma unui pendul inversat, al cărui „punct de suspensie se afla exact sub centrul de greutate (5)." Walras duce raționamentul mai departe arătînd că, în acest caz, pendulul „se îndepărtează tot mai mult de poziția de echilibru" pînă cînd, în sfîrșit, prin forța gravitației, atinge din nou poziția naturală exact sub punctul de suspensie.

Walras nu este însă, clar în trei privințe. Mai întîi concurența pură nu este un *datum* în societățile umane, cum e gravitația în natura și deci formularea lui nu e completă, dacă vrem să o aplicăm la o economie națională. În al doilea rînd, ca să justificăm existența unui pendul inversat, trebuie să admitem existența a două forțe opuse de aceeași intensitate (50:50) care țin pendulul într-o poziție nenaturală. În al treilea rînd, dacă vrem să restabilim poziția originală naturală, atunci trebuie să eliminăm una din cele două forțe opuse, respectiv cea de dezechilibru (antigravitația), astfel încît, forța de echilibru — gravitația — să poată acționa în voie. În economie, cele două

forțe sunt reprezentate prin concurența pură și monopolul pur.

Poziția de echilibru stabil este unică și valabilă în teoria pură — numai în Modelul M_1 (sistemul walrasian), iar în practică — numai în M_2, unde condițiile de echilibru general sunt satisfăcute numai în proporție de 95%. În M_1, la limită, nu este posibilă nici o fluctuație.

Poziția de echilibru instabil este, de asemenea, unică și valabilă, în teorie, numai în Modelul M_1, iar în practică — într-un model vecin foarte apropiat. În M_4 nu este posibil nici o fluctuație și, privită din exterior, apare ca o poziție de echilibru la limită, deși în cazul acesta este vorba de echilibru instabil. Dacă este deranjat din afara atunci — cum a observat Walras — se mișcă îndepărtîndu-se din ce în ce în ce mai mult de poziția inițială, dar nu se mai poate întoarce înapoi, cum știm foarte bine că se întîmplă în viața practică în cursul unui ciclu de fluctuații ale activității economice. Aici Walras n-a avut dreptate și tot aici se afla și deosebirea fundamentală între echilibrul stabil și instabil. Principiul pendulului nu se aplica la modelul M_4, deși conceptul de echilibru instabil rămîne același.

Pe de altă parte, nu putem să condamnăm pe Walras, Marshall sau Pareto că nu au văzut această diferență fundamentală, întrucît ei nu dispuneau de instrumentul metodologic adecvat — Tabela de orientare — ca să poată vedea ce distanță lungă se află între o poziție de echilibru stabil și una de echilibru instabil. Este vorba de o schimbare sau mai exact de o răsturnare a lui M_1 împins către M_4.

Este foarte probabil ca și Keynes să fi avut aceeași imagine în minte cînd a formulat conceptul de „echilibru cu șomaj involuntar", o expresie care a tulburat generația mai veche de economiști clasici din anii 1930 care gîndeau problemele numai în termeni de echilibru stabil. Dacă Keynes ar fi spus „echilibru instabil cu șomaj", atunci lucrurile ar fi fost puse cu claritate în fața judecății obiective a contemporanilor. Dar el n-a făcut-o și aceasta pentru simplu motiv că nu dispunea de un instrument metodologic sigur care să-i permită să vadă distanța enormă dintre cele două poziții de echilibru, așa cum rezultă din Tabela de orientare.

Pe de altă parte, este adevărat că regimul capitalist modern, conceput în dezvoltarea sa istorică, s-a mișcat în zigzag deasupra și dedesubtul Modelului M_4 în funcție de fazele ciclului economic (prosperitate și depresiune), așa încît observația lui Keynes era în fond corectă. Greșită a fost interpretarea lui cînd a legat conceptul de „echilibru cu șomaj" de modelul clasic de echilibru stabil (M_2) și nu de modelul modern al echilibrului instabil (M_4), ceea ce în rîndurile economiștilor a produs o confuzie ce persistă și în zilele noastre. Fără Tabela de orientare este foarte greu, și poate chiar imposibil, să se lămurească această problemă de importanță capitală.

Dacă examinăm cu mai multă atenție conceptul de echilibru, utilizat de Keynes, se poate vedea — cum am arătat într-o altă lucrare, din 1986—că, între 1930 și 1936 el și-a schimbat poziția. Într-adevăr, în *A Treatise on Money* (1930), Keynes utilizează conceptul de echilibru stabil, pe cîtă vreme în *Teoria generală* (1936), el abandonează conceptul clasic și adoptă conceptul modern de echilibru instabil, fără însă a menționa explicit această schimbare.

În concluzie, poziția de echilibru stabil și cea de echilibru instabil se referă la două lumi economice cu totul deosebite una de alta. Știința economică dezvoltată sub influența lui Keynes nu poate fi opusă economiei politice clasice.

10. Legea compensației sau a „ocupării depline a resurselor de muncă"

Dacă în secolul al XIX-lea știința economică s-a concentrat mai mult asupra problemei libertății economice și stabilității monetare, în secolul al XX-lea, accentul principal s-a deplasat asupra rezolvării problemei șomajului, adică a „ocupării resurselor de muncă" precum și asupra echității sociale. Acum, la început de deceniu, se constată că nici una din aceste probleme fundamentale nu a fost rezolvat în mod statisfăcător — nici în teorie și nici în practică. De fapt, nici o problemă nu se poate rezolva satisfăcător în practică dacă nu s-a rezolvat mai întîi în teorie.

Programul nou de cercetare oferă, în sfîrșit, o cale de urmat pentru atingerea țelului urmărit. Modelul M_1 (pur abstract, teoretic) și M_2 (ideal în practică) sunt singurele de natură să permită soluționarea problemelor economico-financiare ale secolului nostru, pretutindeni pe glob.

În M_1 și M_2 se poate formula o *Lege a compensației sau a ocupării depline a resurselor*, după care:

Într-un regim de echilibru general stabil există un circuit dublu de investiții reale, producție, venit și ocupație care se mișcă continuu în sens contrar între sectorul privat și cel public al producției de bunuri și servicii, pe de o parte, și sectorul emisiunii de monedă-*Numéraire*, pe de altă parte.

Cînd prețurile în sectorul de bunuri și servicii încep să scadă (supraabundență), atunci este profitabil să se investească în producția mărfii (aur sau argint) care a fost aleasă să servească drept monedă-*Numéraire*. În acest fel, o depresiune economică se evită din capul locului. Dacă aceleași prețuri, altă dată, încep să urce (din lipsă de producție), atunci este profitabil să se investească în producția de bunuri și servicii. Astfel, este evitată inflația de la început. Comerțul exterior poate să sprijine acest mecanism de funcționare. În primul caz, sunt favorizate exporturile, iar în al doilea caz — importurile. Moneda-*Numéraire* are trei funcțiuni principale de îndeplinit: (1) instrument obiectiv și precis de măsurare a valorilor economice; (2) mijlocitor de schimburi între cumpărători și vînzători și (3) absorbant de șocuri economice cînd se produce prea mult sau prea puțin.

Numai într-un regim de echilibru general stabil volumul agregat al investițiilor, producției, venitului și ocupării nu poate nici o dată să se reducă în mod cumulativ (cum se întîmplă în mod vizibil, deschis în regimul capitalist sau ascuns, în forme deghizate într-un regim socialist). Așadar, regimul de „full employment" predomină în toate împrejurările.

Dacă experimentul de politică monetară și fiscală recomandat de Keynes — manipularea emisiunii de monedă de hîrtie și de credit, precum și recursul la deficite bugetare — a eșuat, cum s-a văzut în perioada 1970—1990, o alter-

nativă de viitor există totuşi, anume realizarea practică a unui regim de echilibru general stabil.

11. Teorema imposibilităţilor

Tot din Tabela de orientare se poate formula şi o *Teoremă a imposibilităţilor*, după care:

(1) Este prin definiţie, imposibil, din punct de vedere analitic, să se poată construi o singură teorie generală sau, cum o numea mai recent laureatul „Nobel" Paul Samuelson — „o teorie generală a teoriilor economice", care să includă şi să explice toate sistemele posibile începînd cu Modelul M_1 şi sfîrşind cu M_7.

(2) Este imposibil, din punct de vedere practic, să se realizeze să se menţină o economie de pieţe libere care să funcţioneze normal pentru atingerea scopului final de „full employment", stabilitate monetară şi de preţuri, echilibru bugetar, echitate socială şi o balanţă de plăţi internaţionale în echilibru, dacă se utilizează pe scara largă monedă de hîrtie şi de credit fără acoperire, adică monedă anti-*Numéraire*.

(3) Este imposibil ca o dictatură politică să poată veni la putere sau să rămînă la putere atîta vreme cît există un regim de pieţe libere şi un sistem de monedă-*Numéraire* şi finanţe bazate pe acelaşi principiu.

Din toate acestea rezultă cît de importantă este moneda-*Numéraire* pentru o societate şi economie liberă cu un guvern democratic.

Argumente:

(1) Orice teorie generală care ar fi construită pentru a include modelele din partea superioară a Tabelei ar fi în mod logic negată sau invalidată de o altă teorie generală ce ar cuprinde modelele din partea inferioară. Visul şi ambiţia multor oameni de ştiinţă, începînd din antichitate, de a formula o singură teorie generală, apare astfel ca o iluzie fără nici o şansă de realizare. Einstein, spre exemplu, a încercat să construiască o asemenea teorie generală pentru

științele fizice numită „Teoria cîmpului unificat". În *Out of My Later Years*, însă a trebuit să recunoască: „Nu știm dacă în felul acesta vom ajunge vreodată la un sistem definitiv. Cînd ni se cere părerea, înclinăm să răspundem că nu".

Keynes, desigur, a nutrit și el aceeași ambiție în cartea lui celebră *Teoria generală*, dar acum nimeni nu mai crede că teoria sa era generală în sens de unică. Cum am arătat mai înainte, cu Tabela de orientare se poate demonstra că modelul lui Keynes ține de Modelul M_4 și împrejurimile lui, și nu exprimă toate modelele posibile.

(2) Fără un sistem monedă-*Numéraire* în proporție de 100%, ajutat de un sistem bancar-financiar de aceeași natură, nu este posibil să se realizeze stabilitate, ocupare deplină a resurselor de muncă și echitate socială în interesul deplin al cuvîntului. Moneda de hîrtie și de credit fără acoperire se caracterizează prin *instabilitate inerentă*, care nu se poate corecta în mod satisfăcător prin nici o politică monetară sau fiscală rațională.

De fapt, în condițiile monedei de hîrtie și de credit, este imposibil să se calculeze și să se asigure la orice moment dat o circulație monetară de echilibru, care să fie în concordanță cu obiectivul ocupării depline, stabilității prețurilor, unui buget echilibrat, unei balanțe de plăți în echilibru și unei distribuții echitabile a venitului național. Și aceasta este adevărat indiferent dacă regimul respectiv este capitalist sau socialist.

(3) În fine, un sistem de monedă-*Numéraire* în proporție de 100% și un sistem bancar financiar de echilibru limitează puterea politică a guvernului numai la cea necesară ca să-și îndeplinească funcțiunile publice pe care nu le pot îndeplini cetățenii sau societățile comerciale private. Așadar, într-un asemenea cadru nici o formă de dictatură modernă sau de totalitarism nu poate nici să se dezvolte și nici să supraviețuiască pe termen lung.

12. Imunitatea sistemului walrasian

Sistemul walrasian de echilibru general stabil, în forma lui completă și conceput la limită (M_1), este imun

la fenomene de anomalii, relativitate (Einstein) și incertitudine (Heisenberg) pentru că este compus numai din elemente și forțe de echilibru stabil. M_1 are o coerență de 100% ca și sistemul newtonian (conceput tot la limită) în fizică și mecanică.

În practică un sistem walrasian realizat ca în M_2 este imun la crize economice, șomaj, inechități sociale și deficite cronice în bugetul public și balanța de plăți internaționale, cum am arătat în altă parte (7). În economia națională, relativitatea și incertitudinea apar ca fenomene conjuncturale.

Partea a III-a

Către o a treia revoluție în știința economică

Toate științele moderne au trecut prin două revoluții de metodă în gîndire. Prima dintre ele este reprezentată de modul de gîndire clasic, în care problemele sunt concepute în termeni de echilibru stabil sau, vorbind limba contemporanilor, în cadrul unui model de perfecțiune, coerent în proporție 100%, uniform, simetric și reversibil. Cealaltă revoluție de bază o reprezintă modul de gîndire modern, în care problemele se pun în cadrul unor modele care deviază de la sistemul clasic. Este vorba de modele care reprezintă condiții de dezechilibru, anomalii, imperfecțiune, diversitate, asimetrie și ireversibilitate.

Știința economică nu a făcut excepție de la această evoluție metodologică. Ideea fundamentală a echilibrului stabil s-a împămîntenit prin lucrările lui François Quesney cu faimosul său *Tableau économique* (1758) și ale discipolilor săi, cu care a format Școala franceză a fiziocraților. Adam Smith, cu *Avuția națiunilor* (1776), a dat o fundamentare mai solidă și mai sistematică conceptului de economie liberă, bazată pe legi naturale.

Un șir lung de economiști au consolidat școala clasică veche. Între 1870 și 1900 a avut loc un fel de renaștere în gîndirea economică liberală prin descoperirea și aplicarea principiului utilității marginale ca soluție la problema valorii economice. Un număr de mari economiști ca Walras, Menger, Jevons și, puțin mai tîrziu, Marshall, Wicksell și Pareto au pus bazele economiei clasice moderne. La începutul secolului al XX-lea, economia clasică modernă predomină aproape absolut. Pe scurt, aceasta a fost prima revoluție clasică în știința economică.

Chiar de la începutul secolului al XIX-lea cînd școala clasică începuse să se consolideze, neglijarea studiului aspectelor de dezechilibru a atras atenția altor economiști, care au început să pună la îndoială anumite principii lansate de școala clasică, iar pînă la urmă — întregul edificiu al moștenirii clasice. Lui Thomas Robert Malthus îi revine probabil meritul de a fi spart gheața și de a fi făcut primul pas către a doua revoluție în gîndirea economică. Într-adevăr, Malthus a fost cel dintîi care a observat clar existența fenomenului fluctuațiilor conjuncturale, chiar dacă el s-a concentrat numai asupra celei de-a doua părți a ciclului, adică depresiunea, cu șomaj și produse nevîndute. Malthus a tras semnalul de alarmă că legea debușeelor, formulată de J.B. Say și care exprima echilibrul, nu funcționa normal în practică, fenomenul de criză economică rămînînd o anomalie neexplicată.

În Franța, în aceeași direcție — de critică la adresa școlii liberale clasice — s-a dezvoltat întreaga mișcare a socialismului liberal: Saint Simon, Louis Blanc, Fourier, Proudhon. Karl Marx cu opera lui *Das Kapital* (1867) a criticat școala socialistă franceză și, utilizînd metoda dialectică în maniera sa, a împins gîndirea în termeni de dezechilibru pînă la limita extremă, a dezechilibrului total, ca în M_7 din Tabelă. Într-adevăr Marx a încercat să răstoarne și gîndirea clasică veche și regimul capitalist, propovăduind o revoluție totală, ca și cum regimul capitalist ar fi fost într-o poziție de dezechilibru total.

Se cunoaște foarte bine că regimul capitalist este eterogen, mixt și suferă de crize economice și financiare. Dar nu mai puțin adevărat este și faptul că, în afară, de elemente de dezechilibru, el are și elemente de echilibru. Rezultă deci că atît logic, cît și empiric teoria lui Marx privind dezechilibrul total și revoluția totală cade de la sine. Evenimentele din 1989-1990 din Rusia Sovietică și Răsăritul Europei confirmă această concluzie, deși teoria plusvalorii într-o formă mai moderată și mai realistă rămîne încă un obiect de studiu în regimul capitalist și nu mai puțin — în cel socialist.

Numai în secolul al XX-lea un număr mai mare de economiști și-au îndreptat atenția cu precădere spre stu-

dierea problemelor de dezechilibru, deși într-o formă diferită de cea urmată de Marx școala socialistă franceză. Școala istorică germană, care și ea a stat în avangarda criticii la adresa școlii clasice liberale a avut o influență directă asupra dezvoltării școlii americane denumite instituționalism și reprezentată prin W.C. Mitchell și Thornstein Veblen.

John Maynard Keynes a înțeles cel mai bine spiritul timpului: gîndirea în termeni de dezechilibru. El a formulat o nouă teorie a activității economice pe care a numit-o *full employment* și care pretinde că rezolvă problema șomajului involuntar. Keynes a avut o influență formidabilă asupra gîndirii economice din acest secol. Lucrarea lui *Teoria generală* (1936) poate fi considerată drept punctul culminant al celei *de-a doua revoluții în știința economică*.

Urmînd diagnoza și recomandările făcute de Keynes după 1936 și mai ales după al doilea război mondial, guvernele democratice din lumea liberă au căpătat puterea și mijloacele financiare (prin manipularea banilor de hîrtie și de credit, precum și a fiscalității și datoriei publice) de a interveni în viața economică pentru a rezolva problema șomajului, a inflației, a inechităților sociale și a dificultăților balanței de plăți. Pînă pe la 1970, lumea ideilor, ca și politica monetară, economică și fiscală erau dominate aproape absolut de doctrina și modul de gîndire a lui Keynes și al celor care l-au urmat.

Care este situația în 1992? Din punct de vedere teoretic nici una din problemele de bază (renta, salariul, dobînda, profitul, impozitul și cursul de schimb valutar) nu a fost rezolvată satisfăcător. Și dacă o problemă nu a fost rezolvată clar în teorie, desigur că ea nu poate fi rezolvată mulțumitor nici în practică. Istoria economică și financiară dintre 1936 și 1992 confirmă această concluzie . Din punct de vedere practic, rata șomajului a rămas cam peste tot destul de ridicată. Inflația nu a fost nici pe de parte înlăturată. Deficitele bugetare au devenit o tradiție, iar creșterea datoriei publice nu mai cunoaște limite. În ce privește balanța de plăți, lumea liberă cunoaște o criză financiară internațională permanentă fără precedent.

Încă de pe vremea cînd eram la studii în Germania am intuit că se va ajunge într-o zi la această lamentabilă

stare de lucruri. De aceea m-a preocupat problema unei alte abordări în știința economică, care să ne ajute a rezolva problemele date, mai bine și mai precis, atît în teorie cît și în practică. Avînd norocul — cum am explicat mai înainte — să lucrez mai mulți ani cu un mare gînditor — economistul german Walter Eucken și să pot folosi cele învățate de la el, am reușit, prin efort propriu, să descopăr un drum nou, către o a treia revoluție în gîndirea economică, care să integreze celelalte două revoluții precedente. Este vorba de o *sinteză unică* în felul ei între școala clasică, a echilibrului stabil și școala modernă, a dezechilibrului în cadrul unei metodologii mai cuprinzătoare, care a fost prezentată mai înainte, în această comunicare.

Din expunerea de pînă acum se poate formula o *Lege a corelației între teorie și practică*, după care:

(1) Problemele de echilibru din științele sociale inclusiv din știința economică se pot rezolva numai prin întrebuințare de concepte și teoreme de echilibru care se află în domeniul lui M_1 (în plan abstract) și M_2 (în plan concret).

(2) Problemele de dezechilibru se pot rezolva numai în două etape:

(a) etapa analitică, adică dezvoltarea de instrumente (concepte și teoreme) capabile să explice fenomene de instabilitate sau dezechilibru și

(b) etapa practică, adică procesul căutării de soluții de natură să ducă la realizarea țelurilor puse fără a crea alte probleme. Pentru a putea opera efectiv și eficient, asemenea soluții trebuie să fie guvernate de principii de echilibru stabil, atîta vreme cît țelul final îl constituie o societate democratică, cu libertate individuală, justiție socială bazată pe echitate, egalitate și stabilitate economică, monetară și financiară.

Privit sub raport istoric, de la începuturi și pînă în zilele noastre, regimul capitalist s-a mișcat în mod neregulat (în zigzag) între Modelul M_3 (timpuri mai bune, de prosperitate) și M_5 (timpuri mai dificile, cu șomaj, crize economice). Acum se află între M_5 și M_6, unde domină dezechilibre majore, și unde problemele economice și sociale devin din ce în ce mai complicate. Regimurile socialist-

comuniste din Rusia Sovietică, China, Răsăritul Europei sau Cuba de la sfîrșitul anilor '80 se situau între M_6 și M_7 și se caracterizau prin faptul că dezechilibrul total, pînă atunci ascuns (camuflat) a apărut în ultimii ani la suprafață.

După ce am dezvoltat Tabela de orientare, mi-am dat seama, cu justificare logică și empirică, de ce problemele mari nu se rezolvaseră în modul cuvenit nici în capitalism, nici în socialism-comunism și nici în condițiile fascismului sau nazismului. Capitalismul are un singur lucru bun: libertatea individuală de gîndire și acțiune în rezolvarea problemelor producției. Altminteri însă toate aceste regimuri contemporane sunt înglobate — unele mai mult, altele mai puțin — într-un ocean vast de dezechilibrare majore, vizibile sau ascunse. Singura soluție pentru a asigura un viitor mai bun, de prosperitate, pace și stabilitate, este ca regimurile în cauză să întreprindă reformele structurale necesare spre a se apropia cît mai mult de modelul walrasian M_2 (în practică), adică de idealul unei societăți și economii libere, juste și stabile, spre care aspiră toate națiunile și rasele pămîntului.

Tot din Tabelă se poate vedea și în ce constă greșeala sau principalul punct slab al gînditorilor clasici. Regimul ideal de urmat în M_1 și M_2 ei l-au văzut bine; în practică, însă au eșuat lamentabil fiindcă nu au văzut distanța enormă dintre ideal și realitate, nu au văzut necesitatea înfăptuirii de reforme structurale, care să aducă realitatea social-economică din timpul lor cît mai aproape de ideal.

Tot cu ajutorul Tabelei, se poate determina și greșeala gînditorilor moderni, care urmează pe Keynes sau Marx. Ei s-au concentrat atît de mult în studiul lor asupra domeniului vast, aproape fără limite, al dezechilibrelor încît, pînă la urmă, nu s-au mai preocupat de studierea echilibrului general stabil, care avea nevoie de anumite completări. Este adevărat, spre exemplu, că modelul întrebuințat de Keynes era mai realist decît cel clasic, dar, aplicat în practică, a eșuat și el pe termen lung. În primul rînd, nu s-a respectat *Legea corelației între teorie și practică*, care la timpul acela nu fusese formulată. De asemenea, fără utilizarea Tabelei de orientare era foarte greu de văzut că atît regimul

capitalist, cît și cel socialist se aflau situate într-un teritoriu de instabilitate inerentă, unde dezechilibrele majore nu puteau fi rezolvate în mod satisfăcător nici prin măsurile de politică monetară și fiscală recomandate de Keynes și nici prin planul economic, idolatrizat de gînditorii marxiști.

A doua greșeală de ordin metodologic, comisă atît de gînditorii clasici cît și de cei moderni, a dus la un fel de babilonie în lumea ideilor economice. Pe de altă parte, cei de factură clasică credeau că teoria lor este singura științifică și că deci orice altă teorie este falsă. Tabela arată că această interpretare este eronată. În afară de gîndirea clasică, valabilă în M_1 și M_2, mai sunt multe alte teorii posibile și adevărate, și anume pentru situații de dezechilibre minore și majore inclusiv echilibrul instabil.

Pe de altă parte, gînditorii moderni din școala lui Keynes sau a lui Marx, operînd cu modele diferite, au ajuns și ei, în mod logic, la rezultate diferite. Din păcate, aceste rezultate diferite au fost interpretate ca fiind singurele adevărate și, deci, ca o negare a gîndirii clasice, considerată ca falsă; o nedreptate logică strigătoare la cer. Tabela arată din nou că și acest punct de vedere, avansat de gînditorii moderni este eronat. Dacă cele două școli ar avea același obiect de cercetare, adică același model, în acest caz rezultatele unei școli ar fi adevărate și ale celeilalte școli — false. În realitate, însă, pentru gînditorii de factură clasică, obiectul de cercetare a fost M_1 (pentru Walras) și M_2 (pentru ceilalți) pe cîtă vreme pentru Keynes obiectul de cercetare a fost M_4 și împrejurările lui, adică o lume economică diferită de cea a primei școli. Așadar, în mod logic, rezultatele unei școli nu pot fi utilizate spre a se nega rezultatele celeilalte școli. Și totuși acest păcat de moarte din punct de vedere al logicii a fost comis de gînditorii moderni față de gînditorii de factură clasică. În realitate, privite prin prisma Tabelei de orientare, cele două școli nu sunt contradictorii, ci complementare. Pentru rezolvarea problemelor timpurilor noastre și urmînd legea corelației între teorie și practică, trebuie să cunoaștem și să le aplicăm cu înțelepciune pe amîndouă, fiecare îndeplinind rolul ei propriu. Același lucru se poate spune și despre școala marxistă ortodoxă, ale cărei rezultate se apropie de Modelul M_7 și, deci, se

referă la o lume social-economică diferită de cea inclusă în modelul clasic M_1 sau modern M_4.

Toate aceste observații fac parte din a treia revoluție în gîndirea economică care a fost anunțată de un mare economist francez, Henri Guitton, în ultima lui carte: *Le sens de la durée*(8). De asemenea, al 4-lea Congres Mondial de Economie Socială, ținut la Toronto, Canada, în august 1986, a adus același mesaj. Congresul a avut drept temă principală „The Way Forward: The Third Revolution in Economic Thinking", adică „Spre ce ne îndreptăm": a treia revoluție în gîndirea economică". În fine, „The International Society for Intercommunication of New Ideas" a avut Primul congres la Sorbona, Paris, în august 1990, cu tema: *„Vers la troisième revolution dans la pensée economique, sociale et politique"*.

Observații finale: Către o unificare metodologică a tuturor științelor

În continuarea aceluiași program de cercetare, bazat pe analiza simultană a echilibrului vs. dezechilibru am reușit să construiesc o Tabelă de orientare pentru sociologie și alta pentru știința politică, fără nici o dificultate (9).

Cea mai grea temă a fost dezvoltarea unei Tabele de orientare pentru logică, pe care, în sfîrșit, am terminat-o încă din 1989. (10).

Cu aceasta am ajuns la convingerea că dacă metodologia nouă se aplică la logică—„regiunea tuturor științelor", cum a numit-o J.S. Mill atunci *ipso facto* trebuie să se aplice la toate științele. Așa m-am încumetat și în domeniul științelor naturii, iar pînă la urmă, rezultatele au fost promițătoare, nefiind blocate de nici o contradicție. Le-am publicat în 1989 (11).

Există însă mai multe bariere, mai mult sau mai puțin justificate, care se opun la construirea unui pod de legătură metodologică între științele sociale și științele naturii. Nu este aici locul pentru a intra în detalii în legătură cu această problemă, de altfel destul de importantă. Doar cîteva observații se cuvin a fi menționate.

S-a spus că științele naturii sunt exacte pe cînd științele sociale nu sunt exacte. La acestea s-ar putea răspunde că în teoria pură științele sociale nu pot fi mai puțin exacte decît cele naturale, fiindcă atunci nu ar mai merita titlul de științe.

Controversa privește însă nu atît domeniul teoriei pure, cît pe al științei aplicate. Termenul „exact" se referă la faptul că în științele naturii se experimentează în laborator, unde omul de știință stăpînește datelor problemei pe cîtă vreme, în științele sociale, nu se poate experimenta. Adevărul este că nimic nu stă în calea experimentării în domeniul social, numai că noțiunea de „laborator" trebuie adaptată la natura obiectului de cercetare. În cazul acesta, prin laborator, trebuie înțeles o comunitate mai restrînsă în care datele problemei se pot verifica poate cu mai puțină rigoare decît în laboratorul de chimie, dar totuși se pot verifica.

În laboratorul social, nu este nevoie de o precizie matematică la limită. Dacă, supusă la un experiment științific, o măsură sau reformă pe care guvernul intenționează să o pună în aplicare, indică un rezultat negativ de 60 sau 70% este suficient pentru ca ea să fie respinsă pentru moment.

Dar chiar în laboratorul de fizică de astăzi, termenul „exact" nu mai are aceeași semnificație ca altă dată. Lăsînd la o parte Principiul Incertitudinii al lui Heisenberg, rezultatele din fizica nucleară stau sub umbra filosofiei indeterministe, menționate mai înainte. În problema problemelor, și anume esența ultimă a materiei, în anii 1920—1930 se cunoșteau trei particule elementare. După ce s-a reușit să se spargă atomul din elemente nestabile radioactive, efectivul familiei subatomice (particule elementare) s-a mărit la 61 și este în creștere (12).

Avînd în vedere aceste rezultate, semnificația cuvîntului „exact" sau „mai puțin exact" nu mai poate fi considerată drept un obstacol sau o barieră în realizarea proiectului de unificare metodologică a tuturor științelor.

Un alt pretins obstacol ar consta în faptul că științele naturii utilizează metoda cantitativă, pe cîtă vreme științele sociale ar fi nevoite să se limiteze la metoda calitativă. Nici acest argument, privit în mod obiectiv științific, nu

poate fi considerat drept o barieră de neîntrecut în proiectul menționat. Pînă la urmă, ambele metode sunt necesare, atît în științele fizice, cît și, în cele sociale, deși proporția poate fi diferită, depinzînd de natura problemei.

Nimeni nu poate nega faptul că științele fizice studiază fenomene care se referă la materia neînsufletită, pe cîtă vreme științele sociale se interesează de fenomene care se referă la ființe omenești vii, dotate cu voință proprie și capacitatea de a-și schimba atitudinea în orice moment. Aceasta nu modifică însă observația că atît în natură, cît și în societățile umane avem de a face cu schimbări sau fluctuații zilnice. Aceste schimbări de la stări normale la stări mai puțin normale sau chiar anormale, nu se pot explica mai bine și mai ușor decît utilizînd ipoteza universală a dualității, după care atit universul fizic, cît și cel social sunt compuse din elemente stabile (de echilibru) și elemente instabile (de dezechilibru). Așadar, baza programului nou de cercetare rămîne nezdruncinată.

Și totuși o deosebire există între științele naturii și cele sociale, dar, interpretată corect, ea nu constituieun obstacol absolut în calea proiectului nostru. În științele fizice, parametrul natural (constanta) și factorul „*R*" (cadrul temporal și spațial) sunt implantate în universul fizic de la început, de la creație și ca atare fluctuațiile se bucură de un anumit grad, mai înalt, de regularitate.

În științele sociale, parametrul natural (o valoare sau o instituție constantă în timp) și factorul „*R*" (cadrul instituțional și juridic adecvat) nu sunt implantate în societățile umane în același mod ca în universul fizic. De aici rezultă o deosebire în gradul de regularitate.

În ceea ce privește societatea omenească, în general fondatorii de religii (răspunzînd aspirației omului spre adevăruri absolute și eterne pe care știința nu i le poate furniza) care au supraviețuit în timp, toți fără excepție au creat o *valoare morală constantă* (un parametru moral natural care pentru comunitățile respective a reprezentat, uneori vreme de milenii factorul de coeziune, solidaritate și stabilitate.

În ceea ce privește viața economică, același adevăr iese la suprafață. Dacă cercetăm cu atenție și sistematic istoria economică a tuturor popoarelor civilizate, vom con-

stata că încă din momentul în care civilizația a atins punctul dezvoltării economiei de schimb (de piață), toate țările fără nici o excepție, din antichitate și pînă în era modernă, au ales ca paramentru natural (constantă economică) moneda-*Numéraire* sub diferite forme, pînă ce s-a descoperit că cea de aur sau de argint îndeplinesc cel mai bine funcțiunile monetare și financiare. Numai în secolul al XX-lea și datorită influenței lui Keynes și a discipolilor săi, conceptul de monedă-*Numéraire* (echilibru) a fost detronat și înlocuit cu conceptul de monedă reprezentativă — de hîrtie și de credit fără acoperire sau anti-*Numéraire* (dezechilibru), caracterizată prin instabilitate inerentă, care nu se poate corecta prin nici o formă de politică monetară sau economică rațională. Unde ne-a adus această substituire de concepte în gîndirea economică și monetară se vede din criza financiară de la 1990 încoace, care s-a extins peste tot în lume și care ne amenință cu un alt crah financiar, cu mult mai complicat decît cel de la 1929.

Evident că în sistemul de economie mixtă de astăzi, indiferent de natura acesteia, nu se mai poate vorbi de regularitate comparabilă cu cea din natură.

O soluție alternativă, cu mult mai favorabilă din punct de vedere individual și social, există însă Tabela de orientare arată direcția în care trebuie să ne îndreptăm prin reforme structurale, și anume cît mai aproape de Modelul M_2. Pentru aceasta, va trebui să înlocuim moneda de hîrtie și moneda de credit fără acoperire prin monedă-*Numéraire* și monedă de credit cu acoperire și să creăm un regim de piețe libere, în care orice formă de monopol (privat sau public) să fie neutralizată, adică redusă aproape la nivelul zero.

Într-un astfel de regim nou de echilibru general stabil, comportamentul și deciziile agenților economici (în calitate de consumatori sau producători) vor fi normale, raționale, astfel încît rezultatele finale vor prezenta un grad înalt de regularitate, similar cu cel din natură.

Tabela de orientare reflectă și regularitatea și lipsa de regularitate, atît în științele naturii, cît și în cele sociale și ca atare, această chestiune nu poate constitui o piedică în realizarea proiectului de unificare metodologică a tuturor științelor.

Mai rămîne o singură barieră mai serioasă, și anume *filozofia monistă*, care pretinde că universul fizic și social este reductibil la un singur element sau forță primară, cu anumite posibile excepții. Pe de altă parte, realitatea fizică, socială și spirituală prezintă în mod evident însușiri cu caracter dual: stabil și nestabil; integrat și dezintegrat; coerent și incoerent; simetric și asimetric; unitar (omogen) neunitar (eterogen); bun și rău; adevărat și fals; frumos și urît; curat și murdar; și multe altele de același fel. Aceasta este baza *filozofiei dualiste* rezultată din Axioma nr. 1. Cititorul poate decide singur care din cele două filozofii este mai realistă și, deci, mai aproape de adevăr. Faptul că filozofia monistă acceptă excepțiile ca parte a realității reprezintă un mare pas în direcția apropierii de filosofia dualistă, cu care se poate uni în viitor.

În concluzie, nici teza monistă nu constituie un obstacol absolut pentru realizarea proiectului nostru. Așadar, se deschide o cale nouă pentru unificarea metodologică a tuturor științelor, fiecare știință păstrîndu-și evident anumite caractere specifice. Acesta a fost și visul multor gînditori mari din antichitate, precum și din epoca modernă.

Kant a scris „Prolegomene la orice metafizică din viitor". Tabela de orientare constituie un fel de „prolegomene la orice știință din viitor" legată de prezent și de trecut. Wittgenstein a creat o „schiță a posibilităților de adevăr din logică" fără nici o referire la științe; Tabela noastră de o orientare se poate numi „Tabela posibilităților de adevăr din logică și științe".

Cei ce se vor încumeta să lucreze mai departe în acest domeniu ar fi bine să reflecteze la citatul următor din Kant: „Ori de cîte ori o teorie nu este aplicabilă în practică atunci cauza nu trebuie căutată în acea teorie ca atare, ci în faptul că nu era destulă teorie pe care omul ar fi trebuit să o învețe din experiență" (13).

Cei care se aventurează să critice cu ușurință școala clasică sau cea modernă sau orice altă teorie ar trebui să ia aminte la cele scrise de Kant, mai sus.

În sfîrșit, nu pot să menționez faptul că în acest amplu proiect de unificare metodologică a tuturor științelor m-a ajutat mult și geniul lui Albert Einstein, care și el s-a

ocupat de aceeași problemă în cadrul științelor fizice, fără a găsi însă o soluție satisfăcătoare. Iată vocea lui Einstein: „Știința este încercarea de a face ca diversitatea haotică a experiențelor noastre senzoriale să corespundă unui sistem de gîndire uniform din punct de vedere logic" (14).

„Pe de altă parte, încă de la bun început s-a încercat tot timpul să se găsească pentru toate aceste științe particulare o bază teoretică unificatoare, constînd dintr-un minim de concepte și relații fundamentale, deci care să poată fi derivate logic, toate conceptele și relațiile disciplinelor particulare" (15).

„Lucrurile continuă în acest fel, pînă cînd ajungem la un sistem a cărui bază logică se caracterizează prin cea mai mare unitate și economie de concepte imaginabilă, compatibil cu ansamblul datelor furnizate de simțuri. Nu știm dacă în felul acesta vom ajunge vreodată la un sistem definitiv. Cînd ni se cere părerea, înclinăm să răspundem că nu; dar cînd ne confruntăm efectiv cu problemele, suntem animați de speranța că acest țel suprem poate realmente să fie atins într-o mare măsură" (16).

„Pentru a construi o teorie nu e de-ajuns să ai o concepție clară asupra scopului. Trebuie să mai ai și un punct de vedere a posibilităților. Pînă în prezent, acesta nu a fost găsit, astfel încît teoria cîmpului nu a izbutit să ofere un fundament pentru întreaga fizică" (17).

Programul nou de cercetare (noua paradigmă) și, în special, Tabela de orientare îndeplinesc toate condițiile puse de Einstein. Mai întîi, face ordine în diversitatea haotică a experiențelor noastre senzoriale. Împlinește visul vechi de unificare metodologică a tuturor științelor particulare. Einstein nu credea (1950) că în acel moment acest vis ambițios putea fi realizat, dar în același timp încuraja pe cei care se ocupau de asemenea probleme să nu abandoneze speranța că într-o zi, acest țel suprem urmărit în știință va putea fi atins. Pentru aceasta, spune el, va trebui să se găsească o cale pentru ca numărul nelimitat de posibilități să fie restrîns suficient de mult pentru a permite studierea oricărui caz particular posibil.

Tabela de orientare nu este altceva decît un instrument metodologic care reduce numărul nelimitat al combina-

țiilor (sistemelor) posibile la șapte modele de bază. Este cum spunea Einstein baza din care pot fi derivate (logic) toate conceptele și relațiile disciplinelor particulare.

Dacă am reușit să zăresc o lumină nouă în pădurea vastă și deasă a metodologiei, acest lucru nu a fost posibil decît fructificînd opera unor mari gînditori din trecut ca Aristotel, Platon, Newton, Kant, Hegel, Einstein, Wittgenstein, Bohr, Heisenberg și alții.

La fel, ridicat pe umerii unui Slăvescu, Madgearu, Răducanu, Partheniu, Eucken, Walras, Pareto, Wicksell, Marshall și Keynes printre alții, am avut norocul să văd, mai departe, la orizont, o lumină nouă economică, care, sper să fie aplicată într-o zi în forma ei completă pentru realizarea unei alte ordini social-economice — mai bune, mai drepte și mai stabile — aici în România, unde eu am văzut lumina zilei, precum și în restul lumii. Iar ca să-mi plătesc o parte din datoria morală față de națiunea română, am elaborat deja un Plan de refacere și stabilizare economică cu un titlu atrăgător *Un miracol economic în România liberă este încă posibil!* (februarie, 1990), care sper să fie de folos.

Închei această comunicare cu speranța că alții economiști români, din generația tînără se vor dedica unei activități intense de studiu aici, la București, la Iași, Cluj, Timișoara, Craiova și, nu mai puțin, la Chișinău și Cernăuți, ca să dezvolte o Școală economică românească nouă, în slujba idealurilor ultime ale Omului de pretutindeni și din toate timpurile: Libertatea, Justiția Socială, Stabilitatea și Pacea. Și aici nu e vorba de imitatori, ci de lucrători dedicați căutării de idei noi, mai bune și mai complete (în teorie, ca și în practică) decît cele prezentate de acest autor, findcă numai aceasta înseamnă cu adevărat progres.

De altfel toți oamenii de știință nutresc aceeași speranță, pe care un mare învățat sociologul și economistul german Max Weber, a exprimat-o așa de înțelept și de frumos, spunînd: „Să fii întrecut în știință nu este numai destinul nostru propriu, dar și țelul final. Nu putem lucra fără să sperăm că alții vor merge mai departe decît noi" (18).

REFERINȚE

1. Pasaje citate din *Viața și opera lui Dionisie Pop Marțian, Discurs rostit la 31 mai,* 1940 de Victor Slăvescu, cu răspunsul d-lui Andrei Rădulescu—Academia Română. Discursuri de recepțiune, LXXVII.
2. Walras, L, *Elements of Pure Economics, or The Theory of Social Wealth,* 1954, 0. 173.
3. Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-philosoficus,* Humanitas, București, 1991, p. 70.
4. Walras, L., *op. cit.,* p. 109.
5. *Ibidem,* p. 112.
6. Einstein, A., *Out of my Later Years,* în *Cum văd eu lumea. O antologie,* Humanitas, București, 1992, p. 102.
7. Rugină, A., *The Future Belongs to a Social Economy of Human Solidarity. A New Orientation in Theory and Practice,* în *International Journal of Social Economics,* vol. 11, no. 1—2, 1984.
8. Guitton, H., *Le sens de la durée,* 1985, p. 196—199.
9. Rugină, A. *Towards a New Principia Politica. The Third Revolution* in Political Science, în International Journal of Social Economics, vol. 17, m. 2, 1990.
10. Rugină, A., *The Quest for Independence of Principia Logica, Toward a Third Revolution in Logic,* în „Riviste Internazionale di Scienze Economiche e Commerciale", Anno XXXVI. No. 3, Marzo 1989.
11. Rugină A., *Principia Methodologica: A Bridge from Economics to All Other Natural Sciences. Towards a Methodological Unification of All Sciences,* în „International Journal of Social Economics", vol. 16. no. 4, 1989.
12. Dyson, F., *Infinite in All Directions,* 1985, p. 7.
13. Kant, I., *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis,* 1793.
14. Einstein, A., *op. cit.,* p. 134.
15. *Ibid.* p. 135.
16. *Ibid.,* p. 102.
17. *Ibid.,* p. 139.
18. Weber, M., *Wissencshaft als Beruf,* 1919.

O LUPTĂ FĂRĂ SPERANȚE, CU TEOREMA IMPOSIBILITĂȚILOR TRANSPUSĂ ÎN PRACTICĂ:

O reexaminare critică a politicilor monetare și fiscale tradiționale

CUPRINS

Introducere

Scrisoare deschisă către președintele SUA William Jefferson Clinton și către colectivitatea economiștilor

Introducere

Această scrisoare deschisă către președintele Statelor Unite ale Americii, cum și către profesiunea economiștilor de pretutindeni se publică și într-o versiune românească, mai ales cu două țeluri în minte.

Mai întîi să se vadă că nu numai România sau țările vecine foste socialiste, dar și cea mai puternică economie capitalistă din lume are probleme economice și financiare serioase. De aci este de dorit ca și economiștii români, cu precădere cei din generația mai tînără, să fie mai bine informați de ce se petrece în lume, și anume atât în sfera ideilor și modul de a concepe problemele social-economice, adică *analiza economică*, cât și în sfera realităților economice de unde răsar problemele, adică *practica economică*.

Este bine știut că gândirea economică din acest veac a fost dominată de două personalități de vîrf: Karl Marx pentru Răsărit și John Maynard Keynes pentru Apus. Toată lumea știe că Marx cu doctrina lui și regimul socialist construit după ideologia marxistă au căzut fără drept de apel, cum se spune. A rămas însă doctrina lui Keynes, care diriguiește încă regimul capitalist din Apus, dar care printr-o ironie a istoriei timpului nostru a ajuns să facă ravagii acum și în Răsărit. Pe de altă parte, și regimul capitalist occidental trece printr-o criză social-economică, diferită de cea din Răsărit, dar o *criză*, poate chiar mai complicată pentru faptul că nu i s-au identificat încă oficial unele *rădăcini atrofiate* care au nevoie de regenerare. Cum se va vedea din acest document, ideologia keynesiană, care nutrește o încredere oarbă în eficiența politicilor monetare și fiscale

tradiționale la nivel macro, are și ea nevoie de o reajustare ca să fie utilă la înțelegerea și rezolvarea mai dreaptă a problemelor create de noile împrejurări, atât la Răsărit, cât și la Apus.

Astfel, condițiile, timpul sunt „coapte", iar spațiul în istoria gândirii economice oferă destul loc pentru ca și o *școală nouă de gândire economică românească* să poată înflori.

În al doilea rînd, există o speranță că și oamenii politici din România ar putea să învețe o lecție nouă din cele ce se întîmplă acum în Occident, și anume să privească cu mai mult spirit critic constructiv la recomandările făcute de experții străini; să-și plece urechea personală mai aproape de suferințele și dorințele poporului român și, nu mai puțin, să încerce să înnoade firul rupt cu pleiada de economiști români de dinainte de 1944, până la cel dintâi și cel mai mare, Dionisie Pop Marțian (1829-1865), căci toți au dorit ca „Prin Noi Înșine!" să se realizeze o economie națională puternică, sănătoasă și infloritoare pentru o altă Românie e mai bună și mai dreaptă, lipsită de orice influențe economico-financiare străine.

Evident că nu trebuie să ne întoarcem fața nici de la Apus, de unde avem de învățat atâtea lucruri folositoare, și nici de la Răsărit, de unde avem de revendicat două provincii românești — Basarabia și Bucovina de Nord — care ne-au fost răpite, ca și țările baltice, prin același dictat Molotov-Ribbentrop. Aceste provincii, cu o bună parte din populație deportată în Siberia, nu au aparținut niciodată legal sau legitim de Republica Ucraina.

În fine, cititorul trebuie lămurit, din capul locului, că existența de probleme financiare cu care se luptă acum societatea americană nu înseamnă că economia americană s-ar afla pe punctul de prăbușire, atâta vreme cât aparatul productiv se află în plină funcțiune. Economia Statelor Unite ale Americii este cea mai puternică din lume, fiindcă la nevoie poate produce tot ceea ce este necesar pentru menținerea unui standard de viață ridicat, indiferent de ce se întîmplă în restul lumii. Scrisoarea deschisă către noul președinte al Statelor Unite trebuie interpretată mai degrabă drept un *semnal de alarmă*, că și economia americană are nevoie de anumite reforme de structură.

În cazul unei crize mondiale, nu economia americană va cădea întîi, ci alte economii, străine, unde guvernanții au crezut orbește în puterea necondiționată a dolarului, a ECU-ului Comunității Europene și a DST-urilor emise de Fondul Monetar Internațional, toate surogate de hârtie și de credit care nu posedă un mecanism de autoreglare îndreptat spre o poziție de echilibru general stabil și care deci, oricum ar fi manipulate, nu sunt și nu pot fi făcute stabile. Toată istoria economică și finaciară a epocii moderne confirmă acest adevăr. Și totuși guvernanții de azi deși învinși la tot pasul de Teorema imposibilităților, peste tot în lume insistă să țină istoria în loc, numai pentru că moneda de hârtie și de credit poate fi ușor manipulată (creează putere financiară și indirect sau direct putere politică nelegitimă în mâna acelora care îi controlează emisiunea) și, în același timp, aduce profituri suplimentare pentru unele clase privilegiate și, totodată, pierderi nevăzute și nedreptăți sociale la cei mulți. Această situație nu poate să dureze la infinit, având în vedere faptul că există o alternativă mai bună, de fapt cea mai bună pe care a cunoscut-o omenirea, și anume o monedă cu acoperire totală (în aur, argint sau orice altă marfă care poate împlini funcții monetare) care nu mai poate fi ușor manipulată și nici nu mai creează profituri suplimentare, putere politică nelegitimă și crize financiare datorate lipsei de lichiditate suficientă.

Scrisoarea deschisă a lui Keynes din 1933 către noul președinte al Statelor Unite, din acea vreme — Franklin Delano Roosevelt — de fapt a despărțit două epoci în istoria economică și istoria gândirii economice din era modernă. Una se referea la *trecut*, adică o economie liberă imperfectă de tipul capitalismului „laissez-faire", unde, în afară de bogăție, apărarea, dîn cînd în cînd, crize de lichiditate financiară însoțite de șomaj involuntar și alte nedreptăți sociale. Alta privea spre *viitor*, și anume o economie mixtă tot cu monedă de hîrtie și de credit monetizat pe care l-a numit monedă reprezentativă" ca să nu se mai vadă reputația proastă, asociată cu trecutul; și așa a început o eră nouă după 1934, care se poate numi „welfare state capitalism" sau mai simplu „managed capitalism", cu ajutorul politicilor monetare și fiscale recomandate de el. O jumătate de

secol mai tîrziu s-a văzut că aplicarea de politici monetare și fiscale nu numai că nu a rezolvat problema șomajului, a instabilității financiare și a nedreptăților sociale, dar, dimpotrivă, le-a osificat la un nivel cronic și în plus a creat alte probleme în sectorul public și anume deficite bugetare fabuloase, o balanță de plăți internaționale în dezordine și, nu mai puțin periculos, o creștere enormă a datoriei publice, care inevitabil va avea consecințe nefavorabile în dezvoltarea economiei mondiale de viitor, cum se vede în momentul de față în SUA, în Comunitatea Economică Europeană, Japonia și restul lumii.

Scrisoarea deschisă alăturată, adresată noului președinte al Statelor Unite — William Jefferson Clinton — și purtînd data de 1 februarie 1993, fără nici o exagerare, la fel desparte două lumi economice și două metode de analiză și practică economică, deosebite una de alta. Una ține de tecut, și anume de „welfare state capitalism" sau „managed currency" (monedă manipulată) care își trăiește ultima etapă de contradicții, iar cealaltă de viitor, adică un tip nou de *economie socială liberă*, unde atât sectorul privat, cât și cel public vor adopta decizii guvernate de același principiu al justiției sociale și economice, concretizat în realizarea automată de prețuri reale de echilibru stabil. În limbaj românesc este vorba de legea nescrisă a OMENIEI convertită într-un principiu organic de organizare socială, sub egida legii echilibrului general stabil, formulată inițial de Leon Walras (1834-1910) într-o formă incompletă, dar de-sine-stătătoare, așa ca autorul de față i-a adăugat numai partea care lipsea, și anume un cadru instituțional și juridic tot în stare pură, ca să se potrivească cu celelalte două elemente stabilite de Walras: *concurența pură* și *moneda-Numéraire*.

Prin această orientare nouă către o economie socială de piețe libere, juste și stabile (piețe private sau publice) și concretizată într-o formulă simplă S = A + P, explicată în text, se vor corecta atât neajunsurile din regimul capitalist, cât și din cel socialist, dar se vor păstra părțile bune și sănătoase care nu produc probleme. Cu alte cuvinte, se va deschide o eră nouă în istorie, unde în afară de un progres social-economic de durată se va pune capăt și la exploatarea directă sau indirectă, deghizată a maselor prin manipularea

de prețuri și venituri de către comercianți de tot felul („business"), companii private și instituții publice, fără nici o *protecție socială juridică* integrată în procesul de producție, așa cum a fost cazul în trecut și mai este încă și în prezent atât în regimul capitalist, cât și în cel socialist, acolo unde mai persistă.

În lumea ideilor, este vorba de o a treia revoluție pașnică în gândirea economică care va aduce o *sinteză nouă* între prima revoluție clasică, de echilibru imperfect, și a doua revoluție, modernă, de dezechilibru imperfect. Scrisoarea de față către președintele Clinton reprezintă, fără nici o exagerare, o piatră de hotar către o altă ordine social-economică mai bună și mai dreaptă de mâine, în America, ca și în restul lumii. Cum regimul capitalist american e greu de shimbat — chiar dacă până la urmă tot va fi schimbat, fiindcă istoria nu poate sta pe loc — aș dori ca *sinteza nouă* să fie realizată în țara mea de origine ROMÂNIA, ca un exemplu viu pentru lumea întreagă, că un „miracol economic" e posibil oriunde, oricât de grele ar fi condițiile prezentului. La urma urmei dacă e posibil *RĂUL* (dezechilibrul economic), de ce să nu fie posibil și *BINELE* (echilibrul economic)?

Scrisoare deschisă către președintele Statelor Unite William Jefferson Clinton și către colectivitatea economiștilor

„Ideile exprimate aici într-o manieră atît de laborioasă sunt extrem de simple și trebuie să fie evidente. Dificultatea o constituie nu numai noutatea ideilor, ci mai ales debarasarea de ideile vechi care se ramifică în adîncurile cugetului nostru din modul în care cei mai mulți dintre noi am fost educați".

John Maynard Keynes (1936)

„Filozofia tinde spre limpezirea logică a gîndurilor. Filozofia nu este un ansamblu de doctrine, ci o activitate... Ceea ce fac faptele este să contribuie la modul de a pune problema, și nu la găsirea soluției ei".

Ludwig Wittgenstein (1922)

Moștenirea trecutului

La 30 decembrie 1933, John Maynard Keynes, care mai tîrziu devenea lordul Keynes, i-a scris președintelui de atunci al Statelor Unite, Franklin Delano Roosevelt, o scrisoare deschisă care a fost publicată în „New York Times", din 31 decembrie 1933. De cîtă credibilitate și influență trebuia să se bucure gîndirea keynesiană încă de pe atunci, dacă o scrisoare semnată la Londra la 30 decembrie era publicată în ziua următoare la New York, în America!

În această scrisoare, Keynes aprecia că situația de criză economică și financiară din acel timp era rezultatul insuficienței puterii de cumpărare a oamenilor și, totodată,

al unui declin al cererii agregate, ceea ce, în opinia lui, determina scăderea producției și crea șomaj involuntar de masă. Așadar, argumenta el, în continuare „indivizii trebuie incitați să cheltuiască mai mult...", „business-ul să investească mai mult...", iar autoritățile publice... să creeze venituri curente suplimentare prin cheltuirea de bani împrumutați sau emisiune monetară".

Pentru a se atinge acest obiectiv complex, Keynes recomanda ceea ce astăzi a devenit politică obișnuită în materie monetară și fiscală. Președintele Roosevelt a acceptat și aplicat multe din recomandările lui Keynes, cu excepția uneia singure: el nu a desființat total utilizarea etalonului-aur în tranzacțiile internaționale, așa cum ar fi dorit Keynes.

Pe termen scurt, nu se poate nega că terapia keynesiană a fost eficace în salvarea societăților occidentale de serioasele calamități din anii '30, datorate disfuncțiilor capitalismului modern. Pe termen lung însă, am fost expuși la situații de dezechilibru cu mult mai complexe.

Pe vremea aceea sufeream consecințele conflictului dintre teoria clasică dominantă, a echilibrului stabil incomplet și realitățile economice concrete ale dezechilibrului. Acum suntem în primejdie de a trăi un conflict similar, de data aceasta între teoria incompletă a dezechilibrului elaborată de Keynes și realitățile economice și financiare concrete ale unui dezechilibru mult mai profund și mai complicat decît cel din anii '30.

Noile realități și noile probleme din anii 1990 reclamă idei noi, interpretări și soluții noi

În anii '30, centrul crizei economice și financiare se afla în sectorul privat; șomajul involuntar de masă, un sistem bancar privat aflat în dificultate și o amplificare excesivă a speculațiilor pe piețele de valori. În ceea ce privește sectorul public, respectiv bugetul federal și bugetul statelor, acestea nu ridicau probleme.

Acum, în anii '90,centrul crizei financiare s-a deplasat spre sectorul public și balanța de plăți internaționale, chiar dacă sectorul privat nu este într-o formă mult mai bună.

Problemele sunt binecunoscute: un șomaj cronic de 7% și chiar mai mare (în orașele mari, pentru minorități — de două , trei ori mai mare); deficite fără precedent, care, pentru bugetul federal se ridică la 300 de miliarde de dolari pe an; un deficit similar în balanța comercială și de plăți; o datorie națională în creștere continuă (atît pe plan intern, cît și pe plan extern), care săltînd de la an la an cu sume uriașe a ajuns la 4,175 trilioane, iar costul anual al serviciului acestei datorii — fără a rambursa un cent din capitalul împrumutat — se ridică la cifra uluitoare de 200 miliarde de dolari pe an; scăparea de sub control a sistemului de sănătate publică, ale cărui costuri pentru asistența acordată vîrstnicilor și celor săraci a depășit 200 de miliarde; și nu mai puțin important, crescîndele inechități sociale în repartiția venitului național care, direct sau indirect, sunt asociate cu creșterea numărului de crime și acte de violență și încălcare a legii.

Din păcate, sectorul privat nu se poate lăuda cu performanțe mai bune. Corporații mari ca I.B.M., Sears and Roebuck, Boeing Co., United Technologies Co., Pratt and Whitney, General Electric (și vor mai fi încă multe altele) se află în dificultate și sunt nevoite să-și reducă numărul de salariați.

În aceste condiții, în caz că am urma cu strictețe terapia recomandată de Keynes, situația ar putea deveni mai rea, în loc să fie mai bună. Încă de pe acum există o prea mare putere de cumpărare — o parte invizibilă a unui iceberg inflaționist plutitor — astfel că nici un fel de expediente de genul reducerii în continuare a ratei dobînzii sau al recursului la un *deficit spending* de 20—25 miliarde de dolari pentru finanțarea de către administrație a unor lucrări publice, precum și la impozite mai mari nu vor da și nu vor putea da rezultate satisfăcătoare. Este limpede că ne aflăm într-un impas.

Spre un alt diagnostic: problema centrală a calculului economic

Cele mai multe, dacă nu toate dificultățile noastre sunt legate de problema *calculului economic*, mai exact de lipsa unui instrument monetar fiabil și obiectiv care să permită un calcul economic adecvat și corect.

Suntem pe deplin conștienți de dificultățile noastre. Volumul agregat al investițiilor reale este anormal de scăzut, dar nu din cauza insuficienței puterii de cumpărare, cum era cazul în anii '30. În anii 1990, există o mare cantitate de monedă în circulație, dar repartiția venitului național, care este departe de a fi echitabilă, duce la serioase probleme sociale. Inflația stagnantă, cu ritmuri lente de progresie, faptul că din cînd în cînd partea invizibilă a icebergului monetar ori *se ridică* și produce panică la Sistemul Federal de Rezerve, ori se *scufundă* și produce o comprimare a creditului, atît de temută în rîndurile comunității de afaceri, au făcut ca managerii corporațiilor — mai mari sau mai mici — să tragă anumite învățăminte esențiale care pentru ei sunt aducătoare de profit, dar care pentru economie sunt generatoare de probleme extrem de neplăcute.

Oamenii de afaceri și cetățenii simpli au învățat că în asemenea condiții de dezechilibru este mai rentabil și mai puțin riscant „să joci pe piață", să te îndeletnicești cu *speculații pure* (tranzacții nominale) pe piețele organizate de mărfuri, de devize și de valori. Astfel, în loc să fie utilizate pentru investiții reale, sute de miliarde de dolari sunt afectate zilnic speculațiilor pure.

Șomajul cronic, în special în rîndurile minorităților din zonele urbane, se datorează faptului că sume enorme de fonduri lichide sau de bani împrumutați (credit bancar monetizat) sunt deturnate din sfera *investițiilor reale* spre ceea ce se cheamă *investiții financiare* sau speculații pure, care sunt neproductive și deformează rata oficială a inflației.

Scandalul și corupția din cadrul Caselor de Economii și Împrumuturi nu este în realitate nimic altceva decît invazia speculațiilor pure în domeniul pieței economiilor și imobiliarului. Altfel spus, speculațiile pure, la care se

dedau în special marile corporații și cele mijlocii, dar și unii indivizi bogați atrași de o rată de dobînzi artificial ținută la un nivel redus, împiedică economia americană să atingă punctul de ocupare deplină sau să se apropie de acest punct.

Se poate spune că aceasta a devenit cea mai rea formă de *plagă socială*, invizibilă și greu de detectat, întrucît alte racile sociale, cum sunt drogurile, alcoolul și violența sunt vizibile și perceptibile de oricare cetățean. Capitalismul american, ca și cel britanic mai înainte, este în pericol să atingă un punct critic de decădere și declin datorită speculațiilor pure, fără legătură cu tranzacțiile și investițiile reale, în care elementul speculativ este limitat și productiv.

Dacă acest trend nu este stopat la timp, unele bănci foarte mari organizate ca holdinguri vor fi afectate în curînd de maladia lipsei de lichiditate determinată de inflația tîrîtoare și de febra speculațiilor pure.

Pînă și scăparea de sub control a sistemului federal de asistență medicală se datorează și ea acelorași temeri-anticipări de inflație care au infestat acum și corpul medical și administrația spitalelor, clinicile private și alte instituții medicale, inclusiv, desigur, companiile farmaceutice.

În plus, dar în prelungirea analizei de mai sus, nu trebuie să uităm că guvernul SUA a devenit victima unui gen unic de birocrație neproductivă, condusă și sprijinită de o *nouă clasă socială de tehnocrați*, de ingineri sociali îndoctrinați pe care îi numim „experți economici" și despre care există convingerea că au soluții la aproape orice problemă dacă guvernul asigură mijloace financiare.

În realitate însă ei nu au soluții corecte. Ei se bazează pe jocuri cu ajutorul computerelor, ca și cînd economia națională — o unitate vie și complexă — ar putea fi manevrată ca figurile de pe o tablă de șah. Ei se ocupă cu asemenea jocuri de jumătate de secol și dacă ar fi fost în stare să aleagă soluția cea bună n-am mai orbecăi prin mlaștina în care ne aflăm astăzi. Adevărul crud este că tehnocrații de astăzi nu au încă și, așa cum vom vedea în curînd, nu pot să aibă soluția cea bună la problemele cu care suntem confruntați astăzi, atîta vreme cît utilizează metodele actuale.

În semn de exasperare față de aceste exerciții pseudomatematice la care se dedau de peste o jumătate de secol experții economici, în Anglia a luat naștere o mișcare ce se extinde acum în întreaga lume. Ea se numește „Manchester Action Learning Exchange", condusă de un octogenar — dr. Reginal Revans, un fost fizician de la faimosul Laborator Cavendish de la Universitatea Cambridge, care a devenit și un gînditor social în acțiune.

Paralel cu această mișcare, o organzație științifică mai închegată, cu originea în SUA și cu membrii în 35 de țări, „Societatea Internațională pentru Intercomunicarea de Idei-Noi", (International Society For Intercommunication of New Ideas) (ISINI) activează în aceeași direcție.

Există vreo cheie pentru a înțelege că noua clasă de tehnocrați nu este în stare să rezolve problemele care ne confruntă azi, indiferent cît de mare le-ar fi bunăvoința și priceperea?

Da există, iar răspunsul este următorul: *„Moneda reprezentativă", cum o numea Keynes, adică hîrtia-monedă și creditul monetizat de către bănci, prin însăși natura și modul ei de funcționare, nu oferă un instrument obiectiv și fiabil pentru un calcul economic corespunzător și exact, atît de vital necesar și pentru sectorul privat și pentru sectorul public din economie.* Acest fel de monedă nu are un mecanism propriu de funcționare și de aceea, ori de cîte ori și ori unde este utilizat pe scară largă duce inevitabil la un *pseudocalcul economic*, de care agenții economici nu sunt responsabili, ei nefiind în măsură să schimbe această situație. O bună judecată nu folosește la nimic în acest caz, întrucît deciziile ce se iau în afară devin un joc de noroc, iar profiturile trebuie să fie foarte înalte pentru ca oamenii de afaceri să poată supraviețui.

Aceasta este baza iluziei tehnocraților moderni că ei pot administra o societate și economie modernă, asigurînd bunăstarea și fericirea poporului. Problema calculului economic se dezbate din anii 1930 fără rezultate clare din cauza modului greșit în care a fost pusă. De la început, întreaga atenție s-a concentrat pe problema opțiunii între un sistem de piețe libere, în care calculul economic este posibil și o economie planificată în care acesta nu este posibil sau nu lasă loc pentru alegere între mai multe soluții.

Adevărul este că *forma* pieței (privată sau publică) nu este suficientă pentru a realiza un calcul economic fiabil. În plus, este nevoie de un instrument monetar real care să aibă valoare în sine (marfă-bani), singura în măsură să îndeplinească acele condiții necesare îndeplinirii funcției de *numitor comun* al tuturor celorlalte mărfuri și servicii rezultate din procesul economic și avînd valoare. Tocmai această condiție face ca aurul, argintul sau oricare altă marfă-monedă să aibă *calitatea* de a servi ca instrument fiabil de măsură a valorilor de schimb. „Moneda reprezentativă" recomandată de Keynes nu are și nu poate avea această calitate și, prin urmare, nu îndeplinește condițiile pentru a îndeplini satisfăcător aceste funcții.

În Europa de Est și în republicile ex-sovietice, drama socială și economică a tranziției actuale de la o economie planificată centralizat de către stat la o economie de piață aduce un mesaj revelator tuturor economiștilor: singure, piețele libere, asociate cu hîrtia-monedă și creditul bancar monetizat nu pot soluționa problema calculului economic, ducînd la suferințe omenești incalculabile, privațiuni, tulburări sociale, ceea ce face ca democrația să lase un gust amar.

Dacă putem evita pseudocalculul economic și speculațiile pure, economia americană poate asigura ocuparea deplină și o mult mai bună, de fapt cea mai bună, repartiție posibilă a venitului național, astfel încît fiecare cetățean american capabil să muncească să poată cîștiga un venit decent, suficient pentru a-și satisface diverse nevoi, inclusiv asistența medicală. De această posibilitate sunt convins cum sunt convins că soarele va fi mîine dimineață în același loc. Aceasta este problema cardinală ce confruntă astăzi America și implicit administrația Clinton.

Nu numai schimbare, ci mai degrabă ce fel de schimbare : iată problema !

Stimate domnule președinte ați avut absolută dreptate cînd în discursul inaugural ați spus țării:

„Nu schimbare de dragul schimbării, ci schimbare pentru a păstra idealurile Americii — viața, libertatea,

dorința de fericire. Deși pășim în ritmul muzicii timpului nostru, misiunea noastră nu este limitată în timp...

Forțe puternice și profunde zdruncină și remodelează lumea noastră, iar problema urgentă a zilelor noastre este dacă putem face ca schimbarea să fie prietenul, și nu dușmanul nostru...

Thomas Jefferson credea că, pentru a salvgarda fundamentele însești ale națiunii noastre, avem nevoie, din timp în timp, de schimbări radicale. Ei bine, dragi compatrioți, suntem într-un asemenea moment. Să ne apucăm de treabă".

Aceste idei sunt pline de miez și ele merită să fie citate și, după toate probabilitățile vor fi citate — și acum și în viitor. Ele nu oferă însă o imagine concretă a naturii *schimbării*, pe care o avem în vedere.

Fără îndoială că în Occident, ca și în țările estice, în Nord, ca și în Sud, este următoarea problema hamletiană care se pune: cum să facem ca *schimbarea* să devină prietenul nostru, și nu dușmanul nostru.

Problema de bază a modului „cum" să se procedeze impune să se identifice — în mod concret — căi și mijloace într-adevăr în stare să se asigure o „schimbare pentru a păstra idealurile Americii — viața, libertatea, dorința de fericire", fără a crea noi dificultăți în viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat. Numai un asemenea fel de răspuns poate face poporul american să vadă lumină la capătul tunelului.

Electoratul american și-a spus cuvîntul. El a înălțat fanionul. El vrea schimbare! Din dezbaterile care au avut loc atît în timpul campaniei electorale, cît și după aceea, rezultă că nu există vreun semn al unui program cuprinzător și consistent de natură să ne scoată din recesiunea actuală, fără să genereze probleme de alt ordin. Ceea ce noul secretar al Departamentului de Finanțe dl. Lloyd Bentsen a anunțat, anume posibilitatea de a spori impozitele pe toate formele de energie — benzină, petrol brut, cărbune, gaz și electricitate — ca parte a unui nou program economic și în plus, de a limita sporurile de transferuri pentru cei 41 de milioane de beneficiari ai programelor de securitate socială sau de a spori impozitele nu aduce nici un fel de idei care să inspire speranță, ci, mai curînd, repetă același banal joc keynesian, mizînd pe aceleași cărți. Acest joc contravine însă intereselor

economiei americane care este afectată de o traumă socială și care caută să scape din strînsoarea unei recesiuni prelungite. În mod evident, nu acesta poate fi adevăratul mod de a înfăptui SCHIMBAREA, pe care o aveți în vedere — aceea care să ne fie prieten, iar nu dușman. Din acest punct de vedere, președintele Comitetului pentru Finanțe al Senatului, senatorul Daniel Patrik Moynihan avea dreptate subliniind că nu trebuie să ne atingem de sistemul de securitate socială, iar depoziția lui merită să fie dezbătută într-o ședință publică (vezi „Boston Globe", din 1 februarie 1933).

Din cauza complexității economice și sociale a situației dificile în care America a fost împinsă în ultimile decenii, este poate cazul să trecem în revistă ce s-a întîmplat în cursul administrațiilor precedente.

Am ratat momentul de cotitură din anii '70

Cîtva timp după cel de-al doilea război mondial se părea că politica monetară și fiscală keynesiană dădea rezultate. În acel timp a avut loc boom-ul din anii 1950 și dintr-o parte a anilor 1960. Brusc însă ceva straniu și nefast s-a întîmplat în anii '70. Ideea dominantă în anii '50 și '60 era că recurgînd la puțină inflație asociată cu miraculosul multiplicator keynesian, guvernul putea să țină rata șomajului la un nivel relativ scăzut.

Această concepție keynesiană a fost consolidată prin descoperirea în 1958 a curbei Phillips și aplicațiilor sale. În anii '70 însă, atît inflația, cît și șomajul au început să sporească în același timp.

Aceasta a generat fenomenul unic numit „stagflație", adică o dezvoltare concomitentă a inflației și șomajului. O dată cu aceasta, curba Phillips a căzut în desuetudine și împreună cu ea și politicile monetare și fiscale. A fost un moment de cumpănă istorică, de schimbare cu consecințe de proporții. Confreria economiștilor ar fi trebuit să caute o teorie și o politică economică și monetară mai bune, de natură să răspundă corespunzător noilor imperative.

Din păcate, confreria economiştilor n-a fost în stare să se angajeze pe calea unei revoluţii (în sens kuhnian) sau a unei noi sinteze (cum aş spune eu). În loc de aceasta, confreria noastră s-a mulţumit cu *status quo-ul*, deci cu menţinerea economicii keynesiene dominante ca ştiinţă normală (din nou în sens kuhnian), amendată întrucîtva cu o microanaliză de aceeaşi natură, spre a se potrivi cu ansamblul agregat.

Adepţii a ceea ce mai rămăsese din economia neoclasică au încercat să se apropie de curentul de bază al economicii keynesiene dezvoltînd o teorie numită „ciclurile de afaceri reale" şi adoptînd, totodată, ideea cunoaşterii imperfecte, a anticipaţiilor, toate acestea pentru a da impresia unei noi revoluţii în macroeconomica neoclasică, comparabilă sau în contrast cu cea keynesiană.

În realitate, nu era nici o diferenţă, ci mai degrabă o încercare de apropiere, astfel că şi aici avem de-a face cu tactică de *status-quo*.

Iată pe scurt cum în anii '70 şi '80 am pierdut un timp preţios, cramponîndu-ne de *status-quo* şi încercînd să mai reparăm cîte ceva la întîmplare din gîndirea economică şi financiară.

Provocarea istorică menţionată mai înainte a rămas fără răspuns, întrucît guvernul american, ca şi celelalte ţări occidentale, a continuat să aplice neabătut pînă în ziua de astăzi aceleaşi discreditate politici monetare şi fiscale, ca şi cum nimic nu s-a întîmplat în lumea occidentală.

Deşi au fost prevenite, administraţiile Reagan şi Bush au recurs la politici artificale şi expediente, aspectul cel mai negativ fiind acela de *a nu reduce impozitele, ci de a reduce ratele de dobînzi*, ceea ce a distrus baza formării reale de capital (economisire voluntară, liberă de către populaţie) şi a încurajat speculaţiile pure cu efectul lor disruptiv. La rîndul său, aceasta a lăsat o moştenire de indecizie şi teamă de a lua hotărîri îndrăzneţe. Electoratul a simţit aceste slăbiciuni şi, în consecinţă a votat pentru o schimbare de administraţie.

Guvernul american duce o luptă fără speranță cu Teorema imposibilității

După cel de-al doilea război mondial și, în special, după anii 1970, guvernarea americană a dus o luptă cu imposibilul, cu morile de vînt, ca Don Quijote al lui Cervantes. Așa cum a spus odată marele filozof german Kant: „N-am tras concluzia corespunzătoare din experiență", adică din istorie și, în mod concret, în cazul nostru din ceea ce s-a întîmplat după anii '70. Un alt gînditor celebru, logicianul Wittgenstein a pus în gardă pe oamenii de știință că faptele nu contribuie decît la punerea problemei, dar nu și la rezolvarea ei.

Oricum ar sta însă lucrurile ,există loc pentru un capitol mai bun care urmează să fie scris în științele economice și financiare despre *Teorema imposibilității* în practică, potrivit căreia: Într-un sistem aflat în dezechilibru, care, de regulă, recurge pe scară largă la hîrtie-monedă și credit bancar monetizat sau la ceea ce Keynes numea „monedă reprezentativă" este prin definiție imposibil ca în oricare moment dat să se calculeze în practică și să se realizeze instituțional în timp (proces dinamic) un echilibru stabil al masei monetare în concordanță cu ocuparea deplină a resurselor (umane și naturale), stabilitatea prețurilor, un buget echilibrat, o balanță de plăți internaționale echilibrată și o cît mai echitabilă distribuție a venitului național și a avuției.

Motivație: Hîrtia-monedă și creditul bancar monetizat au dovedit de nenumărate ori de-a lungul istoriei moderne că au o *instabilitate inerentă*, care nu poate fi corectată prin nici un fel de politici raționale.

Cînd, indiferent de cauză, prețurile au o tendință de creștere, cantitatea de hîrtie-monedă și credit bancar monetizat în circulație crește automat și astfel o inflație pură devine inevitabilă. Cînd, în alte momente, prețurile sunt în scădere, cantitatea de hîrtie-monedă și credit bancar monetizat se reduce automat și astfel o deflație pură (contracție a creditului) cu șomaj involuntar este și ea inevitabilă.

Lordul Keynes, cu încrederea sa superoptimistă în teoria sa, credea că această problemă de instabilitate care-i

era binecunoscută putea fi rezolvată utilizînd „moneda administrată" în contextul politicilor monetare și fiscale sau a ceea ce mai tîrziu avea să fie numit „politica acordului fin". După anii '70 aceasta s-a dovedit în mod evident a fi doar o iluzie științifică, o simplă dorință luată drept realitate.

Keynes nu ne-a înzestrat cu o *cheie practică* pentru a stabili *momentul potrivit* al intervenției (manevrarea ratei dobînzii și/sau a fiscalității) sau *proporția exactă* a intervenției.

Am fost astfel lăsați la cheremul Teoremei imposibilităților care acționează orbește neținînd seama de partidul politic la putere sau de sistemul social.

Această *iluzie științifică* este de vină pentru starea deplorabilă a economiei și finanțelor din Statele Unite și din restul lumii. Președintele Statelor Unite, membrii Congresului, membrii Curții Supreme, membrii întregului sistem judiciar și nu în ultimul rînd, poporul american pînă la ultimul om gîndesc și cred în mod serios că experții economici și financiari de la Sistemul Federal de Rezerve și din alte locuri ale sistemului guvernamental, inclusiv Consiliul Consilierilor Economici ai Președintelui, ca să nu mai menționăm numeroasele institute și fundații de cercetare de prestigiu dețin răspunsul corect spre a rezolva problemele sociale, economice și financiare de astăzi. În realitate, ei nu au acest răspuns. Ceea ce este și mai rău e că nici nu pot să-l aibă, oricît de mult ar dori acest lucru, atîta vreme cît se recurge la politici monetare și fiscale de tradiție keynesiană. Teorema imposibilităților în practică explică cauza.

Oameni simpli, dar și tehnocrați înșelați cu ajutorul computerelor

Se crede că forța experților economici constă în faptul că ei fac uz cu abilitate de ecuații matematice și recurg la ajutorul computerelor. De fapt, însă oricît de multe ecuații matematice și econometrice ar fi folosite, computerele nu pot să surprindă decît instantanee fragmentare (și statice) ale tabloului situației economice.

Necazul este că pornindu-se de la aceste instantanee fragmentare sunt elaborate politici alternative. Ceea ce se omite cu desăvîrșire, procedîndu-se astfel, este factorul uman, adică milioanele de decizii adoptate de agenții economici (în materie de producție sau de consum) la fel de importante ca și resursele naturale disponibile. În condiții de dezechilibru aceste decizii fluctuează mai mult decît este normal, iar pe de altă parte, chiar deciziile raționale pot să interfere și în realitate interferă cu comportamente iraționale.

Acest aspect dinamic și asimetric al vieții economice și financiare, se schimbă, mai ales în capitalism, de la o zi la alta și, în fapt, de la o oră la alta, fiind imposibil de sesizat în vreo ecuație matematică sau statistică oricît de rafinată sau complexă ar fi ea.

Cu alte cuvinte, există aici un inevitabil dezacord sau conflict între ceea ce pot indica ecuațiile matematice și econometrice și realitățile economice și financiare concrete.

Totuși, acesta este presupusul fundament științific solid pe care sunt construite politicile alternative la Sistemul Federal de Rezerve, Departamentul Finanțelor, în Congres și în toate celelalte instituții, inclusiv de cercetare — private sau publice, naționale sau internaționale. În realitate, tehnocrații au o bază foarte șubredă pentru raționamentele lor, alcătuită din jumătăți de adevăr și situații fictive — o adevărată iluzie științifică — foarte îndepărtată de realitățile economice și financiare concrete.

Drept urmare, soluțiile recomandate de experți n-au dat rezultate bune în trecut, după cum nu dau în prezent și în mod cert, nu vor da nici în viitor, pînă nu vom găsi — cum vom vedea în secțiunea următoare — o soluție pentru a evita această *antinomie* între teoria economică dominantă și practica reală. Cam astfel stau lucrurile cu aceste computere în stare să înșele milioane de cetățeni american nevinovați și, de fapt, întreaga lume, inclusiv pe tehnocrați, care se pretează la jocuri statice pe calculator în speranța de a stăpîni masele și a le orienta cum vor ei.

Recent președintele Consiliului de guvernatori ai Sistemului Federal de Rezerve (FED), dl. Alan Greenspan a fost rugat de președintele Comitetului pentru Probleme

Bancare al Camerei Reprezentanților — dl. Henry Gonzales să pună la dispoziție procese-verbale mai detaliate ale reuniunilor de la FED cu Comitetul Federal pentru Operații de *Open Market*. Dl. Greenspan a refuzat însă categoric, motivîndu-și refuzul cu argumentul că „divulgarea stenogramelor sau înregistrărilor pe videocasete ale reuniunilor ar inhiba discuțiile, care sunt esențiale pentru degajarea unei politici" („The Boston Globe", dec. 30, 1992).

Acesta este un mod abil de a ascunde adevărul și chiar dacă FED-ul încalcă o lege morală nedezvăluind-ul integral, nu există vreo lege scrisă care să-l oblige să-l dezvăluie. Cînd politicile monetare și fiscale curente au fost adoptate în anii '30 nimeni — după cîte cunoaștem — nu s-a gîndit că asemenea politici ar putea să nu dea rezultate satisfăcătoare în practică. Problema principală era cum să se iasă rapid din funesta Mare Depresiune și s-a acceptat orbește certitudinea că terapia keynesiană reprezenta soluția cea bună. Peste jumătate de secol, mai exact în anii '70, realitățile economice și financiare aveau să exprime cu totul altceva, infirmînd credința oarbă din anii '30. Lordul Keynes, cum s-a mai arătat, a fost un sprijin în anii '30, dar el nu mai trăiește spre a-și schimba vederile și a ne ajuta în împrejurările grele existente astăzi în SUA și în restul lumii.

Dacă în 1993 dosarele Comitetului Federal pentru Operațiuni Open Market de la FED și de la alte bănci centrale din Occident ar fi publicate integral, fără modificări sau omisiuni, cu excepția eforturilor subtile de apărare sau promovare a unor interese de durată proprii pe care lumea bancară și financiară le prezintă ca fiind singure interese ale economiei, am vedea cît de *superficiale* și de *găunoase* sunt discuțiile de la reuniunile FED. În condițiile ideale, dar posibile ale echilibrului general stabil, FED ar trebui să fie un Templu monetar sacru, în care să nu fie avute în vedere decît buna stare a economiei americane și interesele celor peste 240 de milioane de americani și nici un fel de alte interese. În prezent, însă, nu e de mirare cînd în *New York Times* din 10 ianuarie 1993 putem citi un articol cu titlul „Bancherii se alătură lobbyist-ilor apropiați de Clinton".

În felul acesta, secretul *iluziei științifice* nutrite de tehnocrați aici în SUA la FED și în alte locuri, ca și în restul lumii, este bine păstrat.

Administrația Clinton trebuie să pună capăt acestei stări de lucruri dacă dorește să aibă succes sau să se realizeze o SCHIMBARE pozitivă și benefică pentru poporul american.

Înainte de a trece la secțiunea următoare, trebuie spus limpede că *problema reală* este nu de a distruge băncile și piețele organizate de mărfuri, valori și devize străine, întrucît în sine aceste instituții sunt indispensabile pentru funcționarea normală a economiei moderne.

Nu poate fi un țel nici suprimarea instinctului natural, normal de speculă, adică asumarea de riscuri, inerentă oricărei tranzacții, proiect economic sau afaceri normale.

Această speculă normală este parte integrantă a libertății economice și nu poate fi răpită oamenilor fără serioase consecințe negative pentru economia națională. Aceasta a fost una dintre principalele carențe ale experimentului comunist din țările estice, care mai devreme sau mai tîrziu era condamnat la eșec. Acest lucru s-a și întîmplat la sfîrșitul deceniului trecut în țările „socialiste", pentru că oamenii fuseseră lipsiți de dreptul lor natural, legitim de a-și îmbunătăți situația asumîndu-și riscuri, de a realiza inovații implicînd în mod firesc un element speculativ.

Problema reală este de a vedea și de a institui în politica socială distincția între tranzacții și afaceri constructive, reale, în care specula normală este o parte componentă și tranzacțiile nominale, lipsite de conținut, care nu sunt decît speculații pure, sau *jocuri de noroc instituționalizate.*

Acestea din urmă pot fi și ladesea sunt, foarte profitabile pentru unii indivizi și unele companii (bănci, case de schimb), dar în același timp, ele sunt *nocive socialmente* întrucît produc în mod automat fluctuații artificiale de prețuri, care afectează mersul economiei naționale. Sume imense, de sute de miliarde de dolari, sunt folosite zilnic pentru acțiuni pur speculative, ceea ce exercită un efect de strangulare pentru economie, incapabilă să asigure o ocupare deplină a tuturor resurselor — umane și naturale deopotrivă.

În esență, ceea ce se impune este nu să distrugem, ci să regenerăm instituțiile, să transformăm structura și practicile, astfel încît ele să nu mai poată provoca prejudicii societății și finalmente chiar și lor, în măsura în care pot ajunge în pragul falimentului doar din dorința de a realiza un nejustificat supraprofit și de a-și asigura o putere economică nelegitimă.

Salvarea o constituie o formulă simplă: S = A + P

Ca Einstein care a încercat să exprime raportul dintre masă și energie prin formula $E = mc^2$, în mod similar, dar depășind ideea de relativitate, putem identifica metodologia de găsire a unor soluții practice la problemele economice și sociale ale zilelor noastre utilizînd o formulă clară și simplă: $S = A + P$.

Nu încape îndoială că trăim o situație de conflict între doctrina keynesiană încă predominantă, cu modul său de gîndire, și realitățile economice, sociale și financiare, precum și practicile existente.

Însăși criza din anii 1990, ca și cea din anii '70 demonstrează validitatea în practică a *Teoremei imposibilităților*. Aceasta nu înseamnă însă că economica keynesiană este total moartă. Nu, nicidecum. Aceasta înseamnă însă că teoria keynesiană trebuie să fie limitată la studierea *dezechilibrului economic* în sensul său empiric, întrucît aceasta este în concordanță cu modelul originar („echilibrul" instabil cu șomaj) de la care ea a fost derivată, și să se lase la o parte problemele de decizie politică.

Avem, desigur, nevoie să știm cît mai mult despre structura empirică a condițiilor de dezechilibru din economia și finanțele noastre. Aceasta este de fapt factorul „A", sau *realitățile actuale*, concrete din sus-menționata formulă $S = A + P$, în care „S" reprezintă soluția practică.

Factorul „P" reprezintă cele mai bune *realități potențiale* care rațional și practic par aplicabile. Cele mai bune realități posibile nu pot fi nimic altceva decît realizarea și menținerea condițiilor de *echilibru general stabil*, în care toate cele cinci probleme majore menționate mai sus (șoma-

jul, inflația sau deflația, deficitele cronice în bugetul public și în balanța de plăți și inechitățile sociale pe scară largă) sunt soluționate sau nu există ca atare.

Domnule președinte, problema fundamentală cu care se confruntă în mod real administrația dvs. este de a imagina și aplica acele politici și reforme coerente și realizabile care, sunt convins, pot scoate SUA din poziția „A" de astăzi pentru a o duce spre cea mai bună poziție potențială „P" de mîine. Lucrurile sunt simple și clare. La urma urmei, scopul final al oricăror măsuri și politici aplicate de guvern este de a rezolva o problemă dată și de a restaura condițiile de stabilitate și echilibru astfel încît dificultățile respective să nu mai apară curînd.

Soluțiile bazate pe dezechilibru utilizate în trecut trebuie să fie evitate cu desăvîrșire, întrucît, în final, costul social depășește orice avantaj nominal.

Obiectivul principal al acestei lungi scrisori deschise este nu de a intra în detalii tehnice în legătură cu „politicile și reformele coerente și realizabile" care sunt necesare, ci mai curînd de a trage un semnal de *alarmă* că nu suntem, cum spun francezii „sur la bonne voie" (pe calea cea bună) și că există o altă soluție alternativă, mult mai bună — în fapt cea mai bună — atît ca diagnostic cît și măsuri practice. Gîndirea actuală dominată de un model bazat pe dezechilibru (moștenit de la Marx și de la Keynes) trebuie să fie corelată cu un model de echilibru stabil (moștenit de la Adam Smith și Leon Walras) pentru a ajunge la *sinteză sui-generis* de soluții aplicabile într-un mod sistematic.

Iată deci ce reprezintă formula S = A + P.

Teorema posibilității și două tipuri diferite de politică și reformă economice

Din formula S = A + P putem dezvolta Teorema posibilității care spune:

Avînd în vedere factorul „P" reprezentînd în sine condițiile de bază ale unei realități potențiale care este cea mai bună posibilă (în teorie și practică), prin urmare condiții de echilibru general stabil, este clară posibilitatea de

a modifica o structură de dezechilibru, reprezentată de factorul „A", în așa fel încît orice problemă economică sau socială din orice regim politic să fie rezolvată satisfăcător, atît pe termen scurt cît și pe termen lung.

Condițiile de echilibru general stabil, adică factorul „P", pot fi exprimate urmînd o formulă îmbunătățită derivată din Walras, după cum urmează:

$$P = 100\%(Co + Nu) + R_1,$$

în care Co = concurența eliberată de orice formă de monopol, sau 100% concurență pură, evident conceputâ teoretic la limită;

Nu = monedă-*Numéraire* adică o monedă cu acoperire de 100% și liber convertibilă;

R_1 = un cadru instituțional și juridic pur adică în acord cu celelalte două elemente.

Sub raport metodologic, deficiența cea mai mare din demersul analitic al unor economiști keynesieni sau marxiști este aceea că ei și-au condus raționamentele numai în funcție de factorul „A". În acest fel ei au fost nevoiți să aplice un fel de metodologie retrospectivă, adică o metodă de a gîndi revers sau cum se spune *ex-post*.

Spre exemplu, dacă există pericol de inflație, economiștii keynesieni și marxiști, gîndind exclusiv în spiritul factorului „A", recurg la politici antiinflaționiste ridicînd rata dobînzii oficiale sau a impozitelor, apelează la tot felul de subterfugii sau „gimmicks", cum se spune în englezește, pentru a atenua efectele posibil negative asupra șomajului. Toate acestea sînt însă în zadar, fiindcă, în acest caz, e vorba de o luptă fără nici o șansă de succes cu Teorema imposibilității în practică.

În cazul unei deflații cu șomaj, aceiași experți keynesieni se grăbesc să recomande o terapie opusă, aceea a reducerii ratei dobînzii oficiale, a impozitelor în combinație cu „deficit spending" (deficite bugetare pentru a finanța lucrări publice sau a subvenționa industrii de export). Din păcate, însă, iarăși nu există nici o șansă de succes pentru același motiv — Teorema imposibilității în practică.

Ce nu este în regulă în ambele aceste cazuri? Corpul economic fiind deja bolnav, asemenea politici inflaționiste

sau deflaționiste au efectul unei terapii de șoc care în loc să întărească mai curînd slăbesc economia națională deja suferindă întrucît îi injectează noi factori de dezechilibru, lucru care poate să nu fie vizibil momentan dar care, cu timpul, iese, inevitabil la suprafață. Într-un cuvînt, asemenea politică de gen retrospectiv bazată pe principiul efect-contraefect reprezintă în realitate o soluție de dezechilibru care nu poate rezolva cum se cuvine problema deoarece dezechilibrele ce se suprapun vor aduce mai mult, iar nu mai puțin dezechilibru.

Urmînd formula $S = A + P$, probleme legate de inflație, șomaj, deficite în balanța de plăți etc. pot fi rezolvate corespunzător dacă luăm în considerație în mod simultan (1) dezechilibrele reale care există și (2) realitatea potențială de echilibru stabil. Prin urmare avem nevoie de o metodologie prospectivă, de o analiză *ex-ante*. Avem de-a face în acest caz cu ceea ce se poate numi tipul de politici și reforme de *cauză și efect*.

Este vorba deci, de două feluri diferite de a percepe lumea economică. Pe de o parte, în optica keynesiană și marxistă problemele sunt abordate în termeni de dezechilibru, iar politicile aplicate au și ele un caracter tot de dezechilibru. Concepția recomandată și susținută aici este aceea de a gîndi problemele date simultan în termeni de dezechilibru și echilibru general stabil și de a recurge, în final, la politici de echilibru. În mod evident, avem de-a face cu două metodologii diferite.

Terapia de șoc, indiferent de forma, mai dură sau mai puțin dură, a politicii monetare și fiscale, nu a dat roade pozitive în trecut, nu acționează eficient în prezent și nu va acționa cum trebuie nici în viitor. Mai întîi, autoritățile care au prerogative de a lua decizii sînt nevoite, prin procedura sau metodologia existentă, să aștepte pînă ce economia devine grav bolnavă. După aceea, în loc de a se aplica un remediu natural, suportabil, care să ajute corpul economic să elimine toxinele dăunătoare ale dezechilibrului, acestui corp economic deja slăbit îi sunt injectate elemente adiționale de dezechilibru. Acesta este motivul principal pentru care remedii monatere și fiscale recomandate prin politici de efect-contraefect trebuie evitate în toate cazurile.

Salvarea se află numai în formula S = A + P, respectiv în aplicarea de politici de echilibru de tipul cauză și efect. Pe scurt acesta este mesajul meu.

Recomandări concrete

În ceea ce privește problemele concrete care trebuie să fie luate în considerare spre a fi incluse într-un cuprinzător *Program de redresare și stabilizare economică și financiară în SUA*, lista este lungă, dar nu voi menționa aici decît pe cele mai importante dintre ele:

1. Înghețarea datoriei naționale la o zi dată, de exemplu la 1 mai 1993, astfel încît Congresul să aibă suficient timp să dezbată problema așa-numitului *deficit spending* practicat de guvern, care este esența periculosului deficit al bugetului public și să ajungă la concluzia necesității abandonării lui.

2. Interzicerea prin lege, sub sancțiunea unor penalizări dure, a oricăror forme de speculații pure (tranzacții nominale, formale) pe pieţele organizate de valori, de devize și de mărfuri, întrucît acestea nu sunt de fapt nimic altceva decît un joc de noroc instituționalizat ele putînd fi profitabile pentru unii indivizi, dar indiscutabil nocive socialmente.

3. Adoptarea de măsuri adecvate pentru ca *pieţele monetare*, de fonduri lichide să fie separate de *pieţele de capital*, cu vocația de a servi exclusiv pentru investiții reale și formarea de capital prin economii voluntare făcute de populație. Aceasta va asigura suficientă lichiditate pentru economia națională în orice moment, permițînd astfel să se evite crizele financiare.

4. Reexaminarea *bugetului militar* pornindu-se de la principiul ca trupele americane să nu fie dislocate nici în Europa, nici în alte părți ale lumii, dacă țara respectivă nu suportă integral costurile aferente. Comunitatea Europeană își poate, desigur, permite să suporte costul integral al staționării, între frontierele țărilor membre, a trupelor

americane. În caz contrar, guvernul american trebuie să facă presiuni pentru constituirea unor forțe armate permanente ale ONU, suficiente ca efective și dotare pentru a asigura aplicarea hotărîrilor Consiliului de Securitate și a garanta securitatea colectivă: Toate țările membre trebuie să contribuie la întreținerea și instruirea acestor forțe armate. Bugetul militar din SUA ar putea fi astfel redus cu 50% într-o perioadă de patru ani.

5. Reexaminarea *sistemului de welfare*, astfel încît nici o persoană aptă de muncă să nu primească nici un fel de ajutor public fără să presteze o activitate corespunzătoare. Și aici pot fi realizate economii de proporții însemnate.

6. Reexaminarea, ținînd seama de urgența mai mare a problemelor sociale, a unora dintre cele mai costisitoare proiecte din *programul spațial*, cum sunt SSC din Texas,; Inițiativa de apărare strategică („Războiul stelelor") și frecventele zboruri ale navetelor spațiale, care ar putea fi rărite, realizîndu-se astfel economii substanțiale.

7. Reexaminarea tuturor *programelor de ajutor extern* fără nici o excepție și reducerea ajutoarelor la minimum, dacă nu pot fi reduse imediat la zero.

8. Pregătirea unei *reforme monetare* pentru a înlocui instabilul dolar actual — de hîrtie și de credit — cu un dolar greu, acoperit și convertibil în aur pentru reglarea soldurilor balanței de plăți internaționale după ziua „Z" și a unor dolari acoperiți și convertibili (bilete de bancă și depozite) garantați cu diferite produse naționale standardizate, depozitate în *Magazii monetare speciale*, administrate de Sistemul Federal de Rezerve. Acești dolari vor servi pentru tranzacțiile interne și vor înlocui moneda inflaționistă și deflaționistă creată prin monetizarea creditului. Un dolar nou, greu va putea fi egal cu 50 sau 100 de dolari vechi, în aceeași proporție reducîndu-se simultan prețurile și veniturile, adică toate activele și pasivele (private și publice, interne și externe) astfel încît nimeni să nu piardă sau să cîștige nimic. Prin această reformă, rezervele de aur de la Fort Knox vor fi reevaluate și reactivate spre binele economiei americane.

9. Acompanierea reformei monetare de o *reformă socială;* în acest scop atunci cînd dolarii vechi se vor schimba pe dolari noi, dincolo de o anumită sumă minimă, se va

preleva de către Banca Federală Districtuală o „Contribuție socială de reabilitare" (CSR). Din această CSR, cetățenii care n-au nici un venit sau un venit inferior nivelului de sărăcie vor obține un ajutor financiar nerepetabil proporțional cu numărul de persoane întreținute.

O asemenea reformă socială va urmări două scopuri. Pe de o parte, ar rezolva o bună parte din problema sărăciei, eliminînd de pe listele de asistență socială toate persoanele apte de muncă. În al doilea rînd, prin crearea unei cereri efective adiționale din partea beneficiarilor de ajutor financiar, pieţele interne vor fi întărite, iar economia va primi un impuls de care are nevoie acum mai mult decît oricînd.

10. Reexaminarea raporturilor între guvernul federal, guvernele statelor și conducerile locale. Este necesar să se stabilească în mod precis o scară a responsabilităților publice pentru toate cele trei nivele de guvernare și, în același timp, să se determine proporțional sursele de venit public (impozite și taxe) pentru fiecare nivel. Procedura actuală în virtutea căreia cea mai mare parte a veniturilor din surse publice merg la Washington și de acolo sunt redistribuite spre state și administrații locale este greoaie, foarte costisitoare și nedreaptă față de cetățenii, care pentru același serviciu plătesc taxe de două sau trei ori. În felul acesta s-a ajuns la o imensă dezvoltare a birocrației la Washington. O reformă a administrației publice printr-o reală și efectivă descentralizare nu numai că ar spori eficiența administrației, dar ar permite și substanțiale economii în costurile de guvernare la toate nivelele.

Sunt și alte probleme concrete care pot fi incluse în *Programul de redresare și stabilizare*..., dar cele zece puncte menționate mai sus vor asigura cu siguranță o reducere în bugetul federal de cel puțin 300 miliarde de dolari, efectivă imediat astfel încît un buget echilibrat realizat cu reforme adecvate, vizînd țelul final al echilibrului general stabil, și nu doar simple experiențe, vor permite înghețarea datoriei publice, cum se menționează la punctul 1.

Cea mai mare dificultate în realizarea acestei sinteze *sui generis* menționate mai sus — așa cum ne-a prevenit maestrul gîndirii moderne — lordul Keynes — rezidă nu

în ideile și interpretările noi prezente în această scrisoare și în alte lucrări, ci mai curînd în lupta pentru a ne debarasa de ideile vechi, care se ramifică în adîncurile cugetului nostru și care, culmea, sunt moștenite de la același maestru.

Domnule președinte, deși nu sunteți economist de profesie, aveți suficientă experiență de guvernare pentru a înțelege importanța și consecințele formulei simple: S = A + P. Repet, în realitate, ea este o *sinteză sui-generis* între viziunea clasică și cea modernă și este rezultatul a 235 de ani de gîndire economică.

Realizarea în practică a acestei sinteze în timpul administrației dvs. ar fi cel mai mare dar pe care l-ați putea face țării noastre, lăsînd astfel posterității o valoroasă moștenire. Cu tinerețea și dinamismul dumneavoastră puteți convinge Congresul nostru să vă sprijine și, întrucît poporul vă va sprijini și el, nu mă îndoiesc că veți fi în stare să realizați în America un „miracol economic" într-o versiune superioară ca stabilitate și justiție socială celui din Germania și Japonia.

Atunci și numai atunci, domnule președinte vă veți realiza intenția exprimată în discursul inaugural:

„Să ne hotărîm să transformăm guvernul nostru într-un loc pentru ceea ce Roosevelt numea experiment perseverent și curajos, un guvern pentru zilele de mîine, și nu pentru cele de ieri".

În această călătorie strălucită, vă doresc succes deplin!

Cu respect, al dumneavoastră
Anghel N. Rugină
Emeritus of Economics and Finance
Northeastern University, Boston, M.A.

1 februarie 1993

(Copyrights rezervate de autor).

Redactor: ECATERINA IONESCU
Tehnoredactor: EUGENIA AMBROZI

Bun de tipar: 2. IX. 1993. Coli tipar: 27,25.
Format: 16/54 × 84.
C.Z. pentru biblioteci mari: 340. 1. C.Z. pentru biblioteci mici: 33

S.C. UNIVERSUL S.A. c.—594

ISBN 973-27-0402-0